NİKOLAY VASİLYEVİÇ

GOGOL

Petersburg Öyküleri

ÇEVİREN
Ergin Altay

VICTOR PEPPARD'IN ÖNSÖZÜ VE
R.W. HALLETT'IN SONSÖZÜYLE

İLETİŞİM KLASİKLERİ

iletişim

İletişim Yayınları, Dünya Klasikleri, 2011-2013 (2 baskı)
© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.

Петербургские Повести
© Önsöz: 1990, Victor Peppard, "Who Stole Whose Overcoat and Whose Text Is It?", *SAR*, cilt 55, sayı 1, 1990.
© Sonsöz: 1971, R.W. Hallett, "The Laughter of Gogol", *Russian Review*, cilt 30, sayı 4, Ekim 1971.

İletişim Yayınları 1565 • İletişim Klasikleri 51
ISBN-13: 978-975-05-1397-8
© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-2. BASKI 2014-2015, İstanbul
3. BASKI 2016, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
YAYINA HAZIRLAYANLAR Bahar Siber, Güneş Akkor, Emrah Serdan
KAPAK Suat Aysu
KAPAK RESMİ Léon Bakst, "Burun", 1904
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Çiğdem Hüner
BASKI Sena Ofset SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46
CİLT Güven Mücellit SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

NİKOLAY VASİLYEVİÇ GOGOL

Petersburg Öyküleri

Петербургские Повести

RUSÇADAN ÇEVİREN *Ergin Altay*

VICTOR PEPPARD'IN ÖNSÖZÜ VE
R.W. HALLETT'IN SONSÖZÜYLE

iletişim

NİKOLAY VASİLYEVİÇ GOGOL 1 Nisan 1809'da Ukrayna'nın Poltava şehrine bağlı Soroçintzi'de doğdu. 1821'de Kiev yakınlarındaki Nezhin Yüksek Okulu'na kaydoldu, 1828'de buradan mezun olduktan sonra St. Petersburg'a yerleşti. Bir dergide yayımlanan şiiri "Hans Küchelgarten" nedeniyle bir süre eleştirilere maruz kaldıktan sonra, şiirin bütün nüshalarını satın alarak yakıp Kuzey Almanya seyahatine çıktı, geri dönünce devlet hizmetine girdi. Bu dönemde edebiyat dergilerinde hikâyeleri yayımlanan Gogol, 1831'de devlet hizmetinden ayrıldı ve bir kız enstitüsünde tarih öğretmenliği yapmaya başladı. Aynı yıl yayımladığı, Ukrayna hakkındaki hikâyelerinin ilk cildi olan *Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları*, Gogol'ü istediği başarıya yaklaştırdı, kitabın ertesi yıl yayımlanan ikinci cildi ise bu başarıya erişmesini sağladı.1834'te yakın çevresi sayesinde St. Petersburg Üniversitesi'ndeki Dünya Tarihi kürsüsüne atandı, ama bu alanda başarılı olamayınca yeniden edebiyata yöneldi ve 1835'te *Mirgorod* isimli kitapta topladığı hikâyelerini iki cilt halinde yayımladı. 15. yüzyıl Ukrayna Kazakları'nın yaşamını anlattığı "Taras Bulba" ve en bilinen hikâyelerinden olan "Burun" bu kitaptadır. Aynı yıl "Bir Delinin Hatıra Defteri", "Neva Bulvarı", "Portre" gibi hikâyelerinin ve denemelerinin yer aldığı *Arabeskler* isimli bir kitap daha yayımladı. Bu süreçte, *Müfettiş* ve *Bir Evlenme* isimli iki oyununu kaleme aldı. 1836'da ülkesini terk eden Gogol, on iki yılını yurtdışında geçirdi, Rusya'ya dönüşleri kısa süreli oldu. 1837'de İsviçre'de *Ölü Canlar*'ın ilk bölümünü yazmaya başladı. 1838'de Roma'ya gitti ve burada, verem hastası bir prensle olan dostluğunu anlattığı *Bir Villadaki Geceler*'i yazdı. 1840'ta Rusya'ya döndü, *Ölü Canlar*'ın ilk kısmını dostlarıyla paylaştıktan sonra İtalya'ya gitti ve en meşhur hikâyelerinden "Palto"yu tamamladı. 1842'de tekrar Rusya'ya dönen yazarın *Ölü Canlar* romanının birinci bölümü bu yıl yayımlandı. 1847'de *Dostlarla Mektuplaşmalardan Seçme Bölümler* isimli kitabı yayımlanan Gogol, ertesi yıl Kudüs'e hacca gittikten sonra bir süre manastırlarda yaşadı ve 1852'de Moskova'ya döndü. 24 Şubat 1852 gecesi, aralarında *Ölü Canlar*'ın ikinci cildinin müsveddelerinin de bulunduğu bütün el yazmalarını yaktı. Ağır bir bunalım içinde yatağa düştü, yemek yemeyi kesti ve 4 Mart 1852'de, kırk üç yaşında hayatını kaybetti.

İÇİNDEKİLER

ÖYKÜLERE DAİR GÖRSELLER *7*

KRONOLOJİ *13*

ÖNSÖZ
KİM KİMİN PALTOSUNU ÇALDI, BU KİMİN METNİ? / VICTOR PEPPARD *21*

ST. PETERSBURG HARİTASI *42*

Petersburg Öyküleri

Nevski Bulvarı *45*

Burun *89*

Portre *121*

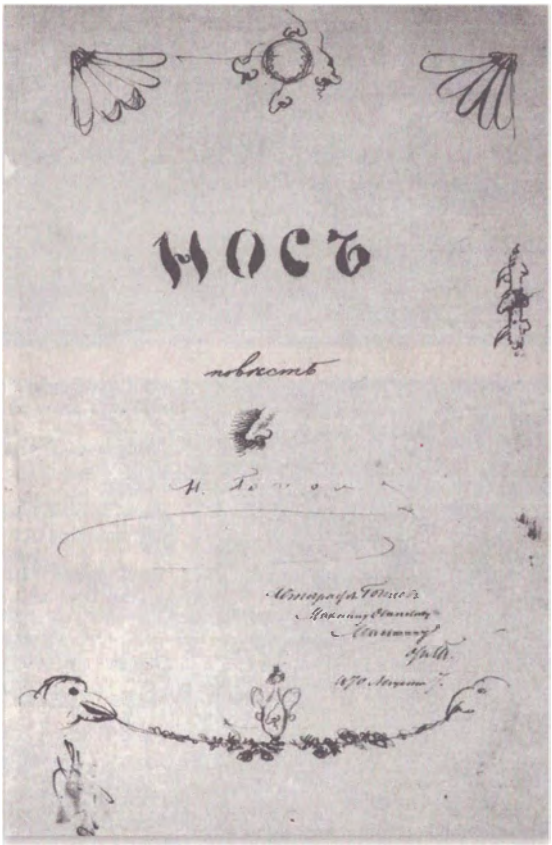
Palto *187*

Fayton *223*

Villada Geceler *239*

Bir Delinin Hatıra Defteri *243*

SONSÖZ
GOGOL'ÜN KAHKAHASI / R.W. HALLETT *271*

Gogol'ün "Burun" öyküsünün kapağı için yaptığı çizim.

Boris Kustodiev'in Gogol'ün öyküleri için yaptığı çizimler:

"Palto" öyküsü: Akakiy Akakiyeviç Nevski Meydanı'nda (üstte).

"Palto" öyküsü: Akakiy Akakiyeviç yeni paltosuyla (solda).

"Palto" öyküsü: Akakiy Akakiyeviç partiden dönerken (altta).

"Palto" öyküsü: Akakiy Akakiyeviç, Petroviç'i ziyaret ediyor (sağ üstte).

"Fayton" öyküsü: Karısı, Çertokutski'yi uyandırıyor (sağ altta).

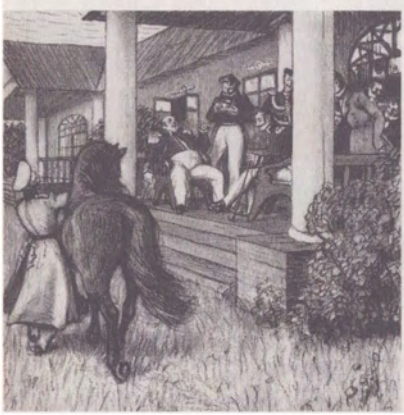

• 19. yüzyılın ilk yarısında Nevski Bulvarı, St. Petersburg (üstte).

Boris Kustodiev'in öyküler için yaptığı çizimler:

• "Fayton" öyküsü: Generale ziyaret ve faytonun yanındaki subaylar (altta).

• "Fayton" öyküsü: Vist oynarken (sağda).

KRONOLOJİ

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1809	Nikolay Vasilyeviç Gogol 1 Nisan günü, Poltava'ya bağlı Soroçintzi'de dünyaya geldi.	– Fredrikshamn Antlaşması imzalandı; Finlandiya-Rusya savaşı sona erdi ve Finlandiya, Rus İmparatorluğu'na geçerek özerk bir grandükalık oldu. – Fransa, Wagram Muharebesi'ni kazandı; Napoléon, Aspern-Essling Muharebesi'nde bozguna uğradı. – Goethe, *Gönül Yakınlıkları*. – Mozart'ın "Requiem"i, Viyana'da Joseph Haydn'ın cenaze töreninde seslendirildi.
1812		– Fransa Rusya'yı işgal etti. Napoléon'un Borodino Muharebesi'nde 35.000'e yakın askerini kaybetmesi ve Moskova'dan çekilmesiyle, Napoléon Savaşları'nda bir dönüm noktasına gelindi. "Luddite" adı verilen bir grup işçi, imalathaneleri basarak makinelere hasar verdi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1812		– Lord Byron, Birleşik Krallık Parlamentosu'nda görevine başladı.
1813		– Rusya-İran Savaşı: Gülistan Antlaşması'yla Karabağ toprakları Rusya'ya geçti. – Jane Austen, *Gurur ve Önyargı*; Lord Byron, *Giaour* (Gavur) şiirini yazdı. – Wellington Markizi, Joseph Bonaparte'ın İspanyol Kraliyet Koleksiyonu'ndan gasp ettiği seksen üç resmi geri aldı.
1814		– Rus ve Prusya güçleri Paris'e girdi ve Napoléon, Elba Adası'na sürgün edildi. Yeni bir Paris Antlaşması'yla Fransa ve galip ülkeler arasında barış sözleşmesi imzalandı. Avrupa'da güçler dengesinin yeniden düzenlenmesi için Viyana Kongresi toplandı. Altıncı Koalisyon orduları, Paris'i işgal etti. – Austen, *Mansfield Park*; Walter Scott, *Waverley*. – Lermontov doğdu. – Metronomun icadı; Francis Scott Key, Amerikan Marşı "Star Spangled Banner"ı besteledi. – Jean Auguste Dominique Ingres, "Büyük Odalık"; Francisco Goya, "Madrid'de 3 Mayıs 1808"
1815		– Fransa'da "Yüz Gün": Napoléon Şubat ayında Fransa'ya döndü ve Waterloo Muharebesi'nde son kez yenilgiye uğradı. Bourbon Restorasyonu dönemi başladı. XVIII. Louis tekrar kral oldu ve ölene kadar tahtta kaldı. – Austen, *Emma*. – J.M.W. Turner, "Dido'nun Kartaca'yı Kuruşu" – Franz Schubert, "Der Erlkönig"

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1816		– 1815'te patlayan Tambora Yanardağı yüzünden kötüleşen hava şartları, Kuzey Yarımküre'de bu senenin "Yaz Olmayan Yıl" olarak bilinmesine sebep oldu. – Lord Byron, Percy Bysshe Shelley, Mary Wollstonecraft Godwin Shelley ve John Polidori Cenevre Gölü'nde birbirlerine gotik hikâyeler anlattılar. *Frankenstein* buradan çıkmıştır. – British Museum, Elgin Mermerleri'ni satın aldı.
1818		– Mary Shelley, *Frankenstein*. – Turgenyev doğdu. – Noel şarkısı "Stille Nacht" bestelendi.
1821	Nezhin Yüksek Okulu'na kaydoldu.	– Napoléon Bonaparte, Saint Helena adasında elli bir yaşında mide kanserinden öldü. – John Keats aynı sene yirmi altı yaşında tüberkülozdan öldü. – Bir demircinin oğlu olan Michael Faraday, soyluların tüm önyargısına rağmen Royal Institution'ın başına getirildi. – Thomas De Quincey, *Bir İngiliz Afyon Tiryakisinin İtirafları*; John Constable, *The Hay Wain*. – Dostoyevski doğdu.
1823		Fransa, İspanya'yı işgal etti ve üç yıl iktidarda kalan liberal hükümeti (El Trienio Liberal) devirerek tekrar monarşiyi getirdi.
1824		– Yunanistan'a savaşmaya giden Lord Byron, burada sıtmadan öldü. – Ludwig van Beethoven'ın "9. Senfoni"sinin galası, Viyana'da Theater am Kârntnertor'da yapıldı. – Eugène Delacroix, "Sakız Katliamı."

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1825	Küçük toprak sahibi ve amatör oyun yazarı olan babası Vasili Gogol-Yanovski öldü.	– Aydınlanma fikirlerini benimseyen Ruslar, temsili demokrasi getirmek üzere ayaklandı. Aralıkçılar Başkaldırısı olarak bilinen bu isyan, kanlı bir şekilde bastırıldı. I. Nikola tahta çıktı. – XVIII. Louis'nin ölümüyle, gerici kardeşi X. Charles Fransa'da kral oldu. – İlk kamuya açık demiryolu olan Stockton ve Darlington Demiryolu kullanıma açıldı. – Samuel Pepys'in günlükleri ilk kez yayımlandı.
1827		William Blake ve Ludwig van Beethoven'ın öldü. Viyana'da Beethoven'ın cenazesine binlerce seveni katıldı.
1828	Mezun oldu, St. Petersburg'a yerleşti.	Tolstoy doğdu.
1829	İki şiiri bu yıl basıldı; uzun anlatı şiiri "Hans Küchelgarten" yayımlandı. Aynı yıl bu şiirin var olan tüm nüshalarını yaktı. Kuzey Almanya'ya yolculuğa çıktı; arkasından ülkesine dönüp devlet hizmetine girdi.	– Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaş, Edirne Antlaşması ile sona erdi. – Yunanistan bağımsızlığını kazandı. – Sir Robert Peel, ilk modern polis teşkilâtı olan Metropolitan Polis Servisi'ni kurdu. – Goethe'nin *Faust* oyunu ilk kez sahnelendi.
1830	Edebiyat dergilerine Ukrayna'da hayat hakkında öyküler yazmaya başladı.	– X. Charles'ın sürgüne gitmesiyle Fransa'da Temmuz Devrimi oldu ve yeniden kurulan parlamento, Louis-Philippe'i başa getirdi. – Hollanda Birleşik Krallığı'nda ayaklanma sonrası bağımsız Belçika devleti kuruldu. – Stendhal, *Kırmızı ve Siyah*.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1831	Devlet hizmetinden ayrıldı ve bir kız enstitüsünde tarih öğretmenliği yapmaya başladı. Rus şair Puşkin'le tanıştı. *Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları*'nın ilk cildini çıkardı.	– Osmanlı İmparatorluğu'nun Hersek Sancağı'nda ayaklanma oldu. İki yıl sürecek Osmanlı-Mısır Savaşları başladı. – 22 yaşındaki Charles Darwin, gönüllü doğabilimci olarak *HMS Beagle* gemisiyle Güney Amerika, Yeni Zelanda ve Avustralya'ya gitti. – I. Leopold, Belçika kralı oldu.
1832	*Dikanka*'nın ikinci cildi yayımlandı.	– Mısır bağımsızlığını ilan etti. – Aleksandr Puşkin, *Evgeni Onegin*; Goethe, *Faust II. Bölüm*.
1834	Edebiyat çevresindeki ahbapları sayesinde, St. Petersburg Üniversitesi'nde Dünya Tarihi kürsüsüne doçent olarak atandı.	– İspanya'da VII. Ferdinand'ın eşi Ana Kraliçe Maria Christina, Engizisyon'u resmen sona erdirdi. – Puşkin, *Maça Kızı* ve "Bronz Süvari"
1835	Hikâyelerini *Mirgorod* adıyla iki cilt halinde yayımladı. "Taras Bulba" ve "Burun" bu kitaptadır. Ayrıca iki de oyun yazdı: *Müfettiş* ve *Bir Evlenme*. Üniversitedeki görevinden istifa etti.	– Britanya'da aşı zorunlu hale getirildi. Fırat ve Dicle nehirlerinde buhar gemileri seyahat etmeye başladı. – Balzac, *Goriot Baba*.
1836	Yeni oyunu *Müfettiş*'i, ünlü çevirmen Zhukovski'nin suarelerinden birinde okudu. Mayıs ayında piyes ilk kez sahnelendi. Ülkesini terk etti; on iki yıl boyunca yurt dışında yaşadı ve Rusya'ya bundan sonra kısa süreli olarak döndü. Vevey, İsviçre'de *Ölü Canlar*'ın ilk bölümünü yazmaya başladı.	– Papa XVI. Gregorius, papalık devletlerinde demiryolunu yasakladı. – Connecticut eyaletinde Samuel Colt, altıpatlar tabancayı icat etti.
1837	Paris'te, Place de la Bourse ve Rue Vivienne köşesinde bir eve yerleşti. *Ölü Canlar*'ın ilk kısmında ilerleme kaydetti.	– Kraliçe Victoria'nın tahta çıkmasıyla Britanya İmparatorluğu'nun yükselişiyle birlikte anılan Victoria Dönemi başladı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1837		– Amerika Birleşik Devletleri, Teksas'ı bağımsız bir devlet olarak kabul etti. – Sam Morse, telgrafın patentini aldı. – Puşkin öldü. – Charles Dickens, *Oliver Twist*.
1838-9	Roma'ya geldi. Burada ölümcül verem hastası Prens Vielgorski'yle kısa ve romantik bir dostluk yaşadı. *Bir Villadaki Geceler*, bu günler hakkındadır.	
1839		– Belçika Krallığı resmen kuruldu. – Mısır, Osmanlı İmparatorluğu'nu Nusaybin'de yendi. – Stendhal, *Parma Manastırı*; Dickens, *Nicholas Nickleby*.
1840		– Justus Liebig'in bilimi çiftçiliğe uygulama yöntemleriyle Sanayi Devrimi tarım alanında başladı. – Mihail Lermontov, *Zamanımızın Bir Kahramanı*.
1840-41	Rusya'ya döndü; edebiyatçı dostlarına *Ölü Canlar*'ın ilk kısmını okudu. İtalya'ya gitti, Roma'da çalışan Rus ressamlarıyla tanıştı. "Palto"yu tamamladı.	
1842	Tekrar Rusya'ya döndü. *Ölü Canlar*'ın birinci bölümü yayımlandı. İkinci ve üçüncü bölüm asla yayımlanamamıştır ve geriye sadece ilk kısımları kalmıştır. Sağlığı kötüleşti.	– Nanking Antlaşması'yla Hong Kong, İngiltere'ye devredildi. – Ruslar Kuzey California'da Fort Ross'tan, İngilizler Afganistan'dan çekildiler. – Nikolay Gogol, *Ölü Canlar* ve "Palto" – Avrupa'yı kasıp kavuran "Lisztomania" dönemi başladı.
1843		– Amerikalı Charles Thurber, daktiloyu icat etti.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1843		– Dickens, "Bir Noel Şarkısı"; Edgar Allan Poe, "Gammaz Yürek" – Richard Wagner'in "Uçan Hollandalı" operası ilk kez Dresden'de sahnelendi.
1844		Charles Dickens, *Martin Chuzzlewit*; Alexandre Dumas, *Üç Silahşörler*.
1845		– İrlanda'da Büyük Patates Kıtlığı patlak verdi. – Alexandre Dumas, *Monte Kristo Kontu*.
1846		– Rus yönetimi altındaki Lehler, Krakov'da ayaklandılar. Avusturya ve Rus askerleri şehre girdiler ve Avusturya, şehri topraklarına kattı. – Honoré de Balzac, *Bette Abla*; Dostoyevski, *Öteki* ve *İnsancıklar*.
1847	*Dostlarla Mektuplaşmalardan Seçme Bölümler* yayımlandı.	– Almanya ve Fransa'da monarşinin baskısından kaçan işçi sınıfı temsilcileri Londra'da toplandılar ve 2 Haziran'da isimlerini Komünist olarak değiştirdiler, sloganlarını "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" olarak belirlediler. – Emily Brontë, *Uğultulu Tepeler*; Charlotte Brontë, *Jane Eyre*.
1848	Kudüs'e hacca gitti. Son dört yılını Moskova, Odesa, Vassilievka'da, manastırlarda geçirdi ve 1852'de Moskova'ya döndü.	– Avrupa'da 1848 Devrimleri patlak verdi. İsviçre'de iç savaş sona erdi ve federal devlet kuruldu. – Orta California'da "altına hücum" başladı. – Belinski öldü. – Karl Marx, *Komünist Manifesto*; William Makepeace Thackeray, *Gurur Dünyası*; Dostoyevski, *Netoçka Nezvanova*.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1849		– Rusya Macaristan'ı işgal etti. – Karl Marx, Paris'ten kovuldu ve Londra'ya yerleşti. – Dickens, *David Copperfield*.
1850		– Prusya'da köylülerin kazandığı özgürlükler muhafaza edilirken, alınan kararla 640 bin çiftçi özgür tarıma başladı. – Çin'de 20 milyon kişinin öldüğü Taiping Ayaklanması oldu. – Küçük Buz Çağı bitti. – Nathaniel Hawthorne, *Kızıl Harf*.
1851		– Londra'da Hyde Park'ta inşa edilen dev Kristal Saray'da ilk dünya fuarı yapıldı. – Bonaparte'ın yeğeni Louis Napoléon, bir darbeyle Fransa'da hükümeti devirdi. – Herman Melville, *Moby Dick*.
1852	24 Şubat gecesi el yazmalarının olduğu defterleri yaktı, sonrasında büyük bir pişmanlık duyarak şeytana uyduğunu söyledi. Yatağa düştü, yemeyi ve içmeyi kesti; dokuz gün sonra 4 Mart günü hayata gözlerini yumdu. Naaşı cenazesinden önce Moskova Üniversitesi'nde Azize Tatyana Kilisesi'nde sergilendi, ardından Danilov Manastırı'na defnedildi. Mezarı, 1931'den beri Mikhail Bulgakov, Sergei Profokiev ve Nazım Hikmet'in gömülü olduğu Novodeviçi Mezarlığı'ndadır.	– Louis Napoléon muhafazakârların desteğini toplayarak parlamentoyu lağvetti ve diktatörlüğünü ilan etti. – Lev Tolstoy, *Çocukluk*; İvan Turgenyev, *Bir Avcının Notları*.

ÖNSÖZ

KİM KİMİN PALTOSUNU ÇALDI, BU KİMİN METNİ?

VICTOR PEPPARD

"Palto"nun son sahnesinin, genellikle hikâyenin tamamının anlamı açısından son derece önemli olduğu kabul edilir, ama hikâyenin sonunda tam olarak ne olduğu konusunda eleştirmenler uzlaşmış değillerdir. Gerçekten de öykünün sonunda ortaya çıkan en temel sorulardan birinin, yani "kim kimin paltosunu çaldı" sorusunun cevabı gayet şüpheli ve muğlaktır. Bu tuhaf durumun birkaç sebebi vardır. Birincisi, belirsizlik Gogol'ün uzmanlık alanlarından biri olmasının yanı sıra, yazmakta olduğu dönemin Romantik edebiyatının da en önemli özelliklerinden biridir. Gogol'ün ayrıntı kullanımı olağanüstü muğlaktır ve tartışılmaz gerçeklerle kesin sonuçların peşinde olanların düşeceği tuzaklar barındırır. "Palto"nun sonunda ne olduğu konusunda eleştirmenlerin ve akademisyenlerin bir türlü anlaşamaması, Gogol'ün tekniğinin en manidar kanıtlarından bir tanesidir.

Öykünün sonu, birçok farklı yorumu beraberinde getirmiştir. Hikâyenin gerçekten de doğaüstü bir olayla bittiğine, Akakiy Akakiyeviç'in hakikaten önemli kişinin paltosunu çalmak için hortladığına inanan çok eleştirmen vardır. V.V. Gippius'a göre, "öykünün yapısı çerçevesinde, fantastik son, özel bir yer teşkil etmektedir.

(Sonun fantastik olduğu kabul edilmelidir)"[1] Chizhevsky,[2] Troyat[3] ve Khropchenko[4] da, farklı bakış açılarına sahip olmakla birlikte bu konuda aynı fikirdedirler. Öte yandan kimi eleştirmenler, öykünün alelade bir sonla bittiğinden emindirler; onlara göre (Nabokov,[5] Stilman,[6] Karlinsky[7]), önemli kişinin paltosunu çalan Akakiy Akakiyeviç değil, birkaç hırsızdır. Birbirine taban tabana zıt bu iki tahlil arasında, ne olup bittiğinden emin olmayan pek çok eleştirmen vardır (Erlich,[8] Setchkarev, Rancour-Laferrière[9]); bunlardan kimisi olağan son tarafına, kimisi de doğaüstü son tarafına meyillidir.

"Palto" üzerine yazılan eleştirel analizlerin hemen hepsinde göz ardı edilen bir nokta vardır: Dönemin edebiyatı içinde benzersiz bir deha ürünü olarak apayrı bir yer edinmiş gibi görünse de, doğaüstü öykü türüyle, özellikle de ölüler diyarından çıkıp gelmiş cesetlerden ve hayaletlerden bahseden hikâyelerle arasında tartışmasız ve son derece önemli bir bağ vardır. Dolayısıyla, "Palto"yu daha iyi anlamak için, onu hem Gogol'ün selefleri E.T.A. Hoffmann, Washington Irving ve Puşkin gibi isimlerin eserleriyle karşılaştırarak, hem de bizzat Gogol'ün doğaüstü olayları nasıl işlediğine bakarak incelemek gerekir. Gogol'ün öyküsünde doğaüs-

---

1 V.V. Gippius, *Gogol*, çev. ve yay. Robert A. Maguire, Ardis, Ann Arbor, MI, 1981, s. 110.

2 Dmitry Chizhevsky, "About Gogol's 'Overcoat'", *Gogol from the Twentieth Century: Eleven Essays içinde*, çev. ve yay. Robert A. Maguire, Princeton UP, Princeton, New Jersey, 1974, s. 320-321.

3 Henri Troyat, *Divided Soul: The Life of Gogol*, çev. Nancy Amphout, Doubleday, Garden City, NY, 1973, s. 307.

4 M.B. Khrapchenko, *Nikolai Gogol. Literatumyi put' Velichie pisatelia*, Sovremennik, Moskova, 1984, s. 246.

5 Vladimir Nabokov, *Nikolay Gogol*, çev. Yiğit Yavuz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

6 Leon Stilman, Afterword, *"The Diary of a Madman" and Other Stories*, N.V. Gogol, çev. Andrew R. MacAndrew, Signet-NAL, New York, 1960, s. 224.

7 Simon Karlinsky, *The Sexual Labyrinth of Nikolai* Gogol, Harvard UP, Cambridge, 1976, s. 140-141.

8 Victor Erlich, *Gogol*, Yale UP, New Haven, CT, 1969, s. 144-153.

9 Daniel Rancour-Laferrière, *Out from under Gogol's Overcoat, A Psychoanalytic Study,* Ardis, Ann Arbor, MI, 1982, s. 191.

tü hikâye türüne has özelliklere ne ölçüde bağlı kaldığını, bunları kendi amaçları doğrultusunda ne ölçüde eğip büktüğünü belirlemek bilhassa faydalı olacaktır.

Hikâyenin sonu konusunda kesin yargılara varılabilirse, bu sonun öykünün tamamında ortaya çıkan bazı temel sorulara nasıl yansıdığını da göstermek gerekecektir. Örneğin, sıklıkla iddia edildiği gibi, öyküden çıkarılacak bir ders ya da hisse var mıdır? Ayrıca, öyküden yola çıkarak yazarının ruhsal ve manevi durumu hakkında bir fikre varılabilir mi? Son olarak, bu metin kimin için tasarlanmıştır ve Gogol hikâyenin anlamına karar verecek nihai kişiler olarak kimi seçmiştir?

"Palto"nun doğaüstü öykü türüyle olan ilişkisini değerlendirirken, Gary Saul Morson'ın, türlerin birbirleriyle ilişkisini ve nasıl gelişip değiştiklerini konu alan kuramlarına bakarak işe başlamak faydalı olacaktır. Morson'ın fikirleri, türlerin geçiş döneminde olduğu, edebiyatın iki çağ arasındaki eşikte bulunduğu zamanlara bakarken –ki "Palto" da böyle bir dönemde yazılmıştır– özellikle önem kazanır. "Palto" (1842), tam da Rus edebiyatında karakterlerin güdüleriyle ilgili romantik tasvirlerden, Lermontov'un; *Zamanımızın Bir Kahramanı* (1840) romanıyla örneklendirilebilecek psikolojik gerçekçiliğe geçildiği bir dönemde yazılmıştır. Gogol'ün de o sırada, Slominsky'nin belirttiği gibi, *Ölü Canlar*'ın devamı için yarattığı karakterleri "gerçeğe uygun, 'gerçekçi', tam ve bütünlüklü"[10] bir tarzda yansıtmaya çalıştığını, böylelikle psikolojik gerçekçilik türünde kendi romanını yazmak istediğini biliyoruz.

Morson'ın, "Palto" söz konusu olduğunda bilhassa aydınlatıcı olan kavramlarından ilki, çifte kodlanmış metin kavramıdır.[11] Böyle bir eser, her biri farklı bir okura hitap etmek için yazılmış iki ay-

10 Alexander Slonimsky, "The Technique of the Comic in Gogol", *Gogol from the Twentieth Century: Eleven Essays* içinde, çev. Robert A. Maguire, Princeton UP, Princeton, NJ, 1974, s. 341.

11 Gary Saul Morson, *The Boundaries of Genre: Dostoevsky's "Diary of a Writer" and the Traditions of Literary Utopia*, U of Texas P Slavic Series 4, University of Texas Press, Austin, 1981, s. 48-51.

rı metin barındırabilir. Bunun en belirgin örnekleri çocuk edebiyatında karşımıza çıkar; Lewis Carroll'ın *Alice Harikalar Diyarında* ve *Aynanın İçinden* kitaplarında olduğu gibi, aynı hikâye, biri çocuk okura diğeri yetişkin okura yazılmış iki ayrı metni içeren çifte kodlanmış bir yapıya sahip olabilir. "Palto"nun tek taraflı yorumlara elvermemesinin, monolojik okumalara direnmesinin sebeplerinden biri de, çifte kodlanmış, hatta çoğul kodlanmış bir metin olmasıdır.

Morson'ın, "Palto" hakkındaki fikirlerimizi zenginleştirecek kavramlarından bir diğeri, kurmaca bir eserde parodi unsurunun nasıl saptanacağını tarif ettiği yerde karşımıza çıkar. Şöyle der Morson: "En sık rastlanan tekniklerden bir tanesi de, asıl metnin üslubuna veya türün alışıldık özelliklerine uymayan bir unsurun devreye sokulmasıdır: Örneğin, olay örgüsünde bir değişiklik ya da beklenmedik bir kelime kullanımı gibi" [12] Burada Morson bir bakıma, parodinin oluşturulmasında güldürü saikinin büyük payı olduğunu savunan formalist eleştirmen Yuri Tynianov'un fikirlerini[13] genişletmektedir.

Tynianov ve Morson'ın parodi hakkındaki tezleri ışığında, Gogol'ün şu pasajda bir kelime oyunuyla öyküsüne kattığı güldürü unsuru özel bir anlam kazanır: "Ne pahasına olursa olsun, hortlağın [*mertvets*] ölü [*mertvogo*] ya da diri yakalanması ve başkalarına örnek olsun diye en ağır biçimde cezalandırılması için polis her türlü önlemi almıştı. Ve az kalsın başarıyorlarmış da bunu."

Bir bekçinin (sözümona) hortlağı yakalayıp yardım çağırdığı ve "soğuktan donan burnunu biraz olsun ısıtmak için çizmesinden enfiye kutusunu çıkarmış" olduğu sahnede, güldürü tonu iyice belirgin hale gelir; bu sahne, modern kaba güldürünün öncüsü sayılabilir. Tütün öylesine serttir ki, hortlak hapşırarak bekçinin gözünü tükürük içinde bırakır ve sonra da ortadan kaybolur. Gogol'ün

12 *A.g.e.*, s. 112.

13 Yuri Tynianov, "Dostoevskii i Gogol': k teorii parodii", O *Dostoevskom: Stat'i*, Brown U Slavic, 4. baskı, Brown UP, Providence RI, 1966, s. 156-157

betimlediği ayrıntılar ve davranışlar, okurun olaylar dizisinin ne kadar ihtimal dışı olduğunu unutmasına sebep olabilir. Gogol, "O anda bekçilerin içine ölüler [*mertvetsam*] yüzünden öyle bir korku düşmüş ki, canlı [*zhivkyh*] soyguncuları bile yakalayamaz olmuşlar" diye yazarken cinasa devam etmektedir. Hikâyenin bu kısmında Gogol gülünç davranışlar ve kelime oyunlarından oluşan iki seviyeli bir güldürü ağı örmektedir. Bu iki unsur sayesinde, okurun, yaşayanlara musallat olmak için hortlamış gibi görünen ölüye kuşkuyla yaklaşması sağlanır.

Gogol'ün, fantastik gibi görünen hikâyenin farklı bir şekilde okunabileceğini düşündürdüğü bir seviye daha vardır. Önemli kişinin, Akakiy Akakiyeviç'in ölümüne gösterdiği psikolojik tepkinin uzun uzadıya anlatıldığı pasajda görebiliriz bunu:

> Doğrusunu söylemek gerekirse önemli kişi generalin hakkını yemiş olmamak için şurasını da açıklamak zorundayız ki, fena haşladığı zavallı Akakiy Akakiyeviç'in arkasından acır gibi olmuştu adamcağıza. Acıma duygusu hiç de yabancı değildi ona. Duygularını dışa vurmasına rütbesi çoğu zaman engel olsa da, kalbi iyi duygulara açıktı. [...] zavallı Akakiy Akakiyeviç'i düşünmeye başlamıştı. Hemen her gün [...] Akakiy Akakiyeviç'in soluk yüzü geliyordu gözünün önüne [*predstavlialsia emu*]. Onu düşünürken öylesine huzursuz oluyordu ki, sonunda dayanamamış, bir hafta sonra onun nasıl olduğunu, ona nasıl yardımcı olabileceğini sordurmak için evine adam yollamıştı. Kendisine Akakiy Akakiyeviç'in ateşler içinde öldüğü haberini getirdiklerinde general çok şaşırdı, vicdanı sızladı [*upreki sovesti*], bütün gün üzüldü.

Akakiy Akakiyeviç'in öldüğü haberinin yarattığı nahoş etkiden bir nebze kurtulmak için, önemli kişi bir akşam toplantısına gider, burada "iki kadeh şampanya" içer. Anlatıcı, önemli kişinin şampanyanın etkisiyle metresine uğrama isteğine kapıldığını söyler. Ama onun yanına gidemeden, Akakiy Akakiyeviç olduğunu anla-

dığı, "Bir ölününkini çok andıran yüzü kar gibi bembeyazdı" diye tarif ettiği bir adam tarafından soyulur.

Bu son soygun sahnesine hazırlıkta asıl çarpıcı olan taraf, Gogol'ün kılı kırk yararak sunduğu ruhsal güdülerdir, ki normalde karakterlerinde bu tür güdülere yer vermediği bilinir. Gerçekten de Gogol okura, önemli kişinin vicdan azabından ötürü hırsızı Akakiy Akakiyeviç sanmış olabileceği sonucuna varması için her tür sebebi verir. Dahası, birazdan göreceğimiz gibi, bir karakterin alkollü olmasını olayları doğaüstü diye yorumlamasına gerekçe göstermek, Puşkin ve diğerlerinin eserlerinde kullanılan bir yöntemdir.

"Palto"nun fantastik bir sonla bittiğini düşünmeyenler açısından, hikâyenin en sonunda beliren hortlağın (*prividenie*) tarifi, önemli kişinin vicdan azabından daha ikna edici olabilir. Bu arada, bu kişi öyküde karşımıza çıkan ilk hortlaktır; o ana kadar Akakiy Akakiyeviç'in ölüsü (*mertvets*) olduğu varsayılan adam mezarından çıkıp şehri ziyarete gelmiş tek ölüdür. "Kocaman bir bıyığı" ve "yaşayan insanlarınkinden bile daha iri olan [bir] yumruğu" olan bu hortlak, Akakiy Akakiyeviç'in paltosunu çalan hırsızlardan, bıyıklı ve "memur kafası büyüklüğünde [bir] yumruğu" olana tıpatıp benzer. Önemli kişiyi soyan her kim veya ne ise, bu hortlak ondan "çok uzun boylu" olduğu için varılacak ilk makul sonuç ortada iki hırsız olduğu, bu iki hırsızın Akakiy Akakiyeviç'i de soyduğu ve birinin uzun, diğerinin kısa boylu olduğudur. Eserlerinde, örneğin *Müfettiş*'te (1836),[14] Bobçinski ve Dobçinski, ve *İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç'in Öyküsü* (1834) hikâyesindeki iki İvan gibi karnavalesk çiftlere sık sık yer veren Gogol için, böyle olması yerinde görünür. İvan çifti de, tıpkı "Palto"daki iki hırsız gibi tasvir edilir: "İvan İvanoviç, zayıfça uzun boylu; İvan Nikiforoviç biraz daha kısa, ama enine vermiştir."[15]

14 N.V. Gogol, "Revizor", *Sobranie sochinenii* içinde, cilt 4, Gos izdat khud lit, Moskova, 1959, s. 5-96.

15 Akakiy Akakiyeviç'in paltosunu kimin çaldığını kimsenin önemsememesi ironiktir. Bu gerçekçi açıklamayı sonuna kadar götürürsek, uzun boylu hırsızın

Ancak, "Palto"nun sonunun doğaüstü öykü türünü parodileştirdiğini gösterebilecek tüm delillere rağmen, çoğu ciddi eleştirmen hikâyenin fantastik bir sonla bittiğini yadsımaz. Örneğin Bernheimer şöyle yazar: "Çelimsiz bekçinin gördüğü hortlağın 'aslında' Akakiy'nin paltosunu çalan hırsız olduğunu kabul etsek de, bu hortlak yazarın bize o günden sonra ortalarda görünmediğini söylediği 'ölü'yle aynı kişi olmayabilir."[16] Bernheimer, Akakiy Akakiyeviç'in paltosunu çalan adamla önemli kişiyi soyanın aynı adam olduğunu öne süren Stilman'ın iddiasını[17] "kanıtlanamaz" bulur.[18]

"Palto"nun sonunda doğaüstü olayların mı, yoksa alelade olayların mı meydana geldiğini daha iyi tahlil etmek için, doğaüstü hikâye türünün öykünün yazıldığı zamana kadar hem Gogol'de hem de kendisinden hemen önce gelenlerin ve çağdaşlarının eserlerinde nasıl bir gelişim gösterdiğini incelemek ve Gogol'ün bu türün kurallarına ne kadar uyup kendi amaçları doğrultusunda ne kadar değişiklik yaptığını belirlemek gerekir.

Hayalet öyküleri, yaşayanların arasına dönen ölüleri anlatan hikâyeler ve diğer doğaüstü öyküler birkaç farklı biçimde karşımıza çıkar.[19] Kimi hikâyelerde olayların arkasında tamamen doğaüstü sebepler yatar. Kimilerindeyse, gerçekdışı görünümler ve ölüler hikâyedeki olayların parçası gibi görünse de, aslında bir karakterin rü-

---

Akakiy Akakiyeviç'in paltosunu, kısa boylunun da önemli kişininkini aldığı sonucuna varabiliriz. Bu, hortlak olduğu söylenen varlık sonunda ortaya çıkana kadar bir süre etrafta ölü görülmemesini de açıklar. Önemli kişinin paltosunu çaldıktan sonra çalışkan hırsızların ikisi de paltolu olduğuna göre, bir süre çalışmamayı hak etmişlerdir.

16 Charles C. Bernheimer, "Cloaking the Self: The Literary Space of Gogol's 'Overcoat'", *PMLA*, sayı 90, 1975, s. 57.

17 Leon Stilman, Afterword, *"The Diary of a Madman" and Other Stories*, N.V. Gogol, çev. Andrew R. MacAndrew, Signet-NAL, New York, 1960, s. 224.

18 Nabokov, hikâyenin doğaüstü bir sonla bitmediğini iddia eden ilk meşhur eleştirmen olabilir. "Akakiy Akakiyeviç'in paltosuz hayaleti sanılan adam, aslında onun paltosunu çalan kişidir" (V. Nabokov, *Nikolay Gogol*, çev. Yiğit Yavuz, İletişim, İstanbul, 2012, s. 139.)

19 Sıraladığım kategoriler, Phillips'inkine kıyasla basitleştirilmiş sayılır; ona göre "Palto" öyküsü "örtülü doğaüstü" hikâyedir çünkü "olaylara sonunda mantıklı bir açıklama getirilmez."

yasının ürünleridir. Bir de hayalet öyküsünün geleneksel formülünü kasten alaya alan hikâyeler vardır ki, bunlardaki gerçekdışı unsurlara ancak en saf karakterler ve okurlar inanabilir. Son olarak, olayların gerçekten doğaüstü mü olduğunu, yoksa yalnızca öyle mi göründüğünü ayırt etmenin zor olduğu hikâyeler vardır. Genel olarak, fantastik unsurları büyük bir ciddiyetle sunmalarıyla ayırt edilen yegâne hikâyeler, birinci kategorideki hayalet hikâyeleridir. Diğer tür hayalet hikâyelerinde, her an gülünç ve eğlenceli bir şeyler olabilir, ya da alışıldık fantastik motiflerin doğrudan parodisi yapılabilir. Aynı yazarın, farklı türlerde doğaüstü hikâyeler yazması sıra dışı bir durum değildir. Bu, bir yazarın doğaüstü unsurları nasıl işlediğinin, öbür dünya hakkındaki fikirlerinden ziyade, edebi geleneği nasıl icra edeceği konusundaki kararına bağlı olabileceğine işaret eder.

Gogol, aslında olayların tamamen doğaüstü bir temelde geliştiği fantastik hikâyeler yazan çok az sayıdaki Rus yazardan bir tanesidir. Bu dönem Rus yazarlarının çoğu, doğaüstü olayları veya oluşumları ya bir rüyanın parçası olarak ya da gülünç gelişmelerin sebebi olarak sunar. Gogol'ün erken dönem eserlerinde, mesela *Dikanka Yakınlarında Bir Köyde Akşamlar* (1832-1833), kitabındaki hikâyelerde iblisler insanlarla o kadar serbestçe temas kurarlar ki, doğaüstü varlıklar oldukları şüphe götürmez. Ancak Mann'ın işaret ettiği üzere,[20] bu kitaptaki "Soroçinski Panayırı"[21] ve "Mayıs Gecesi"[22] hikâyelerinde bile doğaüstü unsurlar gülünç bir şekilde sunulur.

Vladimir Odoyevski'nin "Brigadir" (1833, "Tuğgeneral")[23] baş-

20 Yu. V. Mann, "Evoliutsiia gogolevskoi fantastiki", *K istorii russkogo romantizma*, yay. Yu . V. Mann vd. Nauka, Moskova, 1973, s. 227.

21 N.V. Gogol, "Sorochinskaia yarmarka", *Sobranie sochinenii* içinde, cilt 1, Gos izdat khud lit, Moskova, 1959, s. 14-41.

22 N.V. Gogol, "A May Night, or the Drowned Maiden", *The Collected Poems and Plays of Nikolai Gogol* içinde, yay. Leonard J. Kent, çev. Constance Garnett, Pantheon, New York, 1964, s. 49-76.

23 Vladimir Odoevsky, "Brigadir", *Russkie nochi. Slavische Propyliien* 24, yay. Dmitry Chizhevsky vd. Alfred Rammelmeyer, Moskova, 1913. Tekrar basım, Fink, Münih, 1967, s. 97-110.

lıklı hikâyesi, olayların gelişiminin doğaüstü güçlerin sonucu olarak yorumlanabileceği, Gogol dışındaki bir Rus yazarın yazmış olduğu ender hikâyelerden biridir.[24] Bu hikâyede anlatıcı, merhum bir arkadaşının hayaletinin kendisini ziyaret edişini anlatır. Delbert Phillips, bu ziyaretin bir rüya olduğunu iddia etmişse de,[25] hikâyede buna işaret eden açık bir veri olmadığından olayların doğaüstü diye yorumlanması da mümkündür. Odoyevski'nin "Nasmeshka mertvetsa" (1834, "Ölüyle Dalga Geçmek")[26] ve Bestujev-Marlinski'nin "Strashnoe gadanie" (1831, "Korkunç Kehanet") hikâyelerinde, başta ölülerin dirilişi gibi görünen doğaüstü olaylara sonradan rüyalarla mantıklı bir açıklama sunulur. Bu tip öykülerin en bilinen örneklerinden bir tanesi Puşkin'in "Grobovshchik" (1831, "Cenazeci") öyküsüdür; burada Prohorov karakteri gömdüğü kişilerle buluşur.[27] Hikâyenin sonunda her şeyin sarhoşken görülen bir rüya olduğu ortaya çıkar. Puşkin, "Maça Kızı" (1834) öyküsünde ölü kontesin Herman'ı ziyaret ettiği rüyada olduğu gibi, burada da alkolü karakterin doğaüstü gibi görünen bir şeyle karşılaşma sebebi olarak kullanmıştır. "Cenazeci"de başta doğaüstü bir görüntü izlenimi veren şey, iskeletlerin dağılıp ufalanmaya başlamasıyla gülünç bir hal alır. Puşkin'in Prohorov'un müşterilerinin iskeletlerini alay konusu etmesi, iskeletlerin, cesetlerin ve hayaletlerin ciddi ciddi doğaüstü varlıklar olarak sunulmasının bir parodisidir.

Güldürü ve mizah sayesinde doğaüstü hikâyeler şakaya, parodiye ve kandırmacaya dönüşür. Orest Somov'un "Prikaz s togo sveta" (1827, "Öbür Dünyadan Bir Emir") öyküsünde, doğaüstü gibi görünenin, merhum bir büyüğü tarafından ziyaret edildiğine inanmak isteyen enayi Hohenstaufen'a oynanan bir oyun olduğu orta-

24 Nils Ake Nilsson, Gogol ve Odoyevski birbirlerini çok iyi tanıdığı için "Palto"nun "Tuggeneral"in etkisinde yazılmış olduğunu düşünür.

25 Delbert Phillips, *Spook or Spoof? The Structure of the Supernatural in Russi Romantic Tales*, UP of America, Washington, DC, 1982, s. 27.

26 Vladimir Odoevsky, "The Mockery of a Corpse", *Russian Nights*, çev. Olga Koshansky-Oiienikov ve Ralph E. Matlaw, Dutton, New York, 1965, s. 84-91.

27 A.S. Puşkin, "The Undertaker", *Alexander Pushkin: Complete Prose Fiction*, yay. ve çev. Paul Debreczeny, Stanford UP, 1983, s. 83-84.

ya çıkar.[28] Odoyevski'nin yazdığı "Prividenie" (1838, "Hayalet")[29], geleneksel hayalet hikâyeleriyle ve bunlara inanan insanlarla alay eden bir diğer öyküdür. Özenle işlenmiş hikâye-içinde-hikâye yapısı ve tam çözülemeyen beklenmedik sonuyla bu öyküde keskin bir mizah anlayışı vardır.

Gerçekten doğaüstü olanla öyle gibi görüneni ayırmanın güç olduğu hikâyelerden bahsederken E.T.A. Hoffmann'ın adını anmak gerekir; hem fantastik hikâyelerin en becerikli ve etkili yazarlarından biri olduğu hem de Gogol'ün yetişirken okuduğu yazarlardan biri olduğu için.[30] Aslına bakılırsa, Hoffmann'ın yazdığı gerçek anlamda hayalet öykülerinin sayısı bir elin parmaklarını geçmez;[31] ve bunlardan "Eine Spukgeschichte"de (1819, "Bir Hayalet Hikâyesi"),[32] Adelgunde'nin tam olarak ne gördüğü konusunda karakterler uzun uzun tartışır. Hoffmann'ın eserlerinin genelinde fantezi ile gerçeklik arasındaki sınır çok ince ve belirsizdir; bu yüzden bazı durumlarda, Gogol'de olduğu gibi, Hoffmann'ın fantastik öykü yazarı olarak tanınması okurların sıradan olayları doğaüstüymüş gibi yorumlamasına sebep olur. Hoffmann'ın Gogol'ün önemli bir öncüsü olmasının sebebi, herhangi bir eserinden ziyade, tam da bu özelliğidir.

Ölüler diyarından dönenleri müthiş bir incelikle konu ettiklerinden ötürü burada özel bir alaka göstermemiz gereken iki öykü daha var. Washington Irving'in "Uykulu Kuytu Menkıbesi"[33]

---

28 Orest Somov, "Prikazs togo sveta", *Selected Prose in Russian*, yay. Jr. John Mersereau ve George Harjan, Michigan Slavic Materials 11. Ann Arbor: Dept. of Slavic Languages and Literatures, U of Michigan, 1974, s. 108-119.

29 Vladimir Odoevsky, "Prividenie", *Deviat' povestei*, Chekhov, New York, 1954, s. 247-60.

30 V.V. Gippius, *Gogol*, çev. ve yay. Robert A. Maguire, Ardis, Ann Arbor, MI, 1981, s. 30.

31 Charles Passage, *The Russian Htiffmannists*, Mouton, The Hague, 1963, s. 174.

32 E.T.A. Hoffmann, "Eine Spukgeschichte", 1819, *Die Serapions-Bruder*, Winkler, Münih, 1963, s. 321-328.

33 Washington Irving, "The Legend of Sleepy Hollow", *The Sketch Book of Geoffrey Crayon, Gent*, yay. Haskell Springer, Twayne, Boston, 1978, s. 272-297, cilt 8 of *The Complete Works of Washington Irving*, yay. Richard Dilworth Rust, 1969-1989.

(1819) ve Puşkin'in "Maça Kızı" öyküleri, Gogol'ün açıkça doğaüstü nitelik taşıyan olayları betimlemekten, psikolojik içerimleri olan daha karmaşık bir anlatıma kaymasında model aldığı önemli örneklerdir.

Gençliğinde okuduğu bir diğer yazar olduğundan, Gogol'ün Irving'in hikâyelerini gayet iyi bildiğine şüphe yoktur. Irving, "Uykulu Kuytu Menkıbesi"nde, fantastik bir unsur gibi görünen başsız süvarinin belirmesi olayına psikolojik gerekçeler sağlayarak, bir hayalet hikâyesini parodize eder. Hikâye boyunca Irving, bize Ichabod Crane'in cadılara ve hayaletlere inanmaya meyilli olduğunu gösterir;[34] böylece Brom Bones onu atla kovaladığında, Crane korkudan onun Uykulu Kuytu'ya musallat olmuş efsanevi başsız süvari olduğuna inanır. Sistemli biçimde aktarılan bu psikolojik ve dolaylı güdülenmelere ilaveten, Irving'in hikâyenin en sonunda verdiği ayrıntılar beklenmedik bir sonu hazırlar; bu, gerçekten doğaüstü bir hikâye okuduğunu sanan okur için hazırlanmış bir sürprizdir. Ichabod Crane'e saldırılan yerde bir balkabağı bulunur;[35] bu ayrıntı, dikkatli okuyuculara atlının Crane'e kafatasıyla saldırmadığını, Brom Bones'un balkabağıyla ona saldırmış olduğunu işaret eder. Dolayısıyla "Palto"nun sonu, Irving'in itinayla yerleştirdiği açıklayıcı ayrıntılar ve ipuçlarıyla fantastik gibi görünene psikolojik gerekçeler sunma tekniğinin yoğunlaştırılmış bir çeşidi olarak görülebilir pekâlâ.

"Maça Kızı"nın "Palto"yla bilhassa önemli bir alakası bulunmaktadır. Nathan Rosen'ın ikna edici bir biçimde öne sürdüğü gibi ilk hikâyede doğaüstü gibi[36] görünen unsurlar, Herman'ın davranışlarının arkasındaki psikolojiyle açıklanabilir. Rosen'a göre, yaşlı konte-

---

34 Washington Irving, "The Legend of Sleepy Hollow", *The Sketch Book of Geoffrey Crayon, Gent*, yay. Haskell Springer, Twayne, Boston, 1978, s. 272-97, cilt 8 of *The Complete Works of Washington Irving*, yay. Richard Dilworth Rust. 1969-1989, s. 276-278, 290-291.

35 Washington Irving, *a.g.e.*, s. 295.

36 Nathan Rosen, "The Magic Cards *The Queen of Spades*", *Slavic and East European Journal*, 19.3.1975, s. 255-275.

sin rüyada Herman'ı ziyareti, cenazesinde tabuttan ona göz kırpması ve nihayet bir kartta karşısına çıkarak Herman'ı alt etmesi, doğaüstü olaylar veya görüntüler değil, yaşlı kontesin ölümüne sebep olduğu için vicdanı rahat etmeyen Herman'ın kuruntularıdır.[37] Bu hikâyenin "Palto"yla arasındaki benzerlik kayda değerdir. Zira her ikisinde de, fantastik gibi görünen unsurlar aslında karakterlerin iki durumda da vicdan azabına dayanan davranışlarının arkasındaki psikolojik gerekçeleri örtüyor olabilir.

Puşkin doğaüstü unsurları hep ironik bir yaklaşımla işlese de, Gogol, Odoyevski gibi, fantastik öğelere birkaç farklı biçimde yaklaşır. 1830'ların ortasında yazmış olduğu hikâyelerde bu durum gayet iyi görülebilir. "Vii" (1835)[38] hikâyesinin sonunda kilisedeki doğaüstü sahneler öyle canlı ve güçlü ayrıntılarla anlatılmıştır ki, bunlara gerçekçi bir açıklama getirmek mümkün değildir. Ancak bu hikâyesinde bile papaz okulu öğrencisi Homa Brut'un bir cadı hakkında gördüğü rüyalar fantezi ile gerçek arasındaki çizgiyi bulandırır ve doğaüstü olayların mantıklı bir açıklaması olabileceği ihtimalini doğurur.[39] Gogol'ün, "Vii"yle aynı yıl yayımladığı, "Portre" (1835) adlı öyküsü, muhtemelen en zayıf doğaüstü hikâyesidir; zira şeytani bir portrenin canlanmasını tasvir edişi son derece basmakalıptır ve kışkırtıcı hiçbir özelliği yoktur. "Portre"nin vasatlığı, hemen arkasından 1836 yılında yayımlanan ve Gogol'ün doğaüstü unsurları en ilginç şekilde işlediği hikâyelerden biri olan "Burun" ile karşılaştığında daha da anlaşılmazdır. Gogol, Kovalev'in burnunun kendisinden ayrı bir insan olarak görünmesinin bir rüya ürünü olabileceğini hikâyenin hem başında hem de sonunda ima eder. Kovalev bir gün uyandığında burnunun kaybolduğunu görür, sonra bir sabah uyandığında burun yerine dönmüştür. Ancak hikâye-

37 *A.g.e.*, s. 255-275.

38 N.V. Gogol, "Viy", *Russian Romantic Prose: An Anthology*, yay. ve çev. Carl R. Proffer, Translation Press, Ann Arbor, MI, 1979, s. 233-262.

39 Bahsi geçen kısımda Gogol şöyle yazar: "Bunu gerçekten görüyor mudur, görmüyor mudur? Uyanık mıdır, yoksa rüya mı görüyordur? Ama nedir bu? Rüzgâr mı müzik mi: uğuldar da uğuldar..."

de bir rüyanın söz konusu olduğuna işaret eden hiçbir ifade yer almadığından, "Burun" da, tıpkı "Palto" gibi, kesin yorumları müthiş bir muğlaklık ve dirençle boşa çıkarır.

Gogol'ün fantastik unsurları işleyiş tarzı, görüldüğü gibi büyük çeşitlilik gösterir; bir hikâyeden diğerine tutarlı bir gelişim çizgisi izlemez; tersine, yazarlık kariyeri boyunca giderek daha karmaşık ve belirsiz bir hale gelmiştir. "Palto"nun birbirini izleyen taslaklarda geçirdiği değişim bile, Gogol'ün fantastik öğeleri resmetme biçiminin hikâyeyi yazdığı sırada nasıl geliştiğini gösterir. Gippius, "Palto"nun fantastik bir sonla bittiği iddiasına aradığı desteği, hikâyenin son taslaklarından birinde bulur. Bu taslakta, Akakiy Akakiyeviç ölüm döşeğinde önemli kişiden öcünü alacağını söyler. Böylece öykünün son halinde Akakiy Akakiyeviç'in ölüsünün geri gelmesi, adeta önceki taslakta savurduğu tehdidi yerine getirmesi gibidir. Ancak, yukarıdaki analizin ışığında bakıldığında, doğaüstü unsurları doğrudan işleme aşamasını çoktan geçmiş olan Gogol'ün "Palto" için böyle basmakalıp bir sonla yetinmemiş olması daha muhtemeldir. Anladığımız kadarıyla, öykünün son yazım aşamalarında Gogol, olaylar ve anlamları konusunda okurun aklını karıştırmak için güldürüye özgü saçmalıklar eklemeye ve önemli kişinin davranışlarını açıklayacak psikolojik gerekçeler sunmaya karar vermiştir. Gogol'ün okurlarına hazırladığı bu keşmekeşte kesin olan bir şey vardır: "Palto", sıklıkla varsayıldığı gibi, fantastik unsurları durağan biçimde temsil eden hikâyelerin bir devamı değil, Gogol'ün doğaüstü öğeleri karmaşık ve değişken bir tarzda kullanmaya başlayacağı bir dönemin müjdesidir.

Bu nedenle, "Palto"da bulunan çoğu motif ve tekniğin emsalleri olduğunu ve Gogol'ün büyük ölçüde doğaüstü öykü gelenekleri çerçevesinde çalıştığını söylemek mümkündür. Daha önce söylediklerimizden çıkan bir diğer sonuç da şu: Pratikte doğaüstü öykülerin parodisi ve şaka yollu taklitleri, gerçek anlamda doğaüstü öykülere ağır basmaktadır. Hatta, gerçek anlamda doğaüstü öykülerin esasen yalnızca birer teorik model olduğu ya da doğaüstü öy-

kü gibi göründükleri söylenebilir; çoğu örnekte bu model ya doğrudan çürütülür, ya da üzerinde oynanır.

Peki öyleyse, "Palto"nun geleneğe getirdiği kendine özgü yenilik nedir? Tıpkı Puşkin ve Irving gibi Gogol de, gerek ipuçları yerleştirerek, gerek karakterlerin davranışları için doğaüstü yerine psikolojik etkenleri gerekçe göstererek, metnin olay örgüsünün ve anlamının çözümlemesini bir çeşit oyuna dönüştürür. Ama Gogol, oyunun kurallarını kendine göre değiştirmiştir. İncelikle geliştirilmiş, birbirine bağlanan gülünç davranışlar silsilesiyle ve kelime oyunlarıyla, doğaüstü öykü parodilerine has güldürü unsuruna yepyeni bir saçmalık ve tutarsızlık boyutu katar; hortlağın hapşırması ve polisin onu "az kalsın" başarıyla sonuçlanacak cezalandırma çabaları bunun örneğidir.

Gogol pek çok doğaüstü hikâyede rastlanan müphemliği de yeni bir seviyeye taşır. Hatta, her açıdan çifte kodlanmış bir metin yazdığı söylenebilir, zira bu metin fantastik bir öykü olarak okunabileceği gibi, bir fantastik öykü parodisi olarak da okunabilir. Eleştirmen ve akademisyenlerin hikâyenin sonunda ne olduğu konusunda bir türlü anlaşamaması, Gogol'ün bu çifte kodlanmış metni oluşturmadaki olağanüstü ve kalıcı başarısının kanıtı gibidir.

Peki öykünün sonuyla öncesinde olup bitenler arasında nasıl bir bağ kurulabilir? Öncelikle, son sahne öykünün temel yapısının bir tekrarıdır; hikâye boyunca karşımıza çıkan ters dönüşlerden ve birbirini ortadan kaldıran tezatlardan oluşan karmaşık sistemi yineler. Bu ters dönüşler, Gogol'ün okurla ve karakterlerle oturduğu bir nevi "al gülüm ver gülüm" oyunu gibidir. Bu oyunun modeli, hikâyenin merkezindeki olaylarda, yani Gogol'ün Akakiy Akakiyeviç'e yeni bir palto "verip" sonra da onu geri "almasında" bulunabilir. Benzer bir biçimde, başta Akakiy Akakiyeviç'i avuçlarına bıraktığı önemli kişiye, kendi paltosunu çaldırarak aynı felaketi yaşatır. Gogol'ün *skaz*[40] anlatıcısı da, öykünün genel yapısını büyük öl-

40 (Rus.) Karakterin şivesi ve günlük konuşmasına bürünerek doğallığı yakalamayı amaçlayan Rus edebiyatı geleneği – ç.n.

çüde yansıtan bir şekilde hikâyeyi aktarır. Bazen, her yerde gözü kulağı varmış gibi karakterler ve olaylar hakkında her türlü bilgiyi verirken, bazen hafıza kaybını bahane ederek gelişmeleri saklar.

Aynı ters dönüş sistemi, hikâyenin temel konusuna ve üslubuna da işlemiştir. Örneğin, bir meslektaşının Akakiy Akakiyeviç'in haline üzüldüğü meşhur "sevecen sahne" okurun ister istemez onunla özdeşleşmesini sağlar. Diğer yandan Akakiy Akakiyeviç'in kayıtsızca evrak kopyalamasında ve birbirini tekrar eden anlamsız ifadelerden ibaret konuşmasında kendini gösteren robotumsu davranışları ve kişiliği, okurun onunla tam olarak özdeşleşmesini engeller gibidir. Bu anlamda, Gogol okura hem fantastik bir hikâye hem de onu boşa çıkaran bir parodi verdiğinden, son sahnenin hikâyenin genel yapısını taklit ettiği söylenebilir.

Hem Gogol "Palto"yu yazdığı dönemde manevi sorunlarla boğuştuğundan hem de öykünün sonunda çarpıcı bir dizi olaya yer verildiğinden, hikâyenin bu sorunları bir hisse biçiminde çözüme kavuşturduğu düşünülür. Gogol'ü çözümleyen en titiz eleştirmenlerden bazıları dahi, hikâyeden bir ders çıkarmanın cazibesine karşı koyamamıştır. Chizhevsky,[41] öykünün bir aşk hikâyesi olduğunu, paltonun aslında bir kadını temsil ettiğini ikna edici bir biçimde ortaya koyar. Ama önce kendisi,[42] sonra da Erlich[43] "Palto"yu, kıyafet almak gibi sıradan, önemsiz ve değersiz konulara fazla kafa yormamayı öğütleyen bir hikâye olarak özetlemişlerdir.

Gogol'ün hikâye boyunca sürdürdüğü "al gülüm ver gülüm" oyunu, "Palto"ya bu tür ahlâkî anlamlar yükleyenlerin işini epeyce zorlaştıran bazı sorulara yol açar. "Palto"nun sonunda akla gelen sorulardan biri, Akakiy Akakiyeviç ve önemli kişinin neden cezalandırıldıklarıdır; tabii ortada bir neden varsa. Simon Karlinsky, Akakiy Akakiyeviç'in ölümünün ve önemli kişinin ettiğini bulma-

41 Dmitry Chizhevsky, "About Gogol's 'Overcoat'", *Gogol from the Twentieth Century: Eleven Essays içinde*, çev. ve yay. Robert A. Maguire, Princeton UP, Princeton, New Jersey, 1974, s. 321-331.

42 Dmitry Chizhevsky, *a.g.e.*, s. 320.

43 Victor Erlich, *Gogol*, Yale UP, New Haven, CT, 1969, s. 142-157

sının "heteroseksüel dürtülere yenik düşmenin cezası" olduğunu ikna edici bir şekilde ortaya koyar.[44] Bu yorum, "Palto"nun özel bir aşk hikâyesi türü olduğunu savunan Chizhevsky'nin bu fikriyle bağlantılıdır. Akakiy Akakiyeviç, daha yeni paltosunu almadan, sanki evliymiş ve paltosu "hayat arkadaşı"ymış gibi hislere kapılır.[45] Akakiy Akakiyeviç'in ölümünden sonra da, anlatıcı paltodan "yoksulluk içinde geçmiş ömrünü [...] aydınlatmış"[46] bir konuk olarak bahseder. Dahası, yeni aldığı palto, Akakiy Akakiyeviç'te o güne dek içinde uyuklayan erotik dürtüleri uyandırır. Önce bir vitrinde asılı tablodaki kadının bacakları dikkatini çeker, sonra da kısa bir süreliğine sokakta gördüğü bir kadının peşine takılır. Karlinsky'nin çözümlemesine göre önemli kişi de erotik dürtüleri yüzünden cezalandırılmıştır, çünkü paltosunu metresine giderken çaldırır.

Karlinsky'nin tezi tüm inandırıcılığına rağmen hikâyedeki bazı önemli unsurları göz ardı eder. Öncelikle, Akakiy Akakiyeviç ve önemli kişi Gogol tarafından kasten örtüştürülmüş olsalar da, kesinlikle özdeş değillerdir. Akakiy Akakiyeviç'in erotik deneyimleri hem son derece sınırlı hem de geçicidir. Diğer yandan, önemli kişi uzun zamandır metresiyle ilişki yaşamaktadır. Dahası, Gogol bunun tutku dolu bir ilişkiden ziyade, uzun süredir devam eden düzenli bir ilişki olduğunu belli eder. Aslında önemli kişinin ilişkiye neden devam ettiğini açıklayacak bir sebep yok gibidir, zira "O bayan arkadaş aslında hiç de karısından güzel ve genç değildi." Ayrıca, Akakiy Akakiyeviç'le önemli kişiye reva görülen cezaların eşit olmadığı da ortadadır. Önemli kişi sadece paltosunu kaptırırken, Akakiy Akakiyeviç hem paltosundan hem de canından olur. Bu yüzden son tahlilde, "Palto" özel bir aşk hikâyesinden çok, grotesk bir aşk hikâyesi parodisidir.

Bazılarına göre önemli kişi, paltosunu kaptırdıktan sonra geçmişteki kibirli davranışları yüzünden pişmanlık duyduğu için, Go-

---

44 Simon Karlinsky, *The Sexual Labyrinth of Nikolai* Gogol, Harvard UP, Cambridge, 1976, s. 141.

45 *A.g.e.*

46 *A.g.e.*, s. 155.

gol'ün "Palto"ya gizlediği ahlâk dersinin anahtarıdır. Paltosunu çaldırdıktan sonra, insanlara "Karşınızdakinin kim olduğunu biliyor musunuz?" diyerek büyüklük taslamaktan vazgeçer. Andrew Barratt, önemli kişideki bu davranış değişikliğini onun "dirilişi" olarak nitelendirir.[47] Barratt, Akakiy Akakiyeviç'in benzer bir diriliş yaşamadığını belirtir, ama Gogol'ün niçin Akakiy Akakiyeviç'i değil de önemli kişiyi günahlarından kurtardığı sorusunu cevapsız bırakır. Barratt'a göre hikâye, "Gogol'ün yalnızca Rus toplumunun değil, tüm 'gelişmiş' medeniyetlerin kaçınılmaz ürünü olarak gördüğü yabancılaşmanın ve benlik yitiminin grotesk bir ifadesi"dir.[48] "Palto", Barratt'ın iddia ettiği gibi gerçekten de bir toplum eleştirisiyse, karakterlerden biri toplumun uğursuz etkisinden kurtulup kendini değiştirebilirken, diğerinin neden bunu yapamadığı konusunda Gogol'ün en azından bir ipucu vermesi gerekirdi. Gogol'ün bu konuya hiç değinmemiş olması, karakterlerin kurtuluşundan ya da lanetlenmesinden ahlâkî bir ders çıkarmaya çalışanların yargılarını geçersiz kılar.

Gogol'ün "al gülüm ver gülüm" oyunu, bir yerde ima ettiği ahlâk dersini, başka bir yerde muhakkak çökertir. Önemli kişi tarafından azarlandıktan sonra dışarı çıkan, ateşlenen, eve dönen ve kısa bir süre sonra ölen Akakiy Akaiyeviç'te bu durum bilhassa açıktır. Akakiy Akakiyeviç'in bu hızlı ve keyfi ölümünü hatırlatan en dokunaklı örneğe, Çehov'un "Memurun Ölümü" (1883) hikâyesinde rastlanır: Hikâyede müdüründen özür dilemeye çalışan bir memur azar işitir, evine döner, kanepeye uzanır ve ölür. "Palto"da Gogol, anlatıcının "Amirlerin uygun gördükleri azarlamalar kimi zaman etkili oluyor işte!" yorumuyla, Akakiy Akakiyeviç'in ölümünün ne kadar keyfi olduğunu açıkça gösterir.

"Palto"da karakterler, ortada bir neden yokken bazı davranışlarda bulunur ve başlarına bazı olaylar gelir, bu Gogol'de çok sık

47 Andrew Barratt, "Plot as Paradox: The Case of Gogol's 'Shinel'", *New Zealand Slavorzicjouma*, sayı 2, 1979, s. 21.

48 *A.g.e.*

rastlanan bir durumdur. Yukarıda da söylediğimiz gibi, önemli kişinin metresinin karısından bir farkı olmadığına göre, yıllar boyu ortada hiçbir neden yokken bu ilişkiyi devam ettirmiş gibidir. Asıl dikkat çekici olan nokta, Akakiy Akakiyeviç'in ani ölümünde kendi kabahati olması değil, ölümünün ne kadar rastgele olduğudur. Karakterlerin, Gogol'ün oynadığı oyunda birer piyondan ibaret oldukları sonucuna varmak işten bile değildir.

Charles Bernheimer, Eichenbaum'un eserlerini[49] "basitleştirici biyografik ve ahlâkçı eleştiriye bir panzehir" diye överken, ilk bakışta "Palto"dan ahlâk dersi çıkarma eğilimini reddediyor gibidir.[50] Bu basitleştirici okumaya karşı Bernheimer şöyle bir iddiada bulunur: "Gogol'ün metninde, saf edebi niteliğinin altını çizen dönüşlü bir yapı vardır; bu vurgu aynı zamanda Gogol'ün kendisi için kullandığı bir savunma mekanizması işlevi de görmektedir."[51] Bernheimer, öyküde "özgürlüğün ve tümgüçlülüğün yeniden ele geçirildiği taşkın bir an" olduğunu söyler, ama şunu da ekler: "Bu tümgüçlülüğe bir acizlik, kendini kandırma ve geri dönüşü olmayan şizoid bir oyun olarak bakılmalıdır."[52]

Bernheimer'ın "Palto"da bulduğu içkin yazınsal bağımsızlık ve güç övgüsü, hikâyeye mütemadiyen atfedilen ahlâkçı anlamları telafi ettiği gibi, hikâyeye dair oldukça yerinde bir okumadır; özellikle de Gogol'ün hem okurla hem de karakterlerle oynadığı "al gülüm ver gülüm" oyunu, kendi mutlak gücünü sergilemesi anlamına geldiği için. Dahası, Gogol'ün hikâyenin sonunda fantastik öykü türünün yerleşik kurallarıyla oynaması, yani bunları değiştirip yeniden kurgulaması, hem hikâyenin tümünde işleyen oyun ilkesinin altını çizer hem de "saf edebi niteliği" vurgular.

---

49 Boris Eichenbaum, "How Gogol's 'Overcoat' Is Made", *Gogol from the Twentieth Century: Eleven Essays* içinde, çev. ve yay. Robert A. Maguire, Princeton UP, Princeton, NJ., 1974, s. 269-291.

50 Charles C. Bernheimer, "Cloaking the Self: The Literary Space of Gogol's 'Overcoat'", *PMLA*, sayı 90, 1975, s. 53.

51 *A.g.e.*

52 *A.g.e.*, s. 59.

Ama Gogol'ün "Palto"daki mutlak güç iddiasını "kendini aldatma" ve "geri dönüşü olmayan şizoid oyun" olarak niteleyen Bernheimer'ın yorumu, dönüp dolaşıp, psikobiyografi okulunun basitleştirici okumasının güncellenmiş haline varır. Her şey bir tarafa, Gogol'ün içine düştüğü azap dolu manevi ve psikolojik ruh halinin, hikâyenin önüne geçmesine yol açar. Gogol'ün yazım teknikleriyle oynamaktaki ustalığının, mesela hikâyenin anlatımını kaypak, güvenilmez bir *skaz* anlatıcıya bırakmasının, psikolojik bir kaçınma mekanizması olduğunu, hatta dengesiz bir insanın kuruntuları olabileceğini ima eder. Bernheimer'ın hikâyeyi tekrar yazara döndürmesinin en büyük tehlikesi, hikâyenin bir sanat eseri olarak bağımsızlığını reddetmesidir.

Gogol'ün "Palto"yu yazdığı sıradaki ruh hali elbette göz ardı edilemez, dahası öykü psikolojik imalarla doludur; gelgelelim hikâyenin, anlam ve varlık kazanmak için yazarının ruhuna ihtiyaç duymayacağı bir konuma eriştiğini de vurgulamak gerekiyor. Artık şunun altını çizmenin zamanı gelmiştir: "Palto" her ne kadar Gogol'ün kişiliğindeki birçok cinsel, ruhsal ve psikolojik saplantının ve kuruntunun izlerini taşısa da, bu meselelerin öykü içindeki sunumunu psikanalitik bir çerçeve yerine tamamen edebi bir çerçevede masaya yatırmak pekâlâ mümkündür, hatta böyle bir incelemenin çok daha verimli olacağı söylenebilir.

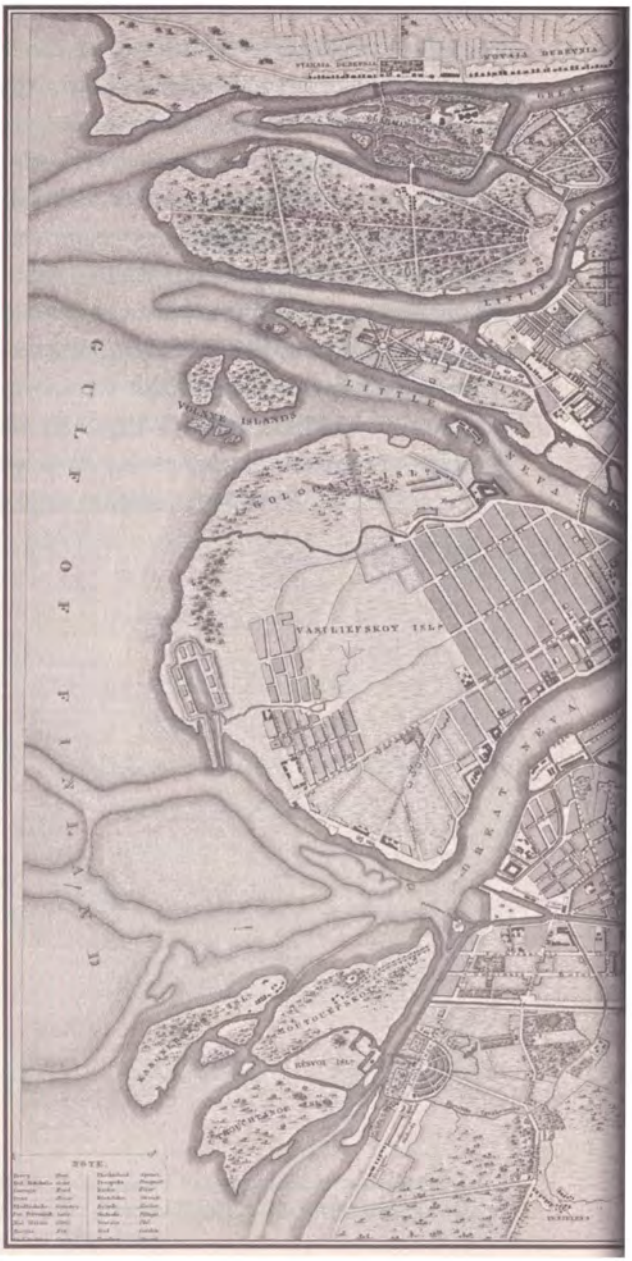
Doğaüstü öykü türünün kurallarıyla oynamasından anlaşılabileceği gibi, Gogol öykünün sonunu tasarlarken her şeyden önce türün ortaya koyduğu edebi meselelere ve gerekliliklere cevap veriyordu. Bunu yaparken, kendi cinsel ve manevi ihtiyaçlarını da tatmin edip etmediği sorusu ilginç olabilir, ama ikincil ve muhtemelen tartışmalı bir konudur. Gogol'ün fantastik öykü türünü kendince baştan yaratma ihtiyacı, "Palto" denince akla gelen diğer ihtiyaçları kadar (belki onlardan da) önemlidir.

"Palto" kimin metnidir? İçinde bu kadar çok metin barındıran pek az hikâye olduğu kesindir. "Palto" uzun yıllar boyunca fakir, ezilmiş memurları konu alan hayırsever öykü türünün parlak bir ör-

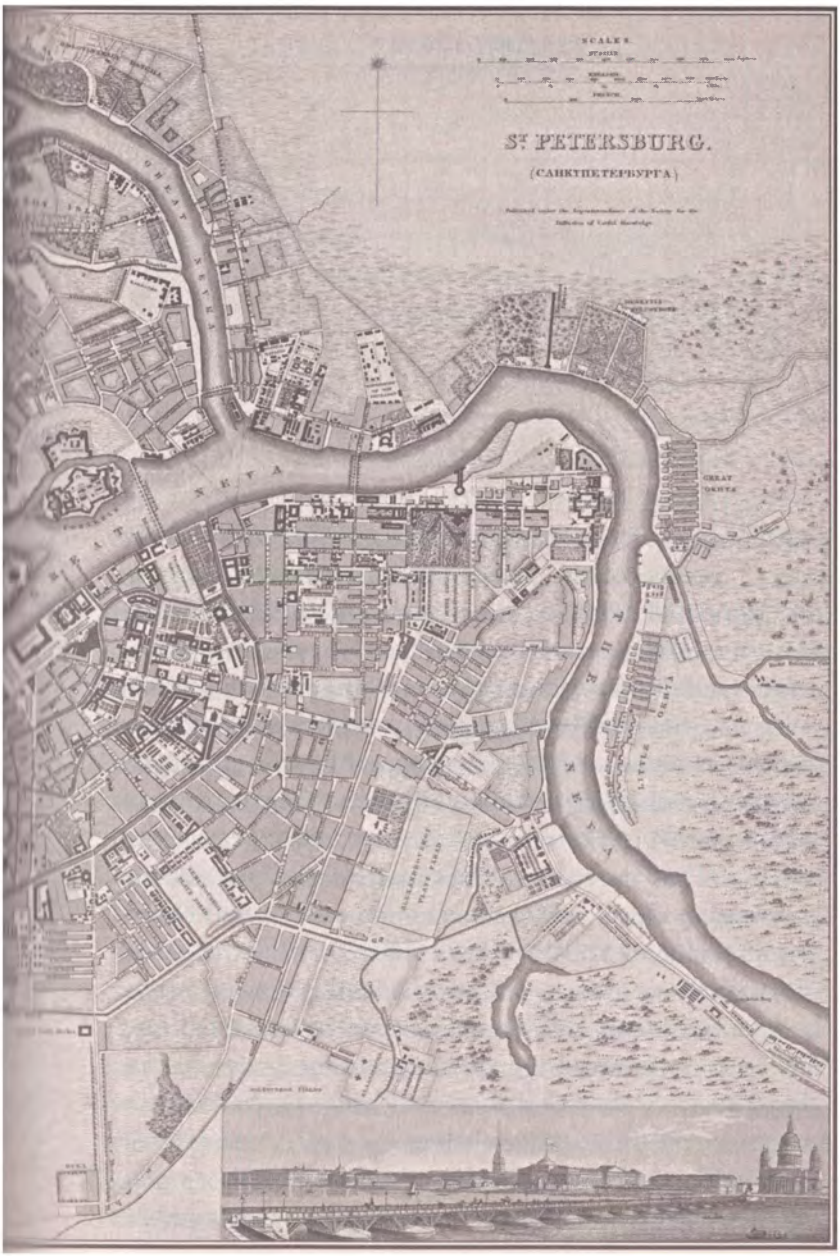
neği olarak kabul edilmiştir.[53] Gördüğümüz gibi öykü, grotesk bir aşk hikâyesi parodisi olduğu için, bu türle de ilişkilidir. "Palto" aynı zamanda, bir doğaüstü hikâye parodisini barındıran doğaüstü bir öyküdür. Gogol, okura metinler konusunda bol bol yardım da sunmuş, veya makul metinsel kodlar sağlamıştır. Bir yandan da öyküde ne olduğunu ve öykünün ne anlama geldiğini çözmesi için okura olağanüstü bir sorumluluk bırakmıştır. Ama hikâyede mutlak gücün sergilendiği diğer yerlerle uyumlu olarak, öykünün kendisi için taşıdığı asıl anlam üzerindeki kontrolünü bırakmamıştır. Dolayısıyla, çifte kodlanmış doğaüstü öykü/doğaüstü öykü parodisi, hem hikâyenin iç yapısının bir dışavurumu, hem çarpıcı çokmetinselliğinin modeli, hem de Gogol'ün metin üzerindeki gücünü elinden bırakmayarak öykünün anlamına karar verecek nihai kişi haline gelmesinin en belirgin örneklerinden biridir.

Çeviren EMRAH SERDAN

53 Bu görüş Belinski'yle başlamış, pek çok Sovyet eleştirmenin eserlerinde günümüze kadar yankı bulmuştur. Öyküdeki konu ve üslup belirsizliği, Gogol'e yorulan hayırseverliğe epey gölge düşürür.

St. Petersburg haritası.

SCALE
St PETERSBURG.
(САНКТПЕТЕРБУРГЪ)
GREAT NEVA
GREAT NEVA
GREAT NEVA
LITTLE NEVA
FONTANKA

Nevski Bulvarı

Nevski Bulvarı'ndan güzel bir yer yoktur, en azından Petersburg'da... Petersburg'un her şeyidir Nevski Bulvarı. Başkentimizin bu dilberi her şeyiyle pırıl pırıldır!.. Biliyorum, sıradan olsun, memur olsun Nevski Bulvarı'nın sakinlerinin bir teki bile hiçbir mutluluğa değişmez Nevski Bulvarı'nı. Demek istediğim yalnızca, pek güzel bıyıkları olan, çok şık redingot giyen yirmi beşinde genç değil, sakalına ak düşmüş, tepesi gümüş bir tabak gibi parlayan yaşlı adam da hayrandır Nevski Bulvarı'na. Hele kadınlar! Evet, Nevski Bulvarı kadınlar için daha da harikadır! Kim hayran değildir ki ona? Nevski Bulvarı'na adımınızı atar atmaz, orada dolaşmak isteği dolar içinize. Önemli, erteleyemeyeceğiniz bir işiniz olsa bile, bulvara çıkmanızla birlikte işi gücü unutuverirsiniz. Tüm Petersburg'u sarmış olan günlük gereksinimlerle, çıkar telaşıyla gitmeyeceğiniz tek yer burasıdır. Nevski Bulvarı'nda karşılaştığınız biri; kaldırımlarında yürüyen yayaların yüzünde ya da kupa arabalarıyla, yaylılarıyla uçarcasına gelip geçenlerin yüzünde çıkarcılık, açgözlülük okuyacağınız Morskaya, Gorohovaya, Liteynaya, Meşçanskaya ve baş-

ka sokaklarda göreceğiniz insanlardan sanki daha az bencilmiş gibi gelir size. Petersburglulların ana buluşma yeridir Nevski Bulvarı. Kentin Petersburg veya Vıborskaya bölgelerindee oturan birinin, Peski'de veya Moskova kapısında oturan uzun zamandır görmediği bir dostuyla orada karşılaşacağından kuşkusu yoktur. Hiçbir adres defteri, danışma bürosu Nevski Bulvarı kadar güvenilir bilgi sağlamaz insana. Yücedir Nevski Bulvarı! Gezinti yeri açısından yoksul olan Petersburg'un tek eğlence yeridir! Tertemizdir yaya kaldırımları ve Tanrım ne çok ayak o kaldırımlarda izini bırakmıştır! Hantal bedeninin ağırlığı altında mermer parkelerin neredeyse çatırdadığı eski bir askerin kirli çizmesinin de, ayçiçeğinin başını hep güneşten yana çevirmesi gibi küçücük başı hep dükkânların ışıklı vitrinlerine dönük yürüyen gencecik bir kadının hayal gibi hafif, mini minnacık pabucunun da, yüreği umutlarla dopdolu bir asteğmenin tıkırdayan, yerlerde derin izler bırakan kılıcının da... Hepsinin güçlü ya da güçsüz izleri vardır bu kaldırımlarda... Yalnızca bir gün içinde nasıl çabuk, inanılmaz şeyler olur orada! Bir günde ne çok değişiklikler gerçekleşir!..

Sabahın erken saatlerinden başlayalım, fırınlardan yeni çıkmış sıcak ekmek kokusunun tüm Petersburg'u kapladığı, yırtık pırtık giysileriyle, çizmeleriyle kiliseye gitmek, yardımsever insanların peşinden koşuşturmak görevine yeni yeni başlamış dilenci yaşlı kadınların doldurduğu sokaklar... O saatlerde bomboştur Nevski Bulvarı: Dükkânların şişko sahipleri de onların tezgâhtarları da Hollanda kumaşından gecelikleriyle henüz yataklarında uyumaktadırlar veya soylu yanaklarını yıkamış, kahvelerini yudumlamaktadırlar. Dilenciler, pastanelerin önlerinde toplanmış, gece geç saatlere kadar sinek gibi masadan masaya uçarak sıcak çikolata servisi yapmış garsonun elinde bir süpürge, kravatsız, uykulu gözlerle çıkıp bayatlamış börekleri, müşterilerin artığı yiye-

cekleri önlerine atmasını beklemektedirler. Yoksul takımı sallana sallana yürümektedir sokaklarda. Çizmeleri, suyunun temizliğiyle ünlü Yekaterinskaya kanalında bile temizlenemeyecek kadar kirece bulanmış, işe yetişmek için acele eden köylüler kimi zaman arada bir çabuk adımlarla sokağı karşıdan karşıya geçerler. Bu saatler kadınların sokağa çıkmaları için genelde uygun değildir, çünkü bizim Rus erkeklerimiz kendi aralarında, onların tiyatroda bile duyamayacağı kadar açık saçık konuşmayı pek severler. Çalıştığı dairenin yolu Nevski Bulvarı'ndan geçiyorsa, çantası koltuğunun altında, uyku mahmurluğunu üzerinden hâlâ atamamış bir memurun isteksiz, ağır adımlarla yürüyerek geçtiği görülür kimi zaman oradan. Şurasını kesin söyleyebiliriz, sabah saatlerinde, yani öğlene kadar Nevski Bulvarı kimse için amaçsız bir istikamet değildir, herkes belli bir nedenle çıkar Nevski Bulvarı'na: Onunla uzaktan yakından ilgilenmeyen, onu aklının ucundan bile geçirmeyen insanlar, bir işi veya sıkıntısı olduğu için yavaş yavaş doldururlar bulvarı. Rus köylüsünün dilinde yalnızca beş on bakır kapiklik vardır. Yaşlı dedeler, nineler ellerini kollarını sallarlar, kimi zaman insanı çok şaşırtacak biçimde birtakım hareketler yaparak kendi kendilerine bir şeyler mırıldanırlar, ama alacalı bulacalı gömleğiyle, elinde boş litrelik bir votka şişesiyle veya yeni dikilmiş bir çift çizmeyle Nevski Bulvarı'nda yıldırım gibi koşturan çırak çocuklardan başka kimse dönüp bakmaz onlara, ne dedikleriyle ilgilenmez. Günün bu saatinde üzerinize ne giymiş olursanız olun, başınıza şapka yerine kasket geçirmiş olsanız, kravatınız bir yanda, yakanız bir yanda olsa bile kimse farkına varmaz.

Saat on ikide soylu ailelerin her ulustan mürebbiyeleri, yanlarında patiska yakalık takmış öğrencileriyle akın ederler Nevski Bulvarı'na. İngiliz Johns'lar, Fransız Koki'ler eğitimi kendilerine teslim edilmiş öğrencileriyle kol kola yü-

rürken nazik bir ağırbaşlılıkla onlara, dükkânlara tabela asılmasının o dükkânlarda ne satıldığını bilmemiz için gerekli olduğunu anlatırlar. Soluk yüzlü miss'ler, pembe yanaklı Slav mürebbiyeler incecik, yerinde duramayan kız öğrencilerinin arkasından pek mağrur yürürlerken, omuzlarını biraz daha kaldırmaları, biraz daha dik yürümeleri için uyarırlar onları. Kısacası, o saatlerde Nevski Bulvarı pedagojik Nevski Bulvarı'dır... Ama saat ikiye yaklaştıkça mürebbiyelerin, pedagogların, öğrencilerin sayısı azalmaya başlar. Nihayet, onların yerini renk renk giysiler içinde, sinirleri zayıf hanım arkadaşlarıyla kol kola dolaşmaya çıkmış kibar babaları alır. Sonra onların arasına yavaş yavaş, önemli ev işlerini bitirmiş, (yani doktoruyla havaların nasıl gittiği üzerine, burnunun tepesinde çıkan sivilce üzerine konuşmuş, ondan atlarının ve çocuklarının sağlık durumu üzerine bilgi almış, bununla birlikte, önemli yetenekleri olan, gazetelerde kente gelenler ve kentten ayrılanlarla ilgili çok önemli bir yazı okumuş ve nihayet, bir fincan kahvesini, çayını içmiş) hanımlar katılır. Daha sonra bu kalabalığa, imrenilecek kaderlerinin, soylu "özel görevli memur" unvanıyla onurlandırdığı kişiler eklenir. Arkasından, görevlerinin ve alışkanlıklarının soyluluğuyla farklı olan, dışişlerinde görevli memurlar... Tanrım, ne harika görevler, devlet hizmetleri vardır şu ülkemizde! İnsanın ruhunu nasıl da hazla yüceltir bu görevler! Ama çok yazık! Bir devlet memuru değilim ben ve amirlerimin o ince davranışlarının hazzını tatmaktan yoksunum. Bu saatlerde Nevski Bulvarı'nda göreceğiniz herkes son derece kibar, soyludur: elleri ceplerinde, uzun etekli setreli erkekler de; pembeli, beyazlı, uçuk mavili atlas redingotlu, şapkalı hanımlar da... Olağanüstü, inanılmaz bir ustalıkla kravatın altına kadar uzatılmış, başka bir yerde göremeyeceğiniz kadife gibi, atlas gibi, samur veya kömür gibi favorilerle karşılaşırsınız burada. Ama ne yazıktır ki, yalnızca dışiş-

lerinde görevli memurlardır böyle favorisi olanlar. Öteki bakanlıklarda görevli memurlara Tanrı böyle simsiyah favoriler vermemiştir, onlar buna çok üzülseler de, ister istemez, sarı kahverengi favorilerle dolaşmak zorundadırlar. Hiçbir kalemle anlatılamayacak, hiçbir fırçayla betimlenemeyecek harika bıyıklarla karşılaşırsınız burada. Yaşamın en güzel yarısının verildiği, uğruna geceleri ve gündüzleri uzun zaman harcanan bıyıklar. İnsanı büyüleyen parfümler, nefis kokular, en pahalısından, en nadir bulunanından pomatlar sürülmüş bıyıklar, geceleri perdahlı ince kâğıtlarla kalıplanan bıyıklar, sahiplerinin büyük bir özenle, duygusallıkla üstlendiği bakımlarına her geçenin imrendiği bıyıklar... Sahiplerinin kimi zaman tam iki gün boyunca büyük bir sabırla ilgilendiği renk renk, tüy gibi hafif binlerce çeşit şapka, elbise, atkı en azından Nevski Bulvarı'nda birilerinin gözünü kamaştırır. Binlerce kelebek ekin saplarından ansızın havalanmış, simsiyah erkek böceklerin üzerinde dalgalanan pırıltılı bir bulut oluşturmuştur sanırsınız. Burada, düşlerinizde bir kez bile görmediğiniz incecik, şişe boynundan hiç de kalın olmayan daracık beller görürsünüz. Öyle ki, karşılaştığınızda kaba dirseğinizle yanlışlıkla dokunursunuz da bir şey olur korkusundan saygıyla biraz uzağından geçersiniz. Bir dikkatsizlik edersiniz de, soluğunuz doğanın ve sanatın bu en güzel eserini kırıverir korkusuyla yüreğiniz titrer. Peki, ya giysilerinin yenleri hanımların! Ah ne harika yenler görürsünüz Nevski Bulvarı'nda! İki balonu andırırlar biraz, yanındaki erkek koluna girmiş olmasa, kadını birden havaya kaldıracakmış gibi uçuşan iki balon... Çünkü kadını havaya kaldırmak, şampanya dolu bir kadehi kaldırmak kadar kolay ve hoştur.

İki kişi karşılaştığında hiçbir yerde, Nevski Bulvarı'nda olduğu kadar saygılı, kibarca öne eğilerek selamlaşmaz birbiriyle. Hiçbir yerde karşılaşamayacağınız gülümsemeler-

le karşılaşırsınız burada, her türlü sanatın üzerinde, hazdan içinizi eritiveren bir gülümsemedir bu. Öyle ki, bazen kendinizi yerdeki bir ottan bile değersiz hissedebilirsiniz, başınızı önünüze eğersiniz, bazen de amiral kulesinden yükseklerde gibisinizdir, başınızı kaldırırsınız. Aralarında olağanüstü bir ağırbaşlılıkla, soylulukla konserlerden veya havalardan konuşan kimselerle karşılaşırsınız. Akıl sır ermez değişik binlerce tip, binlerce olay görürsünüz burada. Tanrım! Ne tuhaf tiplerle karşılaşır insan Nevski Bulvarı'nda! Karşılaştığınızda birçoğu gözlerini dikip çizmelerinize bakar, siz ilgilenmeyip yanlarından geçip gidersiniz... Bu kez dönüp arkadan redingotunuzun eteğini incelerler... Bunu neden yaptıklarını bu güne kadar anlamış değilim. Önceleri, onların ayakkabıcı falan olduklarını sanırdım, ama bu doğru değildi: Çoğunluğu memurdu. Bir çoğu da, devlet daireleri arası yazışmaları son derece başarıyla yürüten veya dolaşmaya, pastanelerde gazete okumaya düşkün, sözün kısası, genellikle aklı başında insanlardı.

Nevski Bulvarı'nın en canlı dönemi diyebileceğimiz öğleden sonrasında saat ikiyle üç arasında insanoğlunun en güzel eserlerinin sergilendiği asıl gösteri başlar. Kimi, en değerlisinden kunduz kürkü yakalıklı şık redingotunu gösterir. Kimi pek güzel Yunan burnunu... Kimi gösterişli favorilerini... Kimi güzelim bir çift gözünü, kimi göz kamaştıran şapkasını... Kimi zarif serçe parmağındaki uğur taşlı yüzüğünü... Kimi büyüleyici, minnacık pabucunun içindeki küçücük ayağını... Kimi karşısındakini heyecanlandıran kravatını, şaşırtan güzelim bıyıklarını... Ama saat üç olunca gösteri biter, kalabalık seyrekleşir...

Yeni bir olay başlar saat üçte. Ansızın bahar gelir Nevski Bulvarı'na: Yeşil resmî giysileriyle devlet memurları doluşur oraya. Acıkmış dokuzuncu dereceden, yedinci dereceden, daha birçok dereceden memur karınlarını doyurmak için ça-

buk adımlarla evlerine gitmektedir. On dördüncü dereceden genç kalem memurları, on ikinci ve onuncu dereceden sekreterler, yazıcılar, yedinci dereceden memurlar Nevski Bulvarı'nın tadını çıkarmaya çalışarak, amirlerinin karşısında altı saat boyunca kıpırdamadan oturan onlar değilmiş gibi, pek çalımlı yürürler bulvar boyunca. Ama müdürler, masa şefleri gibi daha bir yüksek dereceden ve yaşlı olanlar başları önünde, çabuk adımlarla yürürler. Gelen geçenle ilgilenecek durumları yoktur onların: Dairedeki görevlerini düşünmektedirler hâlâ. Kafaları yarım bıraktıkları işler nedeniyle karmakarışıktır. Uzun süre dükkân tabelaları yerine evrak dolu dosyaları veya amirlerinin asık yüzünü görüyor gibidirler.

Saat dörtten sonra bomboştur Nevski Bulvarı, memur takımından tek bir kişi bile görmezsiniz orada. Terzi çırağı bir kız, kucağında dikiş kutusuyla koşarak geçer bulvarı karşıdan karşıya... İyi yürekli bir adliye görevlisinin, süslü paltosuyla sokağa salınmış avı, zavallı bir kız... Kente yeni gelmiş, saatin kaç olduğu kendisi için hiç önemli olmayan taşralı bir garip... Elinde küçük çantasıyla, kitabıyla yürüyen uzun mu uzun boylu bir İngiliz asilzadesi kadın ya da pamuklu setresinin beli neredeyse sırtında, sivri sakallı, kaldırımda uslu uslu yürürken her yanı sırtı da, kolları da, bacakları da, başı da oynayan ömür boyu sıkıntı çekmiş bir köylü veya seyrek de olsa, küçük bir zanaatkâr... Saat dörtten sonra bunlardan başka kimseyi görmezsiniz Nevski Bulvarı'nda.

Ama ne zaman ki akşamın alacakaranlığı düşer evlerin, sokakların üzerine, o vakit sokak bekçileri gocuklarını sırtlarına geçirip sokak fenerlerini yakmak için direklere dayadıkları merdivenlere tırmanırlar, gün ortasında kendilerini göstermekten çekinen taş basma resimler dükkânların alçak pencerelerinde belirir. Nevski Bulvarı tekrar canlanır, kıpırdamaya başlar. O an, sokak lambalarının insanı çeken harika ışıklarıyla her şeyi yıkadığı o büyüleyici andır. Kalın pal-

tolar, redingotlar giymiş, çoğunluğu bekâr çok sayıda genç insan görürsünüz bulvarda. Akıl almaz bir amaç, veya daha doğrusu, amaca benzeyen bir şey var gibidir ortada. Herkes adımlarını sıklaştırmıştır, sakinliğini yitirmiştir. Uzun gölgeler duvarlarda, kaldırımlarda bir görünüp bir kaybolmaktadır, gölgeler neredeyse Politseyski Köprüsü'ne kadar uzanmıştır. On dördüncü, on ikinci dereceden genç memurlar yürüyüşlerini uzattıkça uzatırlar. Ama daha üst dereceden olanlar, müdürlerin, danışmanların büyük çoğunluğu ya evli oldukları ya da evlerindeki Alman aşçı kadınları, onlara çok lezzetli yemekler pişirdikleri için olacak, evlerinde oturuyorlardır. Saat ikide Nevski Bulvarı'nda ciddiyetle ve fark edilir soylu tavırlarla yürüyen saygın yaşlı insanlarla karşılaşırsınız. Uzaktan gözlerine kestirdikleri, Nevski Bulvarı'nda dolaşmaya çıkmış herkesin bakmaktan pek hoşlandığı (daha çok da dükkân sahiplerinin, bulvar esnafının, her zaman Alman redingotu giyen, birlikte ve genelde kol kola dolaşan tüccarların hoşlandığı) iri dudakları kıpkırmızı boyalı, tombul yanakları allıklı bir kadının şapkasının altından yüzüne bakmak için on dördüncü dereceden genç memurlar gibi çabuk adımlarla koştururken görürsünüz onları.

Teğmen Pigorov yanındaki frakının üzerine pardösü giymiş arkadaşını dürtüp yüksek sesle şöyle dedi:

"Dur! Gördün mü şunu?"

"Gördüm, harika bir parça... Tıpkı Perugiono'nun Bianka Kilisesi'ndeki Madonna'sı..."

"Peki ama kimden söz ediyorsun sen?"

"Şundan, siyah saçlı olandan... Gözleri de ne güzeldi! Aman Tanrım, ne güzel gözlerdi onlar öyle! Endamı, yüzü harikaydı!"

"Ben sarışın olanı söylüyorum, onun arkasındaki, şu sokağa sapanı. Siyah saçlı olandan hoşlandıysan ne bekliyorsun, arkasından gitsene..."

Fraklı gencin yüzü kızardı:

"Nasıl olur! Akşamları Nevski Bulvarı'nda dolaşmaya çıkan soylu hanımefendilerden birine benziyor." Göğüs geçirip ekledi arkasından, "Ünlü ailelerden birinden olsa gerek, baksana, yalnızca pelerini seksen rubleden aşağı değildir!"

Pirogov, arkadaşını kadının pelerininin sokağın ışığında parladığı yöne doğru itip:

"Saf çocuk!" dedi. "Yürüsene salak, kaçıracaksın kadını! Ben sarışının arkasından gidiyorum."

İki arkadaş ayrıldılar.

Hiçbir güzelin ona "hayır" diyemeyeceğinden kuşkusu olmayan Pirogov, sarışının arkası sıra yürürken pek keyifli, kendine güvenle şöyle geçiriyordu içinden: "Sizin gibileri bilirim ben..."

Frakının üzerine pardösü giymiş genç adam, kadının sokak lambalarına yaklaştıkça parlak ışığa bürünen, uzaklaştıkça bir an hafiften kararan renk renk pelerininin yöneldiği yere doğru ürkek, titrek adımlarla yürüdü. Kalbi hızla çarpıyordu, elinde olmadan çabuklaştırıyordu adımlarını. Uçarcasına uzaklaşmakta olan dilberin dikkatini çekebileceğini, üstelik teğmen Pirogov'un ima ettiği o yakışıksız şeyin gerçek olabileceğini aklının ucundan bile geçirmeye cesaret edemiyordu. Ama gökten Nevski Bulvarı'na düşmüş olsa gerek bu nefis yaratığın evini, yaşadığı ortamı, böyle uçarcasına nereye gittiğini öğrenmek istiyordu yalnızca. Fraklı genç öylesine hızlı yürüyordu ki, favorilerine ak düşmüş efendiden insanlara çarpıp çarpıp onları kaldırımdan düşürüyordu.

Toplumumuzun oldukça tuhaf bir sınıfındandı bu genç ve ancak düşlerimizde görebildiğimiz bir insanın, gerçek yaşamda olabileceği kadar Petersburgluydu. Bu değişik sınıf, sakinlerinin tümü memurlar, tüccarlar veya zanaatkâr Almanlar olan bir kentte olağandışıydı. Bir ressamdı bu genç. Çok tuhaf değil mi? Petersburglu bir ressam... Karlar ülke-

sinde bir ressam, her şeyin ıslak, dümdüz, düzenli, soluk, gri, sisli olduğu Finler ülkesinde bir ressam! Bu ressamlar, ülkeleri ve ülkelerinin gökyüzü mağrur olan, heyecanlı İtalyan ressamlarına hiç benzemezler. Bununla birlikte, Petersburglu ressamların çoğunluğu temiz yürekli, içten, çekingen, tasasız insanlardır; mesleklerine kendilerince durgun bir sevgileri vardır; küçücük odalarında dostlarıyla çay içmekten, sevdikleri mesleklerinden, gerisini hiç önemsemeden, alçakgönüllülükle söz etmekten hoşlanırlar. Genelde yaşlı bir dilenci kadın bulup tam altı saat karşılarında oturturlar zavallıyı, onun acınası, duygusuz yüz ifadesini tuvale geçerler. Resim sanatıyla ilgili saçma sapan bir sürü gereçle dolu atölyelerinin resmini yaparlar: Zamanın ve tozun kahverengiye çevirdiği alçıdan kollar, bacaklar, kırık dökük resim sehpaları, ters çevrilmiş bir palet, gitar çalan bir dost vardır yaptığı tabloda. Duvarlara boyalar bulaşmıştır, pencere ardına kadar açıktır, soluk Neva Nehri'yle, kırmızı gömlekleriyle yoksul balıkçılar görünür pencereden. Yaptıkları tablolarda kuzeyin karakteristik bulanık gri rengi hakimdir. Ne var ki, bütün bunlara karşın gene de büyük bir içtenlikle, haz duyarak çalışırlar tabloları üzerinde. Çoğunda gerçek sanatçı ruhu da vardır. Öyle ki, İtalya'nın o taze havası esecek olsa üzerlerine, kuşkunuz olmasın, kapalı odadan nihayet temiz havaya çıkarılmış bir bitki gibi özgürce coşar, serpilir, gelişirler. Genelde çok çekingendirler: Omuzlardaki yıldızlar, kalabalık apoletler öylesine şaşkına çevirir ki onları, eserlerinin değerini ister istemez düşürürler. Kimi zaman kendilerini şıklık hevesine kaptırdıkları olur. Gelgelelim bu şıklık onlarda aşırı derecede sırıtır, biraz iğreti yama gibi durur üzerlerinde. Kimi zaman nefis bir frakın üzerine kir pas içinde bir pardösüyle veya pahalı bir kadife yeleğin üzerine her yanı boya içinde bir redingotla görürsünüz onları. Gene öyle, başka yer bulamamışlar gibi, bir zamanlar üzerin-

de hevesle çalıştıkları, ama yarım bıraktıkları bir tablonun kirli zemininde baş aşağı duran bir peri kızı çeker dikkatinizi. Doğrudan gözlerinize bakmazlar hiçbir zaman; bakarlarsa da pek bir bulanık, belirsiz bakarlar... Dolaşmaya çıkmış herhangi bir gözlemci gibi şahin bakışını veya bir süvari subayının atmaca bakışını dikmezler gözlerinizin içine. Çünkü sizin yüz çizgilerinize bakarken aynı anda atölyesindeki alçıdan Herkül heykelciğini düşünmektedirler veya yapmayı tasarladıkları bir tablo vardır akıllarında. Bu yüzden, sorulan sorulara çoğu zaman ilgisiz, bazen yersiz cevaplar verirler. Bu cevaplar kafalarını daha da karıştırır, onları daha da ürkek, çekingen yapar.

Yukarıda sözünü ettiğimiz genç ressam Piskarev de bunlardan biriydi. Çekingen ve ürkekti ama ruhunda uygun zamanda bir aleve dönüşmeye hazır kıvılcımlar vardı. Kendisini öylesine etkileyen güzel kadının arkasından kalbi gizemli bir heyecanla çarparak koştururken bu cesaretine kendi de şaşıyor gibiydi. Gözlerini, düşüncelerini, duygularını ayıramadığı bu tanımadığı güzel yaratık birden başını çevirip bakmıştı ona. Tanrım, o ne ilahi bir güzellikti öyle! Harika bir alnın göz kamaştıran beyazlığını gölgeleyen akik parlaklığında saçlar... Şapkanın altından kıvrım kıvrım dökülen güzelim buklelerin bir bölümü akşamın serinliğinden hafif pembeleşmiş taptaze yanakların üzerine dökülmüştü. En güzel hayalleri, umutları saklayan dudaklar sıkıca kapalıydı. Çocukluk anılarından geriye kalmış her şey, sokak lambalarının ışığında hayaller ve huzurlu bir esin dağıtan her şey, güzeller güzelinin bu uyumlu dudaklarında toplanmış, saklanmış, etrafa yansıyordu sanki.

Kadının bu bakışı karşısında ürpermişti Piskarev'in yüreği. Pek ciddiydi kadının bu bakışı. Böylesine küstahça izlenmeye duyduğu öfke vardı yüzünde. Ne var ki, bu güzel yüzde öfke de pek bir büyüleyiciydi. Korkuya kapıldı Piska-

rev, mahcup oldu, bakışını önüne indirip durdu. Peki ama bu kutsal varlığı, bu harika kadını nerede oturduğunu öğrenmeden kaybetmeyi göze alabilir miydi? Genç hayalperest böyle düşününce, kadını izlemeye karar verdi. Ama kadının, izlendiğini fark etmemesi için biraz geride kalmaya, ilgisiz tavırlarla sağına soluna bakınmaya, dükkân tabelalarını incelemeye, bir yandan da, tanımadığı kadının attığı her adımı gözden kaçırmamaya çalışarak yürümeye başladı. Gelen geçenler daha da azalmış, sokak ıssızlaşmıştı. Bir süre sonra tekrar dönüp arkasına baktı kadın. Dudaklarında hafif bir gülümseme belirdi gibi geldi Piskarev'e. Yüreği hop etti, gözlerine inanamadı. Hayır, sokak feneri onu yanıltmış, güzel kadının yüzüne gülümsemeye benzer bir ifade vermiş olmalıydı. Olamazdı, hayal gücü alay ediyordu onunla. Soluğu kesildi, bedenini anlayamadığı bir titreme kapladı. Duyguları içini yakıyordu, her şey bir sis perdesine bürünmüştü sanki. Kaldırım ayaklarının altından kayıyordu, atların dörtnala götürdükleri kupa arabaları sanki oldukları yerde kıpırdamadan duruyordu, yay biçiminde köprü gerilmiş, gerilmiş, sonunda parçalanmıştı. Bir ev, çatısı alttaymış gibi duruyordu; bekçi kulübesi ona doğru yuvarlana yuvarlana geliyordu; bekçinin uzun saplı baltası bir tabeladaki makas resimleriyle, altın sarısı yazılarla birlikte kirpiklerinde yansıyordu sanki. İşte bütün bunlara bir bakış, güzelim küçücük bir başın arkaya dönmesi neden olmuştu. Bir şey duymadan, görmeden, anlamadan, kalbinin çarpıntısına uyarak çabuklaşan adımlarını yavaşlatmaya çalışarak o güzel, küçücük ayakların hafif adımları peşi sıra yürüyordu. Arada bir, kuşkuya kapıldığı oluyordu: Güzeller güzelinin yüz ifadesi gerçekten de öyle yumuşak mıydı? Bu kuşkuyla bir an duruyordu, ama kalbinin çarpıntısı, önüne geçilmez bir güçle, duygularının ayağa kalkışıyla öne itiyordu onu. Öyle yürürken karşısında birdenbire yükselen dört katlı bir binayı bile fark edeme-

mişti. Binanın aydınlık dört sıra penceresi gözlerini dikmiş, hep birlikte ona bakıyor, giriş kapısının parmaklığı ise demir bir duvar gibi karşısında dikiliyordu. Piskarev, tanımadığı kadının merdivenleri uçarcasına çıkarken dönüp arkasına baktığını, parmağını dudaklarının üzerine koyup, onu sessizce izlemesi anlamında bir işaret yaptığını fark etmişti. Dizleri titredi ressamın. Duyguları, düşünceleri alevlendi. Bir sevinç yıldırımı olanca sivriliğiyle saplandı yüreğine. Yo, hayır, artık bir hayal değildi bu! Aman Tanrım! Bir anda ne büyük bir mutluluktu bu böyle! Yalnızca iki dakikada ne büyük mutluluktu!

Düş mü görüyordu yoksa? O göksel bir bakışına tüm hayatını vermeye hazır olduğu, evinin yakınında bulunmayı mutlulukların en büyüğü saydığı bu güzeller güzeli gerçekten böylesine yakınlık, böylesine ilgi mi gösteriyordu ona? Uçarcasına koştu merdivenlere. O anda dünyevi hiçbir duygu yoktu içinde. Dünyevi bir tutkunun ateşi dağlamamıştı ruhunu henüz. Hayır, o anda, bilmediği ruhsal bir aşkın gereksinimini solumaya, böyle bir aşkı özlemeye yeni yeni başlamış bir genç gibi tertemizdi ruhu, günahtan uzaktı. Ahlâksız birinde yakışıksız düşünceler uyandıracak bir şey bile onda aksine çok daha kutsal duygular uyandırmıştı. Bu narin, güzel yaratığın ona gösterdiği bu yakınlık, güven onda şövalyece bir kararlılık, bu güzel kadının her buyruğunu bir köle gibi yerine getirmek kararlılığı uyandırmıştı. Şimdi tek istediği, var gücüyle yerine getirmeye koşacağı bu buyrukların olabildiğince zor ve yerine getirilemez derecede ağır olmasıydı. Gizli, aynı zamanda önemli bir durumun tanımadığı bu güzeli ona güvenmek zorunda bıraktığından kuşkusu yoktu. Besbelli, ondan önemli hizmetler beklenecekti. Her şeyin üstesinden gelecek kadar güçlü hissediyordu kendini.

Dönerek yükseliyordu merdiven, merdivenle birlikte onun hızlı hayalleri de dönüyordu. "Basamaklara dikkat

edin!" – org sesi gibi yumuşak bir ses duyuldu ve bu ses genç ressamın damarlarını bir kez daha titretti. Yukarıda, karanlık dördüncü katta kadın kapıyı tıklattı. Kapı açıldı, ve birlikte içeri girdiler. Hiç de çirkin denemeyecek bir kadın elinde mumla karşılamıştı onları. Ama Piskarev'e öylesine tuhaf, öylesine nobran bakmıştı ki, genç ressam elinde olmadan gözlerini önüne indirmek zorunda kalmıştı. Odaya geçtiler. Piskarev'in dikkatini odanın üç köşesindeki üç kadın çekti. Biri iskambil falı açıyordu; biri piyanonun başına oturmuş, iki parmakla eski bir poloneze benzer berbat bir şey tıngırdatıyor; üçüncüsü aynanın karşısında oturuyor, uzun saçlarını tarıyor, odaya yabancı bir erkek girdiği için tuvaletini bırakacağa hiç benzemiyordu. Pek kaygısız bekâr erkeklerin odalarında görülen, hiç hoş olmayan bir dağınıklık vardı burada. Hayli güzel mobilyaların üzeri toz kaplıydı. Örümcekler oymalı kornişlerde ağlarını örmüştü. Bitişik odanın açık kapısından mahmuzlu bir çizmeyle bir subay üniformasının kürklü şeridi görünüyor; oradan gür bir erkek sesi ve son derece rahat bir kadının kahkahaları geliyordu.

Aman Tanrım, nereye gelmişti Piskarev! Önce gözlerine inanmak gelmedi içinden, odayı dolduran her şeyi daha bir ısrarla inceden inceye gözden geçirmeye başladı. Ama çıplak duvarlar, perdesiz pencereler buranın titiz bir ev sahibesi bakımından yoksun olduğunu gösteriyordu. Biri, hemen önünde oturan, bir başkasının giysisindeki lekeyi inceliyormuş gibi Piskarev'in yüzüne sakin sakin bakan bu acınası yaratıkların yıpranmış yüzleri... Bütün bunlar buranın, başkentin göstermelik parlak kültürünün ve korkunç kalabalığının kendine yarattığı ahlâksızlık yuvalarından biri olduğunu gösteriyordu. İnsanoğlunun, yaşamı süsleyen temiz ve kutsal her şeyi ayaklar altına aldığı bir yuva... Kadının, dünyanın bu güzelliğinin, yaradılışın bu tacının biçimsiz bir ya-

ratığa, anlamsız bir varlığa dönüştüğü, artık bütün o ruh temizliğiyle birlikte kadınsı her şeyden yoksun olduğu, erkeklere özgü çirkin davranışlara, iğrençliklere hizmet ettiği, artık o narin, güzel ve harikulade yaratık olmadığı bir yuva...

Piskarev, kendisini öylesine büyüleyen, Nevski Bulvarı'nda onu öylesine peşinden sürükleyen kadının bu mu olduğundan emin olmak istiyormuş gibi tepeden tırnağa süzüyordu onu. Ama hâlâ çok güzel görünüyordu ona kadın. Saçları gene öyle harikaydı; gözleri şimdi daha da gökseldi. Körpecikti; sanki ancak on yedisindeydi; bu ahlâksızlığın içine yeni düştüğü belliydi. Onun hafif bir allıkla gölgelenmiş tazecik yanaklarına dokunmaya henüz cesaret edememişti Piskarev: Çok güzeldi.

Kadının karşısında kıpırdamadan duruyordu, Nevski Bulvarı'nda olduğu gibi, olanca içtenliğiyle gene kendinden geçmeye hazırdı. Ne var ki, güzeller güzeli kadın uzun süren bu sessizlikten sıkıldı sonunda, Piskarev'in doğrudan gözlerinin içine bakarak anlamlı anlamlı gülümsedi. Ama gülümsemesinde acınacak, zavallı bir terbiyesizlik vardı. Bu gülümseme pek tuhaftı ve bir rüşvetçinin yüzüne dindar bir ifadenin veya bir şairin eline bir muhasebe defterinin yakışamaması gibi sırıtıyordu yüzünde. Ürperdi Piskarev. Kadın güzelim dudaklarını açtı, bir şeyler söylemeye başladı; ama söyledikleri öylesine aptalca, bayağı şeylerdi ki... Demek temizlikle, iffetle birlikte akıl da terk edebiliyordu insanı. Artık bir şey duymak istemiyordu Piskarev. O anda bir çocuk gibi saf, komik hissediyordu kendini. Onun yerindeki herhangi birinin, kuşkusuz hoşlanacağı böyle bir fırsata sevinecek yerde, bir yabankeçisi gibi koptu yerinden, kendini sokağa attı.

Çok değerli bir inci bulduktan sonra onu denize düşürmüş yoksul biri gibi başı önünde, kolları iki yana sarkık, odasında oturuyordu. "Böylesine güzeller güzeli, böylesine

tanrısal bir yüz... hem de nerede? Nasıl bir yerde!.." Kendi kendine yalnızca böyle şeyler söylüyordu işte.

Aslında hiçbir acı, ahlâksızlığın kokuşmuş soluğunun sindiği bir güzellik kadar üzmez bizleri. Varsın istediği kadar çirkinlik de olsun bu ahlâksızlıkta, ama güzellik, narin güzellik... Bizim için her zaman günahsızdır, tertemizdir güzellik... Zavallı Piskarev'i büyüleyen dilber gerçekten harika, inanılmaz güzel bir şeydi! Onun böyle iğrenç bir yerde bulunması daha da inanılmazdı... Her şeyiyle öylesine düzgün, biçimliydi; güzel yüzünün ifadesi öylesine soyluydu ki, ahlâksızlığın korkunç tırnaklarını ona geçirdiğini düşünmek bile olacak şey değildi. Kendisine tutkun bir kocanın paha biçilmez incisi, tüm dünyası, tüm cenneti olabilirdi; sıradan bir aile çevresinin sakin, göz kamaştıran yıldızı olabilir, güzel dudaklarını oynatarak tatlı, gönül alıcı buyruklar verebilirdi. Sayısız mumun ışığı altında parkeleri ışıl ışıl, kalabalık bir salonda ayaklarına kapanmaya hazır sessiz hayranlarının tanrıçası olabilirdi. Ama heyhat! Ne yazık ki, hayatın uyumunu paramparça etmeye susamış, korkunç bir şeytani ruhun kahkahaları arasında bir uçuruma yuvarlanmıştı.

Piskarev içinde yüreğini parçalayan büyük bir acıma duygusu, sönmek üzere olan mumun karşısında oturuyordu. Saat gece yarısını çoktan geçmiş, kulenin saati yarımı vurmuştu. Ama Piskarev kıpırdamadan, uyumadan, bir şey de yapmadan öylece oturuyordu. Bu hareketsizliğinden yararlanan uyku usul usul sarmaya başlamıştı onu, gözlerinin önünde oda silinmek üzereydi, üzerine çöken ağırlığın arasında yalnızca mumun sönük ışığını görür gibi oluyordu ki, birden odanın kapısının tıklatılmasıyla irkildi, kendine geldi. Kapı açıldı, gösterişli üniformasıyla bir uşak girdi odaya. Tek başına yaşadığı bu odaya daha önce böyle şık üniformalı bir uşak hiç girmemişti, hele de böyle bir saatte... Şaşırmıştı Piskarev, sabırsız bir merakla bakıyordu uşağın yüzüne.

Uşak saygılı bir tavırla öne eğildi.

"Birkaç saat önce ziyaretinizle kendisini onurlandırdığınız bayan sizi kendi evine davet ediyor, sizin için kupa arabasını yolladı."

Şaşkınlıktan dili tutulmuştu Piskarev'in. "Kupa arabası, üniformalı uşak!.. Hayır, bir yanlışlık olmalıydı bunda..." Ürkek, "Bakın dostum," diye mırıldandı, "sanırım yanlış yere geldiniz. Hanımefendiniz sizi bana değil, başka birine göndermiş olmalı..."

"Hayır efendim, yanlış yere gelmedim. Hanımefendiye Nevski Bulvarı'ndan Liteynaya'daki eve kadar yayan eşlik eden, kendisiyle birlikte dördüncü kata çıkan beyefendi siz değil miydiniz?"

"Evet."

"Tamam işte, o zaman acele edin lütfen, hanımefendi görüşmek istiyor sizinle, bu kez doğrudan kendi evlerinde bekliyorlar sizi."

Koşarak indi merdivenleri Piskarev. Gerçekten de bir kupa arabası vardı avluda. Arabaya bindi, hemen kapandı kapılar; tekerleklerin, nalların altında şakırdamaya başladı parke taşlar. Aydınlatılmış levhalarıyla ışıl ışıl evler kupa arabasının pencerelerinden geriye doğru kayarak gidiyordu. Piskarev yol boyunca düşünmüş, bu serüveni nasıl açıklayacağına bir türlü karar verememişti. Güzel kadının evi, kupa arabası, gösterişli üniforma giyen uşağı... Bütün bunları dördüncü kattaki camları tozlu, piyanosunun akordu bozuk o odayla bağdaştıramıyordu.

Kupa arabası bir evin ışıl ışıl aydınlatılmış kapısında durdu. Birden şaşırdı Piskarev. Evin önünde sıra sıra faytonlar, kupa arabaları vardı, arabacılar kendi aralarında yüksek sesle konuşuyorlardı, evin pencereleri ışıl ışıldı, içeriden müzik sesi geliyordu. Üniformalı uşak Piskarev'in arabadan inmesine yardım etti ve ona, sırmalar içinde bir kapıcının bekle-

diği, birçok pelerinin, kürkün yığılı olduğu, parlak lambaların aydınlattığı mermer sütunlu antreye kadar saygılı bir tavırla eşlik etti. Nefis kokan, korkuluğu pırıl pırıl, pek dik olmayan bir merdiven üst kata çıkıyordu. Piskarev o güzeller güzelinin evindeydi şimdi; birinci salona korkarak, ilk adımını attığında büyük kalabalıktan ürküp bir an geri çekildikten sonra, girmişti bile... İnsanların olağanüstü çeşitliliği şaşkına çevirmişti onu. Sanki şeytan dünyadaki her şeyi birçok parçaya bölmüş ve bütün bu parçaları anlamsız, saçma bir biçimde burada birbirine karıştırmıştı. Işıkta parlayan çıplak kadın omuzları, siyah fraklar, ışıl ışıl avizeler, lambalar, uçuşan balonlar, tüy gibi hafif kurdeleler, parmaklıklar arkasındaki harika koronun arasından görünen kocaman bir kontrbas... Piskarev için her şey olağanüstüydü. Bir anda, fraklarının yakasında nişanlarıyla saygın yaşlı, orta yaşlı öylesine çok beyefendi, parke döşemenin üzerinde, mağrur, zarif, süzülürcesine yürüyen veya yan yana oturan öylesine çok hanımefendi görmüştü ki... Öylesine çok Fransızca ve İngilizce sözcük duymuştu, siyah fraklı gençler öylesine kibardılar, öylesine soylu konuşuyor ve susuyorlardı, gereksiz tek bir şey söylemiyorlardı, öylesine güzel şakalar yapıyorlardı, öylesine saygılı gülümsüyorlardı, öylesine göz alıcı favorileri vardı, kravatlarını düzeltirken zarif ellerini öylesine ustaca gösteriyorlardı ki; kadınlar öylesine yumuşaktılar, öylesine kendilerinden hoşnuttular, öylesine kendilerine hayrandılar, bakışlarını öylesine hoş yere indiriyorlardı ki... Sütunlardan birine yaslanmış, öylece bekleyen Piskarev'in sakin duruşu onun tam anlamıyla şaşkın bir durumda olduğunu gösteriyordu. Bu arada kalabalık, dans edenlerin çevresinde bir halka oluşturmuştu. Kadınlar, Paris'ten gelme, sanki havadan örülmüş incecik, saydam giysileri içinde, küçücük, harika ayaklarıyla parkelere tüy gibi dokunarak, uçar gibi süzülerek dans ediyorlardı... Ama içlerinden

biri hepsinden güzeldi. Tuvaleti ötekilerinkinden göz kamaştırıcı, çekiciydi. Kıyafeti son derece ince, olağanüstü bir zevki yansıtıyordu. Öte yandan, giyimini hiç önemsememiş, istemeden, kendiliğinden böyle olmuş gibi bir havası vardı. Dans edenleri izleyen kalabalığa hem bakıyor hem bakmıyor gibiydi. Uzun, güzel kirpikleri kayıtsızca inikti ve başını yana yatırdığında hafif bir gölge göz kamaştıran alnının üzerine düşünce yüzünün çarpıcı güzel beyazlığı daha bir kendini gösteriyordu.

Piskarev kalabalığın arasından geçmeye, o güzeli görmeye çabalıyordu, ama kabarık, siyah saçlı kocaman bir baş sürekli önünü kapadığı için buna canı çok sıkılıyordu. Öte yandan, kalabalık öyle sıkıştırmıştı ki onu, yüksek dereceden bir devlet görevlisini itmekten çekindiği için öne de gidemiyordu, geriye de... Ama öyle ya da böyle, gene en öne kadar ilerlemişti. Üstünü başını düzeltmek için şöyle bir baktı kendine. Aman Tanrım, bu neydi böyle! Boya içinde bir redingot vardı üzerinde: Aceleyle çıkarken heyecandan, boyalı redingotunu doğru dürüst bir şeyle değiştirmeyi bile akıl edememişti. Kulaklarına kadar kıpkırmızı kesildi, başını önüne eğdi, bir anda ortadan kaybolmak istiyordu, ne var ki, buna olanak yoktu: Üzerlerinde parlak üniformalarıyla *Kammerjunkers*[1] arkasında bir duvar gibi dikiliyorlardı. Alnı da kirpikleri de harika olan güzel kadından elinden geldiğince uzak durmaya çalışıyordu Piskarev. Kadının ona bakıp bakmadığını anlamak için bir ara ürkek ürkek kaldırdı bakışını: Aman Tanrım! Kadın tam karşısında duruyordu!.. Ama ne o? Ne oluyoruz? Neredeyse yüksek sesle "Bu o!" diye haykırdı Piskarev. Gerçekten de, Nevski Bulvarı'nda gördüğü, izlediği kadındı bu.

Güzel kadın kirpiklerini kaldırmış, gözlerinin olanca aydınlığıyla çevresindekilere bakıyordu. Piskarev, soluğu ke-

1 (Alm.) Saraylı asilzade.

silir gibi, kendi kendine "Ay, ay, ay, bu nasıl bir güzellik böyle!" diye mırıldanabildi ancak. Kadın, ilgisini çekmek için birbirleriyle amansızca yarışan erkeklere şöyle bir baktıktan sonra yorgun, ilgisiz, hemen bakışını onlardan başka tarafa çevirdi Piskarev'le göz göze geldi. Ah, ne göksel bir güzellikti bu böyle! Nasıl bir cennetti! Buna dayanmak için güç ver ona Tanrım! Hayatta kaldıramazdı bunu Piskarev, paramparça olur, ölürdü! Bir işaret vermişti kadın ona, ama eliyle koluyla değil, başıyla değil... hayır, insanı sarsan bakışıyla verdiği bir işaretti bu, ama hiç kimsenin fark edemediği, yalnızca Piskarev'in gördüğü, anladığı bir işaret...

Dans bitmeyecekmiş gibi uzadıkça uzuyordu. Müzik yorulmuş gibi bir ara yavaşlıyor, tam bitecekmiş gibi olduğunda birden gene canlanıyor, coşuyordu. Ama sonunda bitmişti işte! Oturdu kadın. Göğsü hafif hafif inip kalkıyordu. Eli (Tanrım, ne harika bir eldi o öyle!) dizinin üzerine düştü, yumuşacık giysisini toplayıp altına aldı. Elinin altında o yumuşacık, tüy gibi giysi müziği soluyordu sanki. Giysinin hafif leylak rengi, kadının parlak beyaz harika elinin güzelliğini daha da belirginleştiriyordu. Bir kez dokunabilseydi bu ele... başka bir şey istemezdi! Yeterdi ona bu... Gerisi haddini bilmezlik olurdu... Piskarev kadının oturduğu sandalyenin arkasında ayakta duruyordu. Bir şey söylemeye de, soluk almaya da cesareti yoktu.

"Sıkılıyor musunuz?" dedi kadın. "Ben de çok sıkıldım." Uzun kirpiklerini indirip ekledi: "Farkındayım, benden nefret ediyorsunuz..."

Şaşkınlıktan kendinde değilmiş gibiydi Piskarev:

"Sizden nefret etmek mi! Ben mi? Ben..." diye bir şeyler mırıldanacak oldu. Tam o anda yanlarına gelen, saçı pek güzel örgülü genç bir Kammerherr[2] güzel kadına ince esprilerle hoş bir şeyler anlatmaya başlamasaydı, Piskarev ilgi-

2 (Alm.) Saray nazırı.

siz bir sürü şey daha söyleyeceğe benziyordu. Genç nazır oldukça güzel dişlerini hayli hoş bir biçimde göstererek yaptığı her espriyle, Piskarev'in kalbine sipsivri bir çivi saplıyordu. Neyse ki, yandan biri bu saray subayına bir şey sordu da, baş başa kaldılar. Kadın, göksel gözlerini kaldırıp Piskarev'e baktı,

"Ne çekilmez bir adam!" dedi. "Ben gidip salonun öbür ucunda oturacağım, siz de oraya gelin!" Kadın kalabalığın arasına dalıp gözden kayboldu. Piskarev kalabalığı deli gibi itip kakarak bir anda oraya ulaştı.

Evet, oradaydı kadın! Bütün kadınlardan güzel, bütün kadınlardan harika, bir kraliçe gibi oturuyordu köşede ve bakışlarıyla Piskarev'i arıyordu.

Alçak sesle, "Geldiniz demek," dedi. "Bakın, açık yüreklilikle her şeyi anlatacağım size: İlk karşılaşmamızdaki durum garip gelmiştir size. Beni aralarında gördüğünüz o iğrenç yaratıklardan biri olduğuma inanmıyorsunuz ya? Davranışlarımı yadırgıyorsunuzdur." Kadın, bakışını Piskarev'in gözlerinin içine dikip sürdürdü konuşmasını: "Ama kimseye bir şey söylemeyeceğinize söz verirseniz bir sırrımı açacağım size."

"Ah, söz veriyorum! Söz veriyorum! Söz!.."

Ama tam o anda oldukça yaşlı bir adam geldi yanlarına, Piskarev'in bilmediği bir dilde bir şeyler söyledi kadına ve elini tuttu. Kadın yalvaran bakışlarla baktı Piskarev'in yüzüne, dönünceye kadar onu burada beklemesini işaret etti. Gelgelelim, sabırsızlık nöbetine tutulmuştu Piskarev, kimsenin buyruğunu dinleyecek durumda değildi, kadının ağzından çıkanı bile... Kadının peşi sıra yürümeye başladı. Ama kalabalık araya girdi. Leylak rengi giysiyi göremiyordu artık. Telaşla odaları dolaşmaya koyuldu. Önüne çıkana çarparak yürüyordu. Ancak, bütün odalarda kodamanlar masalara oturmuş, ölüm sessizliği içinde kâğıt oynuyorlardı. Bir köşede or-

ta yaşlı birkaç kişi askerlik mesleğinin sivil mesleklere oranla üstün yanları üzerine tartışmaktaydı. Bir başka köşede pek şık fraklı birkaç kişi emekçi ozan bir sanatçının birkaç ciltlik eseriyle ilgili hafifser görüşlerini açıklıyorlardı. Bir ara Piskarev yaşlıca, ağırbaşlı bir beyefendinin yaklaşıp redingotunun düğmesinden tuttuğunu fark etti. Beyefendi doğru bir düşüncesini Piskarev'e anlatmaya çalışıyordu ama Piskarev adamın boynundaki oldukça önemli nişanı bile umursamadan itti onu. Piskarev bir başka odaya koştu. Orada da yoktu kadın. Bir sonrakinde de yoktu. "Nerede o? Onun nerede olduğunu söyleyin bana! Onu görmeden yaşayamam ben! Ne söyleyecekti bana, bilmek istiyorum!" Ne var ki, bütün aramaları sonuçsuz kaldı Piskarev'in. Huzursuz, bitkin, bir köşeye çekildi, kalabalığı izlemeye koyuldu. Bir süre sonra yorgun gözlerinin önünde silik birtakım şeyler belirmeye başladı, daha sonra odasının duvarlarını açık seçik gördü. Bakışını kaldırdı; mumu neredeyse dibine gelmiş, sönmek üzere olan şamdan karşısında, masanın üzerinde duruyordu. Mum erimiş, taşmış, masanın üzerine akmıştı.

Demek odasında uyuyakalmıştı! Aman Tanrım, düş görmüştü! Ne harika bir düştü o! İyi ama neden uyanmıştı ki? Bir dakikacık daha uyusa olmaz mıydı. Belki gene görürdü o güzel kadını! İç karartan donuk bir ışık vuruyordu pencerelerine. Odası her zamanki gibi dağınık, karmakarışıktı... Oh, ne iğrençti şu gerçek yaşam! Hayallerden neden bu kadar farklıydı? Çabucak soyundu, uçup giden o düş bir an için olsun geri gelir umuduyla hemen yatağına girip yorganı başına çekti. Hemen geri geldi düş. Ama görmek istediği düş değildi bu. Düşünde kâh ağzında piposuyla teğmen Pirogov'u görüyordu, kâh akademinin bekçisini, kâh yüksek dereceden bir devlet görevlisini, kâh bir zamanlar portresini yaptığı Petersburg'un kenar mahallerinden birinde oturan Finli bir kadını.

Öğlene kadar çıkmadı yataktan, uyumak istiyordu. Ama uykuya dalıp düşünde o kadını bir türlü göremiyordu. Hiç değilse bir an gösterseydi o güzel yüzünü, hiç değilse o yumuşak yürüyüşünün hışırtısı duyulsaydı odanın içinde, hayal gibi bembeyaz, çıplak kolları bir an için belirseydi gözlerinin önünde...

Aklında yalnızca o güzel düş, her şeyi unutmuş, kafasından atmış, umutsuzluk içinde, yıkılmış oturuyordu. Bir şeye dokunmak istemiyordu canı. Kayıtsız, yaşam ışıltısından yoksun bakışını bir sakanın soğuktan neredeyse donmak üzere olan suyu kaplara boşalttığı, bir eskicinin keçi sesini andıran sesiyle "Eskiler alırım!" diye bağırdığı avluya bakan pencereye doğrultmuş, öylece bakıyordu. Günlük yaşam, gerçekler çok tuhaf geliyordu ona. Akşama kadar hiç kalkmadan oturdu, sonra bir umutla yatağa attı kendini gene. Uzun süre uyumaya çalıştı, sonunda uyuyabildi. Gene bir düş gördü, ama çok bayağı, iğrenç bir düştü bu. "Tanrım, yardım et: Bir dakikacık olsun, yalnızca bir dakikacık olsun göster bana onun yüzünü" Sabah olunca gene akşamı beklemeye başladı, gene uykuya daldı, bu kez düşünde aynı anda hem memur, hem de fagotçu olan bir adam gördü... Oh, bu kadarına dayanamazdı artık! Sonunda gördü onu! Küçücük başını, bukle bukle saçlarını... Bakıyordu ona... Ama ne kadar kısa sürmüştü bakışı!.. Arkasından gene bir sis bulutu, gene saçma sapan başka bir düş...

Tüm yaşamı düşlerdi artık. O andan sonra yaşamında tuhaf bir değişiklik olmuştu, şöyle denebilirdi: Uyanıkken uyuyordu, uyurken uyanık oluyordu. Onu üzeri boş bir masanın başında sessiz otururken veya sokakta dalgın yürürken gören bir kimse uyurgezer veya çok sarhoş olduğunu düşünebilirdi. Boş boş bakıyordu, doğuştan gelen dalgınlığı sonunda iyice ilerlemiş ve yüzünden her türlü duyguyu, canlılığı çıkarıp atmıştı. Ancak akşamları canlanıyordu.

Bu durum tüm gücünü tüketmişti. Ona en büyük acıyı veren de, uykunun onu artık bütünüyle terk etmiş olmasıydı. Kendisi için en değerli şey olan uykuya tekrar kavuşabilmek amacıyla elinden gelen her şeyi yapıyordu. Uykusuzluğa yalnızca afyonun iyi geldiğini duymuştu. Peki ama afyonu nereden bulacaktı?

Her karşılaştıklarında ondan kendisine güzel bir kadın resmi yapmasını isteyen İranlı şal tüccarını hatırladı. Onda kesin afyon olacağını düşünerek dükkânına gitti.

İranlı bağdaş kurup oturmakta olduğu sedirinde karşıladı onu.

"Afyonu ne yapacaksın?" diye sordu.

Uyuyamadığını anlattı Piskarev.

"Pekâlâ," dedi İranlı, "sana afyon vereceğim, ama sen de güzel bir kadın resmi yapacaksın bana. Ama çok güzel olacak kadın! Kapkara kaşları, zeytin gibi simsiyah gözleri olacak. Öyle ki, yanına uzanıp çubuğumu tüttüreyim! Duydun mu? Çok güzel olacak kadın! Çok güzel!"

Söz verdi Piskarev. İranlı bitişik odaya geçip bir dakika sonra elinde siyah bir sıvı dolu küçük bir kavanozla döndü. Kavanozdaki sıvının birazını gene küçük bir kavanoza döküp, suya yedi damladan fazla olmamak üzere damlatıp içmesini tembihleyerek Piskarev'e verdi. Piskarev bir avuç altına bile değişmeyeceği değerli kavanozu kapıp doğru eve koştu.

Eve gelince bir bardak suya birkaç damla damlattı, içip hemen yatağa girdi.

Aman Tanrım, ne büyük bir mutluluktu bu! İşte o kadın! O kadın gene karşısındaydı! Ama bu kez bambaşka bir görünümde. Ah, apaydınlık bir köy evinin penceresinde ne güzel oturuyordu! Yalnızca bir ozanın hayal edebileceği kadar sade bir giysi vardı üzerinde. Saçları... Ulu Tanrım, ne sade bir saç biçimiydi o öyle, ve ne kadar yakışmıştı ona!

Kısacık bir saç örgüsü narin ensesinin üzerine düşmüştü hafifçe. Her şeyi sadeydi; her şeyinde gizli, anlatılamaz, ince bir zevk duygusu... Yürüyüşü ne alımlı, zarifti! Ayak sesinde, sade giysisinin hışırtısında ne hoş bir müzik vardı! İncecik bir bileziğin sardığı kolu ne güzeldi!

Yaşlı gözlerle Piskarev'e şöyle demek istiyordu sanki: "Küçümsemeyin beni ne olur, o sandığınız insan değilim ben. Bakın bana, dikkatle bakın ve söyleyin: Düşündüğünüz gibi biri olabilir miyim ben?"

"Yo! Hayır, hayır! Böyle bir şey düşünecek olanın..."

Ama o anda uyandı. Duygulanmıştı, gergindi, gözlerinde yaşlar vardı. "Gerçekte hiç olmasaydın sen! Yaşamasaydın bu dünyada, yüreği esin dolu bir ressamın yarattığı bir tabloda var olsaydın yalnızca! Hiç ayrılmazdım o tablonun önünden, hep sana bakardım, öperdim seni. En güzel hayal diye seni solurdum... seninle mutlu olurdum... Başka bir şey istemezdim. Uykuda da, uyanıkken de koruyucu meleğim olurdun. Kutsal, tanrısal bir şeyin resmini yapmak istediğimde seni oturturdum karşıma. Oysa şimdi... Ne korkunç bir yaşam bu! Onun var olmasının ne yararı var? Bir delinin yaşamı onun akrabaları, bir zamanlar onu sevenler için hoş bir şey midir dersiniz? Tanrım, nasıl bir yaşamdır bu bizimki! Hayallerle gerçeklerin çatışmasından başka bir şey değil!" Sürekli böyle şeyler düşünüyordu. Başka bir şey düşünmüyor, hatta neredeyse yemek yemiyor ve bir karasevdalının sabırsızlığıyla akşamın olmasını, düşünde o kadını görmeyi bekliyordu. Düşüncelerinin aralıksız aynı şeye yönelik olması sonunda yaşamını da, hayal dünyasını da öylesine bir baskı altına almıştı, etkilemişti ki, duyguları, düşünceleri bir çocuğunki gibi tertemiz olduğu için, özlediği düşü, gerçekte olduğunun tam tersi olarak her gece görmeye başlamıştı. Bunun sonucu, düşlerine giren kadın da bütünüyle değişmiş, çok daha temiz, tertemiz biri olmuştu.

Afyon büsbütün alevlendirmişti hayallerini. Dünyada kendini aşkın tutkulu, korkunç, yıkıcı, başkaldıran çılgınlığının en yüksek derecesine kaptırmış biri vardıysa eğer, şanssız insan Piskarev'di o!

Gördüğü düşler içinde onu en çok mutlu eden bir düş vardı: Resim atölyesinde sehpanın önünde, elinde paleti, pek mutlu otururken görüyordu kendini! Hayallerinin kadını da yanında oluyordu. Evlenmişlerdir, karısıdır artık onun. Hemen yanı başında, güzelim dirseğini Piskarev'in iskemlesinin arkalığına dayamış oturuyor, onun yapmakta olduğu tabloya bakıyordur. Yorgun, bitkin gözlerinde büyük bir mutluluk vardır. Bir cennettir resim atölyesi... Apaydınlıktır, düzenlidir... Tanrım! Güzelim başını Piskarev'in göğsüne yaslar kadın... O güne kadar böylesine harika bir düş gördüğü hiç olmamıştı. Daha önce hiç olmadığı kadar canlı, daha uyanık kalktı yataktan. Tuhaf düşünceler gelmişti aklına. "Kızcağız belki de elinde olmadan, korkunç bir olay sonucu düşmüştür o hayatın içine," diye geçiriyordu içinden. "Belki pişmanlık duyuyordur; belki, o dehşet verici durumundan kurtulmaya çabalıyordur. Felakete sürüklenmesine engel olmam için yalnızca elimi uzatmam yetecekken, o bataklığın içinde boğulmasına ilgisiz kalmam yakışık alır mı?" Düşünceleri daha da ileri gidiyordu. "Kimse tanımıyor beni," diyordu kendi kendine, "hem kime ne benden? Ayrıca kimse de beni ilgilendirmiyor... İçtenlikle pişmanlık duyar, bu yaşamını değiştirirse evlenirim onunla. Evet, evlenmeliyim... Böylece, kâhya kadınlarla, hatta çoğu zaman rezil yaratıklarla evlenen birçok insandan çok daha iyi bir şey yapmış olurum. Ama bir çıkar gözetmeden yapacağım bunu, belki soylu bir davranış bile olacak bu yaptığım... Dünyaya en güzel süsünü geri kazandıracağım."

Kafasında böylesine uçarı bir plan kurunca yüzünün kızardığını hissetti; aynaya gitti, çökük yanaklarını, soluk yü-

zünü görünce korktu. Titizlikle kendine çekidüzen vermeye koyuldu. Yıkandı, saçlarını taradı, şık bir yelekle yeni bir frak giydi, pelerinini attı omuzlarına ve evden çıktı. Temiz havayı ciğerlerine çekti, uzun süren bir hastalık devresinden sonra sağlığına kavuşmuş biri gibi bir hafiflik hissediyordu yüreğinde. O çok önemli karşılaşmadan sonra bir kez bile ayağını basmadığı o sokağa yaklaştığında kalbi duracak gibi çarpıyordu.

Evi uzun süre aradı. Nerede olduğunu hatırlayamıyordu. Sokağı bir ucundan bir ucuna iki kez gitti geldi, hangi evin önünde durması gerektiğini bilemiyordu. Sonunda bir evi o günkü eve benzetti. Koşarak çıktı merdivenlerden, kapıyı çaldı. Kapı açıldı. Kimdi ona kapıyı açan?.. Hayallerinin kadını, o esrarengiz kadın, hayalini kurduğu tablodaki kadının aslı, yaşamının her anını, hayatının tümünü dolduran, öylesine korkunç bir biçimde, acı duyarcasına yaşadığı, ona öylesine tatlı anlar yaşatan kadın... Ta kendisi duruyordu Piskarev'in karşısında. Ürperdi Piskarev. Bitkindi, ayakta zor duruyordu. Sevinçten içi içine sığmıyordu. Kadın her zamanki güzelliğiyle karşısındaydı. Gerçi uykuluydu gözleri, yüzü önce olduğu gibi aydınlık değil, soluktu, ama gene de çok güzeldi.

Karşısında Piskarev'i görünce gözlerini ovuşturarak (oysa öğleden sonra ikiydi saat) haykırdı:

"A!.. O gün neden kaçtınız öyle?"

Piskarev bitkin, bir sandalyeye çöktü, kadının yüzüne bakmaya başladı.

Gülümseyerek ekledi kadın:

"Daha yeni uyandım; sabah saat yedide getirdiler beni eve. Çok sarhoştum."

Ah, böyle şeyler söyleyecek yerde keşke sağır, dilsiz olsaydın, hiç konuşamasaydın! Kadın yaşam biçimini bir anda bütünüyle sermişti Piskarev'in gözleri önüne. Buna kar-

şın, kendini toparlamaya çalıştı Piskarev, bir şeyler söylemesinin kadın üzerinde etkisi olabilir miydi acaba diye, geçirdi içinden. Bunu denemeye karar verdi. Cesaretini topladı, titrek, ama heyecanlı bir sesle kadına onun korkunç durumunu anlatmaya girişti. Kadın dikkatle, hiç beklemediğimiz acayip bir durumla karşılaştığımızda yüzümüzde beliren o şaşkın ifadeyle dinliyordu onu. Köşede oturduğu yerde tarağını temizlemekle meşgulken tarağını bırakmış, kendisi gibi, bu akıl hocasını dinlemeye başlamış arkadaşına hafiften gülümseyerek bakışıyla işaret etti Piskarev'i.

Piskarev uzun süren bir nasihatten sonra nihayet şöyle dedi:

"Doğrudur, yoksul biriyim ben... Ama çalışacağız; güzel bir yaşamımızın olması için birbirimizle yarışırcasına, durmadan dinlenmeden çalışacağız. İnsanın hayatını kendi çabasıyla kazanmasından güzel bir şey yoktur. Ben resim yaparım, sen yanımda otururbut, çalışmalarıma ruh verirsin, dikiş diker veya başka elişleri yaparsın, hiçbir şeyin eksikliğini çekmeyiz."

Kadın belli belirsiz bir küçümsemeyle kesti Piskarev'in sözünü:

"Vay canına! Çalışacak, çamaşır yıkayacak, dikiş dikecek kadın mıyım ben?"

Aman Tanrım! Bu söylediğiyle aşağılık, iğrenç yaşamını anlatıyordu kadın... Ahlâksızlığın sadık yoldaşları olan boşlukla, avarelikle dopdolu bir yaşamı...

Kadının köşede oturan, o ana kadar söze karışmayan arkadaşı yılışık bir tavırla atıldı:

"Benimle evlenin! Karınız olursam aynen şöyle otururum yanınızda."

Bunu söylerken acınası yüzüne öylesine aptal bir ifade takınmıştı ki, Piskarev'in gözdesi katıla katıla gülmeye başlamıştı.

Bu kadarı fazlaydı artık! Bunu kaldıramazdı! Duyguları da, düşünceleri de karmakarışık, dışarı attı kendini. Aklı başında değildi: Aptal aptal, amaçsız, bir şey duymadan, bir şey hissetmeden bütün gün dolaştı durdu sokaklarda. Bir yerde geceleyip gecelemediğinden kimsenin haberi olmadı. Ancak ertesi gün sersem bir içgüdüyle, yüzü soluk mu soluk, üstü başı perişan, saçları darmadağınık, yüzünde delilik belirtileriyle geldi evine. Odasına kapandı. Kimseyi içeri almıyor, hiçbir şey de istemiyordu. Aradan dört gün geçti. Bu arada odasının kilitli kapısı hiç açılmadı. Nihayet bir hafta geçti aradan, kapısı hâlâ kilitliydi. Bunun üzerine kapısına dayandılar, seslendiler, ama içerden karşılık veren olmadı. Sonunda kırdılar kapıyı, boğazı kesilmiş cesediyle karşılaştılar. Kanlı ustura yerde, hemen yanındaydı. Çırpınarak iki yana açtığı belli kollarından, korkunç bir biçimde çarpılmış yüzünden anlaşıldığı kadarıyla, usturayı tutan elini gerektiği gibi kullanamamıştı, günahkâr ruhu bedenini terk edene kadar korkunç acılar çekmişti.

Belki bir gün sanatıyla parlayacak olan sakin, ürkek yaradılışlı, alçakgönüllü, çocuk gibi saf, zavallı Piskarev işte böyle çılgın bir tutkunun kurbanı olmuştu. Kimse ağlamadı arkasından. Cesedinin çevresinde olağan kimselerden, yani mahalle bekçisi ve ilgisiz yüz ifadesiyle kent tabibinden başka kimse görünmedi. Tabutunu sessizce, gereken dinsel görevleri bile yerine getirmeden Ohta mezarlığına götürdüler. Tabutunun arkasından yürüyenler arasında yalnızca eski bir asker ağlıyordu, o da fazladan kocaman bir şişe votka içtiği için... Hayattayken ona çok yakınlık göstermiş olan teğmen Pirogov bile gelip şöyle bir bakmamıştı şanssız zavallının cesedine. Aslında onun böyle şeylerle uğraşacak durumu yoktu: Arkadaşının cenazesiyle ilgilenecek durumda değildi. Ama bunu sonra anlatacağım.

Cesetlerden, cenazelerden hiç hoşlanmam. Sırtına kapü-

şonlu bir papaz cüppesi geçirmiş, sağ elinde meşale olduğu için enfiyesini sol eliyle çeken sakat bir eski erin başını çektiği uzun bir cenaze konvoyu ne zaman yolumu kesse içim bir tuhaf olur. Gösterişli bir katafalka konulmuş kadife kaplı bir tabut gördüğümde ise düpedüz canım sıkılır. Hele, yaşlı bir dilenci kadının, başka bir işi olmadığı için kavşakta peşine takılıp arkası sıra tek başına yürüdüğü yük arabasında yoksul birinin kızıl çamdan, üzerine hiçbir şey örtülmemiş tabutunu görünce can sıkıntıma hüzün de eklenir.

Yanılmıyorsam teğmen Pirogov'u zavallı Piskarev'den ayrıldığı, bir sarışının peşine düştüğünde bırakmıştık. Uçarı, oldukça ilginç bir kadındı bu sarışın. Her dükkânın önünde duruyor, vitrinlerdeki kemerlere, eşarplara, küpelere, eldivenlere, daha bir sürü ufak tefek şeye bakıyor, bir o yana bir bu yana gidiyor, sağa sola dönüp duruyor, arada başını çevirip arkasına da bakıyordu... Pirogov, tanıdık biriyle karşılaşmaktan çekindiği için paltosunun yakasını kaldırıp yüzünü kapamış, kadını izlemeyi sürdürürken kendinden emin, şöyle mırıldanıyordu: "Benimsin sen güvercinim!" Ama bu arada okuyucuya teğmen Pirogov'un nasıl biri olduğunu anlatmanın da bir sakıncası olacağını sanmıyorum.

Ancak, teğmen Pirogov'un nasıl biri olduğunu söylemeden önce, onun bulunduğu çevreyle ilgili birkaç bilgi vermemiz gerekecek. Petersburg'da bir orta sınıf oluşturan subaylar vardır. Bir danışmanın veya o dereceye kırk yıl çalışarak yükselmiş üst düzey bir devlet görevlisinin verdiği akşam yemeğinde, düzenlediği bir akşam toplantısında her zaman karşılaşırsınız onlardan biriyle. Ev sahiplerinin evlenme çağını biraz gerilerde bırakmış, tıpkı Petersburg'un renksiz havası gibi soluk benizli kızları, çay masası, piyano, dans... Bütün bunlar genç subayın lambaların ışığında pırıl pırıl apoletleriyle, soylu bir sarışının, bu sarışının kardeşinin veya evin bir tanıdığının siyah frakıyla her

zaman bir aradadır... Bu donuk kızları kıpırdatmak, gülümsetmek çok zordur. Bunun için büyük bir sanatsal yeteneğe sahip olmak gerekir, ya da daha doğrusu, her türlü yetenekten yoksun olmak... Çok zekice de, çok komik de olmayan, kadınların hoşlandıkları entipüften şeyler bulup söylemelisiniz o donuk kızlara. İşte bu konuda, yukarıda sözünü ettiğimiz bayların hakkını vermek gerekir. Bu soluk benizli güzelleri güldürmek, onları dinlemek konusunda onların özel bir yeteneği vardır. Katılırcasına gülerken "Ah, susun artık! Gülmekten bayılacağım, insanı bu kadar güldürmek olur mu!" gibi haykırışlar sık sık aldıkları en hoş ödüllerdir. Yüksek sosyetede çok seyrek rastlarsınız, daha doğrusu hiçbir zaman rastlamazsınız onlara. Çünkü bu çevrelerde aristokrat diye adlandırılan kişilerce dışlanmışlardır. Oysa bilgili, kültürlü insanlar olarak bilinirler. Edebiyattan söz etmeyi severler; Bulgarin'i, Puşkin'i, Greç'i överler; A.A. Orlov'u küçümser, iğneli ifadelerle anarlar. İster muhasebe üzerine, hatta ister ormancılık üzerine olsun, halka açık hiçbir konferansı kaçırmazlar. Sahneye konan oyun (seçkin zevklerini pek inciten "Filatka" türünden hafif şeyler değilse), nasıl bir oyun olursa olsun, onlardan birini kesinlikle görürsünüz tiyatroda. Müdavimleridirler tiyatro salonlarının. Tiyatro yöneticileri için en yararlı seyirciler onlardır. Oyunda sanat değeri olan şiirlerin yer almasını çok severler, oyun bittikten sonra artistleri yüksek sesle sahneye çağırmayı da... Birçoğunun, devlet okullarında ders vererek veya devlet dairelerine memur yetiştirerek kazandıkları parayla edindikleri iki kişilik bir faytonuyla bir çift atı vardır. O zaman çevreleri daha da genişler. Sonunda öyle olur ki, piyano çalmasını bilen, yüz bin rublelik drahoması veya buna yakın nakit parası, sakallı bir sürü akrabası olan bir tüccar kızıyla evleniverirler. Ama bu onura ancak, en azından albay rütbesine yükseldikten sonra erişebilirler. Çünkü sakallı Rus tüccarlar, la-

hana kokusunu üzerlerinden henüz bütünüyle atamamış olduklarına bakmadan, kızlarını bir generalden, en azından albaydan aşağısıyla evlendirmeye kesinlikle razı olmazlar.

Bu tür gençlerin belli başlı özellikleri bunlardır işte. Ama teğmen Pirogov'un daha başka yetenekleri de vardı. "Dimitri Donski"den, "Akıldan Bela"dan şiirleri çok güzel okurdu; piposundan büyük bir ustalıkla halka halka duman çıkarır, halkaların on tanesini birbiri arkasına dizerdi. Sahra topu üzerine bir fıkrayı çok hoş anlatırdı. Aslında, doğanın Pigorov'a bahşettiği yeteneklerin hepsini saymak hiç de kolay değildir. Tanıdığı bir aktristen, bir dansözden söz etmeyi severdi, ama genç bir asteğmenin böyle şeylerden genelde söz ettiği gibi, hiçbir zaman çarpıcı bir dil kullanmazdı. Her ne kadar, divana uzandığında kimi zaman "Öf, öf! Hep telaş, hep koşturmaca! Teğmen olduk da bir şey mi oldu sanki?" diye yakınsa da, kısa bir süre önce yükseldiği rütbesinden pek hoşnuttu, rütbesiyle için için gurur duyardı. Konuşurken karşısındakine rütbesini genelde üstü kapalı olarak hatırlatmayı severdi. Bir gün sokakta karşılaştığı, yanından saygısız bir tavırla geçtiğini düşündüğü bir yazıcıyı sokağın ortasında durdurmuş, adamcağıza sert bir dille, karşısındakinin herhangi bir subay değil, bir teğmen olduğunu söylemişti. O anda yanlarından eli yüzü düzgün iki kadının geçtiğini fark edince daha da yükseltmişti sesini. Genelde, güzel olan her şeye düşkündü Pirogov. Ressam Piskarev'e yakınlık göstermesinin nedeni de belki, pek güzel yüzünü onun yapacağı bir portrede görmeyi umduğu içindi. Neyse, Pirogov'un nitelikleri üzerine bu kadar konuşmak yeter. İnsanoğlu öylesine inanılmaz, öylesine olağanüstü bir yaratıktır ki, bütün niteliklerini bir anda sayıp dökmek olanaksızdır. Onu ne denli incelerseniz, o denli değişik nitelikleri çıkar karşınıza, hepsini anlatmaya kalkışırsanız gelmez bu işin sonu...

Dediğimiz gibi, tanımadığı sarışın kadını ara vermeden izliyordu Pirogov. Zaman zaman bir şeyler soruyordu kadına, beriki onun sorularına kısa, sert cevaplar veriyordu, bazen ne dediği de anlaşılmıyordu. Böylece karanlık Kazan kapısından geçip tütün ve öteberi dükkânlarının, Alman kökenli zanaatkârların, Petersburg'un kenar mahallelerinde oturan Finli dilberlerin dolaştığı Meşçanskaya sokağına çıktılar. Sarışın kadın birden çabuklaştırdı adımlarını, oldukça pis bir evin kapısından içeri daldı. Pirogov da arkasından. Kadın karanlık, dar merdivenleri koşarak çıktı, bir kapıdan girdi, Pirogov da cesaretle girdi arkasından... Kendini tavanı isten kararmış, duvarları simsiyah, geniş bir odada buldu. Masanın üzerinde bir sürü vida, tesviyeci gereci, pırıl pırıl cezveler, şamdanlar vardı. Yerler demir, bakır parçaları doluydu. Buranın bir atölye olduğunu hemen anlamıştı Pirogov. Sarışın kadın koşup bitişik odaya geçti. Pirogov bir an düşünecek oldu, sonra bu durumda her Rus erkeğinin yaptığını yaptı, ilerlemeyi sürdürdü. İlk odaya hiç benzemeyen, sahibinin Alman olduğu belli son derece güzel döşeli, derli toplu bir odaya girdi. Karşılaştığı manzara şaşırtmıştı onu.

Karşısında Schiller oturuyordu. Ama "Wilhelm Tell"i, "Otuz Yıl Savaşları"nı yazan Schiller değildi bu, Meşçanskaya Sokağı'ndaki teneke ustası ünlü Schiller'di. Hemen yanında Hoffmann, yazar Hoffmann değil, Subaylar sokağındaki oldukça iyi bir ayakkabı ustası olan, Schiller'in yakın dostu Hoffmann, ayakta duruyordu. Schiller sarhoştu, bir sandalyede oturuyor, bir yandan tepinirken bir yandan da heyecanlı heyecanlı bir şeyler söylüyordu. Aslında bütün bunlar değildi Pirogov'u öylesine şaşırtan, onu asıl şaşırtan, iki ustanın son derece tuhaf duruşuydu. Schiller kocaman burnunu ortaya çıkaracak biçimde başını yukarı kaldırmış öyle oturuyor; Hoffmann ise onun o kocaman burnunu iki par-

mağı arasına sıkıştırmış, ayakkabıcı falçatasının keskin ağzını kocaman burnun üzerinde dolaştırıyordu. Aralarında Almanca konuşuyorlardı; Almanca "guten morgen" den başka bir şey bilmeyen Pirogov bu nedenle ne konuştuklarını, ne olup bittiğini anlamamıştı. Aslında Schiller'in elini kolunu sallayarak söylediği özet olarak şuydu:

"İstemiyorum, burun falan istemiyorum ben! Bir burun ayda üç funt enfiyeye patlıyor bana. O aşağılık Rus dükkânına gidiyor param, çünkü Alman dükkânında Rus enfiyesi yok. Pis Rus dükkânına funt başına kırk kapik ödüyorum, bu da ayda bir ruble yirmi kapik ediyor! On iki çarpı bir ruble yirmi kapik eder sana on dört ruble kırk kapik. Duyuyor musun beni dostum Hoffmann? Bir burun için on dört ruble kırk kapik! Bayramlarda ise rape enfiyesi çekiyorum, çünkü bayramlarda iğrenç Rus enfiyesi çekmek istemiyorum. Bir yılda iki rubleden üç funt da rape enfiyesi... Altı artı on dört, eder sana yirmi ruble kırk kapik... Yalnızca enfiyeye bu... Soygun bu, soygun! Sorarım sana dostum Hoffmann, soygun değil de ne denir buna?" Kendi de sarhoş olan Hoffmann arkadaşının her dediğini onaylıyordu. "Yirmi ruble kırk kapik! Schwabe'li bir Almanım ben... Almanya'da bir kralım var... Burun istemiyorum! Kes at burnumu! Al işte, burada, kes at onu!"

O anda odaya teğmen Pirogov girmemiş olsaydı hiç kuşku yok, kesecekti Hoffmann Schiller'in burnunu, çünkü ayakkabı topuğu tıraşlayacakmış gibi hazırlamıştı falçatasını.

Hiç tanımadığı bir yabancının paldır küldür odaya dalıp burnunun kesilmesine engel olması Schiller'in canını çok sıkmıştı. İçtiği biralardan, votkadan kafası dumanlı olmasına karşın, durumunun biraz uygunsuz, bir yabancının önünde burnuna falçata dayanmış olmasının çok yakışıksız kaçtığını düşünüyordu. Bu arada Pirogov hafifçe öne eğilerek selam vermiş, ona özgü hoş tavrıyla şöyle demişti:

"Affedersiniz..."

Schiller uzatarak bağırdı:

"Defol!.."

Bu kızdırdı teğmen Pirogov'u. Böyle bir davranış hiç alışık olmadığı bir şeydi. Yüzünde bir an için beliren hafif gülümseme o anda kaybolmuştu. Gururu incinmiş bir tavırla:

"Affedersiniz ama beyefendi bu davranışınıza şaşırdım... Farkına varmadınız sanırım... Bir subayım ben..."

"Subaysan ne olmuş! Ben de Suebya'lı bir Almanım. Ben de –böyle derken yumruğunu masaya indirmişti Schiller– var subay olmak. Bir buçuk yıl junker, iki yıl teğmen ve istersem yarın hemen subay olmak ben. Ama subay olmak istemiyorum. Subaylara ben şöyle yapmak... Püf!.." Schiller böyle derken avucunu ağzına götürüp üflemişti.

Teğmen Pirogov buradan hemen gitmekten başka yapacağı bir şeyin kalmadığını anlamıştı. Gelgelelim, bir teğmen olarak rütbesine yapılan bu çirkin saldırı canını çok sıkmıştı. Merdivenlerden inerken, kendini toparlamak, Schiller'e yaptığı bu küstahlığın hesabını nasıl soracağını düşünmek için birkaç kez durup düşünmüştü. Sonunda Schiller'i bağışlayabileceğine karar verdi, çünkü adam çok içmişti, kütük gibi sarhoştu, ayrıca, güzel sarışın gözünün önünden gitmiyordu. Schiller'in bu küstahlığını unutacaktı... Ertesi sabah erken saatte tenekeci Schiller'in atölyesine damladı. Ön odada güzel sarışın karşıladı onu ve küçücük yüzüne pek giden soğuk bir ifadeyle sordu teğmene: "Ne istemiştiniz?"

"Ah, günaydın güzelim! Beni tanımadınız mı? Sizi çapkın, bunlar ne güzel gözler öyle!"

Teğmen Pirogov böyle derken elini uzatıp parmağıyla sarışın güzelin çenesini hafifçe kaldırmak istemişti. Ama sarışın güzel sesini yükseltip ürkek, soğuk tavrıyla yineledi sorusunu:

"Ne istemiştiniz?"

Teğmen Pirogov güzel sarışına iyice yaklaşıp, tatlı tatlı gülümseyerek:

"Sizi görmek... Başka bir istediğim yok," dedi.

Ama ürkek sarışının kapıya doğru çekildiğini, kaçmak istediğini fark edince ekledi:

"Bir çift mahmuz ısmarlamak istiyordum, güzelim. Mahmuz yapıyor musunuz siz? Gerçi sizi sevmek için mahmuzdan çok dizgin gerekir ya insana... Şu ellerinizin güzelliğine baksanıza!"

Bu tür iltifatlar etmekte ustaydı teğmen Pirogov.

Sarışın Alman kadın yüksek sesle:

"Hemen çağırıyorum kocamı," dedi.

Bitişik odaya geçti. Birkaç dakika sonra, dünkü sarhoşluğundan yeni yeni ayılmış Schiller uykulu gözlerle geldi. Karşısında subayı görünce bir gün önce olanları bulanık bir rüyadaymış gibi hatırladı. Hiçbir şeyi net hatırlamıyordu ama, bir aptallık ettiği duygusu vardı içinde, bu nedenle soğuk karşıladı subayı. Pirogov'dan bir an önce kurtulmak amacıyla (onuruna düşkün bir Alman olarak, kendisinin uygunsuz durumuna tanık olmuş birini karşısında görmek onu tedirgin ediyordu çünkü), kesti attı:

"Bir çift mahmuzu on beş rubleden aşağı yapamam."

Schiller iki üç yakın arkadaşından başka kimsenin yanında içki içmezdi. İçerken kapıyı kilitler, çıraklarını bile sokmazdı yanına.

Pirogov pek kibar:

"Neden bu kadar pahalı?" diye sordu.

Schiller sakalını sıvazlayarak, soğuk:

"Alman işi... dedi. "Rus işi isterseniz, iki rubleye yapanlar var."

"İzninizle, sizleri sevdiğimi, sizlerle tanışmak istediğimi kanıtlamak için bu on beş rubleyi kabul ediyorum."

Bir an kararsız kaldı Schiller: Dürüst bir Alman olarak ha-

fiften vicdanı sızlamıştı. Bu siparişten kurtulmak için, mahmuzları iki haftadan önce teslim edemeyeceğini söyledi. Ne var ki, hiç itiraz etmeden buna da razı olmuştu Pirogov.

Alman bu kez, mahmuzların gerçekten on beş rublelik mahmuzlar olması için onları nasıl yapması gerektiğini düşünmeye başladı. O sırada güzel sarışın girdi atölyeye, kahve takımlarıyla dolu masanın üzerinde bir şey aramaya koyuldu. Teğmen, Schiller'in bir anlık dalgınlığından yararlanıp kadının yanına sokuldu, ta omuzlarına kadar çıplak kolunu tutup sıktı. Bundan hiç hoşlanmadı Schiller.

"*Meine Frau*!"[3] diye bağırdı.

Sarışın karşılık verdi:

"*Was wollen Sie doch?*"[4]

"Mutfağa *gehen Sie*!"[5]

Sarışın güzel çıktı.

"Tamam mı, iki hafta sonra?" dedi Pirogov.

Schiller bir an düşündükten sonra, karşılık verdi:

"Evet, iki hafta sonra. Şu anda elimde çok iş var da..."

"Hoşça kalın! Uğrarım size."

Schiller teğmenin arkasından kapıyı kaparken:

"Güle güle," diye karşılık verdi.

Sarışın Alman kadının onun yaklaşma isteğine açıkça karşı durmasına karşın, teğmen Pirogov ısrarını sürdürmekte kararlıydı. Böylesine cana yakınken, üstelik böylesine parlak bir rütbesi varken kadınların ona direnebileceğine inanamazdı. Bu arada şunu da belirtmek gerekir, Schiller'in karısı güzel olmasına güzeldi ama, çok da aptaldı. Ancak, aptallık güzel bir evli kadını daha bir çekici yapar. En azından ben, karılarının aptallığına hayran, onların bu aptallığının çocuksu bir saflıktan ileri geldiğini düşünen çok koca görmüşüm-

3 (Alm.) Karıcığım.

4 (Alm.) Ne istiyorsunuz?

5 (Alm.) Gidin.

dür. Güzellik büyük mucizelere neden olur. İtici olması gereken ruhsal birçok eksiklik güzel bir kadında olağanüstü çekicidir. Kusur, eksiklik sevimlidir onlarda. Öte yandan, kadında bu kusurlar, eksiklikler bulunmazsa, o zaman kendisine sevgi olmasa bile, en azından saygı duyulması için erkekten yirmi kat akıllı olması gerekir. Oysa Schiller'in karısı bütün aptallığına karşın görevlerinin her zaman bilincinde olan bir kadındı. Bu nedenle, Pirogov'un bu hayli gözü pek amacına ulaşması oldukça zordu. Ne var ki, amaca ulaşmak yolunda engelleri aşmak her zaman haz verir insana, bu yüzden sarışın kadın Pirogov için günden güne daha da çekici oluyordu. Mahmuzları sormak bahanesiyle sık sık uğramaya başlamıştı Schiller'in atölyesine. Öyle ki, Schiller'in canını sıkmaya başlamıştı bu durum. Yapmaya başladığı mahmuzları bir an önce bitirmeye çalışıyordu. Sonunda hazırdı mahmuzlar.

Mahmuzları görünce:

"Ah, ne harika şeyler!" diye haykırdı Pirogov. "Tanrım, harika bir işçilik bu! Bizim generalde bile yok böylesi."

Bu övgü gevşetti Schiller'i. Gözlerinin içi güldü, Pirogov'a olan öfkesini unutuverdi. "Rus subay akıllı..." diye geçirdi içinden.

"Demek siz kın, sözgelimi hançer falan için kılıf da yapabilirsiniz."

"*Natürlich,*"[6] dedi gülümseyerek Schiller.

"Elbette yapabilirim."

"Öyleyse bir hançer kılıfı yapın bana. Güzel bir Türk hançerim var, getireceğim onu size, yeni bir kılıf yapın ona."

Birden aklı başına geldi Schiller'in. Alnı kırıştı... Başına iş aldığı için "İyi halt ettin!" diye söylendi içinden kendi kendine. Rus subay övmüştü onu, geri çeviremezdi artık onun bu isteğini, ayıp olurdu... Bir süre başını iki yana salladıktan sonra,

6 (Alm.) Elbette.

"Tamam," dedi.

Ancak Pirogov'un giderken güzel sarışının neredeyse dudaklarına kondurduğu öpücüğü tam anlamıyla aklını başından aldı.

Okuyucuyu Schiller konusunda biraz daha bilgilendirmek istiyorum. Schiller sözcüğün tam anlamıyla gerçek bir Almandı. Daha yirmili yaşlarında, (Rus delikanlıların başında kavak yelleri estiği o mutlu çağında) Schiller önündeki hayatı ölçmüş biçmiş, planlamış ve hiçbir zaman, hiçbir şekilde bu planın dışına çıkmamıştı. Sabah saat yedide kalkmayı, ikide öğlen yemeği yemeyi, her şeyde kesinlikle titiz olmayı, her pazar da sarhoş olana dek içmeyi kararlaştırmıştı. İlk on yıl içinde kendine elli bin rublelik bir sermaye edinmeye karar vermişti. Bu onun için gerçek ve kaçınılmaz bir kaderdi. Çünkü bizde bir memur kimi zaman başını uzatıp amirinin kapıcı odasına bakmayı bile unutabilirken bir Alman verdiği sözden hiçbir zaman dönmez. Ne olursa olsun, giderlerini arttırmıyordu. Patatesin fiyatı olması gerekenden fazlaysa, patatese vereceği parayı bir kapik bile arttırmıyordu, alacağı patatesin ölçüsünü azaltıyordu yalnızca. Bu yüzden kimi zaman açlık çekecek olursa, kendini açlığa alıştırıyordu. Koyduğu düzen öylesine ileri ölçüdeydi ki, karar verdiği için, karısını günde iki kereden fazla öpmüyordu. Olur da karısını fazladan bir kez daha öper diye, çorbasına biberi bir çay kaşığından fazla koymuyordu. Ancak, pazar günleri bu kural pek o kadar katı uygulanmıyordu. Çünkü pazar günleri iki şişe bira ve beğenmediği için her zaman küfür ediyor olsa da bir şişe kimyonlu votka içiyordu. Öğlen yemeğinden hemen sonra odasına çekilip kapısının çengelini takan, yalnız başına kafa çeken İngilizler gibi içmezdi Schiller. Tam tersi, bir Alman gibi, her zaman keyifli içerdi, yanında da ya ayakkabıcı Hoffmann, ya da gene bir Alman ve sıkı içkici olan marangoz Kuntz olurdu.

Teğmen Pirogov'un karşısında çok güç bir duruma düşen dürüst Schiller böyle biriydi işte. Gerçi hem çok sakin bir insandı, hem de bir Alman, ama Pirogov'un davranışları gene de kıskançlığa benzer bir duygu uyandırıyordu onda. Rus subaydan nasıl kurtulacağı konusunda uzun uzun kafa patlatıyor, ama bir çıkış yolu bulamıyordu. Bu arada Pirogov arkadaş grubu arasında piposunu tüttürürken (evet, bir Tanrı buyruğudur sanki bu, subayın olduğu yerde pipo içilir) tatlı tatlı gülümseyerek, pek anlamlı, bir Alman dilberiyle, (onun deyimiyle) işi pişirdiğini, tam bütün umutları kaybetmek üzereyken durumu nasıl düzelttiğini anlatıyordu.

Bir gün Meşçanskaya'dan geçerken Schiller'in tabelasında kahve takımları ve semaver resimleri olan evine bakarken, sarışın güzelin pencereden küçücük başını uzatmış, gelene geçene baktığını görünce çok sevindi. Durdu, kadına eliyle işaret edip "*Guten Morgen*!" dedi. Sarışın güzel, bir tanıdığını selamlar gibi selam verdi ona.

"Kocanız evde mi?"

"Evde," diye karşılık verdi sarışın.

"Peki ne zaman evde olmayacak?"

Aptal sarışın, "Pazar günleri evde olmaz," dedi.

"Bu güzel işte!" diye geçirdi içinden Pirogov. "Bu fırsattan yararlanmalıyım!"

Pirogov ertesi pazar pat diye dikildi sarışın kadının karşısına. Gerçekten de Schiller evde yoktu. Subayı görünce ürktü sarışın güzel. Ama Pirogov bu kez çok dikkatli hareket etti. Pek kibar, pek saygılı tavırlarla öne eğilerek selam verirken biçimli bedeninin bütün kıvraklığını da gösterdi. Şakaları da çok hoş, zarifti. Gelgelelim, aptal sarışın hep tek sözcükle karşılık veriyordu ona. Her yönden saldırdıktan sonra, kadını etkileyemediğini görünce, dans etmeyi önerdi ona. Alman kadınlar dans etmeyi çok sevdikleri için, bu öneriyi hemen kabul etti sarışın güzel. Pirogov çok şey bekliyordu

bu danstan: Önce, zevk verecekti kadına bu; sonra kendisi bedeninin ne kadar çevik olduğunu gösterecekti; son olarak da, birbirine en yakın, dans ederken olabilirlerdi, güzel Alman kadını kollarının arasına alabilirdi ve her şeyin başlangıcı olurdu bu... Sözün kısası, bundan, tam başarıya ulaşacağı sonucunu çıkarmıştı. Alman kadınların aceleyi sevmediklerini, bu konularda adım adım ilerlemekten yana olduklarını bildiği için önce bir gavottan başlamak istedi. Alman dilber odanın ortasına çıktı, pek güzel bacağını kaldırdı. Onun bu duruşu Pirogov'u öylesine heyecanlandırdı ki, tutamadı kendini, kadının üzerine atılıp öptü onu. Çığlık atmaya başladı Alman güzeli, bu daha da tahrik etti Pirogov'u, yüzünü gözünü öpmeye başladı. Tam o anda kapı açıldı, Schiller, Hofmann ve marangoz Kuntz birlikte girdiler içeri. Bu değerli zanaatkârların üçü de zil zurna sarhoştu.

Ama ben Schiller'in o andaki hiddetini, öfkesini okurların tahminine bırakıyorum.

Çıldırmış gibi bağırmaya başlamıştı:

"Terbiyesiz herif! Ne cesaretle öpüyorsun karımı? Bir Rus subayı değilsin sen, bir alçaksın! Kahretsin!.. Görüyorsun, dostum Hofmann! Bir Almanım ben, bir Rus domuzu değil!"

Hofmann arkadaşının her dediğini onaylıyordu. Schiller bağırıyordu:

"Yo, boynuzlanmak istemiyorum ben!"

Yüzü yeleğinin kumaşı gibi kıpkırmızı olmuştu, elini kolunu sallayarak avaz avaz bağırıyordu:

"Yakasından tutup çıkar onu buradan dostum Hofmann! Karşımda görmeyeyim bu herifi! Sekiz yıldır Petersburg'dayım, Suebya'lı bir Almanım ben, annem orada yaşıyor, amcam da Nürnberg'de... Bir Almanım ben, boynuzlu bir inek değil! Çek al şunun üzerindekileri dostum Hofmann! Kuntz kardeş sen de kollarını bacaklarını tut!"

Almanlar Pirogov'un kollarını bacaklarını sımsıkı tuttu-

lar. Boşuna çırpınıyordu Pirogov. Bu üç zanaatkâr Alman Petersburg'daki en güçlü kuvvetli Almanlardı ve Pirogov'a öylesine kaba, öylesine aşağılayıcı davranıyorlardı ki, bu gürültücü Tötonların elinde kalması pek muhtemel rütbesine ve unvanına saygı duymaları için Pirogov'un tamamen üniformalı olması gerekiyordu. Ama o, sivil bir vatandaş gibi giyinip gelmişti; sıradan bir frakın içinde apoletsizdi. Almanlar onu vahşi bir çılgınlığa sokup ondan üniformasızlığının acısını çıkardılar. Kunz kafasını yakaladığında Hoffmann, iri yarı gövdesinin tüm ağırlığıyla bacaklarının üstüne oturmuştu ve Schiller, süpürge gibi kullanmaları için bir yığın inca dal getirdi. Ne yalan söyleyeyim, doğrusu, böylesine üzücü bir olayı anlatacak sözcük bulamıyorum.

Eminim, ertesi gün Schiller, evine her an polisin gelmesini beklerken korkusundan sıtma nöbetine tutulmuş gibi titreyecekti. Bir gün önce olan biteni rüyasında görmüş olmayı çok isteyecekti. Ama olan olmuştu bir kere... Pirogov'un öfkesine, nefretine ise sınır yoktu. Böylesine korkunç bir hakaret kudurtuyordu onu. Schiller için Sibirya'ya sürülmenin, kırbaç cezasının az bile olacağını düşünüyordu. Çabucak giyinip doğru generalin karşısına çıkmak, Alman zanaatkârların büyük küstahlığını etkileyici bir dille ona anlatmak için acele eve gidiyordu. Bu arada durumu yazılı olarak Merkez komutanlığına bildirmeye de kararlıydı. Komutanlık Almanlara yeterince ağır ceza vermezse, o zaman Meclis'e, o da olmazsa doğrudan Çar'ın kendisine başvuracaktı.

Ne var ki, olay çok tuhaf bir biçimde sonuçlandı: Yolda bir pastaneye uğradı Pirogov, iki dilim börek yedi, *Kuzey Arısı* dergisinden bir şeyler okudu. Pastaneden çıkarken artık o kadar öfkeli değildi. Üstelik, oldukça hoş, serin akşam havası Nevski Bulvarı'nda biraz dolaşmak isteği uyandırmıştı onda. Saat sekize doğru sakinleşti, pazar günü generali rahatsız etmenin doğru olmayacağını, hem günlerden pazar oldu-

ğu için kesin bir yerlere davetli olduğundan, generali evde bulamayacağını düşündü; bunun üzerine, denetleme kurulu yöneticilerinden birinin evinde memurlarla subayların katıldığı çok hoş bir akşam toplantısına gitti. Orada güzel bir akşam geçirdi, mazurkada yalnızca kadınların değil, erkeklerin de beğenisini kazandı...

Önceki gün Nevski Bulvarı'ndan geçerken bu iki olayı düşünüyordum kendi kendime: "Ne inanılmaz bir dünyada yaşıyoruz! Kader ne tuhaf, anlaşılamaz oyunlar oynuyor bize! Bir istediğimizi elde edebiliyor muyuz? Amaçlarımıza ulaşmak için bize verilmiş olduğunu düşündüğümüz, güçlerimiz yetiyor mu o amaçlara ermemize? Her şey tersine oluyor. Birilerine harika atlar vermiştir kader, atlarına binip, onların güzelliğine pek kayıtsız, dolaşmaya çıkarlar, oysa başkalarının yüreği, öylesine güzel atlara sahip olmak tutkusuyla yanar, tabana kuvvet yürürler, yanlarından rahvan bir at geçtiğinde ağızlarının suyu akar. Birinin usta bir aşçısı vardır, ama ne yazık ki, ağzı küçücüktür, ne yaparsa yapsın, ufacık iki lokmadan fazlasını koyamaz ağzına; ötekinin ağzı karargâh komutanlık kapısının kemeri gibidir, gelgelelim, ne yazıktır ki, Alman patates yemeği gibi şeylerle bastırmaya çalışır açlığını. Ne tuhaf oyunlar oynuyor bize şu kader!"

Ama kaderin insanlara Nevski Bulvarı'nda oynadığı oyunlar hepsinden tuhaftır. Oh, sakın güvenmeyin siz Nevski Bulvarı'na! Oradan geçerken paltomun yakalarını her zaman sıkı sıkı kaldırıp yüzümü saklarım ben, gelen geçenin yüzüne hiç bakmam. Her şey yalancıdır, bir hayaldir orada çünkü, hiçbir şey göründüğü gibi değildir! Pahalı kumaştan redingotlu birini görüp de onun çok zengin biri olduğunu mu sandınız? Aslında hiç de öyle değildir: Bir tek redingotu vardır, o da sırtındadır... İnşaat halindeki bir kilisenin önünde dikilmiş, konuşan şu iki şişkonun kilisenin mimarını eleştirdiklerini mi sanıyorsunuz? Hiç de öyle değil: Başlarının

üzerinde bir dala karşılıklı konmuş iki kargadan söz ediyorlardır o anda. Elini kolunu sallayarak bir şeyler söyleyen şu heyecanlı adamın, karısının, hiç tanımadığı bir subaya pencereden küçük bir top attığını anlattığını mı sanıyorsunuz? Hayır: İngilizlerin Lafayet ailesinden söz ediyordur. Ya şu hanımlar... Evet, en çok da hanımlara inanmayın... Dükkânların vitrinlerine de daha az bakın: Vitrinlerde sergilenmekte olan ıvır zıvır şeyler aslında güzel olmasına güzeldir de, fazla banknot kokarlar. Aman, hele şapkalı hanımlara bakmaktan korusun sizi Tanrı! Bir dilberin pelerini uzaktan ne kadar savrulursa savrulsun, hiçbir zaman merak edip yaklaşmam ben yanına. Tanrı aşkına, sokak fenerlerinden de uzak durun! Hemen uzaklaşın oradan, elden geldiğince çabuk uzaklaşın! Lambanın, pek şık redingotunuza pis kokan yağından damlatmasıyla kurtulmuşsanız, gene de şanslısınız demektir. Öte yandan, Nevski Bulvarı'nın fenerlerinin yanında her şeyi aldatıcıdır. Her zaman, her şeyiyle aldatmaktır bu Nevski Bulvarı'nın amacı, daha çok da gecenin karanlığı üzerine çöküp, beyaz badanalı evlerle saman rengi evlerin duvarlarının birbirinden ayrıldığı, bütün kentin bir gürültü ve ışığa boğulduğu, kupa arabalarının köprülerden peş peşe geçtiği, arabacıların bağırıp çağırarak atlarını kırbaçladığı, iblisin, her şeyi gerçekte olduğundan başka göstermek için sokak fenerlerini yaktığı geceler...

Burun

I

Mart'ın 25'inde Petersburg'da çok tuhaf bir olay oldu. Voznesenski Bulvarı'nda berberlik yapan İvan Yakovleviç (soyadı bilinmiyor, dükkânının, yüzü sabunlu bir adam resmiyle, "burada hacamat yapılır" yazısından başka bir şey olmayan tabelasından bile silinmiş soyadı) sabah oldukça erken saatte uyanmış, burnuna fırından yeni çıkmış sıcak ekmek kokusu gelmiş, karyolasında hafiften doğrulunca kahve tiryakisi, oldukça ağırbaşlı karısının fırından yeni pişmiş ekmekleri çıkardığını görmüştü.

"Bugün kahve içmeyeceğim Praskovya Osipovna," dedi İvan Yakovleviç. "Kahve yerine, sıcak ekmekle soğan çekti canım."

(Bundan, İvan Yakovleviç'in canının hem sıcak ekmekle soğan, hem de kahve çektiği, ama ikisini birlikte istemesinin olanaksız olduğunu, çünkü Praskovya Osipovna'nın bu türlü kaprislerden hiç hoşlanmadığını bildiği anlaşılıyordu.) Karısı şöyle geçirdi içinden: "Bırak ekmek yesin aptal, böylece ben de fazladan bir fincan daha içmiş olurum."

Karısına nezaketinden, geceliğinin üzerine frakını giydi İvan Yakovleviç, masaya öyle oturdu, tabağına tuz döktü, iki baş soğan hazırladı, bıçağı aldı, büyük bir ciddi ifade takındı yüzüne ve ekmeği kesmeye koyuldu. Ekmeği ikiye böldükten sonra içine baktı, içinde beyaz bir şey görünce şaşırdı. Bıçağın ucuyla dikkatlice açtı gördüğü beyaz şeyin çevresini, parmağıyla yokladı. "Sert bir şey bu! diye geçirdi içinden. Ne olabilir?"

Parmağını ekmeğin içine sokup çıkardı... Bir burundu bu!.. Şaşkınlığından iki kolu iki yana düştü İvan Yakovleviç'in. Gözlerini ovuşturmaya, beyaz şeyi eliyle yoklamaya başladı. Evet, bir burundu bu, kesinlikle bir burun! Üstelik, sanki tanıdık da bir burun. Bir dehşet ifadesi kaplamıştı İvan Yakovleviç'in yüzünü. Ne var ki, karısının kapıldığı öfkenin yanında onun bu dehşeti hiç kalırdı.

Büyük bir öfkeyle bağırdı karısı:

"Kimin burnunu kestin böyle, canavar herif? Haydut! Ayyaş! Kendim gidip polise ihbar edeceğim seni! Pislik herif! Üç kişiden duymuştum zaten, tıraş ederken milletin burnuna koparacakmış gibi asılıyormuşsun."

Ama İvan Yakovleviç kendinde değildi. Bu burnun, her çarşamba ve pazar tıraş ettiği sekizinci dereceden devlet memuru Kovalev'den başkasının burnu olamayacağını anlamıştı.

"Dur hele Praskovya Osipovna! Bir bez parçasına sarıp bir köşeye koyacağım onu; varsın bir süre kalsın orada, sonra götürüp bir yere atarım."

"Hayır, dinlemek istemiyorum! Odamda kesik bir burnun bulunmasına izin vereceğimi mi sanıyorsun? Mendebur herif! Usturayı kayışta bilemeyi bilmesine bilirsin, ama sonra onunla ne yapman gerektiğini bilmezsin, serseri seni, aşağılık herif! Senin yüzünden polise cevap vermek zorunda mı bırakacaksın beni? Ah rezil herif, odun kafalı! Hemen götür

onu buradan! Hemen şimdi! Nereye götürüp atarsan at! Bir daha gözüm görmesin bu burnu!"

İvan Yakovleviç şaşkın bir durumdaydı, ne diyeceğini bilemiyordu. Düşünüyor, kafa patlatıyordu, ama bir şey gelmiyordu aklına.

Sonunda ensesini kaşıyarak şöyle dedi:

"Bu nasıl oldu, aklım almıyor. Dün eve geldiğimde sarhoş muydum, doğrusu bilemiyorum. Anlaşıldığı kadarıyla, çok kötü şeyler olmuş dün. Hadi ekmeği anladık... fırına atarsın, pişer... Peki ama burunun ne işi var içinde? Aklım almıyor!.."

Sessiz kaldı İvan Yakovleviç. Polislerin, burnu onun evinde arayıp bulacakları, sonra da onu suçlayacakları düşüncesi aklını başından alıyordu. Kırmızı, göz alıcı gümüş sırmalı yakalıklarıyla, kılıçlarıyla polisleri karşısında görür gibi oluyordu Nihayet iç çamaşırını, çizmelerini aldı, bütün bu eski püskü şeyleri giydi ve Praskovya Osipovna'nın sıkı tembihleri arasında, bir bez parçasına sardı burnu, sokağa çıktı.

Burnu bir yere sıkıştırmak veya bir kapının önündeki taşın altına atıvermek niyetindeydi. Ya da farkına varmadan düşürmüş gibi yapacak, hemen yan sokağa sapıverecekti. Ama şanssızlığa bakın ki, tam bunu yapacakken bir tanıdığı çıkıyordu karşısına, boş boş sorular sormaya başlıyordu: "Nereye gidiyorsun böyle?" veya "Sabah sabah kimi tıraş edeceksin?" Öyle ki, burundan kurtulmanın fırsatını bir türlü yakalayamıyordu İvan Yakovleviç. Bir ara tam burnu yere atmıştı ki, bekçi uzaktan sopasıyla göstererek seslenmişti ona: "Hey, sen! Yere bir şey düşürdün!" İvan Yakovleviç burnu yerden almak, cebine koymak zorunda kalmıştı. Umutsuzluğa kapılmıştı. Çünkü dükkânlar, sergiler açıldıkça sokaklar da kalabalıklaşmaya başlamıştı.

İsakiyev Köprüsü'ne gitmeye karar verdi: Bir fırsatını bulup kimse görmeden Neva Nehri'ne atamaz mıydı cebindeki

şeyi... Ama şu ana kadar okuyucuya birçok açıdan saygın biri olan İvan Yakovleviç'le ilgili bilgi vermediğim için suçluyum.

Dürüst her Rus esnafı gibi İvan Yakovleviç de içkiye aşırı düşkündü. Her gün başkalarının sakalını tıraş etmesine karşın, kendisi hep sakallı dolaşırdı. İvan Yakovleviç'in frakı (hiçbir zaman redingot giymezdi İvan Yakovleviç) alacalı bulacalıydı; yani siyah olmasına siyahtı da, üzerinde sarı karışık kahverengi ve gri, elma büyüklüğünde lekeler vardı; yakası kirden parlıyordu, üç düğmesinin yerinde ise yalnızca iplikler sarkıyordu.

Utanmaz biriydi İvan Yakovleviç ve sekizinci dereceden devlet memuru Kovalev tıraş sırasında ona, "Her zaman iğrenç kokuyor senin ellerin İvan Yakovleviç!" dediğinde İvan Yakovleviç bir soruyla karşılık verirdi ona: "Ne kokuyormuş ellerim?" Sekizinci dereceden devlet memuru bunun üzerine, "Bilmiyorum dostum, iğrenç kokuyorlar işte!" diye cevaplardı. İvan Yakovleviç başka bir şey söylemez, enfiyesini çektikten sonra Kovalev'in yanaklarını, burnunun hemen altını, kulaklarının arkasını, boynunu, yani hoşlandığı her yerini güzelce sabunlardı.

İşte bu saygın yurttaş şimdi İsakiyev Köprüsü'nün üzerindeydi. Önce çevresine şöyle bir bakındı; sonra, orada çok balık var mı diye köprünün altına bakmak istiyormuş gibi, parmaklıkların üzerinden aşağı sarktı ve bez parçasına sarılı burnu usulca suya attı. O anda büyük bir yük kalkmıştı sanki sırtından. Gülümsemişti bile İvan Yakovleviç. Dükkâna gidip memurların sakalını tıraş edecek yerde, bir bardak punç içmek amacıyla, tabelasında "Yemek ve Çay" yazan bir dükkâna yönelmişti ki, köprünün öbür ucunda üç köşeli şapkasıyla, kabarık favorileriyle, belinde kılıcıyla pek soylu görünümlü bir polis memuru gördü. Donup kalmıştı İvan Yakovleviç. Polis memuru parmağıyla işaret ederek yanına çağırıyordu onu ve şöyle diyordu:

"Buraya gel bakalım canım!"

İvan Yakovleviç bu durumda ne yapması gerektiğini çok iyi bildiği için daha yaklaşmadan şapkasını çıkardı, çabuk adımlarla polis memurunun yanına varınca:

"Size sağlık diler, saygılarımı sunarım efendim!" dedi.

"Hayır dostum, saygıyı falan bırak şimdi de, orada ne yaptığını söyle bana."

"Yemin ederim efendim, berberim ben, dükkânıma gidiyordum, baktım nehir hızlı mı akıyor diye..."

"Yalan söylüyorsun, yalan! Böyle söylemekle kurtulamazsın elimden. Cevap ver bana, hadi!"

Yalvarıyordu İvan Yakovleviç:

"Bakın efendim, hiç sesimi çıkarmadan, itiraz etmeden haftada iki kez, hatta üç kez tıraş ederim sizi."

"Hayır dostum, boş şey bunlar! Bedava üç berber tıraş ediyor beni, hem de bundan büyük bir onur duyarak. Şimdi söyle bakalım, ne yapıyordun orada?"

İvan Yakovleviç'in yüzü bembeyaz olmuştu... Tam burada olay bir sis perdesine bürünüyor, sonra ne olup bitti, kesinlikle bilinmiyor.

II

Sekizinci dereceden devlet memuru Kovalev sabahleyin hayli erken uyandı, "bırr..." diye bir ses çıkardı. Sabahları uyandığında, nedenini kendisinin de söyleyemeyeceği bu sesi her zaman çıkarırdı. Şöyle bir gerindi Kovalev, sonra uşağına masanın üzerindeki küçük aynayı ona vermesini söyledi. Dün burnunun tepesinde çıkan sivilceye bakacaktı. Aynayı eline aldı ama büyük bir şaşkınlık içinde, burnunun olması gereken yerin dümdüz olduğunu gördü! Korkuya kapılan Kovalev su getirmesini söyledi uşağına, ıslak havluyla gözle-

rini sildi. Evet, burnu yoktu! Uykuda olup olmadığını anlamak için orasını burasını yokladı, hayır, uyumuyordu. Karyolasından fırladı sekizinci dereceden devlet memuru Kovalev, silkindi: Evet, burnu yerinde değildi... Uşağına onu hemen giydirmesini söyledi ve doğru başkomisere koştu.

Ancak, okuyucunun onun nasıl bir sekizinci dereceden devlet memuru olduğunu anlayabilmesi için bu arada biraz da Kovalev'den söz etmemiz gerekiyor. Hizmetleriyle bu dereceye yükselmiş devlet memurlarını, Kafkasya'daki hizmetleriyle bu dereceye yükselmiş, sonra ordudan ayrılmış subaylarla kesinlikle karıştırmamak gerekir. İkisi apayrı şeylerdir. Hizmetleriyle sekizinci dereceye yükselmiş olanlar... Ama öylesine tuhaf bir ülkedir ki Rusya, sekizinci derece bir devlet memurundan söz ettik ya, Riga'dan Kamçatka'ya kadar sekizinci dereceden bütün devlet memurlarının her biri hemen kesinlikle kendisinden söz ettiğimizi sanacaktır. Öteki rütbelerden, derecelerden söz etsen gene aynı şey olur. Kovalev sekizinci dereceyi Kafkasya'da alanlardandı. Ordudan ayrılıp sivil göreve geçeli daha iki yıl olmuştu ve ordudaki unvanını bir an olsun unutamıyordu. Ayrıca, kişiliğine daha bir soyluluk, ağırlık kazandırdığını düşündüğü binbaşılık unvanını kullanır, kendisinin sekizinci dereceden bir devlet memuru olduğunu hiç söylemezdi. Sokakta gömlek yakalığı satan bir kadın gördüğünde genellikle durdurup şöyle söylerdi ona: "Bak ne diyeceğim cancağızım, benim eve uğrayıver, Sadovaya'dadır oturduğum daire, binbaşı Kovalev nerede oturuyor diye sorsan, hemen gösterirler sana evimi." Kadın eli yüzü düzgün, alımlı bir şeyse, bu kez emir veriyormuş gibi şöyle eklerdi: "Binbaşı Kovalev'in dairesini, soruver güzelim." Sırf bu nedenle biz de sekizinci dereceden bu devlet memurdan söz ederken öykümüzde bundan böyle "binbaşı" diyeceğiz.

Binbaşı Kovalev genelde her gün Nevski Bulvarı'nda dolaşmaya çıkardı, bir alışkanlıktı onun için bu. Gömleğinin

takma yakalığı her zaman tertemiz, kolalı olurdu. Favorileri, günümüzde ancak taşralı kadastro memurlarında, mimarlarda, alay doktorlarında, aynı zamanda değişik görevleri olan polis memurlarında ve genelde pembe tombul yanaklı usta iskambil oyuncularında görülen çeşidindendi: Bu tür favoriler yanakların ta ortasına kadar gelir, oradan dosdoğru burna kadar uzanır. Binbaşı Kovalev'in, üzerinde adının ve ayrıca, çarşamba, perşembe, pazartesi gibi, haftanın günlerinin kazılı olduğu kırmızı akik mühürleri vardı. Binbaşı Kovalev Petersburg'a öyle olması gerektiği için, özellikle de, rütbesine uygun bir iş bulmak amacıyla gelmişti: Olursa, vali yardımcılığı, o olmazsa önemli bir devlet dairesinde yöneticilik falan gibi bir görev. Evlenmeye de karşı değildi binbaşı Kovalev, ama bir koşulla, gelin adayının iki yüz bin rublesi varsa... Oldukça biçimli burnunun yerinde son derece aptal bir düzlüğün olduğunu gördüğü anda bu binbaşının neler hissettiğini okur şimdi hiç kuşku yok ki daha iyi anlayacaktır.

İşin kötüsü, sokakta kiralık tek araba yoktu, dolayısıyla, pelerinine sarındı, burnu kanıyormuş gibi mendiliyle yüzünü kapayıp yürümek zorunda kaldı. "Belki de bana öyle gelmiştir, canım... Durup dururken aptal gibi kaybolur muymuş insanın burnu..." diye düşünerek, aynaya bakmak için bir pastaneye girdi. Şansına, hiç müşteri yoktu pastanede. Çırak çocukların bazıları yerleri temizliyor, sandalyeleri yerleştiriyor; bazıları uykulu gözlerle tepsilerdeki sıcak börekleri fırından çıkarıyordu. Masaların, sandalyelerin üzerinde bir gün öncesinin kahve lekeli gazeteleri toplanmamış, öylece duruyordu. "Oh, şükürler olsun, kimsecikler yok, diye geçirdi içinden binbaşı Kovalev. Rahat rahat bakabilirim aynaya." Ürkekçe yaklaştı, baktı... Yere tükürerek söylendi: "Tüh, kahretsin, nedir bu böyle! Burnumun yerinde bir şey olsaydı hadi neyse, ama hiçbir şey yok!.."

Can sıkıntısından dudaklarını ısırarak çıktı pastaneden ve her günkü alışkanlığının tersine, karşılaşacağı hiç kimseye bakmamaya, gülümsememeye karar verip yürüdü. Bir evin kapısında olduğu yere çakılmış gibi kalakaldı. Olağandışı bir şeydi gördüğü: Evin kapısında bir kupa arabası vardı; arabanın kapıları açılmış, üniformalı bir beyefendi öne eğilip arabadan atlamış, koşarak merdivenlerden evin kapısına çıkmıştı. Kovalev bu beyefendinin kendi burnu olduğunu fark ettiğinde ne büyük bir dehşete, şaşkınlığa kapılmıştı! Bu olağandışı olay karşısında gözlerinin önünde her şey dönüyor gibi geldi ona. Ayakta güçlükle duruyordu. Sıtma nöbeti tutmuş gibi titriyordu, ama gene de, ne pahasına olursa olsun, burnu kupa arabasına dönünceye kadar beklemeye karar vermişti. İki dakika sonra gerçekten de döndü burnu. Altın sırmalı, geniş dik yakalı bir üniforma vardı üzerinde. Güderi pantolonunun kenarından bir kılıç sarkıyordu. Şapkasındaki tüylerden, beşinci dereceden devlet memuru olduğu sonucu çıkarılabilirdi. Bir ziyarete gitmekte olduğu her şeyinden belliydi. İki yana şöyle bir baktıktan sonra seslendi arabacıya: "Hadi!" ve arabaya binip gitti.

Zavallı Kovalev neredeyse aklını yitirecekti. Böylesine tuhaf bir olayı nasıl yorumlayacağını bilemiyordu. Daha düne kadar yüzünde olan, yerinden kıpırdayamayan burnu nasıl olmuştu da şimdi üniformayla dolaşıyordu! Şansına, iyice uzaklaşmadan Kazan Katedrali'nin önünde duran kupa arabasının arkasından koştu.

Hemen katedrale girdi, o güne kadar her gördüğünde öylesine çok güldüğü, yüzlerini gözleri için iki delik bırakacak biçimde örtmüş dilenci kocakarıların arasından geçerek katedrale girdi. İçeride dua edenler çok değildi. Hepsi giriş kapısının önünde birikmişti. Kovalev dua edemeyecek kadar kötü hissediyordu kendini. Her köşede o beyefendiyi arıyordu. Sonunda bir kenarda gördü burnunu. Hayli dik

yakasının arasına saklamıştı yüzünü ve kendini duaya kaptırmıştı.

"Nasıl yaklaşsam yanına? diye geçirdi içinden Kovalev. Her şeyinden, üniformasından da, şapkasından da belli ki, beşinci dereceden devlet memuruydu adam. Kahretsin, nasıl yapsam da sokulsam yanına? "

Yaklaşıp hafifçe birkaç kez öksürdü. Ama burun duaya iyice kaptırmıştı kendini. Durmadan öne eğilip kalkıyordu.

Kovalev için için kendini cesaretlendirmeye çalışarak:

"Beyefendi hazretleri..." diye mırıldandı. "Beyefendi hazretleri..."

Burun başını çevirip karşılık verdi:

"Ne istemiştiniz?"

"Çok şaşırdım beyefendi hazretleri... sanırım... yerinizin neresi olduğunu bilmeniz gerekir. Birden buluyorum sizi, hem de nerede?.. Kilisede. Kabul edersiniz ki..."

"Affedersiniz ama, neden söz ettiğinizi anlayamadım... Daha açık konuşur musunuz lütfen..."

"Bunu nasıl anlatacağım ona?" diye düşündü Kovalev ve cesaretini toplayıp şöyle başladı:

"Elbette ben... Aslında binbaşıyım ben. Kabul edersiniz ki, ortalıkta burunsuz dolaşmam yakışık almaz... Voskresenski Köprüsü üzerinde soyulmuş portakal satan bir kadın burunsuz olsa da tezgâhının başında oturabilir kuşkusuz... Ancak, benim gibi biri... Üstelik birçok evde tanıdığı hanımefendiler olan, sözgelimi beşinci dereceden devlet memuru eşi Çehtareva hanımefendi ve daha birçoğu gibi... böyle bir durumda ben... Kabul edersiniz ki ne diyeceğimi bilemiyorum beyefendi hazretleri... (Böyle derken omuzlarını kaldırmıştı binbaşı Kovalev.) Bağışlayın beni... Duruma görev ve onur açısından bakacak olursak... Siz de kabul edersiniz ki..."

"Dediklerinizden hiçbir şey anlamıyorum," diye karşılık verdi burun. Daha açık konuşamaz mısınız?

Kovalev mağrur bir tavırla:

"Beyefendi hazretleri..." dedi. "Ne demek istediğinizi anlayamıyorum... Her şey apaçık ortada... Yoksa amacınız... Evet, benim burnumsunuz siz!"

Burun binbaşının yüzüne baktı, o anda çatıldı kaşları.

"Yanılıyorsunuz beyefendi. Ben kendimim. Ayrıca, aramızda böyle sıkı bir ilişki de olamaz. Üniformanızın düğmelerinden anlaşıldığım kadarıyla, siz başka bir devlet dairesinde çalışıyorsunuz."

Burun böyle dedikten sonra dönüp dua etmeyi sürdürdü.

Afallamıştı Kovalev, ne yapacağını, hatta ne düşüneceğini bilemiyordu. O anda bir kadın giysisinin hoş hışırtısı duyuldu. Danteller içinde yaşlıca bir hanımefendi, yanında zarif bedenini pek sevimli bir biçimde ortaya çıkaran beyaz giysili, pastayı andıran saman sarısı yumuşacık şapkalı zarif, gencecik bir kadınla yaklaşmıştı Kovalev'in yanına. Boynu bir düzine yakalık içine gömülü, kocaman favorili, irikıyım biri de gelip hemen arkalarında durmuş, enfiye kutusunu açmıştı.

Kovalev hafifçe yaklaştı onlara, gömleğinin patiska yakalığını dışarı çıkardı, altın zincire bağlı mühürlerini düzeltti ve sağa sola gülümseyerek, bir ilkbahar çiçeği gibi hafifçe öne eğilerek kar beyazı elinin neredeyse yarı saydam parmaklarını alnına götüren zarif bayana baktı. Zarif bayanın şapkasının altından yuvarlak, bembeyaz, küçücük çenesiyle, baharda ilk kez açan gül rengi yanağının bir bölümünü görünce Kovalev'in yüzündeki gülümseme genişledi. Ama ateşe dokunmuş gibi birden geri attı kendini. Burnunun olmadığını hatırlamıştı. Gözleri yaşardı. Üniformalı beyefendinin yüzüne karşı, onun beşinci dereceden devlet memuru numarası yaptığını, aslında bir sahtekâr, bir düzenbaz olduğunu, gerçekte kendisinin onun burnundan başka bir şey olmadığını açıkça söylemek için dönmüştü ki... Burnu yoktu. Besbelli, aceleyle birini ziyarete gitmişti gene.

Bu umutsuzluğa düşürdü Kovalev'i.. Dönüp çıktı katedralden, kolonlu girişte bir an durdu, burnunu görmek umuduyla her yana dikkatlice bakmaya başladı. Şapkasının tüylü, üniformasının altın sırmalı olduğunu çok iyi hatırlıyordu. Gelgelelim, paltosuna da, kupa arabasının rengine de, atlarına da dikkat etmemişti. Hatta uşağı var mıydı, nasıl bir uşak giysisi vardı üzerinde, hiçbirine dikkat etmemişti. Üstelik, gelen geçen o kadar çok araba vardı, hem öylesine hızlı geçiyorlardı ki, burnunun arabasını seçmesi çok zordu. Ayrıca, içlerinden birinin onun aradığı araba olduğunu fark etse bile, nasıl durdurabilirdi onu? Güzel, güneşli bir gündü. Nevski Bulvarı çok kalabalıktı. Renk renk giysiler içinde kadınlar Politseyski'den Aniçkin Köprüsü'ne kadar çağlayan gibi doldurmuşlardı kaldırımları. İşte, özellikle yabancıların yanında "yarbayım" dediği tanıdığı yedinci dereceden devlet memuru geliyor karşıdan. İşte, onun arkasından senatoda masa şefi, sekiz kişi kâğıt oyununda her zaman yenildiği yakın dostu Yarıgin... İşte, Kafkasya'da sekizinci dereceyi almış bir başka binbaşı, elini sallayarak yanına çağırıyor onu...

Kovalev:

"Kahretsin!" diye söylendi kendi kendine. "Hey, arabacı, hemen karakola çek!"

Kovalev faytona bindikten sonra "Dörtnala sür!" diye de eklemişti.

Karakola varınca yüksek sesle sordu:

"Başkomiser yerinde mi?"

Kapıdaki görevli:

"Yoklar efendim, biraz önce çıktılar," dedi.

"Bak şu işe!"

Kapıdaki görevli:

"Evet efendim," diye karşılık verdi. "Ama çok olmadı çıkalı. Bir dakika önce gelmiş olsaydınız yakalayacaktınız kendilerini."

Kovalev yüzünden mendilini çekmeden tekrar faytona bindi, umutsuzca seslendi sürücüye:

"Çabuk sür!"

"Ne yana?" diye sordu sürücü.

"Dosdoğru!"

"Nasıl yani, dosdoğru? Önümüzde bir kavşak var, sağa mı döneceğim, sola mı?"

Bu soru duraksattı Kovalev'i, tekrar düşünmek zorunda bıraktı onu. Bu durumda onun önce ahlâk zabıtasına başvurması gerektiğini düşünmeye başlamıştı, çünkü olay her ne kadar polisi ilgilendirse de, ahlâk zabıtasında işler öteki dairelerde olduğundan daha çabuk yürüyebilirdi. Bir başka yol da, burnun çalıştığını söylediği daire amirinden sorununun çözümünü istemesiydi. Ancak bu da pek güvenilir bir yol değildi. Çünkü katedralde söylediklerinden burnun kutsal hiçbir şeye değer vermediği açıkça belliydi. Daha önce yalan söylediği gibi, amirinin yanında da Kovalev'i ömründe hiç görmediğini söyleyebilirdi. Bu nedenle, faytonun sürücüsüne tam ahlâk zabıtasına çekmesini söyleyecekti ki, daha ilk karşılaşmalarında ona öylesine vicdansızca davranan bu düzenbazın, ahlâksızın bir fırsatını bulup kent dışına sıvışmış olabileceğini düşündü. Bu yüzden aramaları sonuçsuz kalacak veya Tanrı korusun, bütün bir ay sürecekti.

Birden aklına gelmişti: Zaman kaybetmeden, hemen bir gazeteye gidecek, adamın özelliklerinin ayrıntılarıyla anlatıldığı, görenlerin onu yakalayıp hemen polise teslim etmeleri veya hiç değilse bulunduğu yeri bildirmeleri için bir ilan verecekti. Kararını verdikten sonra sürücüye bir gazete ilan kurumuna sürmesini söyledi. Yol boyunca sırtını yumruklayarak durmadan sıkıştırıyordu sürücüyü: "Daha hızlı, alçak herif! Daha hızlı diyorum sana!" Sürücü, bir yandan fino köpeği gibi uzun tüylü atını kamçılarken bir yanda da kafasını sallayarak karşılık veriyordu ona: "Hızlı gidiyoruz işte beyim!"

Sonunda gazete ilan kurumunun önünde durdu fayton. Kovalev, frakı eski mi eski, gözlüklü, kır saçlı bir memurun, kalem dişlerinin arasında, kendisine getirilmiş bakır paraları saymakta olduğu odaya soluk soluğa daldı.

"İlanları kim alıyor burada?" diye haykırdı. "Affedersiniz, merhabalar!"

"Günaydın" dedi kır saçlı memur bir anlığına sözlerini kaldırarak sonra gene önündeki paraların üzerine eğildi.

"Bir ilan verecektim de..."

"Bir dakika," dedi memur. Sağ eliyle önündeki kâğıda bir rakam yazarken sol elinin parmaklarıyla da abaküste iki boncuğu yana kaydırarak ekledi:

"Biraz bekleteceğim sizi."

Sırmalı giysisinden de, görünüşünden de aristokrat bir evde çalıştığı belli bir uşak elinde yazılı bir kâğıtla bankın önünde dikiliyor, böyle yerlerde nasıl davranılacağını iyi bildiğini göstermek istiyor gibi, durmadan anlatıyordu: "İnanın beyefendi, beş para etmeyecek bir fino, anlayacağınız, ben beş para vermem ona... Ne yaparsınız ki, kontes seviyor onu, vallahi çok seviyor, bu yüzden de, onu bulup getirene yüz ruble verecek! Doğrusunu isterseniz, şurada biz bize konuşuyoruz, insanların zevkleri değişiktir: Seviyorsan, ister tazı besle, ister pudel... beş yüz rublene, bin rublene acıma, ama köpek dediğin köpek gibi olacak ki..."

Ağırbaşlı memur yüzünde olayı önemsiyor bir tavırla uşağın anlattıklarını dinliyor, bir yandan da ilanın yazılı olduğu kâğıtta kaç sözcük olduğunu abaküste hesaplamaya çalışıyordu. Odanın her bir köşesinde ellerinde ilan kâğıtlarıyla yaşlı kadınlar, tüccar yanaşmaları, kapıcılar ayakta bekliyordu... Bu ilanlardan birinde içki kullanmayan bir arabacının iş aradığı, başka birinde 1812'de Paris'ten getirilme az kullanılmış bir kupa arabasının satılık olduğu; bir başkasında, efendisinin özgür bıraktığı on dokuz yaşında, çamaşır yı-

kama işinde deneyimli, elinden her türlü iş de gelen bir kızın iş aradığı; ayrıca, tek yayı eksik, iyi durumda bir yaylının satılık olduğu; on yedi yaşında gencecik, dipdiri bir kıratın satılık olduğu; Londra'dan yeni gelmiş turp ve şalgam tohumu; atlar için iki tavlasıyla, gürgen veya kayın ormanı yetiştirilmeye uygun geniş arazisiyle eksiksiz yazlık ev; ayrıca, eski ayakkabı tabanı almak isteyenler için de bir ilan vardı. İsteklilerin her gün saat sekizden on beşe kadar falanca adrese başvurmaları gerektiği duyuluyordu. Bütün bu kalabalığın bulunduğu oda çok küçüktü ve havası boğucuydu. Ancak, mendiliyle yüzünü kapadığı ve burnunun da nerelerde olduğunu ancak Tanrı bildiği için, sekizinci dereceden devlet memuru Kovalev odadaki kokuyu hissetmiyordu. Sonunda dayanamadı artık, sabırsızca sordu:

"Sayın bayım, izninizle sorabilir miyim... Acil bir durum var da..."

Kır saçlı memur, "Bir saniye, hemen bakıyorum..." dedi. Bir yandan da makbuzları yaşlı kadınların, kapıcıların yüzlerine doğru atıyordu. "İki ruble kırk üç kapik! Çabuk olun! Bir ruble altmış dört kapik!" Sonunda Kovalev'e dönüp sordu: "Siz ne istemiştiniz?"

Kovalev:

"Bir ricam olacaktı..." dedi. "Şu ana kadar anlayamadığım, aklımın almadığı bir sahtekârlıkla karşı karşıyayım. Bana o alçağı bulup getirecek kişiyi yüklüce bir parayla ödüllendireceğimi duyuran bir ilan vermek istiyordum, hepsi o kadar."

"Soyadınızı söyler misiniz?"

"Olmaz, soyadımı ne yapacaksınız? Söyleyemem soyadımı. Çok tanıdığım vardır: Birinci derece devlet memuru eşi Çehtareva, üst subay eşi Palageya Grigoryevna Podtoçina... Birden öğrenirler durumu, Tanrı korusun... Şöyle yazarsanız yetecektir: Sekizinci dereceden bir devlet memuru... ya da daha iyisi, binbaşı rütbesinde biri..."

"Kaçan köleniz miydi?"

"Ne kölesi? Kölenin kaçması bile bu sahtekârlığın yanında hiç kalır! Kaçan... benim... burun..."

"Hım! Ne tuhaf bir soyadı! Çok paranızı mı götürdü bu bay Burunov?"

"Burunov değil, burun... Yanlış anladınız... Benim burnum, yani kendi burnum kaçtı, nereye kayboldu bilmiyorum. Şeytan bir oyun oynadı bana işte!"

"Peki ama nasıl kaçtı? Pek anlayamadım da..."

"Nasıl olduğunu ben de bilmiyorum. Ama önemli olan onun şu anda kentte beşinci dereceden bir devlet memuru olarak dolaşmakta olduğudur. Dolayısıyla, ricam, yayınlayacağınız ilanda onu yakalayanın hemen, doğru bana getirmesini belirtmenizdir. Siz söyleyin, bedenimin böylesine göz önünde bir bölümü olmadan ne yapabilirim? Çizmelerinizi giydiğinizde olmadığı anlaşılmayacak küçük ayak parmağı değil ki bu... Bazı perşembe günleri birinci dereceden devlet memuru eşi Çehtareva hanımefendilerinin konuğu olurum. Üst subay eşi Palageya Grigoryevna Podtoçina'ya gelince, kendileri çok yakın tanıdığımdır, kızı da çok güzeldir, söyleyin, şimdi ne yapacağım ben... Bu durumda dünyada gidemem onlara."

Memur derin düşüncelere dalmıştı. Sımsıkı sıktığı dudaklarından belliydi bu. Neden sonra şöyle dedi:

"Hayır, olmaz, böyle bir ilanı gazetelerde yayınlatamam."

"Nasıl? Nedenmiş o?"

"Öyle işte. Gazetenin adı lekelenir. Her önüne gelen burnum kaçtı diye ilan vermeye kalkışırsa ne olur sonra... Zaten gazetelere aslı astarı olmayan, yalan yanlış ilanlar veriliyor diyorlar."

"Neresi yalan bunun? Benim vermek istediğim ilanda yalan yok..."

"Size öyle geliyor. Bakın, geçen hafta da böyle bir şey ol-

du. Sizin gibi, elinde bir kâğıtla bir memur geldi. İlan masrafı iki ruble yetmiş kapik tutmuştu, hatırlıyorum. Siyah finosu kaybolmuş, bunun için gazetelere ilan verecekmiş. Peki buna ne buyurursunuz? Rezillik! Meğer adını unuttuğum bir devlet kurumunun veznedarı değil miymiş sözünü ettiği fino

"Ama ben size fino ilanı vermiyorum ki... kendi burnumun ilanını veriyorum. Yani doğrudan kendimle ilgili bir şeyin..."

"Olmaz. Üzgünüm böyle bir ilanı gazeteye koyamam."

"Burnum gerçekten kaybolduysa da mı yani?"

"Kaybolduysa, tıpçıların işidir bu. Dediklerine göre, insana istediği biçimde burun takan doktorlar varmış. Ama bana sorarsanız, şakacı biri olmalısınız siz ve niyetiniz insanlara şaka yapmak..."

"Kutsal her şeyimin üzerine yemin ediyorum size! İş buraya kadar vardıysa, göstereceğim size..."

Memur enfiyesini çekerken:

"Zahmet etmeyin lütfen!" dedi. Merakla ekledi arkasından:

"Ama zahmet olmayacaksa gösterin bakalım..."

Sekizinci dereceden devlet memuru mendili çekti yüzünden.

"Gerçekten, çok tuhaf!" dedi memur. "Yeni pişmiş bir gözleme gibi dümdüz burnunuzun yeri... Evet, inanılmayacak kadar düz!"

"Peki, hâlâ gazeteye koymayacak mısınız ilanı? Bunun bir sakıncasının olamayacağını görüyorsunuz işte. Çok minnettar kalacağım size. Ayrıca, bu olay bana sizinle tanışmak fırsatını verdiği için de mutluyum..."

Bundan anlaşıldığı kadarıyla, binbaşı hafiften yaltaklanmaya karar vermişti.

"İlanı gazeteye koymak pek o kadar önemli değil," dedi. "Yalnız, bu ilanın size herhangi bir yararı olacağını sanmı-

yorum. İsterseniz, bu olayı doğanın görülmemiş bir oyunu olarak yazabilecek, kalemi güçlü bir yazara anlatın durumunuzu..."

Burada bir kez daha çekti enfiyesini memur:

"Gençlerin yararlanması için... *Kuzey Arısı*'nda yayınlasın," burnunu sildi, "herkesin yararlanması için..."

Sekizinci dereceden devlet memuru Kovalev umudunu iyice yitirmişti. Bakışını önünde duran gazetenin tiyatro duyurularının olduğu alt bölümüne indirdi. Gözü pek hoş bir aktrisle ilgili duyuruya ilişince gülümseyecek, cebinde mavi bir banknot var mı diye bakmak için eli cebine bile gidecek olmuştu ki, (Kovalev'e göre tiyatroda üst subayların koltukta oturmaları gerekirdi) burnunun olmadığını hatırlayınca bozuldu!

Kovalev'in bu zor durumunun memuru bile duygulandırdığı belliydi. Onun üzüntüsünü birazcık olsun hafifletmek için birkaç sözcükle onu avutmak istedi: "Başınıza böyle bir olay geldiği için doğrusu çok üzgünüm. Enfiye çekmek ister misiniz biraz? Baş ağrısına da, can sıkıntısına da iyi gelir. Basura bile iyi geliyor."

Memur böyle derken enfiye kutusunu, üzerinde şapkalı bir kadın resmî olan kapağını becerikli bir el hareketiyle alta alarak Kovalev'e uzatmıştı. Onun bir şey düşünmeden yaptığı bu hareket Kovalev'in sabrını tüketti. Öfkeli bir tavırla, "Böyle bir durumda hâlâ nasıl şaka yapabiliyorsunuz, anlayamıyorum," dedi. "Enfiye koklayacak organım yok, farkında değil misiniz? Yerin dibine batsın enfiyeniz! Şu anda enfiye falan görmek istemiyorum. Bırakın sizin o adi enfiyenizi, en kalitelisini bile getirseniz, görmek istemiyorum!"

Kovalev böyle dedikten sonra canı son derece sıkkın, ilan kurumundan çıktı, şekere olağanüstü düşkün olduğu bilinen başkomiserin evine gitti. Başkomiserin evinde bütün antre, yemek odası tüccarların dostça duygularla getirdik-

leri şekerlerle doluydu. Evin aşçısı kadın başkomiserin beylik süvari çizmelerini, kılıcını, silahlarını çıkarmasına yardım etmiş, hepsini düzenli bir biçimde yerlerine yerleştirmişti. İnsanın içine korku salan üç köşeli şapkası ise üç yaşında oğlunun elindeydi. Yorucu bir çalışmadan sonra başkomiser öğlen yemeğine eve gelmiş, huzur içinde dinlenmeye hazırlanıyordu.

Tam tatlı tatlı gerinerek, "İki saatçik şöyle rahat bir uyku çekeyim!" dediği anda odaya Kovalev girmişti. Sekizinci dereceden devlet memurunun bu gelişinin son derece zamansız olduğunu kestirmek hiç de zor değildi. Bilmiyorum ama, Kovalev o anda başkomisere birkaç kilo çay veya birkaç metre kumaşla gelmiş olsaydı bile, pek güler yüzle karşılanmazdı gibi geliyor bana. Başkomiser her türlü sanat eserine, her türlü kumaşa büyük ilgi duyardı, ama en çok banknotları yeğlerdi... Genellikle şöyle derdi: "Ne güzel şeydir şu para, ondan daha güzel şey var mıdır? Yemek istemez, içmek istemez, az yer tutar, her zaman uslu uslu yatar cebinde, düşürsen bir yerine bir şey olmaz..."

Başkomiser oldukça soğuk karşıladı Kovalev'i. Kovuşturma yapmak için öğlen yemeğinden sonrasının uygun zaman olmadığını, doğanın bile yemek sonrası insanın biraz dinlenmesini buyurduğunu söyledi. (Sekizinci dereceden devlet memuru bundan, başkomiserin eski bilgelerin sözlerinden haberdar olduğunu anlamıştı.) Ayrıca, aklı başında birinin burnunu kimsenin durup dururken koparmayacağını; neyin nesi olduğunu kimsenin bilmediği bir sürü binbaşının ortalıkta dolaşıp durduğunu, hiç yakışık almayan yerlere girip çıktığını da eklemişti.

Yani kaşına değil de tam gözünün ortasına... Bu arada şunu da söyleyelim, Kovalev aşırı derecede alıngan bir insandı. Kendisi için ne söylenirse söylensin, bağışlayabilirdi, ama rütbesine, unvanına laf edilmesine dayanamazdı. Tiyat-

ro oyunlarında bile subaylara birçok biçimde dokundurulabileceğini düşünürdü, ama iş üst subaylara gelince değişirdi. Başkomiserin tavrına çok bozulmuştu; öyle ki, başını salladı, kollarını hafifçe iki yana açıp, mağrur bir tavırla şöyle dedi: "Ne yalan söyleyeyim, bu gurur kırıcı sözlerinizden sonra bir şey diyemeyeceğim..." Ve çıktı...

Evine geldiğinde bitkin bir durumdaydı. Hava kararmak üzereydi. Bütün bu başarısız koşuşturmalardan sonra evi iğrenç gelmişti ona. Antreye girince uşağı İvan'ın kir pas içinde deri divanda sırtüstü uzanmış tavana tükürdüğünü ve büyük bir ustalıkla tükürüğünü hep aynı yere isabet ettirdiğini gördü. Uşağın bu rahatlığı tepesini attırdı, şapkasını çıkarıp suratına fırlattı. "Pis herif, hep böyle saçma şeylerle uğraşırsın!" dedi.

Birden fırladı yerinden İvan, koşup efendisinin sırtından pelerinini aldı.

Binbaşı odasına girdi, bitkin, üzgün, bir koltuğa attı kendini, birkaç kez derin soluk aldıktan sonra,

"Tanrım! Tanrım!" dedi. "Neden verdin bana bu derdi? Elim ayağım olmasaydı daha iyiydi... Kulaksız olmak da kötü, ama gene de bundan iyi. Ama burunsuz bir insan nedir: Kuş desen kuş değil, insan desen insan değil, düpedüz, al da at pencereden aşağı gibi bir şey... Hem sonra, savaşta veya düelloda kaybetmiş olsam burnumu hadi neyse, ya da kendim bilerek kesip atmış olsam... Hayır, durup dururken kendiliğinden kayıplara karıştı, durup dururken!" Bir dakika düşündükten sonra kendi kendine konuşmayı sürdürdü Kovalev: "Ama hayır, olamaz! Kendiliğinden kaybolmuş olamaz... Kesinlikle olamaz... Ya düş görüyorum, ya da hayal... Belki de, sakal tıraşından sonra yüzüme su yerine sürdüğüm votkayı içmişimdir. Salak İvan, kaldırmamıştır votkayı, ben de su olduğunu sanıp yanlışlıkla içmişimdir..."

Binbaşı gerçekten sarhoş olmadığını anlamak için bir ye-

rini öylesine çimdikledi ki, acıyla bir çığlık attı. Bu acı rüyada olmadığına inandırdı onu. Yavaşça aynaya yürüdü; önce, bakarsın burnu birden yerine dönmüştür umuduyla gözlerini yummuştu; açınca, dehşet içinde geriye sıçradı. "Tüh, ne iğrenç!"

İnanılır gibi değildi. Bir düğmesi, gümüş bir kaşığı, saati, ya da buna benzer bir şeyi kaybolsaydı hadi neyse... olabilirdi, neleri kaybolmuyordu ki? Hem de insanın kendi evinde!.. Binbaşı Kovalev böyle düşüne düşüne sonunda gerçeğe yaklaşmış gibi hissetmeye başlamıştı kendini: Bu işte, onu kızıyla evlendirmek isteyen üst subay eşi Podtoçina'nın parmağı vardı... Aslında kıza kur yapmaktan hoşlanmıyor da değildi binbaşı, ama iş ciddiye binince yan çizmiş, evliliğe yanaşmamıştı. Üst subay eşi ona açıkça, kızıyla evlenmesini istediğini söylediğinde Kovalev birtakım iltifatlar ettikten sonra henüz genç olduğu, kırk iki yaşına gelene kadar beş yılcık daha devlet hizmetinde çalışmasının gerektiği karşılığını vermişti. Besbelli, üst subay eşi intikam duygusuyla ona bir kötülük yapmak için birkaç büyücü kadın tutmuştu.Yoksa burnu başka türlü kesilip alınmış olamazdı. Kimse girmemişti odasına, berber İvan Yakovleviç çarşamba günü tıraş etmişti onu, çarşamba gününün geri kalan bölümünde de, hatta bütün perşembe günü de burnu sapasağlam yerindeydi, hatırlıyordu, çok da emindi bundan. Çünkü en azından bir acı duyardı; hem sonra, yarası bu kadar çabuk iyileşemez, yeri gözleme gibi dümdüz olamazdı. Kafasında planlar kuruyordu: Üst subay eşini yasal yollarla mahkemeye mi vermeliydi, yoksa doğrudan kadının karşısına dikilip yaptığını yüzüne mi haykırmalıydı. Kapıdaki aralıklardan içeri sızan ışıkla düşünceleri bölündü: Holde İvan mumu yakmıştı. Çok geçmeden İvan, elindeki mumu önünde tutarak girdi odaya, oda aydınlandı. Kovalev'in ilk yaptığı, salak uşak, efendisindeki bu garipliği görüp saçmalamasın diye, mendi-

lini kapıp, daha düne kadar burnunun bulunduğu yeri kapamak oldu.

İvan tam odadan çıkmıştı ki, antreden yabancı bir ses duyuldu:

"Sekizinci dereceden devlet memuru Kovalev burada mı oturuyor?"

Kovalev yerinden fırlayıp kapıyı açtı:

"Buyurun! diye seslendi. Binbaşı Kovalev benim."

Öykümüzün başında İsakiyevski Köprüsü'nün öbür ucunda dikilen yakışıklı, favorileri pek siyah da, pek sarı da olmayan, oldukça tombul yanaklı polis memuruydu bu.

"Burnunuzu kaybettiniz mi siz?"

"Çok doğru, kaybettim."

"Bulundu burnunuz."

"Ne diyorsunuz?" diye haykırdı binbaşı Kovalev. Sevinçten dili tutulmuştu. Karşısında dikilen polis memuruna, onun, mum ışığının titreştiği kalın dudaklarına, tombul yanaklarına öylece bakıyordu. "Nasıl oldu bu?"

"Son derece tuhaf bir biçimde: Yolda yakaladık onu. Posta arabasına binmiş Riga'ya gidiyordu. Çok eski tarihli bir devlet memuru kimliği vardı üzerinde. İşin garibi, önce ben bile toprak sahibi bir bey sanmıştım onu. Neyse ki, gözlüğümü takınca, onun bir burun olduğunu hemen anladım. Gözlerim miyoptur benim. Karşımda duran bir insanın yalnızca yüzünü görürüm, ama burnuydu, sakalıydı, başka hiçbir şeyini seçemem. Kaynanam, yani karımın annesi de benim gibidir, bir şey görmez gözleri."

Kovalev büyük bir heyecana kapılmıştı:

"Şimdi nerede o? Nerede? Hemen gidelim..."

"Hiç zahmet etmeyin efendim. Sizin için çok gerekli olduğunu bildiğim için yanımda getirdim onu. Asıl tuhaf olan da, bunu yapanın, yakalayıp içeri aldığımız, Voznesenski Caddesi'nden sahtekâr bir berberin olması... Uzun süredir

bir ayyaş olduğundan, hırsızlık yaptığından kuşkulanıyordum zaten... Önceki gün de bir dükkândan bir kutu düğme çalmış. Burnunuz nasıldıysa gene öyle sapasağlam."

Bu arada polis memuru elini cebine sokmuş, kâğıda sarılı burnu çıkarmıştı.

"Evet, benim burnum bu!" diye haykırdı Kovalev. "Evet, ta kendisi! Lütfen, akşam çayında konuğum olun!"

"Davetinizi büyük bir onurla kabul ederdim ama, elimde değil: Buradan doğru tımarhaneye gitmem gerekiyor... Pahalılık aldı yürüdü efendim... Kaynanam, yani karımın annesi de bizde, sonra çocuklar... Büyük oğlum gelecek için büyük umutlar veriyor: Çok zeki bir çocuk, ama öğrenimini sürdürebilmemiz için elimizde avucumuzda bir şey yok..."

Kovalev hemen uyandı, masanın üzerinden kırmızı bir banknot aldı, durumundan yakınan polis memurunun eline sıkıştırdı. Polis memuru topuklarını birbirine vurarak döndü, çıktı odadan. Kısa bir süre sonra onun sesini duydu Kovalev: Yük arabasıyla bulvara dalan akılsız bir köylüyü haşlıyordu.

Polis memurunun arkasından Kovalev bir süre kendinde değilmiş gibi olduğu yerde öyle kalakaldı. Ancak birkaç dakika sonra geldi kendine, bir şeyler hissetmeye başladı: Beklenmedik sevinci kendinden geçirmişti onu. Kavuştuğu burnunu iki elini açmış, avucunda tutuyor, büyük bir dikkatle tekrar tekrar inceliyordu. Sonra kendi kendine mırıldandı binbaşı Kovalev:

"Evet, ta kendisi! Dün sol yanında çıkan sivilce bile yerinde..."

Sevincinden neredeyse gülümseyecekti.

Gelgelelim, bu dünyada hiçbir şey uzun sürmez. Bu yüzden, bir sonraki dakikada sevinci ilk dakikadaki kadar canlı değildi. Üçüncü dakikada çok daha zayıflamıştı sevinci ve nihayet, durgun suya atılan bir taşın neden olduğu halkala-

rın bir süre sonra suyun durgunluğunda dağılıp yok olması gibi, olağan ruhsal durumu kendini göstermişti. Düşünmeye başlamıştı Kovalev, olay henüz bitmiş değildi: Burnu bulunmuştu, daha yerine konulması gerekiyordu...

"Ya yerine oturmazsa?"

Binbaşının kendine sorduğu bu soru yüzünün kireç gibi bembeyaz olmasına yetmişti.

Anlaşılmaz bir dehşet içinde masaya koştu, burnunu yerine yan falan yerleştirmemek için aynayı eline aldı. Elleri titriyordu. Dikkatlice eski yerine koydu burnunu. Ama, felaket! Burnu yerine yapışmıyordu!.. Ağzına götürüp soluğuyla hafifçe ısıttı onu, sonra tekrar iki yanağı arasındaki dümdüz yerine koydu. Ama bir türlü durmuyordu orada burnu.

Burnuyla konuşuyordu binbaşı:

"Hadi! Hadi canım! Yapışsana salak!"

Gelgelelim, sanki tahtadandı burun, Kovalev onu yerine koyduğunda, mantardanmış gibi tuhaf bir ses çıkararak masaya düşüyordu. Binbaşının yüzü acıyla çarpılmıştı. Korku içinde mırıldandı, "Yerine oturmayacak mı yoksa?" Ne var ki, kaç kez denediyse, burnunu bir türlü yapıştıramadı yerine.

İvan'a seslendi, aynı apartmanın en iyi dairesinde oturan doktoru çağırmasını söyledi. Gösterişli bir adamdı doktor, simsiyah favorileri, genç güzel bir karısı vardı. Sabahları elma yerdi. Ağzını, sabahları neredeyse kırk beş dakika gargara yaparak, dişlerini beş çeşit fırçayla fırçalayarak inanılmaz derecede temiz tutardı.

Hemen geldi doktor. Bu şanssız olayın ne zaman olduğunu sordu, binbaşının çenesinden tutup başını kaldırdı, yüzüne baktı, daha önce burnunun olduğu düz yere başparmağıyla öylesine kuvvetli bir fiske vurdu ki, binbaşı başını acıyla arkaya atınca duvara çarptı. Bunun önemli olmadığını söyledi doktor ve binbaşıya duvardan biraz uzaklaşma-

sını söyledikten sonra başını önce sağa yatırmasını söyledi ve burnun daha önce olduğu yeri şöyle bir yokladı. "Hım!" dedi. Binbaşıya sonra başını sola yatırmasını söyledi, tekrar "Hım!" dedi. Sonuçta bir fiske daha vurdu aynı yere, öyle ki, binbaşı dişine bakılan bir at gibi gene başını arkaya attı.

Bu kontrolleri yaptıktan sonra başını salladı doktor ve şöyle dedi: "Hayır, olamaz! Bana sorarsanız, böyle kalın siz, çünkü sonra durumunuz daha kötü olabilir. Burnunuz yerine konmasına konulabilir... İsterseniz şimdi koyabilirim onu yerine. Ama uyarıyorum sizi, sonuç sizin için çok kötü olacaktır."

"Bu güzel işte!" dedi binbaşı. "Burunsuz ne yaparım ben? Şimdikinden daha kötüsü ne olabilir ki? Şu durumuma baksanıza bir! Bu iğrenç görünümümle insanların arasına nasıl girerim? Yüksek çevrelerden dostlarım vardır benim. Bakın işte, bu akşam kibar iki bayanın evine çağrılıyım. Çok tanıdığım vardır benim: birinci dereceden devlet memuru eşi Çehtareva, üst subay eşi Podtoçina... Gerçi bu yaptığından sonra Bayan Podtoçina ile polislik bir işim olacak ya..." Yalvarıyormuş gibi sürdürdü konuşmasını: "Söyleyiniz lütfen, bir yolu yok mu bunun? Öyle veya böyle, yerine tutturuverin şunu. Güzel olmasın varsın, yerinde dursun, yeter... Tehlikeli durumlarda elimle tutarım da onu... Dikkatsiz bir hareket sonucu bir terslik olmasın diye dansa da kalkmam. Vizite ücretiniz konusunda elimden geleni yapacağımdan kuşkunuz olmasın..."

Doktor çok yüksek de değil, alçak da değil, ama son derece yumuşak, ikna edici bir sesle:

"İnanın bana, asla para düşünerek ilgilenmem ben hastalarımla. Prensiplerime, meslek anlayışıma ters düşer bu. Elbette vizite ücreti alıyorum, ama bunun tek nedeni, ücret almamakla hastalarımı incitmiş olmayı istememdir. Elbette yerine koyabilirim burnunuzu. Ama sözüme inanmıyor-

sanız, şerefim üzerine yemin ediyorum size, sonra durumunuz daha kötü olacak. İyisi mi, doğaya bırakın siz işi. Yüzünüzü sık sık soğuk suyla yıkayın ve inanın bana, burnunuz varken olduğunuz gibi sağlıklı olacaksınız gene. Burnunuzu da ispirto dolu bir kavanozda saklayın. Kavanoza iki çorba kaşığı sert votka ile biraz da sirke eklerseniz daha iyi olur... O zaman iyi bir paraya satabilirsiniz burnunuzu. Fiyatını yüksek tutmazsanız ben bile alırım onu."

Umutsuzca haykırdı binbaşı Kovalev:

"Hayır! Hayır! Dünyada satmam ben burnumu! Yok olsun gitsin, daha iyi!"

Öne eğilerek selam verdi doktor.

"Özür dilerim! Yardımcı olmak istemiştim size... Ne yaparsınız!.. En azından, elimden geleni yapmaya çalıştığımı gördünüz."

Böyle dedikten sonra soylu bir tavırla çıktı odadan. Kovalev onun yüzünü bile görmemişti. Kendinde değildi, yalnızca, doktorun siyah frakının yeninden çıkmış kar beyazı, tertemiz gömleğinin kol ağzını fark edebilmişti.

Ertesi gün kararını vermişti binbaşı. Şikâyet dilekçesini vermeden önce üst subay eşine bir mektup yazacak, savaşa başvurmadan, ona vermesi gereken şeyi güzellikle verip vermeyeceğini soracaktı. Üst subay eşine yazdığı mektup şöyleydi:

> Çok sayın hanımefendi Aleksandra Grigoryevna!
> Bu tuhaf davranışınızı anlayamıyorum. Şunu bilesiniz ki, böyle yapmakla elinize bir şey geçmeyecek. Kızınızla evlendiremeyeceksiniz beni. Şuna inanın, burnumla ilgili olaydan haberim var ve bunun sizin başınızın altından çıktığını bilmekteyim. Başka kimsenin değil... Burnumun durup dururken yerinden kopup gitmesi, sonra bir devlet memuru olarak ortalarda dolaşması, nihayet eski biçimine bürün-

mesi sizler ve sizler gibi, büyücülüğü soylu bir uğraş sayan, bu tür işlerle ilgilenenlerin marifetinden başka bir şey değildir. Sizi uyarmayı kendime bir görev biliyorum: Yukarıda sözünü ettiğim burnum bugün kendi yerinde olmazsa yasal yollara başvurmak zorunda kalacağım.

Gene de saygılarımı sunuyorum size.

Sadık kulunuz
Platon Kovalev

"Sayın beyefendi Platon Kuzmiç!
Mektubunuz çok şaşırttı beni. Bütün açık yürekliliğimle itiraf ederim ki, böylesine haksız sitemlerle dolu bir mektup, özellikle sizden hiç beklemezdim. Mektubunuzda sözünü ettiğiniz o memuru kendi görünüşüyle de, değişik bir görünüşte de evimde hiçbir zaman konuk etmediğimi bilmenizi isterim. Evet, Filipp İvanoviç Potaçnikov'un gelip gittiği oldu evime. İçki kullanmayan, dürüst bir insan, bir bilim adamı olarak kızımla evlenmek istiyordu, ama bu konuda hiçbir zaman umut vermedim kendisine. Ayrıca, burnunuzdan söz ediyorsunuz. Bununla anlatmak istediğiniz, "sizi burnunuzla yolcu ettiğim" yani kızımla evlenmenize karşı çıktığım anlamında söylüyorsanız, böyle bir şey düşünebilmiş olmanıza şaşarım. Siz de çok iyi biliyorsunuz ki, benim bu konuda düşüncem hiç de öyle değildir ve kızımı yoluyla yordamıyla isteyecek olsanız, size hemen evet demeye hazırım, çünkü en büyük emelim budur. Bu umutla her an emirlerinizi bekliyorum.

Aleksandra Podtoçina"

Mektubu okuduktan sonra şöyle geçirdi içinden binbaşı: "Hayır, anlaşılan kadının bir suçu yok. Olacak şey değil! Suçlu olan bir insan böyle şeyler yazamaz."

Sekizinci dereceden devlet memuru Kovalev bu konularda bilinçliydi: Çünkü Kafkasya'dayken birkaç kez soruştur-

ma yapmakla görevlendirilmişti. Sonunda kollarını iki yana sarkıtıp kendi kendine şöyle mırıldandı:

"Peki ama öyleyse nasıl geldi başıma bu iş? Ancak şeytan bilebilir bunu!"

Öte yandan, bu tuhaf olayla ilgili söylentiler, her zaman olduğu gibi, birçok eklemelerle birlikte başkentin dört bir yanına yayılmıştı. O sıralar herkesin aklı fikri özellikle bu çeşit olağanüstü olaylardaydı zaten: Kısa bir süre öncesine kadar toplumda manyetizmanın etkileri üzerine yapılan deneylerden başka bir şey konuşulmuyordu. Üstelik, Kanyuşennaya Sokağı'nda dans eden sandalyeler olayı belleklerde çok tazeydi. Dolayısıyla, kısa süre sonra, sekizinci dereceden devlet memuru Kovalev'in burnunun gece saat üçlerde Nevski Bulvarı'nda dolaştığından söz edilmesini kimse yadırgamıyordu. Konuyu merak edenler günden güne hızla artıyordu. Birileri burnun Yunker'in mağazasında olduğunu söylemişti... Hemen oraya koşmuştu insanlar. Mağazanın çevresi öylesine kalabalık olmuştu ki, polis bile mağazanın önünde önlem almak zorunda kalmıştı... Bir tiyatronun kapısında kuru pasta falan satan efendi görünümlü, favorili bir açıkgöz hemen sağlam, pek güzel tabureler yaptırmış, burnu görmeye gelen meraklılara kalabalıkta üzerine çıkmaları için adam başı seksen kapiğe kiraya vermeye başlamıştı. Emekli bir albay, burnu görmek için evden özellikle sabah erken çıkmış, zar zor kalabalığı yarıp en öne ilerlemiş; mağazanın vitrininde burun yerine olağan bir yün kazakla, on yıldan fazladır o vitrinde asılı duran taş basma bir tabloyu (tabloda çorabını düzelten bir kız ile, kızı seyreden, bir ağacın arkasına gizlenmiş, yeleğinin önü açık, keçi sakallı bir züppe vardı) görünce öfkelenmiş. Oradan canı sıkkın, ayrılırken söyleniyormuş: "Böyle saçma sapan, aptalca şeylerle insanların kafasını nasıl da karıştırıyorlar..."

Daha sonra, binbaşı Kavalev'in burnunun Nevski Bulvarı'nda değil, Tavriçeski parkında görüldüğü, uzun zamandır da orada olduğu; hatta Hüsrev-Mirza[1] zamanından beri orada dolaştığı, bu tuhaf doğa olayının Hüsrev-Mirza'yı çok şaşırttığı söylentisi yayıldı kentte. Cerrah akademisi öğrencileri hemen oraya akın ettiler kuşkusuz. Kentin ileri gelenlerinden saygın bir kadın park yöneticiliğine özel bir mektupla başvurup, doğanın bu çok seyrek görülen olayının çocuklara gösterilmesini; mümkünse, gençlere bu olayla ilgili eğitici, öğretici açıklamaların yapılmasını istedi.

Bütün bu söylentiler sosyetenin gösterişli toplantılarında kadınları güldürmeyi meslek edinmiş, ama o sıralar fena halde konu sıkıntısı çeken züppeleri pek sevindirmişti. Ağırbaşlı, saygın küçük bir grup son derece rahatsızdı bu durumdan. Bir beyefendi öfkeyle, bu aydınlık çağımızda böylesine saçma, anlamsız, uydurma söylentilerin nasıl yayıldığını, devletin bu saçmalığa nasıl engel olmadığını aklının almadığını söylüyordu. Anlaşılacağı üzere bu bay, devleti her işe karıştırmaktan, evde karısıyla tartışmasına bile el koymasından yana olan beyefendilerdendi. Daha sonra... Ama burada her şey gene bir sır perdesine bürünüyor, daha sonra neler olduğu kesinlikle bilinmiyor.

III

Ne saçma şeyler oluyor şu dünyada! Kimi zaman hiçbir şey gerçek değilmiş gibi geliyor insana: Beşinci dereceden devlet memuru görünümüyle ortalarda dolaşan, kentte öylesine gürültü koparan o burun birden, hiçbir şey olmamış gibi, gene eski yerinde, yani binbaşı Kovalev'in iki yanağının arasında ortaya çıkmıştı. Nisanın yedisinde olmuştu bu. Kova-

1 İran elçisi.

lev sabah uyandığında, gözü bir ara aynaya ilişmişti: Burnu yerindeydi! Eliyle yoklamıştı burnunu, evet burnuydu bu! "Vay canına!" dedi Kovalev, sevincinden odanın ortasına fırlayıp yalınayak dans etmeye başlayacaktı ki, o anda İvan girmişti odaya. Yüzünü yıkaması için su getirmesini söyledi İvan'a, elini yüzünü yıkadıktan sonra bir kez daha baktı aynaya: Evet, burnu hâlâ yerindeydi! Havluyla kurulandıktan sonra tekrar baktı aynaya: Oradaydı burnu!

İvan'a dönüp, "Baksana İvan," dedi, "burnumun tepesinde bir sivilce mi çıkmış?"

Bir yandan da şöyle geçiriyordu içinden: "Ya hayır efendim, sivilce de yok, burnunuz da..." derse?

Ama şöyle dedi İvan:

"Sivilce falan yok efendim, burnunuz tertemiz!"

Parmağını şaklatarak "Harika! Kurtuldum!" diye geçirdi içinden binbaşı. Tam o sırada berber İvan Yakovleviç uzattı başını kapıdan. Ama içyağı çaldığı için yeni dayak yemiş kedi gibi ürkekti bakışı.

Onu görür görmez bağırdı Kovalev:

"Önce söyle: Ellerin temiz mi?"

"Temiz.

"Yalan söylüyorsun!"

"Yemin ederim temiz, efendim."

"Hadi bakalım öyleyse...

Kovalev oturdu. İvan Yakovleviç beyaz bir önlük bağladı binbaşının önüne, fırçanın yardımıyla bir dakika sonra Kovalev'in sakalını da, yanaklarının bir bölümünü de zengin tüccar evlerinde masaya getirilen pastalara çevirmişti.

İvan Yakovleviç binbaşının burnuna bakıp "Şu işe bak!" diye geçirdi içinden. Sonra başını öte yana çevirdi, yandan uzun uzun baktı binbaşının yüzüne. "Vay! Akıl alacak gibi değil!" diye düşünüyordu. Daha sonra, inanılmaz büyük bir dikkatle iki parmağıyla burnun tepesini usulca tut-

tu. İvan Yakovleviç sakal tıraşını böyle yapardı. O anda haykırdı Kovalev:

"Hayır, hayır, sakın!"

İvan Yakovleviç'in kolları iki yana düştü. O güne kadar hiç olmadığı kadar ürkmüş, ne yapacağını şaşırmıştı. Nihayet binbaşının çene altında dolaştırmaya başladı usturayı. Gerçi zorlanıyordu, burundan tutmadan tıraş etmeye alışık değildi: sert baş parmağıyla binbaşının yanağını, alt diş etlerini tutup bütün zorlukların üstesinden gelerek gene de sonunda bitirdi tıraşı.

Her şey tamamlanınca hemen giyinmek için acele etti Kovalev, bir arabaya atlayıp doğru pastaneye gitti. Daha kapıdan bağırdı: "Çocuk, sıcak bir çikolata ver bana!" Bu arada aynaya bir göz de atmıştı: Burnu yerindeydi! Neşeyle arkaya döndü, masada oturan, birinin burnu yelek düğmesi kadar küçücük, iki askere gözlerini hafiften kısarak anlamlı anlamlı baktı. Sonra, bir vali yardımcılığı, o olmazsa bir idare amirliği görevi almak için uğraş verdiği bakanlığın kalemine gitti. Antrede gözü gene aynaya ilişti: Evet, burnu hâlâ yerindeydi!

Bakanlık çıkışı kendisi gibi sekizinci dereceden devlet memuru, yani binbaşı bir arkadaşına uğradı. Çok şakacı bir insandı arkadaşı, kendini beğenmiş tavırlarla yaptığı olur olmaz şakalara Kovalev sık sık şöyle karşılık verirdi: "Sen yok musun sen... Bilirim ben senin bu iğneleyici şakalarını!" Yolda şöyle geçiriyordu içinden Kovalev: "Beni görünce binbaşı kasıklarını tutarak gülmeye başlamazsa, kaybolan şey kesinlikle yerli yerinde demektir. Arkadaşı kahkahayı da basmadı, bir şey de söylemedi. "Çok iyi, çok iyi, kahretsin!" diye geçirdi içinden Kovalev. Arkadaşının evinden çıkınca yolda üst subay eşi Podtoçina ile karşılaştı. Kızı da yanındaydı. Öne eğilerek selamladı bayanları, selamına neşeli sözcüklerle karşılık alınca yüzünde herhangi bir eksikliğin ol-

madığından hiç kuşkusu kalmadı. Özellikle enfiye kutusunu çıkarıp bayanların karşısında burnunun iki deliğini de tıka basa tütün doldurduktan sonra uzun süre konuştu onlarla. Bir yandan da şöyle geçiriyordu içinden: "Gör işte aptal tavuk, aslan gibiyim! Ama gene de evlenmeyeceğim kızınla! Ama *paramour*'un[2] olsun dersen... hemen!"

Ve binbaşı Kovalev hiçbir şey olmamış gibi, o günden sonra Nevski Bulvarı'nda da dolaşmaya başladı, tiyatrolarda da, her yerde görünmeye... Burnu da, bir zamanlar kayıplara karışan, sağda solda sürten kendisi değilmiş, asla böyle bir şey olmamış gibi, uslu uslu oturuyordu yerinde. O günden sonra binbaşı Kovalev'i herkes hep neşesi yerinde, gülümserken, kesinlikle güzel kadınların arkasından koşarken görüyordu. Hatta bir gün Gostiny Pasajı'nda nedendir bilinmez, nişan kurdelesi alırken görenler bile olmuştu onu. Oysa hiçbir zaman kurdeleye bağlanacak bir nişan almamıştı.

Uçsuz bucaksız ülkemizin kuzey başkentinde böyle bir olay oldu işte! Ama ancak şimdi, her şeyi etraflıca düşündüğümüzde görüyoruz ki, olayda gerçek dışı pek çok şey vardı. Kovalev'in dediği gibi, burnunun yüzünden ayrılıp sağda solda beşinci dereceden bir devlet memuru olarak dolaşmasını bırakın, onun kayıp burnu için gazeteye ilan vermeye kalkışmasına ne buyrulurdu? Bu gazete ilanının Kovalev'e pahalıya patladığını düşündüğüm için söylemiyorum bunu: Hayır, hiç de öyle değil, para canlısı biri değilimdir. Ama yakışık almayan, aptalca, çirkin bir şeydi! Hem sonra, burun pişmiş ekmeğin içine nasıl girmişti, İvan Yakovleviç nasıl?.. Hayır, hiç anlayamıyorum bunları, kesinlikle anlayamıyorum! Ne var ki, en tuhaf olanı, aklımın en ermediği şey de, yazarların böyle konuları nasıl ele alabildikleri... Ne yalan söyleyeyim, en aklımın ermediği de bu... Bu şey gibi... yo,

2 (Fr.) Metres.

hayır, hayır, gerçekten aklım almıyor bunu... Bir kere, böyle şeyleri anlatmanın yurdumuza bir yararı yok; ikincisi... ama bunun da bir yararı yok... Doğrusu, anlayamıyorum...

Ne var ki, böyle sıralayıp gidebiliriz: Bir kere, ikinci olarak, üçüncü olarak, belki hatta... Az mı saçmalık var bu dünyada?.. Ancak, etraflıca düşünecek olursak, gerçekten de bir şeyler var ortada... Kim ne derse desin, böyle şeyler olmuyor değil dünyamızda... Seyrek de olsa, oluyor...

Portre

I

Şukin Pasajı'nda hiçbir dükkânın önü tablo satan dükkânın önü kadar kalabalık olmuyordu. Çok değişik, olağanüstü şeyler sergileniyordu orada: Tabloların büyük çoğunluğu, çerçevesi koyu sarı yaldızlı, üzeri koyu yeşil vernikli yağlıboya tablolardı. Karla örtülü bembeyaz ağaçlarla bir kış manzarası, yangın kızıllığını çok andıran kıpkırmızı bir akşam manzarası; insandan çok paçalı bir hinthorozuna benzeyen, elinde piposuyla, kolu çıkıkmış gibi kıvrık bir Flaman köylü... Tablolar genelde böyleydi işte. Bunlara birkaç da gravür resmî eklemek gerekiyordu: Koyun kürkü kalpağıyla Hüsrev-Mirza'nın bir portresi, üçgen şapkalı, yamuk burunlu birkaç generalin portresi... Ayrıca böyle dükkânların kapılarında genelde olduğu gibi, dizi dizi büyük boy taşbaskı resimler asılıydı. Bu da Rus insanının özgün yeteneğinin bir kanıtıdır. Dükkânın kapısında asılı bu resimlerin birinde çar kızı Miliktrisa Kirbityevna vardı, bir başkasında ise Kudüs'ten bir manzara (resimde evler, kiliseler, toprak, dua etmekte olan

eldivenli iki Rus köylüsü gelişigüzel, silme kırmızıya boyanmıştı).

Bu tür resimlerin alıcısı genelde çok değildir, ama seyircisi hayli boldur. Sözgelimi kaytarıcı bir uşak, elinde efendisi için lokantadan aldığı öğlen yemeğinin bulunduğu sefertası, (besbelli, çorbasını pek sıcak içemeyecektir efendisi) kapının önünde dikiliyor, ağzı açık, bu resimlere bakıyordur. Ya da bazen, dükkânın önünde de kaputlu genç bir er ile (bitpazarının bu delikanlısı iki çakı satmaya çalışmaktadır), elinde ayakkabı dolu bir sandık taşıyan yaşlı bir satıcı kadın vardır. Herkes kendince hayrandır resimlere: Köylüler genelde parmaklarıyla tıklatırlar resimleri; erler pek ciddi incelerler; getir götür işi yapan çocuklarla küçük çıraklar gülüşürler, resimlerdeki karikatürlerle birbirlerine takılırlar; süslemeli kalın paltolu yaşlı uşaklar, sırf ağzı açık bir şeylere bakmak gereksinimiyle dikilirler; satıcılar, genç köylü kadınlar ise oradakilerin neye baktıklarını anlamak, neler konuştuklarını dinlemek için koşup gelirler.

O sırada oradan geçmekte olan genç ressam Çartkov elinde olmadan durmuştu dükkânın önünde. Eski paltosundan da, bakımsız giysisinden de kendisini mesleğine vermiş biri olduğu, gençler için her zaman gizemli bir çekiciliği olan kıyafetiyle ilgilenecek zaman bulamadığı belliydi. Gelip dükkânın önünde durunca önce için için güldü bu garip resimlere. Sonra ister istemez düşünmeye başladı: Kimin ne işine yarardı bu berbat şeyler? Ona göre, Rus milletinin *Yeruslanov Lazareviç, Doymak Bilmez Foma* ile *Yerema* gibi masal kahramanlarının resimlerine bakmasında şaşılacak bir şey yoktu. Onlar halkın bildiği, anlayacağı şeylerdi çünkü. Peki ama bu berbat, gelişigüzel boyanmış resimleri kim alırdı? Bu Flaman köylüler, sanatı bir adım ileri götürmek iddiası taşıyan, ama onu daha da küçülten bu kırmızılı mavili manzaralar kimin ne işine yarardı? Bunların hiç de, kendi

kendine resim yapmayı öğrenmeye çalışan bir çocuğun yaptığı resimler olmadığı belliydi. Yoksa ne kadar duygusuz ve komik olurlarsa olsunlar, gene de keskin bir coşkunun izleri vardı onlarda. Gelgelelim, yeri basit zanaatlar arasında olması gerekirken, yetenekten yoksun olduğu kesin, ama zanaatını getirip sanatın içine sokan, sanatın içine çöreklenmiş bir bönlük, güçsüz ve zavallı bir yeteneksizlik söz konusuydu burada. Sanki insan elinden değil de, kabaca yapılmış bir düzeneğin elinden çıkma hep aynı renkler, hep aynı tarzda, hep aynı şeyler!.. Genç ressam bu iğrenç resimlerin önünde uzun süre durdu, baktı onlara; artık onları falan düşünemez olmuştu ki, süslü paltolu, geçen pazardan beri sakal tıraşı olmamış dükkân sahibinin, onun hangi resimle ilgilendiğini, ne istediğini bilmeden, bir süredir onunla konuşmaya çalıştığını, pazarlık ettiğini, fiyatlar konusunda ona bilgi verdiğini fark etti.

"Bakın, şu köylülerle, yanındaki manzara için bir gümüş ellilik alırım... Tablo dediğin böyle olacak! Düpedüz, gözü kamaşıyor insanın. Galeriden yeni aldım onları. Daha vernikleri bile kurumadı. İsterseniz şu kış manzarasını alın! On beş ruble! On beş ruble yalnızca çerçevesi eder... Kış diye buna derim ben!" Dükkân sahibi böyle derken, kışın yaman bir kış olduğunu göstermek istiyor gibi tuvale bir fiske atmıştı. "İsterseniz üçünü de sarıp evinize yollayayım...Nerede oturuyorsunuz? Hey, ufaklık, sicim getir bana."

Birden kendine gelen ressam, eli çabuk dükkân sahibinin tabloları gerçekten sarmaya hazırlandığını görünce, "Dur hele be dostum, acele etme," dedi. Dükkânda öylesine uzun zaman oyalanıp da hiçbir şey almadan çıkmaya utandığı için şöyle ekledi: "Bir dakika, işime yarayabilecek bir şey var mı diye bakıyorum..." Yere üst üste yığılmış tozlu, kimsenin ilgilenmediği belli, hırpalanmış eski resimlerin üzerine eğilip karıştırmaya başladı. Arasanız, soyundan hayatta belki

de tek kişi bulamayacağınız birtakım aile resimleri; tuvalinin ne olduğu belirsiz yırtık pırtık çizimler; yaldızı dökülmüş boş çerçeveler... Sözün kısası, ne yoktu ki bu döküntü yığınında. Ama ressam 'ne olur ne olmaz, belki işime yarayan bir şey bulurum' düşüncesiyle karıştırmayı sürdürüyordu. Böyle çöplüklerde önemli ressamların tablolarını bulanların olduğunu çok duymuştu.

Dükkân sahibi ressamın nelerle ilgilendiğini görünce bıraktı onu, her zamanki ağırbaşlı tavrını takındı, tekrar kapının önüne çıkıp dikildi, bir koluyla içeriyi göstererek, "Güzel tablolarımız var efendim! Buyurun bakın, buyurun, galeriden yeni geldiler", diyerek gelen geçeni içeriye davet etmeye başladı. Uzun süre çığırtkanlık yapıp da bir sonuç elde edemeyince, onun gibi, dükkânının önünde dikilen, karşıdaki parça kumaş satan dükkânın sahibiyle doyasıya çene çaldıktan sonra içeride bir müşterinin olduğunu hatırlayınca dönüp dükkâna girdi. "Nasıl beyefendi, beğendiğiniz bir şey bulabildiniz mi?" Bu arada ressam bir süredir, zamanında çok gösterişli olduğu anlaşılan, kalın çerçevesinin yaldızı ancak silik olarak yer yer kalmış bir portrenin önünde çakılmış gibi duruyordu.

Bronz tenli, elmacık kemikleri çıkık, sıska, yaşlı bir adamın portresiydi bu. Yüz çizgileri bir an kasılıp kalmış, Kuzeyli gücünü yansıtıyor gibiydi. Bir öğlen sonrası güneşinin alevli coşkusu yansıyordu bu yüzde. Üzerinde Asyalılarınkine benzer bir cüppe vardı. Portre her ne kadar hırpalanmış, tozlanmış olsa da ressam yüzündeki tozu eliyle alınca, bunun büyük bir ressamın eseri olduğunu hemen anlamıştı. Portre tamamlanmışa benzemiyordu; ama fırçanın gücü çarpıcıydı; özellikle de gözlerde... Sanatçı fırçasının bütün gücünü, bütün titizliğini bu gözlere vermişti sanki. Capcanlı bakıyorlardı; şaşırtıcı canlılığıyla portrenin bütün uyumunu bozuyormuş gibi bakıyorlardı. Ressam portreyi kapı önüne

çıkardığında daha da canlı bakmaya başlamışlardı. Bakışları kapı önünde bekleyenlerin üzerinde de aynı etkiyi yapmıştı. Hemen arkasında duran bir kadın "Bakıyor, bakıyor", diye çığlık atarak geri çekilmişti. Ressam anlayamadığı, onu tedirgin eden bir duyguyla yere bıraktı portreyi.

Dükkân sahibi:

"Alın bu portreyi!" dedi.

"Fiyatı nedir?" diye sordu ressam.

"Ne olacak canım? Üç çeyrek verin yeter!"

"Olmaz."

"Peki siz ne verirsiniz?"

Gitmeye hazırlanarak şöyle dedi ressam:

"İki onluk."

"Amma da fiyat verdiniz ha! İki onluğa yalnız çerçevesini alamazsınız... Besbelli, alıcı değil bakıcısınız. Bir dakika bayım, bir dakika, gitmeyin, durun! Peki, iki onluksa iki onluk! Verin iki onluğu, portre sizin olsun... Sırf siftah olsun diye..."

Bu arada "Varsın bu da zararına gitsin!" der gibi kolunu sallamıştı.

Çartkov böylece hiç de beklenmedik bir biçimde portrenin sahibi olmuştu. "Neden aldım bunu? Ne yapacağım onu?" diye soruyordu kendi kendine. Ama yapabileceği bir şey yoktu artık. Cebinden iki onluk çıkarıp dükkân sahibine verdi, portreyi koltuğunun altına alıp yürüdü. Yolda, verdiği o iki onluğun son parası olduğunu hatırladı. Birden kafası karıştı; canı sıkıldı, o anda kayıtsız bir boşluk hissetti. İşleri kötüye giden her Rus gibi, "Kahretsin! İğrenç bir dünya bu!" diye söylendi. Neredeyse kendinde değilmiş gibi, hiçbir şeyi umursamadan çabuk adımlarla yürüyordu. Günbatımının kızıllığı gökyüzünden henüz bütünüyle gitmemişti. Evlerin batıya dönük yüzleri gurubun ılık ışığına bürünmüştü. Öte yandan, ay mavisini andıran soğuk ışık giderek daha bir güçleniyordu. Ev-

lerin gölgeleri, yayaların bacaklarının yarı saydam gölgeleri kuyruk gibi düşüyordu yere. Ressam belli belirsiz, ince, berrak, tül gibi bir ışığa bürünmüş gökyüzüne arada bir başını kaldırıp bakıyordu. Aynı anda şöyle dökülüyordu ağzından: "Ne hafif bir renk bu böyle! Çok can sıkıcı! Kahretsin!" Sonra, koltuğunun altından sürekli kayan, düşecek gibi sarkan portreyi düzeltip adımlarını çabuklaştırıyordu.

Sonunda yorgun argın, ter içinde, Vasilyevski adası, on beşinci sokaktaki evine vardı. Bulaşık sularıyla ıslanmış, kedilerin köpeklerin bıraktıklarıyla süslü merdiveni güçlükle, soluk soluğa tırmandı. Kapıyı çaldı, açan olmadı: Evde kimse yoktu. Pencereye yaslanıp sabırla beklemeye koyuldu. Bir süre sonra aşağıdan ayak sesleri duyuldu, çok geçmeden onun yardımcısı, modeli, boya hazırlayıcısı, yerleri silip süpüreni (ama silip süpürdüğü yerleri çamurlu çizmeleriyle hemen gene kirleten) mavi gömlekli delikanlı geldi. Delikanlının adı Nikita idi ve efendisi evde değilken zamanını hep dışarıda geçirirdi. Karanlık olduğu için Nikita uzun süre anahtarı kapının kilidine sokmaya çalıştı. Sonunda açıldı kapı. Çartkov her ressamın evi gibi soğuk, (ama onlar bunun farkına bile varmazlar) dayanılmaz derecede soğuk antreye girdi. Paltosunu Nikita'ya vermeden, öyle olduğu gibi, kare biçiminde, geniş, ama alçak tavanlı, pencere camları buz tutmuş stüdyosuna girdi. Stüdyo her türlü resim gereciyle doluydu: Alçıdan el kol parçalarıyla, çerçevelerle, çerçeveye gerilmiş tuvallerle, başlanmış veya yarım bırakılmış eskizlerle, sandalyelerin arkalığına asılı örtülerle... Çok yorgundu Çartkov, paltosunu çıkarıp bir yana attı, dalgındı, getirdiği portreyi, pek büyük olmayan iki tuvalin arasına bırakıp kendini divana attı. Dar bir divandı uzandığı divan, deri kaplı olduğunu söylemek olanaksızdı, çünkü bir zamanlar derisini tutan çiviler uzun zamandır boştaydılar, deri de çivilerin üzerine çıkmış, boştaydı. Öyle ki, Nikita derinin altı-

na siyah bez parçaları, gömlekler, yıkanmamış iç çamaşırları tıkıştırmıştı. Bu dar divanda ne kadar oturulabilecekse oturduktan sonra Nikita'ya mumu getirmesini söyledi.

"Mum yok," dedi Nikita.

"Nasıl yok?"

"Dün de yoktu ki..." dedi Nikita.

Gerçekten dün de mumun olmadığını hatırlayınca sakinleşti ressam, bir şey söylemedi. Giysilerini çıkarması için izin verdi Nikita'ya, eski mi eski pijamasını giydi.

Nikita, "Bugün ev sahibi uğradı," dedi.

Ressam kolunu adam sen de der gibi salladı.

"Kira için gelmiştir, biliyorum..."

"Ama yalnız gelmedi," dedi Nikita.

"Kiminle geldi?"

"Kiminle geldiğini bilmiyorum... Mahalle polisiyle galiba."

"Mahalle polisiyle neden geldi ki?"

"Neden geldiğini bilmiyorum. Dediğine göre, kira ödenmemiş."

"Ödenmemişse ne olmuş?"

"Ne olacağını bilmiyorum. İstemiyorsa boşaltsın daireyi, dedi. Yarın gene birlikte geleceklermiş."

Çartkov canı sıkkın bir umursamazlıkla,

"Gelsinler bakalım," dedi.

İç sıkıntısı iyice çökmüştü üzerine.

Yetenekli, gelecek için çok şey vaat eden bir ressamdı genç Çartkov. Fırçası coştuğu zamanlar büyük bir gözlem ve kavrama gücünü, doğaya sıkı bir yakınlığı yansıtırdı. Profesörü birçok kez şöyle demişti ona: "Bak *mon frère*[1] yetenek var sende; bu yeteneğini boşa harcarsan yazık olur. Ama sabırsız bir gençsin. Bir şey aklını çeldi mi, hoşuna gitti mi, ona kaptırıyorsun kendini, başka bir şey umurunda olmuyor, bir şeye başını çevirip bakmıyorsun. Dikkat et, moda bir res-

1 (Fr.) Kardeşim.

sam olup çıkma. Şimdiden renklerin pek bir bağırmaya başladı. Çizgilerin güçlü değil, hatta kimi zaman oldukça zayıf, belirgin değiller. Günün modası ışığın arkasından koşuyorsun, ilk bakışta göze çarpıyor bu. Dikkatli ol, İngiliz resmine götürür seni bu. Koru kendini: Sosyete ressamlığı çekmeye başlıyor seni. Bazen boynunda şık bir fularla, başında gösterişli şapkalarla görüyorum seni... Çekicidir bunlar, insanın hoşuna gider. Para için moda tablolar, küçük portreler yapabilirsin. Ama bu sonun olur, sanatın ölür... Sabret. Yaptığın her resmin üzerinde uzun uzun düşün, moda ressam olma hevesine kaptırma kendini. Bırak, parayı başkaları kazansın. Yeteneğini kaybetme!"

Haksız sayılmazdı profesör. Gerçekten de, ressamımızın kimi zaman şık giyinmek, eğlenmek, gösteriş yapmak yani bir yerlerde kendini göstermek hevesine kapıldığı oluyordu. Ama gene de tutabiliyordu kendini. Bazen fırçayı eline alınca her şeyi unutuveriyor, güzel bir rüyadaymış, uyanmak istemiyormuş gibi bırakmak istemiyordu onu elinden. Sanatsal beğenisi belirgin bir biçimde gelişmişti. Rafaello'yu bütün derinliğiyle kavrayabilmiş değildi henüz; ama Guidio'nun o çabuk, geniş fırçasının etkisindeydi; Tiziano'nun portrelerinin önünden ayrılamıyor, Flaman ressamlarına hayranlık duyuyordu. Gerçi ışıksız, soluk eski tablolar onun üzerindeki etkisini henüz bütünüyle yitirmemişti, ama profesörle aynı düşüncede olmasa da, onlarda bazı şeyleri anlayamıyor, eski büyük ustaların bizden artık ulaşılamayacak kadar uzaklaştıklarını kabul edemiyordu. On dokuzuncu yüzyılın bazı bakımlardan eski ressamları oldukça gerilerde bıraktığını, doğa resimlerinin artık çok daha canlı, parlak, yakın olduğunu düşünüyordu. Sözün kısası, bu konuda belli bir aşamaya ulaşmış ve bunu mağrur bir bilinçle, kendine güvenle içinde hisseden günümüz gençliğiyle aynı görüşteydi. Kimi zaman, yurtdışından gelmiş bir ressamın, res-

sam olduğunu söylemenin bile zor olduğu bir Fransız'ın veya Alman'ın yalnızca alışık olduğu gözü pek birtakım fırça oyunlarıyla, parlak renklerle büyük gürültü kopardığını, kısa zamanda büyük paralar kazandığını gördükçe canı sıkılıyordu. Ne var ki, kendini işine verdiği, yemeyi de içmeyi de dünyayı da unuttuğu zamanlar değil; fırça, boya alacak parası olmadığı, ev sahibinin günde on kez kira için kapısına dayandığı, yani iyice sıkıntıya düştüğü zamanlar öyle düşünüyordu. O zaman zengin bir ressamın yaşamı canlanıyordu aç hayalinde ve böyle durumlarda her Rus'un aklından sık sık geçen şey geçiyordu aklından: her şeye boş vermek, üzüntüden kendini inadına eğlenceye bırakmak...

Can sıkıntısıyla kendi kendine şöyle diyordu: "Evet dostum! Sabret! Sabret! Sabrın sonu selamettir! Dayan! Peki ama yarın hangi parayla yemek yiyeceğim? Kimse borç vermez bana. Yaptığım tabloları, resimleri götürüp satayım desem, hepsine iki onluk verirler. Oysa hepsi de güzel, işe yarar resimlerdir, biliyorum bunu: Her biri üzerinde az çalışmadım... Gerçekten güzel, yararlı şeyler midirler bu etütler, taslaklar? Evet, hep öyle de kalacaklar. Ayrıca, adını bilmediği bir ressamın eserlerini kim ne yapacak? Sonra, canlı modellere, antika şeylere bakarak yaptığım resimlerdi, bitiremediğim "Psykhe'nin Aşkı"ydı, odamdan perspektiflerdi, ünlü herhangi bir ressamın yaptığı portrelerden üstün olsa da, Nikitacığımın portresi kimin ne işine yarar?.. Peki ne olacak öyleyse? Neden acı çekiyorum? Öteki ressamlardan daha ünlü olabilecekken, onlar gibi cebimi para doldurabilecekken neden küçük bir öğrenci gibi resmin alfabesiyle uğraşıp duruyorum?..

Kendi kendine böyle sorunca birden ürperdi ressam, yüzü bembeyaz kesildi: İki tuvalin arasından çarpılmış, allak bullak bir yüz ona bakıyordu. Korkunç bir çift göz, yiyecekmiş gibi, doğrudan onun gözlerinin içine dikilmişti.

Dudaklarında gözdağı verir gibi, "sesini çıkarma" emri vardı sanki. Korkuyla bir çığlık atmak, antrede çoktan o gürül gürül horultusuyla horlamaya başlamış Nikita'ya seslenmek istedi, ama birden vazgeçti, kahkahalarla gülmeye başladı. Korkusu bir anda yok olmuştu. O gün satın aldığı portreydi bu. Unutup gitmişti onu. Odanın içine dolan ay ışığı portrenin üzerine düşmüş, ona tuhaf bir canlılık vermişti. Portreyi incelemeye koyuldu. Gidip tozunu eliyle sildi. Bir sünger aldı, suda ıslattı, birkaç kez geçti onunla portrenin üzerinden, birikmiş tozu, çamuru temizledi, hemen karşısındaki duvara astı onu ve tablodaki olağanüstü ustalığa bir kez daha şaştı: Yüzü neredeyse canlı gibiydi. Gözler ona öyle bakıyorlardı ki, sonunda ürpermişti Çartkov ve geri çekilip şaşkınlık içinde mırıldanmıştı: "Bakıyor, düpedüz, canlı insan gibi bakıyor!"

Uzun zaman önce profesöründen dinlediği, ünlü Leonardo da Vinci'nin bir portresiyle ilgili bir öyküyü hatırladı. Büyük usta, üzerinde birkaç yıl çalıştığı bu portreyi bir türlü bitmiş saymıyormuş. Oysa Vazari'nin dediğine göre, bu portre resim sanatının en mükemmel, en eksiksiz örneğiymiş. Portrenin en eksiksiz yeri de, zamanın sanat severlerini şaşkına çeviren gözleriymiş. Gözlerin en ince damarları bile varmış tuvalde. Ama burada, şu anda karşısında asılı duran portrede değişik, tuhaf bir şey söz konusuydu. Sanat değildi bu: Portrenin bütünlüğünü bile bozan bir şeydi. Canlı gözlerdi bunlar, insan gözleriydi! Sanki canlı bir insandan oyulup alınmış ve bu portreye yerleştirilmişlerdi. Ele alınan konu ne denli korkunç olursa olsun, bir sanat eserine bakıldığında insanın ruhunu saran o ince, soylu haz duygusu yoktu burada. Hastalıklı, insanı tedirgin eden, ona acı veren bir şey vardı.

Ressam elinde olmadan soruyordu kendi kendine: "Peki, nedir bu? Kim ne derse desin, doğal, canlı bir şey bu. Öy-

leyse bu tuhaf, insanı rahatsız eden şey nedir? Yoksa doğayı böylesine sadık bir biçimde, olduğu gibi tuvale aktarmak mıdır yanlış, şaşırtıcı olan? Ya da, konuyu duygusuzca, içine girmeden, onunla duygu bağı kurmadan ele almak mı?.. Gerçek insana ulaşmak amacıyla elinize neşteri alıp onun içini açtığınız anda iğrenç bir insanla karşılaştığınızda ortaya çıkan inanılmaz, her düşünceye kapalı gerçek mi?.. Sıradan, aşağılık bir gerçek kimi ressamın eserinde neden değişik görünür, hiç de aşağılık bir duygu uyandırmaz sizde? Tersine hoşlanır gibi olursunuz ondan, çevrenizde her şeyin uyum içinde, sakin olduğunu hissedersiniz? Gene doğaya sadık başka bir ressamın eserinde neden iğrençtir aynı şey? Hayır, hayır, başka bir eksiklik var bu tabloda. Tıpkı doğada olduğu gibi: Doğa ne denli görkemli olursa olsun, gökyüzünde güneş yoksa onda bir eksiklik hissettirir kendini..."

O şaşırtıcı gözlere bakmak için tekrar portrenin önüne gitti Çartkov ve gözlerin doğrudan ona baktığını fark edince dehşete kapıldı. Doğanın bir kopyası değildi bu gözler, mezardan kalkan bir ölünün yüzünde ansızın belirmiş tuhaf canlılık gibi bir şeydi... Beraberinde hayalleri getiren, her şeye başka biçimler veren, gerçekleri gerçek olmayana çeviren ay ışığı mı neden olmuştu buna, yoksa başka bir neden mi vardı ortada bilinmez, odasında oturmaktan birden korktu Çartkov. Usulca uzaklaştı portreden, öte yana döndü, ona bakmamaya çalışıyordu, ama gözleri kendiliğinden portreye kayıyordu. Sonunda öyle oldu ki, odada aşağı yukarı dolaşmaktan dehşete kapıldı. Arkası sıra biri onunla birlikte yürüyor gibi geliyordu ona. İkide bir dönüp arkasına bakıyordu. Hiç de korkak biri değildi Çartkov; ancak, hayal gücü ve sinirleri hassastı. Elinde olmayan bu korkaklığını, kendine açıklayamıyordu. Bir köşeye oturdu, gelgelelim burada da biri omzunun üzerinden başını uzatıp yüzüne bakıyor gibi geliyordu ona. Antreden gelen Nikita'nın horlaması

bile korkusunu yenmesine yetmiyordu. Bir süre sonra gözlerini kaldırmadan korka korka doğruldu oturduğu yerden, paravananın arkasındaki bölüme geçti, yatağına uzandı. Paravanadaki aralıktan, ay ışığının aydınlattığı odasını ve tam karşıda asılı portreyi görüyordu. Gözler şimdi daha da ısrarlı, daha da korkunç bakıyorlardı ona. Çartkov'dan başka bir şeye bakmak istemiyorlardı sanki. Canı son derece sıkkın, kalktı yatağından, bir çarşaf alıp gitti, portrenin üzerini sıkıca örttü.

Bunu yaptıktan sonra gayet sakin, uzandı yatağına, ressamların yoksulluğu, acınacak durumu, onları bu dünyada bekleyen çetin yol üzerine düşünmeye başladı. Bir yandan da paravananın aralığından üzerini örttüğü portreye bakıyordu. Ay ışığı çarşafı daha da beyaz yapmıştı. Korkunç gözler şimdi tuvalden dışarı fırlamış gibiydi. Çartkov böyle saçma bir şeyin olamayacağından emin olmak amacıyla dehşet içinde bakmaya başladı. Ama sonunda, gerçekten de... gördü bunu, açık seçik gördü: Çarşaf yoktu portrenin üzerinde, tablo açıktaydı. Gözler çevrede başka bir şey yokmuş gibi, doğrudan ona bakıyordu... Birden buz gibi oldu kalbi. Görüyordu Çartkov: Yaşlı adam şöyle bir kıpırdadı ve o anda iki eliyle çerçeveye tutundu. Sonra kollarından destek alarak yükseldi, bacaklarını çekip çerçeveden dışarı atladı, Çartkov şimdi duvarda boş çerçeveyi görüyordu. Odanın içinde paravanaya yaklaşmakta olan bir ayak sesi duyuldu.

Zavallı ressamın kalbi duracak gibi çarpıyordu. Korkudan soluğu kesilmişti. Yaşlı adam paravananın arkasından başını uzattı uzatacak, ona baktı bakacak diye bekliyordu. Ve gerçekten de baktı işte. Bronz rengi yüzü görünmüştü paravananın kenarından. İri gözleri fıldır fıldırdı. Bağırmak istedi Çartkov, ama sesinin çıkmadığını fark etti. Yattığı yerde kıpırdamak, bir hareket yapmak istedi, ama her yanı tutulmuş gibiydi. Elini kolunu oynatamıyordu. Üzerinde Asya işi bol

bir cüppe olan bu uzun boylu, korkunç hayalete ağzı açık, soluğunu tutmuş, korku içinde bakıyor, onun ne yapacağını bekliyordu. Yaşlı adam gelip hemen ayakucuna ilişti, sonra elini kalın cüppesinin kıvrımları arasına sokup bir şey çıkardı. Bir torbaydı bu. Torbanın ağzına bağlı ipi çözdü, iki ucundan tutup silkeledi. Kâğıda sarılı ağır, uzun bir şeyler tok sesler çıkararak döküldü döşemeye. Her biri mavi kâğıda sarılıydı ve her birinin üzerinde "1.000 yirmi çervonnıy" yazılıydı. Yaşlı adam uzun, kemikli ellerini cüppesinin geniş yenlerinden çıkarıp paketleri açmaya başladı. Çil çil altınlar vardı bu paketlerde. Büyük bir tedirginlik içinde olsa da, korkusundan ne yapacağını bilemese de, ressam yaşlı adamın kemikli elleriyle paketleri birbiri ardına açışını, onun avuçlarında tok sesler çıkaran ışıl ışıl altınları gözlerini kırpmadan izliyordu. Ressam bu arada öteki paketlerden uzağa düşen bir paket fark etti. Paket karyolasının ayakucundan başucuna doğru yuvarlanmıştı. Yaşlı adam farkına varır mı diye kalbi korkudan duracakmış gibi çarparak, büyük bir heyecan içinde eğilip altın paketini yerden aldı. Ama yaşlı adam elindeki altınlarla pek meşgul görünüyordu. Paketleri sarıp tekrar torbaya koydu, dönüp ressama bakmadan tekrar paravanın öte yanına geçti. Odanın içinde uzaklaşan ayak sesini duyunca Çartkov'un kalbi güm güm atmaya başlamıştı. Değerli paketini avucunda tüm bedeni titreyerek var gücüyle sıkıyordu. Birden, paravananın öte yanından tekrar yaklaşan ayak sesini duydu. Besbelli, yaşlı adam bir paketin eksik olduğunu fark etmişti. Ve işte gene başını uzatıp baktı paravananın kenarından... Çartkov paketi umutsuzca var gücüyle sıktı avucunda. Bir hareket yapmak için bütün gücünü kullandı, bir çığlık attı... Ve uyandı.

Soğuk terler içindeydi. Kalbi bir kalbin çarpabileceği kadar hızlı çarpıyordu. Göğsü, son soluğunu da dışarı verecekmiş gibi sıkışıyordu. Başını iki elinin arasına alıp "Bir rüya mıydı

bu yani?" diye geçirdi içinden. Ama hiç de rüya olamayacak kadar canlıydı gördükleri. Öyle ki, yaşlı adamın tekrar çerçeveye girişini uyandıktan sonra görmüştü. O arada cüppesinin geniş eteğini bile bir an görür gibi olmuştu. Ayrıca, biraz önce elinde ağır bir şeyin olduğunu da çok iyi hatırlıyordu. Ay ışığı şimdi odanın içini daha çok aydınlatıyor; karanlık köşede bir tuval, alçıdan bir kol, masanın üzerine bırakılmış bir örtü, bir pantolon, çamurları temizlenmemiş çizmeler görünüyordu. Çartkov birden, yatağında değil, portrenin tam önünde ayakta olduğunu fark etti. Buraya nasıl geldiğini kesinlikle hatırlamıyordu. En çok şaşırdığı da, portrenin üzerinin açık olmasıydı. Çarşaf yoktu. Çartkov kıpırdamadan, dehşet içinde bakıyordu portreye. Canlı insan gözleri doğrudan onun gözlerinin içine dikilmişti. Alnı soğuk soğuk terledi. Uzaklaşmak istedi portrenin önünden, ama ayakları yere çakılıydı sanki... O anda bunun bir rüya olmadığını anladı: Yaşlı adamın yüz çizgileri kıpırdamış, dudakları, onu içine çekmek istiyormuş gibi ileri doğru uzamıştı... Umutsuzca bir çığlık atarak sıçradı yerinden... Uyanmıştı.

"Bu da mı rüyaydı?" diye geçirdi içinden. Kalbi yerinden fırlayacakmış gibi çarparak sağını solunu yokladı. Evet, uykuya daldığı anda olduğu gibi yatıyordu yatağında. Paravan önündeydi; ay ışığı doldurmuştu odayı. Paravanın aralığından portreyi görüyordu. Çarşaf onun örttüğü gibi, gene üzerindeydi. Demek bu gördüğü de rüyaydı! Ne var ki, sıktığı elinde hâlâ bir şeyin olduğunu hissediyordu. Göğsünde kalbi neredeyse korkunç bir biçimde hızlı çarpıyordu. Göğsündeki sıkışma dayanılacak gibi değildi. Gözlerini paravandaki aralığa dikmiş, çarşafa bakıyordu. Birden açık seçik gördü: Çarşaf, gizli eller onu alttan yavaşça çekiyormuş, portrenin üzerinden atmaya çalışıyormuş gibi aşağı doğru kaymaktaydı. Umutsuzca "Tanrım, neler oluyor, Tanrım!" diye çığlık atarak uyandı.

Bu da bir rüyaydı! Deli gibi fırladı yataktan. Aklı başında değildi, kendisine neler olduğunu bilemiyordu: Kâbus mu görmüştü, bir karabasan mıydı bu, ateşi çıkmış sayıklıyor muydu, yoksa hayal miydi bu? Heyecanını biraz olsun yatıştırmak, damarlarına baskı yapan kanın akışını yavaşlatmak için pencereye gitti, camı açtı. Gecenin soğuk, hoş kokan havası canlandırdı onu. Küçük bulut kümeleri daha bir sık önünü kapıyor olsa da, ay ışığı hâlâ çatılarda, evlerin beyaz duvarlarındaydı. Çevrede derin bir sessizlik vardı: Ancak arada uzaktan, hangi yol ağzında bilinmez, geç kalmış bir yolcuyu bekleyen faytonun tembel, sıska beygirinin her kımıldanışında yaylarından çıkan, faytonun uykuya dalmış sürücüsüne bir ninni gibi gelen bir gıcırtı duyulmaktaydı. Ressam başını pencereden çıkarıp uzun süre dışarı baktı. Yaklaşmakta olan şafağın kızıllığı belirmeye başlamıştı gökyüzünde. Bir süre sonra uykusu geldi Çartkov'un, pencereyi kapadı, gidip yatağına yattı, hemen derin bir uykuya daldı.

Çok geç uyandı. Sobadan zehirlenmiş biri gibi kötü hissediyordu kendini. Başında büyük bir ağırlık vardı. Donuk bir ışıkla aydınlanmıştı odayı. Önü tablolarla, astarlanmış tuvallerle kapalı pencerelerin arasından sızan pis bir rutubet doldurmuştu odanın içini. Islanmış bir horoz gibi kederli, canı sıkkın, ne yapacağını bilemeden oturdu derisi yırtık divanına. Gördüğü rüyayı hatırladı sonunda, olanları düşünmeye başladı. Düşündükçe rüyası duygularında giderek ağır bir biçimde öylesine canlanıyordu ki, sonunda bunun gerçekten bir rüya mı, yoksa basit bir sayıklama mı olduğundan, ortada başka bir şey olduğundan, bir hayal gördüğünden kuşkulanmaya başlamıştı. Portrenin üzerindeki örtüyü çekip aldı, gün ışığında bir kez daha baktı o korkunç yüze. Gözler gene öyle şaşırtıcı derecede canlıydı. Ama herhangi bir biçimde korkunç değillerdi. Ressam anlaşılmaz, tatsız bir duyguya kapılmıştı. Ama gene de gördüğünün bir rüya ol-

duğuna inanmak istemiyordu. Gördüklerinin içinde gerçekle çelişen korkunç bir şeylerin olduğunu düşünüyordu. Yaşlı adamın gözlerinde bu gece onun yanında olduğunu anlatmak isteyen bir şey var gibiydi. Avucunda hep hissettiği ağırlığı uyandığı anda biri çekip almış gibi geliyordu Çartkov'a. Paketi biraz daha sıkı tutsaydı uyandıktan sonra da paketin avucunda kalacağı duygusu vardı içinde.

Derin bir göğüs geçirdikten sonra kendi kendine "Tanrım!" diye mırıldandı. "O paranın hiç değilse birazı olsaydı!" Üzerinde o çarpıcı "1.000 yirmi iki ayar altın" yazısı olan paketlerden dökülen çil çil altınları düşünüyordu. Bir paket açılıyor, altınlar dökülüyor, bir başkası açılıyordu... Boş gözlerini boşluğa dikmiş, öylece oturuyordu Çartkov, başkalarının nasıl yediklerini yutkunarak izlerken tatlı tabağının önünde öylece oturan bir çocuk gibi... Sonunda, odasının kapısı çalınınca uyandı bu tatlı hayallerinden. Ev sahibiyle mahalle polisi girdi. Bilindiği gibi, yoksulların karşısına mahalle polisinin çıkması, zenginlerin karşısına kendilerinden borç para isteyen birinin çıkmasından çok daha keyif kaçırıcı bir şeydir. Çartkov'un oturduğu küçük apartmanın sahibi, genelde kentin Petersburg bölümünde, Vasilyevski adasının on beşinci sokağında veya Kolomna'nın uzak bir köşesinde evi olan her ev sahibi gibi bir ev sahibiydi. Eskimiş bir redingotun renginin yeniyken nasıl olduğunun anlaşılamaması gibi, kişiliğinin anlaşılması çok zor olan ev sahipleri Rusya'da çoktur. Çartkov'un ev sahibi gençliğinde sivilde görevli, kavgacı, adam kırbaçlamakta usta, becerikli, züppe ve de aptal bir yüzbaşıymış. Ama yaşlanınca bütün bu özellikleri gençliğindeki sivriliğini yitirmişti. Şimdi duldu, emekliydi. Züppeliğini de burnu büyüklüğünü de kavgacılığını da bırakmıştı artık. Yalnızca çay içmeyi, arkasından saçma sapan konularda gevezelik etmeyi seviyor; odanın içinde aşağı yukarı dolaşıp duruyor, mumların fitillerini düzel-

tiyor; her ay sonunda kiraları toplamak için düzenli olarak kiracılarını ziyaret ediyor; elinde anahtar, sokağa çıkıp evinin çatısını kontrol ediyor; uyumak için bir deliğe saklanan kapıcıyı günde birkaç kez deliğinden çıkarıyordu. Sözün kısası, hareketli, çılgın bir yaşamdan sonra her emekli gibi durulmuştu, sıradan günler geçiriyordu.

Ev sahibi kollarını iki yana açıp mahalle polisine döndü:

"Kendiniz de görün işte Varuh Kuzmiç," diye başladı. "Kirasını ödemiyor, ödemiyor..."

"Param yoksa ne yapabilirim? Biraz zaman tanıyın bana, ödeyeceğim."

Ev sahibi elinde anahtarları çevirerek pek heyecanlı:

"Bekleyemem canım," dedi. "Bakın, yarbay Potogonkin yedi yıldır kiracımdır. Anna Petrovna Buhmisterova ise oturmakta olduğu daireden başka samanlıkla iki atı için yer kiraladı benden. Ayrıca üç de uşak çalışıyor yanında. Böyle kiracılarım vardır işte benim. Size şunu açık söyleyeyim, oturduğun yerin kirasını vermemek diye bir şey yoktur. Hemen şimdi ödeyin kiranızı ve çıkın evimden."

Mahalle polisi parmağıyla resmî giysisinin düğmesini takıp başını hafifçe iki yana sallayarak:

"Eve girerken anlaştığınıza göre, kiranızı ödeyin lütfen," dedi.

"Ödemesine ödeyeceğim de... Nasıl? Şu anda hiç param yok."

"O zaman, kiranıza karşılık mesleğinizin ürünlerinden birini verin İvan İvanoviç'e," dedi mahalle polisi. "Belki tablolarınızdan birini almaya razı olur."

"Olmam efendim, tabloları onda kalsın. Tabloları duvara asılacak gibi doğru dürüst bir şeyler olsa hadi neyse... Hiç değilse omzu kalabalık bir general resmi veya Prens Kutuzov'un bir portresi olsa belki alırdım. Oysa baksanıza, bir köylü resmi, mintanlı bir köylü resmi, sözde boyalarını ka-

rıyormuş... Bir de tutmuş o domuzun portresini yapmış. Yakalarsam ense köküne patlatacağım o domuzun: Kapı pencere sürgüsünde tek çivi bırakmamış alçak, hepsini sökmüş. Baksanıza yaptığı şu şeylere: Odanın resmini yapmış... Düzgün, göze hoş gelen bir oda olsa bir şey demeyeceğim. Baksanıza şu odaya. Bütün karışıklığıyla, pisliğiyle olduğu gibi yapmış resmini... Görüyorsunuz, değil mi ne hale sokmuş odamı... Evimde yedi yıl oturan kiracılarım olmuştur benim: Aralarında Albaylar vardı, Anna Petrovna Buhmisterova... Hayır, size bir şey söyleyeyim mi memur bey: İnsanın ressamdan kiracısı olacaksa hiç olmasın, daha iyi... Domuz gibi pislik içinde yaşararlar. Bir daha mı, Allah yazdıysa bozsun."

Zavallı ressam bütün bunları sabırla dinlemek zorundaydı. Bu arada mahalle polisi tabloları, taslakları incelemekle meşguldü. Onun ev sahibinden daha ince ruhlu olduğu, hatta resimden anladığı belliydi. Çıplak kadın olan bir tabloya hafiften bir fiske vurup:

"He-he, pek fingirdek bir şeye benziyor..." dedi. "Peki, şu adamın burnunun altı neden simsiyah öyle? Enfiye artığı mı yoksa?"

Çartkov:

"Gölge o..." dedi.

Dönüp mahalle polisinin yüzüne bakmamıştı bile.

Polis memuru:

"Onu başka bir yere koymuş olsaydınız daha iyi ederdiniz," dedi. "Burnun hemen altında çok göze çarpıyor. Yaşlı adamın portresine yaklaşıp ekledi: Peki bu kimin portresi? Çok korkunç bir adam. Gerçekte de böyle korkunç biri olsa gerek. Vay canına, düpedüz bakıyor insana! Gök gürültüsü büyücüsü sanki! Kime bakarak yaptınız bunu?"

"Bunu birine..." diye başlayacak oldu Çartkov, ama arkasını getiremedi.

Bir çatırtı duyulmuştu. Mahalle polisi, her polis eli gibi iri olan eliyle portrenin çerçevesini biraz fazla sıkmış olmalıydı. Çerçevenin yan çıtaları çatlayıp içeri girmiş, biri yere düşmüştü; bu çıtanın arkasından da tok bir ses çıkararak mavi kâğıda sarılı bir paket... Çartkov birden, rulo biçiminde paketin üzerinde "1.000 yirmi iki ayar altın" yazısını gördü. Çılgın gibi atılıp yerden aldı paketi, avucunda var gücüyle sıktı onu. Paketin ağırlığından kolu aşağı bile sarkmıştı.

Çıkan sesten yere bir şeyin düştüğünü fark eden, ama Çartkov kaşla göz arasında onu yerden aldığı için düşenin ne olduğunu anlayamayan mahalle polisi:

"Sanki para sesiydi," dedi.

"Sizi ne diye ilgilendiriyor bu?"

"İlgilendiriyor, çünkü ev sahibinize kiranızı hemen şimdi ödemek zorundasınız. Paranız var ve kiranızı ödemeye yanaşmıyorsunuz... İşte bunun için ilgilendiriyor beni."

"Tamam, bugün ödeyeceğim."

"Peki, şimdiye kadar neden ödemediniz de ev sahibinizi zor durumda bıraktınız, üstelik polisi de uğraştırdınız?"

"Bu paraya dokunmak istemiyordum da ondan... Ama bugün akşama kadar bütün borcumu kapatacağım, yarın da dairesinden çıkacağım, böyle bir adamın evinde oturmak istemiyorum çünkü..."

Mahalle polisi ev sahibine döndü:

"Evet İvan İvanoviç, bugün ödeyecek size olan borcunu. Söylediği gibi, bu akşama kadar ödemezse, o zaman kusura bakmayın ama bay ressam..."

Böyle dedikten sonra üç köşeli şapkasını başına koyup antreye çıktı, ev sahibi de başı önünde, görünüşte pek dalgın, onu izledi.

Çartkov dış kapının kapandığını duyunca:

"Neyse gittiler, şeytan görsün yüzlerini!" diye mırıldandı.

Kapıdan başını uzatıp antreye baktı, yalnız kalmak için

Nikita'yı bir şey almaya yolladı, o gittikten sonra kapıyı kilitledi, odasına dönüp, kalbi duracakmış gibi çarparak rulo paketi açmaya koyuldu. Pakette ateş gibi sımsıcak, çil çil altınlar vardı. Bunun da mı rüya olduğunu kendi kendine sorarak, aklını yitirmiş gibi oturuyordu altınların önünde. Gerçekten de, bin onluk altın ruble vardı pakette. Altınlar tıpkı rüyasında gördüğü gibiydi. Birkaç dakika tek tek inceledi altınları, ama hâlâ kendine gelebilmiş değildi. Ansızın, ileride zor duruma düşeceklerine inandıkları torunları için sandıkların gizli bölmelerine büyük paralar saklayan geçmiş zaman insanları geldi aklına. Şöyle düşünüyordu: "Günümüzde de bir dede torunu için portresinin çerçevesine saklamış olamaz mı bu parayı?" Romantik bir sayıklamaya kendini öylesine kaptırmıştı ki, kaderiyle portre arasında gizli bir bağın olabileceğini bile düşünmeye başlamıştı. Portrenin varlığıyla kendi varlığı arasında bir bağ yok muydu acaba? Portrenin onun eline geçmesi bir çeşit alınyazısı olamaz mıydı? Portrenin çerçevesini incelemeye başladı. Çerçevenin bir kenarında üzeri çıtayla ustaca, belli olmayacak biçimde kapatılmış bir oyuk vardı. (Öyle ki, mahalle polisinin güçlü eli çıtayı kırmamış olsaydı altınların yüzyılımızın sonuna kadar huzur içinde kalacakları bir oyuktu bu. Portreyi incelerken gözlerdeki ustalığa bir kez daha hayran kalmıştı. Korkunç gelmiyorlardı ona artık; ama gene de hoş olmayan bir duygu vardı içinde. Kendi kendine, "Evet, dedi, kimin dedesi olursan ol ihtiyar, camlı altın bir çerçeve yaptıracağım sana." Hemen önünde duran altın yığınına attı elini, o anda kalbi hızla çarpmaya başladı. Gözlerini dikmiş, altın yığınına bakarken şöyle geçiriyordu içinden: "Ne yapmalıyım bunlarla? En azından üç yılım güvence altında şu anda, odama kapanıp durmadan resim yapabilirim. Boya alacak bol param da var. Yemeye, çaya, her türlü gereksinimime, kirama bol bol yeter bu para... Bundan böy-

le kimse gelip çalışmama engel olamaz. Birinci sınıf bir canlı manken tutarım kendime; alçıdan bir beden, bacaklar ısmarlarım... Bir Venüs heykeli bile alırım... En iyisinden gravür tablolar asarım atölyeme. Üç yıl sakin, rahat, yapacağım tablolardan birini bile satmadan, yalnızca kendim için çalışarak resim yaparım, sonra çıkarırım eserlerimi piyasaya, ünlü bir ressam olurum."

Mantığı böyle diyordu ona, ama içinden daha yüksek, daha güçlü bir ses yükseliyordu. Altınlara bir kez daha bakarken yirmi iki yaş gençlik ateşi başka şeyler söylüyordu ona. Şimdiye kadar imrenerek, uzaktan hayran hayran, yutkunarak baktığı her şey şimdi elinin altındaydı. Ah, yalnızca bunu düşündüğünde bile nasıl hızlı çarpıyordu kalbi! Şık giysiler giymek, yıllarca süren yarı aç yarı tok bir yaşamdan sonra doyasıya yemek yemek, kendine güzel bir daire kiralamak, canı istediğinde tiyatroya gitmek, pastaneye gitmek, her yere gitmek... Paraları avuçlayıp sokağa bile fırlamıştı...

Önce bir terziye uğradı, tepeden tırnağa giyindi, çocuk gibi yeni giysilerine bakıyordu. Kokular, pomatlar satın aldı, Nevski Bulvarı'nda ilk karşısına çıkan, geniş pencereleri, duvarlarında boy aynaları olan lüks bir daireyi pazarlık etmeden kiraladı; hiç aklında yokken, bir mağazadan çok pahalı saplı bir gözlük, daha sonra, gene gereksiz bir sürü şey, çeşit çeşit kravat satın aldı, bir kuaförde saçlarını bukle yaptırttı, ortada bir neden yokken bir kupa arabası kiralayıp kenti iki kez turladı, bir pastaneye girip tıka basa pasta yedi, o zamana kadar hakkında Çin devleti gibi belirsiz bir sürü şey duyduğu bir Fransız lokantasına girdi. Elleri belinde, orada yemek yiyenlere oldukça mağrur bakışlar atarak, aynada buklelerini ikide bir düzelterek yemek yedi. Gene o zamana kadar yalnızca duyduklarından bilgi sahibi olduğu bir şişe şampanya içti. Şampanya biraz döndürdü başını. Pek canlı, yüzünde Rusların deyimiyle "kahretsin!"

ifadesiyle, pek atik çıktı lokantadan. Saplı gözlüğünü gelen geçene doğrultarak, hindi gibi kabararak yürümeye başladı kaldırımda. Köprüde eski profesörü ilişti gözüne, adamın yanından öylesine çalımlı, onu fark etmemiş gibi fırt diye geçti ki, profesör aptallaşmış gibi ağzı açık, kalakaldı köprünün ortasında.

Bütün eşyası, resim sehpası, fırçaları, tabloları hemen o akşam yeni, lüks evine taşındı. Güzel tablolarını görünür yerlere astı, kötü olanları bir köşeye yığdı. Durmadan aynalara bakarak odalarda dolaşıyordu. İçinde önüne geçemediği büyük bir istek vardı: Hemen ünlü bir ressam olmak, kendini dünyaya göstermek istiyordu. İnsanların şöyle haykırdıklarını duyar gibi oluyordu: "Çartkov bu, Çartkov! Çartkov'un son yaptığı tabloyu gördünüz mü? Ne canlı bir fırçası var şu Çartkov'un! Ne büyük bir yetenek şu Çartkov!" Heyecan içinde dolaşıp duruyordu odalarda, tatlı hayallere dalıp gidiyordu. Ertesi gün cebine onluk bir altını koyup iyi satan bir gazetenin yayıncısına gitti, ona büyük bir yardımda bulunmasını rica etti. Hemen oracıkta Çartkov'a "çok sayın bayım" diye hitap eden yayıncı onun iki elini sıkarak adını, baba adını, soyadını, nerede oturduğunu sordu. Gazetenin bir gün sonraki sayısında da yeni bir buluş olan yağlı mumla ilgili bir duyurunun altında "Çartkov'un üstün yeteneği" başlığı altında şöyle bir yazı yayınlandı: "Başkentimizin aydın halkını çok güzel, her bakımdan büyük kazanç diye adlandırabileceğimiz bir haberle mutlu etmek sabırsızlığı içindeyiz. Bilindiği gibi, olağanüstü bilim adamları, olağanüstü kişiler bizde çoktur; ancak, bu önemli kişilerin gelecek kuşaklara aktarılması için onları tuvale yansıtacak üstün yetenekli bir fırçamız bugüne kadar yoktu. Bu eksiğimiz tamamlandı artık: O yeteneğe sahip bir ressamımız var sonunda. Güzeller güzeli kızlarımız bundan böyle, bütün zarafetleriyle, ilkbahar çiçekleri üzerinde kanat çırpan kelebekle-

rin baş döndüren, yumuşak, inanılmaz, büyüleyici güzellikleriyle tuvale yansıtılacaklarından emin olabilir artık. Saygıdeğer aile babaları aile arasında görecekler kendilerini. Tüccarlar, ordu mensupları, vatandaşlarımız, devlet adamlarımız, herkes: Yepyeni bir heyecanla sürdürecek görevlerini. Koşun, acele edin, arabayla dolaşmaya mı çıktınız, yürüyüşte misiniz, bir dostunuzda konuk musunuz, kuzeninizin yanında mısınız, lüks bir mağazada alışverişte misiniz... Nerede olursanız olun, koşun, acele edin... Büyük ressam Çartkov'un son derece lüks atölyesinde (Nevski Bulvarı, falanca numara) Van Dyck'ın, Tiziano'nun eserlerinden aşağı kalmayan eserleri sizleri bekliyor. Neye şaşıracağınızı bilemeyeceksiniz: Portrelerin aslına benzerliğine mi, ressamın fırçasının canlılığına, ustalığına mı? Şan olsun size, ressam! Büyük ikramiye vuran bilet sizin elinizde. Varolun Andrey Petroviç (yazıyı yazan gazetecinin senlibenli biri olduğu belliydi)! Kendinizi de, bizi de ünlendirin! Değerinizi bileceğiz! Her ne kadar birtakım gazeteci arkadaşlar buna karşı duracaksa da, ödülünüz ün ve bol kazanç olacaktır."

Bu duyuruyu Çartkov gizli bir keyifle okudu. Yüzü aydınlanmıştı. Kendisiyle ilgili bir yazı çıkmıştı basında. Büyük yenilikti bu onun için. Yazıyı üst üste birkaç kez okudu. Van Dyck'la, Tiziano'yla karşılaştırılmak çok hoşuna gitmişti. "Varolun Andrey Petroviç!" sözü de çok hoşuna gitmişti. Basında adıyla, baba adıyla söz ediyorlardı kendisinden. Şimdiye kadar hiç tatmadığı, duymadığı bir onurdu bu. Odanın içinde aşağı yukarı dolaşmaya, saçlarını karıştırmaya başladı. Kâh koltuğa oturuyor kâh birden ayağa fırlıyor, gidip divana oturuyor ve resmini yapması ricasıyla ona gelecek kadınlı erkekli ziyaretçileri nasıl karşılayacağını uzun uzun düşünüyor, tuvalin başına geçip, elinin ne yumuşak olduğunu göstermek ister gibi, fırçayı üzerinde zarif bir biçimde dolaştırıyordu. Ertesi gün kapısının çıngırağı çaldı.

Koşup açtı kapıyı. Üzerinde kürk yakalı resmî uşak paltosu olan uşağın eşliğinde bir hanımefendi girdi. Yanında on sekiz yaşlarındaki genç kızı vardı.

"Mösyö Çartkov?" diye sordu hanımefendi.

Ressam öne eğilerek selam verdi.

Hanımefendi sürdürdü konuşmasını:

"Sizinle ilgili çok güzel şeyler yazıyorlar gazetelerde. Özellikle portreleriniz harikaymış." Hanımefendi böyle dedikten sonra hemen saplı gözlüğünü taktı, koşup boş duvarlara bakmaya başladı. "Peki ama nerede yaptığınız portreler?"

Ressam ne cevap vereceğini bilemiyormuş gibi:

"Getiriyorlar efendim..." dedi. "Buraya yeni taşındım da, getiriyorlar, yoldalar efendim..."

Hanımefendi nereye doğrultacağını bilemediği saplı gözlüğünü ressama doğrultup:

"İtalya'da bulundunuz mu?" diye sordu.

"Hayır efendim, bulunmadım, ama gitmek istiyorum... Ne var ki, şimdilik erteledim oraya gitmeyi... Şu koltuğa oturmaz mıydınız efendim, yorulmuş olmalısınız..."

"Teşekkür ederim, arabada uzun süre oturdum." Hanımefendi karşı duvara yürüdü, saplı gözlüğünü takıp Çartkov'un orada yere yığılı etütlerine, taslaklarına, eskizlerine, portre ve perspektif çalışmalarına bakarak ekledi:

"Ah, sonunda bir resminizi görebildim. *C'est charmant! Lise, Lise venez ici!*[2] Baksana, sanki Tenier'in çalışma odası, görüyor musun: Düzensizlik, karışıklık, bir masa, onun üzerinde bir büst, bir kol, bir palet... Şu toza bak! *C'est charmant!* Bak, şu tabloda bir kadın var, yüzünü yıkayan bir kadın... *quelle jolie figure!*[3] Harika, harika! Çok güzel bu! Ne mükemmel bir düşünce! Dış görünüşünde olağanüstü bir şey var. Ah, bir Rus köylüsü! Lise, Lise, gömlekli

2 (Fr.) Harika bu! Lise, Lise, buraya gelin!

3 (Fr.) Ne güzel bir yüz!

bir Rus köylüsü! Baksana, bir Rus köylüsü! Nasıl, yalnızca portre yapmıyorsunuz siz, değil mi?"

"Önemsiz şeyler onlar... Öylesine karalamışım. Etütlerim..."

"Günümüz portre ressamları üzerine ne düşündüğünüzü sorabilir miyim? Artık Tiziano gibilerin olmadığı doğru mu? O renk ahengi yokmuş, şey de... ne yazık ki, Rusça söyleyemiyorum bunu size (hanımefendi elinde saplı gözlüğü, İtalya'da bütün resim galerilerini dolaşmıştı). Ama Mösyö Nol'e gelince... Ah, ne büyük yetenektir Mösyö Nol! Ne olağanüstü fırçası vardır! Bence portrelerinde yüzler Tiziano'nunkilerden bile anlamlı. Mösyö Nol'ü bilmiyorsunuzdur sanırım?"

Ressam:

"Kim oluyor bu Nol?" diye sordu.

"Mösyo Nol canım! Ah, ne büyük bir yetenektir Mösyö Nol! Lise daha on iki yaşındayken bir portresini yapmıştı. Bakın ne diyeceğim, kesinlikle gelmelisiniz bize. Lise, albümünü gösterirsin ona. Şunu bilesiniz ki, buraya Lise'nin hemen bir portresini yapmanız için geldik."

"Olur elbette, şu anda hazırım ben."

Çartkov üzerinde hazır bir tuval olan resim sehpasını hemen çekti, paletini aldı, gözlerini genç kızın soluk yüzüne dikti. İnsan doğasını iyi bilseydi, genç kızın balolara çocukça bir düşkünlüğü olduğunu, öğlen yemeğine kadar ve öğlen yemeğinden sonra zamanın uzunluğuna canının sıkıldığını, yeni yeni giysiler giyip dolaşmaya çıkmayı pek sevdiğini anlar; ruhu ve duyguları incelsin diye annesinin onu yönlendirmeye çalıştığı sanatlara ilgisizliğinin ağır izlerini görebilirdi. Ancak, ressam o anda karşısında fırçası için son derece çekici bir yüzden, neredeyse porselen berraklığında bir ciltten, ilginç bir hüzünden, pırıl pırıl bir boyundan, aristokrat bir endamın uyumundan başka bir şey görmüyordu. Oy-

sa o zamana kadar kaba saba modellerin, eşyaların sert çizgileriyle işi olan, kimi klasik ustaları kopyalamaktan başka bir şeye yaramamış fırçasının ustalığını, üstünlüğünü göstermeye hazırlanmıştı. Bu sevimli, küçücük yüzü nasıl yapacağını düşünüyordu.

Hanımefendi:

"Bakın ne diyeceğim," dedi, yüzünde hafif dokunaklı bir ifade vardı, "ben isterdim ki... Şu anda giysi var kızımın üzerinde, ne yalan söyleyeyim, resimde her zaman alışık olduğumuz bu şık giysiyle değil, sade bir giysiyle kırda falan yeşillikler arasında gölgede oturuyor olsun istiyorum. Uzakta da bir koyun sürüsü veya koruluk... Yani bir baloya veya akşam toplantısına gidiyor gibi olmasın. Ne yalan söyleyeyim, bizde balolar insanın ruhunu öldürüyor tüm duygularını da köreltiyor... Yapacağınız resimde daha çok sadelik, yalınlık olsun istiyorum."

Ne yazık ki balolarda çok dans etmekten annenin de, kızının da yüzü balmumu kaplanmışa benziyordu.

Çartkov işe girişti. Genç kızı karşısına oturttu, annenin söylediklerini düşündü bir süre; fırçasını havada çevirerek kafasında birtakım noktaları belirledi; gözlerini hafifçe kıstı, kendini biraz geriye atıp uzaklara baktı ve bir saatte fonu boyayıp bitirdi. Fon hoşuna gitmişti. Resmi yapmaya başladı. Heyecanlıydı. Her şeyi, hatta aristokrat hanımefendilerin yanında olduğunu bile unutmuştu. Kendini bütünüyle işine vermişti, arada bir değişik sesler çıkarıyor, kimi zaman şarkı söylüyor, sanatçılara özgü birtakım davranışlarda bulunuyordu. Son derece senlibenli tavırlarla fırçasını sallayarak, artık iyice yorulan, sağa sola dönüp duran genç kızı sık sık başını hafifçe kaldırması için uyarıyordu.

"Yeter, ilk gün için bu kadar yeter," dedi anne.

Kendini iyice işine kaptırmıştı ressam.

"Biraz daha," diye mırıldandı.

Hanımefendi:

"Olmaz, gitmeliyiz artık..." dedi. Kuşağına altın zincirle bağlı küçücük saatine bakıp haykırdı: "Ah, Lise saat üç olmuş! Geciktik!"

Çartkov çocuksu bir saflıkla, yalvarır gibi:

"Bir dakikacık daha, yalnızca bir dakikacık," dedi.

Ama hanımefendi bu kez onun sanatsal duygularını hoş görecek durumda olmasa gerekti, gelecek sefere daha uzun kalacaklarına söz verip Çartkov'un bu isteğini geri çevirdi.

Çartkov, canı pek sıkkın, "Bu hiç iyi olmadı işte, tam elim açılmıştı..." diye geçirdi içinden. Vasilyevski adasında atölyesinde çalışırken ona kimsenin karışmadığını, çalışmayı bırakmasını istemediğini; resmini yaparken Nikita'nın kimi zaman karşısında kıpırdamadan, sesini çıkarmadan, onun istediği sürece oturduğunu hatta kendisine söylenen pozda otururken uyukladığını hatırlıyordu. Fırçasını, paletini isteksizce sandalyenin üzerine bıraktı, tablonun karşısına geçip, yüzü asık, dalgın, bakmaya başladı ona. Dalgınlığından sosyetik hanımefendinin komplimanları uyandırdı onu. Konuklarını yolcu etmek için kapıya koştu. Merdivenlerde hanımefendiden gelecek haftaya öğlen yemeği için davet aldı ve neşeyle odasına döndü. Sosyetik hanımefendi büyülemişti onu. O güne kadar böyle hanımefendilerin yalnızca, üniformalı uşaklar eşliğinde, pek şık arabacıların kullandığı harika kupa arabalarıyla dolaşmak, eski püskü pardösüleriyle sokakta dalgın yürüyen yayalara kayıtsızca bakmak için yaratıldığını sanırdı. Oysa onlardan biri şimdi odasına gelmişti. Kızının portresini yapmasını istemişti ondan, aristokrat evine yemeğe davet etmişti onu. Sevincinden uçuyordu... Coşmuştu, sırf bunun için harika bir yemekle, akşam tiyatroya gitmekle ödüllendirdi kendini, sonra gene bir kupa arabası kiralayıp hiç gereği yokken kentte dolaştı.

Günlerce, her zamanki olağan resim çalışmaları gelme-

di aklına. Yalnızca hazırlanıyor, kapının çıngırağının çalmasını bekliyordu. Aristokrat hanımefendi soluk yüzlü kızıyla geldi sonunda. Ressam oturttu konuklarını, resim sehpasını kıvrak bir hareketle, sosyetik olma özentisiyle, pek havalı biçimde çekti önüne, işe koyuldu. Odayı dolduran güneş ışığı çok yardımcı oluyordu ona. Karşısında oturan zarif genç kızın soluk yüzünde, tuvale yansıtabilirse eserine büyük bir değer kazandırabilecek çok şey görüyordu. Karşısında gördüğünü tuvale bütün canlılığıyla yansıtabilirse özel bir şey yapmış olacağının farkındaydı. Daha önce kimsenin fark etmediği bu şeyi tuvale aktaracağını düşündükçe yüreği sıkışmaya bile başlamıştı. Kendini bütünüyle vermişti işine, fırçasına odaklanmış, daha önce olduğu gibi, karşısındaki kızın bir aristokrat olduğunu unutup gitmişti. Karşısında oturan genç kızın neredeyse belirsiz, saydam, yumuşacık çizgilerinin tuvalde belirişini soluğunu tutarak izliyordu. Her ayrıntıyı yakalıyordu: Yüzündeki soluk sarı gölgelenmeleri de, gözlerinin altındaki belli belirsiz maviliği de... Sıra tam alnında uç veren bir sivilceye gelmişti ki, Çartkov başının üzerinde annenin sesini duydu: "Ah, buna ne gerek var? Hiç gereği yok... Siz çok... Bakın, birkaç yerde... Sanki biraz fazla sarılık var, ayrıca şuradaki gölgeler de..." Ressam, hanımefendiye bu gölgelerle soluk sarılığın yüze değişik, hoş bir hava, yumuşaklık kattığını anlatmaya çalıştı. Ama bunun yüze hava falan katmadığı, bütünüyle gereksiz olduğu, ona öyle geldiği cevabını aldı. Ressam saf bir tavırla, "Ama izin verin, yalnızca şurada hafif bir soluk sarılık kalsın", dedi. Gelgelelim, hanımefendi buna da izin vermedi. Lise'nin yalnızca bugün biraz keyifsiz olduğunu, yüzünde hiçbir zaman soluk bir sarılığın bulunmadığını, yüzünün genelde canlı, pespembe olduğunu söyledi. Çartkov, fırçasının zorlamasıyla tuvale kondurduğu soluk sarı gölgeleri üzülerek kaldırdı. Bu arada, neredeyse belirsiz birçok çizgi ile birlikte resmin

genç kıza benzerliği de yok olmuştu. Bu kez Çartkov bir şey hissetmeden, ressamların genelde tuvallerindeki yüze ezbere yaptıkları gibi, canlı yüze öğrenci programlarında görülen ideal soğuk bir görünüm vermeleri gibi, boyamaya başladı. Ne var ki, kızının yüzündeki o hoş olmayan soluk sarı rengin bütünüyle kaldırılmasına sevinmişti hanımefendi. Yalnız, Çartkov'un çalışmasının bu kadar yavaş ilerlemesine şaşırdığını, oysa onun iki seansta bir portreyi bitirdiğini duyduğunu eklemeden de edememişti. Buna verecek bir cevap bulamadı ressam. Bayanlar kalktılar, gitmeye hazırlandılar. Çartkov fırçasını yerine koydu, dış kapıya kadar geçirdi onları, sonra portrenin önüne geçip üzgün, uzun süre ayakta öyle durdu. Biraz önce o yumuşak kadınsı çizgilerini, o hafif gölgelenmelerini, o göksel havasını fırçasıyla öylesine acımasızca sildiği portreye şimdi aptallaşmış gibi bakıyordu. Portreyi kaldırıp bir kenara koydu, bir zamanlar üzerinde çalıştığı, sonra eskiz olarak bir köşeye attığı Psykhe'nin portresini arayıp buldu. Yalnızca genel çizgilerden oluşan, canlılıktan yoksun, ama tam anlamıyla ideal, soğuk, ustaca çizilmiş küçücük bir yüzdü bu. Yapacak başka işi olmadığı için, az önce konuğu olan aristokratın yüzünde gördüğü şeyleri bu eski çalışmasının yüzüne işlemeye koyuldu. Genç kızın soluk yüzünde yakaladığı çizgilerin, gölgelerin, tonların tümünü bir ressamın karşısındaki modele uzun uzun baktıktan sonra gördüklerini eserinde yansıtması gibi, Psykhe'nin tertemiz yüzüne işledi. Canlanmaya başlamıştı Psykhe, yüzünde belli belirsiz sezinlenen bir ifade ortaya çıkmıştı, tam anlamıyla belirginleşmişti. Psykhe'nin yüzü kendiliğinden aristokrat genç kızın yüzünü andırır olmuş, değişik, kendine özgü bir ifadeye bürünmüş, böylece de gerçek bir sanat eseri özelliğini kazanmıştı. Anlaşıldığı kadarıyla, Çartkov aristokrat kızın yüzünde ilginç gördüğü, kendi sanatına uygun bulduğu her şeyden bütün olarak veya parça parça

yararlanmıştı. Sonraki birkaç gün yalnızca bu işle meşguldü. Aristokrat konuklar da tam bu işini yaparken çıkagelmişlerdi... Sehpanın üzerini örtmeye zamanı olmamıştı. İki kadın uzaktan sevinç ve şaşkınlık çığlıkları atarak ellerini çırptılar.

"Lise, Lise! Ne kadar benzemiş sana! *Superbe, superbe*![4] Ona eski Yunan giysileri giydirmekle çok iyi etmişsiniz! Ah, ne büyük bir sürpriz bu!"

Ressam, bu sevimli yanlış anlamadan kadınları nasıl çevireceğini bilemiyordu. Sıkılarak başını önüne eğip sakin bir sesle mırıldandı:

"Psykhe'dir bu."

Anne gülümseyerek (bu arada kızı da gülümsemişti):

"Psykhe olarak yaptınız portreyi demek?" diye sordu. "*C'est charmant!*[5] Resminin Psykhe olarak yapılması çok yakışmış sana, öyle değil mi Lise? *Quelle idée délicieuse!*[6] Harika bir iş çıkarmışsınız! Bir Corregio bu! Ne yalan söyleyeyim, sizinle ilgili çok şey okudum, duydum, ama doğrusunu isterseniz, bu kadar yetenekli olabileceğinizi hiç düşünmemiştim. Evet, kesin, benim de bir portremi yapmalısınız."

Besbelli, hanımefendi de portresinde bir çeşit Psykhe olmak istiyordu.

"Ne yapacağım ben bunlarla?" diye geçirdi içinden ressam. "Öyle istiyorlarsa, öyle olsun bakalım, Psykhe olsunlar..." Sonra yüksek sesle:

"Birazcık daha poz verir misiniz bana," dedi. "Birkaç fırçalık işim daha kaldı..."

"Ah, şey olur diye korkuyorum... Böyle çok benziyor da..."

Ama yüze solukluk eklenmesinden korkulduğunu anlamıştı ressam. Gözlere biraz daha parlaklık ve anlam ekle-

4 (Fr.) Harika, harika!

5 (Fr.) Çok güzel!

6 (Fr.) Ne olağanüstü bir düşünce!

yeceğini söyleyerek rahatlattı kadınları. Doğrusunu söylemek gerekirse, vicdanı hiç rahat değildi. İleride birilerinin çıkıp onu tam bir utanmazlıkla suçlamaması için, portreyi genç kıza biraz olsun benzetmek niyetindeydi. Gerçekten de, biraz sonra Psykhe'nin yüzü genç kızın soluk yüzüne biraz benzemişti.

Bu benzerliğin daha fazla artacağından korkmaya başlayan anne uyardı ressamı:

"Yeter artık!"

Her şeyle ödüllendirilmişti ressam: gülümsemeyle, parayla, komplimanlarla, elinin içtenlikle sıkılmasıyla, yemeğe davet edilmesiyle... Sözün kısası, değerli binlerce ödül almıştı.

Portre kentte büyük yankı uyandırdı. Aristokrat hanımefendi portreyi eşine dostuna gösteriyordu. Herkes, ressamın benzerliği korurken, bir yandan da genç kızı olduğundan daha soylu göstermesindeki yeteneği karşısında şaşkındı. Hiç kuşku yok ki, genç kızın bu güzelliği karşısındaki kıskançlık, yüzlerde beliren kızarıklıklardan fark ediliyordu. Birden portre siparişleriyle kuşatılmıştı ressam. Sanki bütün kent ona portresini yaptırmak istiyordu. Kapısının çıngırağı durmadan çalıyordu. Bu ona değişik yüzlerle çalışmak fırsatını verebileceği için bir bakıma sevindiriciydi. Ama kötü olan, gelenlerin hemen hepsinin çok meşgul, aceleci ve sosyeteden insanlar olmasıydı ve işinin hemen bitmesini istemesiydi. Herkes portresinin hem güzel olmasını hem çok çabuk bitmesini istiyordu. Bu durumun üstesinden gelemeyeceğini anlamıştı ressam, fırçasının hünerine ve çabukluğuna bıraktı işi. Yalnızca bütünü, genel ifadeyi ele alıyor, ince ayrıntılara fırçasını sokmuyordu. Kısacası, yüzlerdeki doğal çizgilere dokunmaktan vazgeçmişti. Öte yandan şunu da eklemek gerekir, portresini yaptığı hemen herkesin değişik istekleri oluyordu. Kadınlar portrelerinde daha çok ruh-

sal güzelliklerinin, kişilik özelliklerinin öne çıkarılmasını istiyorlar, gerisinin kimi zaman önemsenmemesinde, sert köşelerin törpülenmesinde, eksiklerin hafifletilmesinde, hatta mümkünse bütünüyle kapatılmasında ısrar ediyorlardı. Yani, görülünce âşık olunacak olmasa bile, güzelliğiyle bakılacak bir yüzlerinin olmasında... Dolayısıyla, poz vermek için oturduklarında kimi zaman yüzlerine öyle bir ifade takınıyorlardı ki, ne yapacağını şaşırıyordu ressam. Bazıları melankolik görünmeye çalışıyor, bazıları hayallere dalıp gidiyordu... Ne pahasına olursa olsun, ağzını küçük göstermek için dudaklarını öylesine sıkanlar vardı ki, ressam dikkatini bir düğme kadar olmuş ağızda toplamak zorunda kalıyordu. Bütün bunlara karşın, gene de portrelerinin kendilerine benzemesini istiyorlardı. Erkeklerin de kadınlardan aşağı kalır yanı yoktu. Kimi portresinin başı sert, güçlü bir biçimde yana dönük yapılmasını istiyor; kimi duygu dolu gözlerinin bakışının yukarı kalkık olmasını... Muhafız alayından bir teğmen ısrarla, bakışının savaş tanrısı Mars'ın bakışına benzemesini istiyor; yüksek dereceli bir devlet görevlisi yüzünde daha çok dürüstlüğün, soyluluğun olmasına, elinde kapağında "Her zaman gerçekten yana oldu" yazan bir kitabın bulunmasına önem veriyordu.

Başlangıçta ressamı hayli terleten böyle talepler oluyordu... Bütün bunları düşünmek, kafasında tasarlamak gerekiyordu, oysa herkesin acelesi vardı. Sonunda kavramıştı durumu, hiç zorlanmıyordu artık. Daha bir iki sözcükten, portresinde kimin ne olarak görünmek istediğini hemen kavrıyordu. Savaş tanrısı Mars mı olmak istiyordu biri, onun yüzünü Mars'a benzetiyordu; Byron olmak isteyenin yüzünü Byron'a, ya da tersi... Kadınlar Korinna, Undina veya Aspaziya mı olmak istiyorlardı, bunu hemen seve seve kabul ediyordu ressam, her birine kendinden, anlaşılacağı üzere, aslında olmayan ve ressamın kimi zaman hoş görüldüğü, bol

bol soyluluk ekleyerek yapıyordu portrelerini. Bir süre sonra fırçasının olağanüstü çabukluğuna, çevikliğine kendi de şaşmaya başlamıştı. Tahmin edileceği gibi, portresi yapılanlar heyecanlıydılar, onun bir dahi olduğunu söylüyorlardı.

Çartkov günün moda ressamı olmuştu. Yemekli toplantılara gidiyor, hanımefendilere galerilerde, hatta yürüyüşlerde eşlik ediyor, pek şık giyiniyor; yüksek sesle, bir ressamın toplum insanı olmak, adına yakıştığı gibi davranmak zorunda olduğunu, oysa bizde ressamların ayakkabıcı esnafı gibi giyindiğini, kibar davranmayı, oturup kalkmayı, sosyetede ne yapacaklarını bilmediklerini, görgüsüz olduklarını söylemeye başlamıştı. Evinde, atölyesinde düzene, temizliğe en üst düzeyde önem veriyordu. Becerikli iki uşak tutmuştu kendine. Şık öğrencileri vardı. Günde birkaç kez giysi değiştiriyor, saçlarını tarıyordu. Ziyaretçilerini karşılarken son derece kibar davranmaya dikkat ediyor; kadınların ilgisini çekmek amacıyla, dış görünümünün güzel olması için yapılması gereken her şeyi yapıyordu. Sözün kısası, bir zamanlar Vasilyevski adasındaki berbat evinde resim yapan, kimsenin tanımadığı, bilmediği ressamın o olduğuna inanmak çok zordu.

Ressamlarla, genel olarak resim sanatıyla ilgili pek yükseklerden atıp tutuyordu şimdi. Eski ressamlara gereğinden fazla değer verildiğini, aslında Rafaello da içinde olmak üzere tümünün, insan bedeni değil, birtakım çirozlar çizdiklerini; onların yaptıkları resimleri görenlerin yalnızca bu resimlerinde kutsal bir şey olduğunu hayal ettiklerin; Rafaello'nun tablolarının bile hepsinin güzel olmadığını, ama çoğu tablosunun güzel olduğunun sanıldığını; Michel-Angelo'un da kendini bir şey sandığını, anatomi bilgisiyle övündüğünü, yaptığı resimlerde zarafet diye bir şeyin olmadığını; gerçek parlaklığın, fırça gücünün, renk ahenginin ise yalnızca yüzyılımızın ressamlarında bulunduğunu

söylüyordu. Doğal olarak da sonunda elbette, kendine getiriyordu sözü.

"Başkalarının tuvalin karşısında kendine eziyet edercesine uzun uzadıya oturmasını anlayamıyorum doğrusu," diyordu. "Bir tablonun üzerinde aylarca uğraşıp duran ressam bence sanatçı değil, bir ameledir. Böyle birinde yetenek olduğuna inanmam. Büyük sanatçı cesurdur, hızlıdır." Sözünün burasında, atölyesini ziyarete gelenlere dönüp genelde şöyle diyordu: "Örneğin, bana bakın, şu portreyi iki günde yaptım, şu başı bir günde, şunu birkaç saatte, şunu ise bir saatten biraz fazla bir sürede. Hayır, bence... Ne yalan söyleyeyim, bence, tuval üzerinde iğne ile kuyu kazar gibi çalışmak ressamlık değil, sıradan bir zanaattır."

Konuklarına böyle şeyler söylüyordu. Ziyaretçileri fırçasının gücüne ve çabukluğuna hayrandı. Portrelerinin çabucak yapılması karşısında çığlıklar bile atıyorlardı. Daha sonra da aralarında konuşurken şöyle diyorlardı: "Bir yetenek bu adam, gerçek bir yetenek! Baksanıza, neler söylüyor, gözlerinin içinde şimşekler çakıyor! *Il y a quelque chose d'extraordinaire dans toute sa figure!*"[7]

Kendisiyle ilgili böyle söylentileri duymak ressamın gururunu okşuyordu. Gazetelerde, dergilerde çıkan övgü dolu yazılara (bunları kendi parasıyla yayınlatmış olsa bile) çocuklar gibi seviniyordu. Böyle bir övgü yazısını her yerde yanında taşıyor, aklına o anda gelmiş gibi çıkarıp eşine dostuna gösteriyor, bundan son derece saf bir içtenlikle mutlu oluyordu. Ünü giderek yayılıyor, portre siparişleri arttıkça artıyordu. Gelgelelim, ezberlediği, her şeyiyle aynı portreleri, yüzleri yapmaktan sıkılmaya başlamıştı. Artık isteksiz çalışıyordu. Yalnızca baş eskizini çiziyor, portrenin tamamlanmasını öğrencilerine bırakıyordu. Daha önce, hiç değilse portreye yeni bir şeyler katmak, fırçasının gücüyle insan-

7 (Fr.) Görünüşünde olağanüstü bir şey var!

ları şaşırtmak isterdi. Şimdi bu bile sıkmaya başlamıştı onu. Yeni bir şeyler düşünmekten yorgun düşmüştü aklı. Zaten zamanı da, gücü de yoktu buna: Sosyetik biri olarak tanınmak istediği çevre de, dağınık yaşam da çalışmaktan, düşünmekten iyiden iyiye uzaklaştırmıştı onu. Fırçası canlılığını yitirmiş, körelmişti. Hiç farkına varmadan tekdüze, birbirinin aynı, çoktan bayatlamış şeyler yapmaya başlamıştı. Hepsi birbirinin benzeri soğuk, katı memur yüzleri, asker ve sivil yüzleri fırçasını pek ilgilendirmiyordu artık: Göz alıcı örtüleri, süslemeleri de güçlü ve tutkulu fırça vuruşlarını da unutup gitmişti. Sanatçılar, sanatçıların dramı, bu dram için yapılması gerekenler ilgilendirmiyordu onu... İlgilendiği yalnızca, bir sanatçının soğukluktan başka bir şey duymayacağı, karşısında hiçbir şey hissetmeyeceği üniformaydı, korseydi, fraktı... Eserlerinde en sıradan özellikler bile yoktu artık. Sanattan gerçekten anlayan, işi bilenler onun son eserlerine bakarak omuz silkseler de, gene de çok önem veriliyordu eserlerine. Çartkov'u daha önceleri de tanıyan bazı kimseler, onda en başta gördükleri sanatsal yetenek belirtilerinin nasıl olup da kaybolduğuna şaşıyorlar; sanat alanında hayli ilerlemiş, güçlenmiş bir insanda Tanrı vergisi yeteneğin nasıl yok olabildiğini anlamaya boşuna çalışıyorlardı.

Ama ne oldum delisi ressamın kulakları bu çeşit dedikodulara kapalıydı. Akıl olarak da, yaş olarak da olgunluk çağına yaklaşmıştı artık. Şişmanlamaya, gözle görülür biçimde enine gelişmeye başlamıştı. Gazetelerde, dergilerde kendisiyle ilgili şöyle ifadeler kullanılıyordu: "Saygıdeğer Andrey Petroviç'imiz", "Bizim değerli Andrey Petroviç'imiz." Resim sanatıyla ilgili toplantılarda artık en önemli koltuğu ona ayırıyorlar; sınavlara, komisyonlara onu davet ediyorlardı. Olgunluk çağına gelmiş her ressam gibi o da heyecanla Rafaello'yu, eski ustaları savunuyordu şimdi. Onların kuşku götürmez ustalıklarından artık emin olduğu için de-

ğil, genç ressamları yerden yere vurmak için yapıyordu bunu. Bu yaşa gelmiş herkesin yaptığı gibi, o da gençlerin tümünü ahlâksızlıkla, sapkınlıkla suçluyordu. Dünyada her şeyin sıradan olduğuna, yükseklerden esin gelmediğine, yapılanların tümünün sert bir düzen ve tekdüzelik içinde yapılmak zorunda kalındığına inanmaya başlamıştı. Kısacası, insanın tüm coşkusunun içinde sıkıştığı, güçlü duygular telinin önceleri olduğu kadar artık ruhuna işlemediği, güzelliğin dokunuşunun içindeki ateşi aleve çevirdiği, yüreğini etkili tiz seslerle sarmadığı, sönen bu duygu ateşinin altın sesine daha bir yakın olduğu, bu çekici sese kulak verdiği, bu sese kulak vermesini yavaş yavaş hoş görmeye başladığı çağa gelmişti. Ün, onu çalan, onu hak etmeyen insana haz veremez. Sürekli olarak ancak ona layık olan yürekleri titretir. İşte bu yüzden, Çartkov'un tüm duyguları, heyecanı da altına yönelmişti. Tek tutkusu, ideali, korkusu, zevki, amacı altındı şimdi... Banknot desteleri üst üste yığılıyordu sandıklarda. Talihin bu korkunç armağanına kavuşan her insan gibi o da giderek cimrileşmeye, pintileşmeye, gözü altından başka bir şey görmemeye, amansız bir para düşkünü olmaya başlamıştı. Sonunda, duygudan yoksun günümüzde örnekleri çok görülen tuhaf yaratıklardan birine; hayat dolu, duygu dolu insanların korkuyla baktıkları, içinde kalpsiz ölüler yatan taş tabutlardaki o tuhaf yaratıklardan birine dönmek üzereydi. Ama bir olay şiddetle sarstı onu,

Bir gün masasının üzerinde bir mektup gördü. Güzel Sanatlar Akademisi'nden, saygıdeğer bir üyesi olarak kendisinden, sanatını geliştirmesi için İtalya'ya gönderilmiş bir Rus ressamın oradan yeni yolladığı tabloyu değerlendirmesini rica ediyorlardı. Bu ressam onun, küçüklüğünden beri resim sanatına büyük düşkünlüğü olan, kendini bütünüyle sanatına vermiş, sanatı uğruna dostlarını, akrabalarını, güzel her türlü alışkanlığını bırakıp, ışıl ışıl güneşli bir dünyada göz

kamaştıran bir sanat bahçesinin yeşerdiği yere, adı anıldığında her sanatçının coşkulu yüreğinin atışını hızlandıran o harika Roma'ya giden eski bir arkadaşıydı. Orada, dünyadan elini ayağını çekmiş bir keşiş gibi yalnızca resme vermişti kendini. Kişiliğiyle, insanlara uzak durmasıyla, bir sosyete insanı olmayışıyla, şıklığına önem vermeyerek resim sanatını küçük düşürmesiyle ilgili neler söylenirse söylensin, umursamıyordu. Ressam arkadaşlarının ona kızıp kızmadıklarıyla ilgilenmiyordu. Onun için her şey bir yana, sanat bir yanaydı. Sürekli olarak galerileri dolaşıyor, büyük ustaların tabloları önünde onların harika fırçalarının sırrını yakalamaya çalışarak saatlerce dikiliyordu. Eserlerinin hiçbirini bu büyük öğretmenlerinin eserleriyle birkaç kez karşılaştırmadan, onlardan kendisi için çok değerli bir şeyler öğrenmeden bitmiş saymıyordu. Gürültülü sohbetlere, tartışmalara girmiyor; püristlerden yana da, onlara karşı da tavır almıyordu. Sanatta her akıma gereken saygıyı gösteriyor, hepsinden güzel olanı alıyordu. Sonunda usta olarak kendine yüce Rafaello'yu seçmişti. Büyük bir ozanın, güzelliklerle dolu her tür şiiri okuduktan sonra aradığı her şeyin orada olduğunu, orada derin ve büyük bir gerçeklikle anlatılmamış bir şeyin olmadığını keşfedip, kendine başucu kitabı olarak yalnızca Homeros'un "İlyada"sını seçmesi gibi, o da Rafaello'yu seçmişti... Böylece de bu okuldan göksel yaratıcı düşünceyi, düşüncenin büyük gücünü, kutsal bir fırçanın yüceliğini öğrenmişti.

Salona girince tablonun önünde toplanmış büyük bir kalabalık gördü Çartkov. Bir resme değer biçmek için toplanmış kalabalıklarda pek seyrek görüldüğü gibi, derin bir sessizlik vardı salonda, hiç kimseden çıt çıkmıyordu. Çartkov hemen resimden çok anlar bir ifade takındı yüzüne, tabloya doğru yürüdü. Ama Tanrım, neydi bu gördüğü!

Ressamın tablosu kusursuz, tertemiz, pırıl pırıl bir genç

kız gibi duruyordu karşısında. Alçakgönüllü, tanrısal, masum bir deha gibi her şeyin üzerinde yükseliyordu. Tablodaki melekler kendilerine yönelmiş onca bakışın karşısında sanki utanmış, güzelim kirpiklerini indirmişlerdi. Resimden anlayanlar bu yeni, görülmemiş derecede usta fırçanın eserine şaşkınlık, heyecan içinde bakıyorlardı. Tabloda her şey bir arada gibiydi: Ortamın yüksek soyluluğunun yansıdığı Rafaello öğretisi de fırçanın büyük ustalığında hissedilen Correggio'nun öğretisi de... Ama hepsinin üzerinde olan, ressamın kendi ruhunda bütünlenen yaratma gücüydü. Bu güç, tablonun bütününde hissettiriyordu kendini. Resim sanatı yasası da ruhsal güç de tablonun her yanına işlemişti. Ancak gerçek sanatçıların görebildiği, kopyacı ressamlarda kırık dökük olan doğanın o akıcı, uyumlu yumuşaklığı tablonun her yanında vardı. Ressamın dış dünyadan aldığı her şeyi, ruhunda özümsedikten sonra ruhunun pınarından görkemli, uyumlu bir şarkı olarak dışarı verdiği belliydi. Doğayı basitçe kopyalamakla, onu tabloda yeniden yaratmak arasında ne dipsiz bir uçurumun olduğu apaçık ortadaydı. Salonda herkesin, gözlerini tabloya dikmiş, kıpırdamadan, en küçük bir ses çıkarmadan gömüldüğü o olağanüstü sessizlik anlatılacak gibi değildi. Bu arada tablo yükseliyor, giderek daha çok yükseliyor gibiydi. Daha aydınlık, daha göz kamaştırıcı olarak salonda her şeyden kopup uzaklaşıyor, sonra bir an, insan yaşamının tümünün hazırlanmakta olduğu bir an, gökten uçup gelmiş, ressamın içine dolmuş bir düşünce oluveriyordu. Salonda toplanmış, tablonun önünden ayrılamayan izleyenlerin gözleri dolu doluydu. Her çeşit haz, gözü pek her çeşit değişik zevk bu harika tablodan sessiz bir marş gibi yükseliyordu sanki. Çartkov ağzı açık, dalmış, tabloya bakıyordu. Resimden anlayan kalabalık bu arada hafiften kıpırdanmaya, tabloyla ilgili görüşlerini belirtmeye başlamıştı. Daha sonra ona dönüp bu konuda onun ne

düşündüğünü sorduklarında Çartkov kendine geldi. Sakin, kayıtsız bir tavır takınmaya çalıştı. Bayatlamış ressamlarla ilgili söylenen sıradan, basit şöyle bir şeyler söylemek istedi: "Evet, yeteneksiz bir ressam olduğu iddia edilemez kuşkusuz. Bir şeyler var tablosunda; bir şeyler anlatmaya çalıştığı belli, ne var ki, asıl konu..." Bunun arkasından, hiçbir ressamın hoşuna gitmeyecek birkaç övgü sıralaması gerekiyordu elbette... Bunu yapmayı da istiyordu, ama birden dili tutuldu, gözleri doldu, boğuk bir hıçkırık koptu göğsünden, deli gibi koşarak çıktı salondan.

Geniş, lüks atölyesinin ortasında bir süre kıpırdamadan, dalgın, dikildi. Gençlik yılları geri gelmiş, sönmeye yüz tutmuş yetenek kıvılcımları tekrar tutuşmuş gibi bir anda hayat dolmuştu içine, canlanmıştı. Gözlerinin önünden bir perde kalkmıştı. Tanrım! En güzel gençlik yıllarını acımasızca nasıl harcamış, yok etmişti! Bu ateş şimdi belki ısıtacaktı yüreğini; belki güzele, yüceye ulaştıracaktı onu; eserlerine bakanların şaşkınlık, minnettarlık gözyaşları dökmelerini sağlayacaktı! Oysa yok etmişti her şeyi, acımasızca yok etmişti! Bir zamanlar hiç yabancısı olmadığı o coşku, heyecan şimdi sanki bir anda canlanıvermişti ruhunda. Fırsatı kapıp tuvalin önüne geçti. Kendini zorlamaktan alnı boncuk boncuk terlemişti. Tek bir arzusu vardı şimdi, yalnızca bir şey düşünüyordu: Cennetten kovulan meleğin resmini yapacaktı. O andaki ruhsal durumuna en uygun konu buydu. Ama ne yazık ki konunun figürleri, figürlerin duruşları, gruplar, düşünceler kafasında karmakarışık, birbirinden kopuk kopuktu. Fırçası da, hayal gücü de kısıtlanmış gibiydi. Kendi önüne kendisinin koyduğu sınırları, zincirleri parçalamak için gösterdiği çaba çok zayıftı, doğru değildi, yanlıştı. Geleceğin büyük sanatçısını yaratacak yasaları, basamak basamak yükselecek uzun ve yorucu birikim merdivenini küçümsemiş, önemsememişti. Canı sıkıldı.

Son yaptığı resimlerin tümünü, bütün o cansız, moda tabloları, muhafız alayı subaylarının, hanımefendilerin, yüksek devlet memurlarının tablolarını atölyesinden çıkarıp atmasını buyurdu uşağına. Tek başına kapandı atölyesine, uşağına kimseyi içeri almamasını söyledi ve kendini resme, çalışmaya verdi. Sabırlı bir genç ressam gibi, bir öğrenci gibi tuvalin başından kalkmıyordu. Ama fırçasından çıkan her şey çok acımasız, nankördü! Resim sanatının ilk öğrenilmesi gereken bilgilerinden öylesine yoksundu ki, adım başı durmak zorunda kalıyordu. En sıradan, önemsiz bir mekanizma bütün coşkusunu, heyecanını söndürüyor; hayalinin önündeki eşiği aşmasına engel oluyordu. Fırçası kendi başına buyruk, ezberlediği şeyleri yapıyor, eli hep bildiğini okuyordu... Zekâsı sıradan olmayan bir dönüş gerçekleştiremiyor, giysilerin kıvrımları bile ezberinde olan biçimlerin dışına çıkamıyor, bedenin değişik bir duruşunda kıvrımlar da değişik olmuyordu. Çartkov kendi de farkındaydı bunun, görüyor ve hissediyordu bunu!

Sonunda şöyle sordu kendine: "Gerçekten var mıydı bende yetenek? Yanılmış olmayayım?" İçinden böyle geçirdikten sonra bir zamanlar Vasilyevski adasındaki yoksul atölyesinde insanlardan, paradan puldan, her çeşit kapristen uzak, öylesine içtenlikle, yalnızca sanatı düşünerek yaptığı eserlerinin yanına gitti. Hepsine dikkatle, tek tek bakmaya başladı. Baktıkça, eski yoksul yaşamı geldi gözünün önüne. Umutsuzluk içinde "Evet, diye mırıldandı kendi kendine, yetenek vardı bende. Bu yaptıklarımdan belli..."

Durdu, birden tüm bedeni titredi: Bir çift göz doğrudan ona bakıyordu. Şukin Pasajı'ndan satın aldığı o olağanüstü portrenin gözleriydi ona bakan. Uzun zamandır öteki tabloların altında kaldığı için unutup gitmişti onu. Atölyeyi dolduran moda portreler çıkarılıp atıldığı için şimdi, Çartkov'un gençliğinin eserleriyle birlikte ortaya çıkmış-

tı. Bu portrenin tuhaf öyküsünü hatırlayınca, gerçek sanattan sapmasına biraz da onun, bu tuhaf portrenin neden olduğunu, öylesine inanılmaz biçimde ondan elde ettiği sermayenin onun sanatını öldürdüğünü hatırlayınca büyük bir öfkeye kapıldı, içinden portreyi parçalamak geldi. Onu hemen atölyeden çıkarmasını söyledi uşağına. Ama bu da yatıştırmadı öfkesini: Ruhunun derinliklerine kadar sarsılmıştı, duyguları altüst olmuştu. Güçsüz bir yetenek boyundan büyük bir işe kalkıştığında kimi zaman ortaya nasıl şaşırtıcı, acı bir durumun çıktığını, bunun bir sonuç da vermediğini görüyordu şimdi. Genç bir ressamın içine dolan bu büyük acının, hayallerinin sınırını aşınca meyvesiz bir tutkuya dönüştüğünü de biliyordu. Kendini korkunç yanlışlıklara kaptırıyor, bu acılardan kendini kurtaramıyordu. Önüne geçilmez bir kıskançlık sarıyordu içini, bir kıskançlık ve çılgınlık... Yetenek izleri taşıyan bir eser gördüğünde cinleri tepesine çıkıyordu. Dişlerini gıcırdatıyor, yiyecek gibi bakıyordu onlara. Sonunda, o güne dek hiç kimsenin aklına gelmemiş bir şey geldi aklına ve hemen, çıldırmış gibi gerçekleştirmeye karar verdi bu düşüncesini. Resim sanatının en güzel yapıtlarını satın almaya başladı. Büyük paralar ödeyerek satın aldığı bir tabloyu dikkatlice götürüyordu atölyesine ve kudurmuş bir kaplan gibi üzerine atılıp parçalıyordu. Elleriyle, bıçakla parça parça ettikten sonra parçalarını yere saçıp üzerinde zevkten çığlıklar atarak tepiniyordu. O güne kadar biriktirdiği büyük servet bu çılgın arzusunu gerçekleştirmesine yardımcı oluyordu. Altın torbalarının her birinin ağzını tek tek çözüyor, sandıklarını açıyordu. Öç duygusuyla gözü dönmüş bu adamın yok ettiği kadar sanat eserini daha önce hiçbir yobaz canavar yok etmemişti. Onun katıldığı her açık arttırmada herkes, güzel bir sanat eseri satın alamayacağını bildiği için umutsuzluğa kapılıyordu. Öfkeye kapılan gökler, dünyayı bütün uyu-

mundan yoksun etmek için bu vahşi yaratığı yollamıştı sanki yeryüzüne. Bu sınırsız tutku korkunç bir renk vermişti Çartkov'un yüzüne: Safralı bir sarılık hiç gitmiyordu yüzünden. Dünyaya bir nefret ve inkâr vardı orada. Puşkin'in öylesine güzel anlattığı o korkunç iblisi andırıyordu her şeyiyle. Ağzından zehirli sözcüklerden, sitemden başka bir şey çıkmıyordu. Sokağa çıktığında eski Yunanlıların kan emici masal kahramanı Houla'dan olduğu gibi herkes, tanıdıkları bile, bütün gününü zehir edeceğini düşünerek kaçıyordu ondan, yolunu değiştiriyordu.

Ne var ki, dünyanın ve resim sanatının şansına, böylesi gergin ve zorlamalı bir yaşam uzun sürmedi: Çartkov'un tutkusunun boyutları böyle bir yaşam için o kadar yanlış, o kadar büyüktü. Çılgınlık nöbetleri giderek sıklaşmaya başlamış, sonunda korkunç bir hastalığa dönüşmüştü. Çabuk ilerleyen bir veremle birlikte yüksek ateş onu öylesine çarpmıştı ki, üç gün içinde canlı cenazeye dönmüştü. Çok geçmeden bütün bunlara umutsuz delilik nöbetleri eklendi. Bazen birkaç kişi tutamıyordu onu. Uzun zamandır unuttuğu o acayip portrenin canlı gözlerini görüyordu, gördüğünde nöbetleri korkunçlaşıyordu. Karyolasının çevresinde toplanmış olanları korkunç portreler olarak görüyordu. Karşısında bir portre birken iki, ikiyken dört oluyor, duvarlar baştan başa portrelerle doluyor, hepsi korkunç gözlerini dikip ona bakıyordu. Gözler tavandan, döşemeden bakıyorlardı ona, oda genişliyor, ona dikilmiş korkunç gözlerden daha çok almak için büyüdükçe büyüyordu. Çartkov'u iyileştirmek görevini üstlenen doktor onun başından geçen tuhaf olaylarla ilgili bir şeyler duymuştu. Onun gördüğü hayallerle başından geçen olaylar arasındaki gizli bağlantıyı bulmak için bütün gücüyle çalışmış, ama bir şey bulamamıştı. Hasta çektiği acılar dışında bir şey anlayamıyor, hissedemiyor; yalnızca korkunç çığlıklar atıyor, anlaşılmaz

sesler çıkarıyordu. Sonunda sessiz acılar içinde sessizce öldü. Cesedi korkunçtu. Büyük servetinden de geriye bir şey kalmamıştı. Ama değerleri milyonları aşan paramparça o önemli sanat eserlerini görünce büyük servetinin nereye harcanmış olduğunu anladı herkes.

II

Ömrünü hayaller, aşklar arasında tatlı tatlı pinekleyerek geçirmiş, atalarından kalmış, daha çok da kendilerinin kazandıkları milyonları bu yolda harcadığı için adı sanatsevere çıkmış zenginlerden birinin o güne kadar topladığı sanat eserlerinin açık arttırmayla satılmakta olduğu evinin önünde sıra sıra yaylılar, faytonlar, kupa arabaları bekliyordu. Bilindiği gibi, bu çeşit sanatseverler yok artık günümüzde. 19. yüzyılımız, milyonlarının tadını kâğıt üzerindeki rakamlarla çıkaran asık yüzlü bankerler çağı oldu.

Uzun salon akbabaların leşe üşüşmeleri gibi koşup gelmiş renkli bir ziyaretçi kalabalığıyla doluydu. Aralarında Gostiniy pasajdan, hatta bitpazarından gelmiş mavi redingotlu birçok Rus tüccar da vardı. Yüz ifadeleri daha bir katı, rahattı burada ve Rus tüccarların dükkânlarında müşterilerine gösterdikleri o yapmacıklı cana yakın, alçakgönüllü tavırları yoktu. Salonda, başka yerde olsa önlerinde yerlere kadar eğilecekleri çok sayıda aristokrat olmasını umursadıkları yoktu. Hiç sıkılmadan, rahat tavırlarla kitaplara, tablolara ne durumda olduklarını, ne kadar edeceklerini anlamak istiyor gibi dokunuyor, bilirkişilerin belirledikleri fiyatların çok üzerinde fiyatlar veriyorlardı. Kalabalıkta başkaları da vardı: Her öğlen açık arttırmaları dolaşmayı öğlen yemeğine yeğleyenler; koleksiyonunu zenginleştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmamayı kendine görev bilen, ayrıca on iki-bir ara-

sı yapacak başka işi de olmayan aristokrat sanatseverler; nihayet, açık arttırmalara aksatmadan her gün bir amacı olmadan gelen, sırf satışların nasıl sonuçlanacağını, kimin daha çok, kimin daha az vereceğini, kimin kimi alt edeceğini, kimin neyi alacağını merak eden cep delik cepken delik kimseler... Çok sayıda tablo gelişigüzel yerleştirilmişti salonda. Aralarında antika eşyalar; belki bir kez bile merak edip açıp içine bakmamış olan önceki sahibinin adının baş harfleri kapağında yazılı kitaplar... Çin vazoları, masa mermerleri; ayakları anka kuşu, sfenks, aslan pençesi biçiminde yaldızlı, yaldızsız antika mobilyalar, avizeler, aplikler... Antikacı dükkânlarında olduğunun tersine, hepsi üst üste yığılmıştı. Bir çeşit sanat kargaşası vardı salonda. Açık arttırma salonları genelde korkulu bir duygu uyandırır insanda: Bir cenaze töreni vardır orada sanki. Açık arttırma yapılan salonlar her zaman kasvetlidir. Pencerelerin önlerine mobilyalar, tablolar yığılı olduğu için içeriye az ışık girer. Sessizlik, yüzlerdeki suskunluk, açık arttırmayı yöneten kişinin mezardan geliyormuş gibi çıkan sesi, çekiç vuruşu... Tuhaf bir biçimde buraya toplanmış zavallı sanat eserleri için düzenlenmiş bir cenaze törenini andırır her şey... Açık arttırma salonlarında insanın içine dolan o tuhaf hüznü bütün bunlar daha da arttırıyor olmalı.

Açık arttırma iyice kızışmışa benziyordu. Efendi görünümlü bir grup insan öne çıkmış, durmadan bir şeyin fiyatını arttırıyorlardı. Yöneticisinin son arttırılan rakamı tekrar etmesine fırsat vermeden, fiyatın açılış fiyatının dört katına çıkmış olmasına karşın, her yandan "Ruble, ruble, ruble..." diye bağırarak yükseltiyorlardı fiyatı. Sanattan anlayan herkesin ilgilenmeden edemeyeceği bir portreydi bu çekişmenin nedeni. Portreyi yapan usta sanatçının yeteneği fırçasına yansımıştı. Portrenin birkaç kez onarıldığı, yenilendiği belliydi. Üzerinde bol bir giysi olan esmer bir Asyalının

portresiydi bu. Yüzünde çok değişik, tuhaf bir ifade vardı. Ama portrenin çevresindekileri daha çok şaşırtan, etkileyen olağanüstü canlı bakışlarıydı. Portrenin bakışları, gözlerine bakanların içine baktıkça daha çok işliyordu sanki. Ressamın bu tuhaflığı, olağanüstü büyüsü hemen herkesi kendine bağlamıştı. Bu portreyi elde etmek için yarışanların birçoğu fiyat inanılmaz yükseldiği için çekilmişti. Sonunda, onu kaçırmak istemeyen resim sever iki ünlü aristokrat kalmıştı. Giderek daha heyecanlanacaklar, fiyatı inanılmaz yükselteceklerdi ki, o anda salonda bulunanlardan birinin şöyle dediği duyuldu:

"İzninizle bir dakika aranıza girebilir miyim? Sanırım, burada herkesten çok benim hakkımdır bu portreye sahip olmak."

O anda salonda herkes dönüp bunu söyleyene bakmıştı. İriyarı, kıvırcık saçları uzun, otuz beş yaşlarında biriydi. Aydınlık bir tasasızlık okunan hoş yüzünden ruhunun sosyetenin insanı sıkan çalkantılarına yabancı olduğu belliydi. Giyim kuşamından modayı önemsemediği, her şeyinden bir ressam olduğu anlaşılıyordu. Gerçekten de, salonda bulunanların çoğunun bizzat tanıdığı ressam B'den başkası değildi bu.

Herkesin kendisine baktığını fark edince sürdürdü konuşmasını:

"Bu söylediğim tuhafınıza gitmiş olabilir, ancak, anlatacağım öyküyü dinlerseniz buna hakkım olduğunu anlayacağınızı sanıyorum. Herkes bunun aradığım portre olduğunu söylüyor."

Hemen herkesin yüzünde neredeyse doğal, saf bir merak belirmişti. Bu arada açık arttırma yöneticisi de ağzı açık, havaya kaldırdığı tokmak elinde, dinlemeye hazır, öylece kalakalmıştı. Öykünün başında kalabalığın çoğunluğu ister istemez portreye bakıyordu, ama daha sonra öykü giderek daha

ilginç olduğu için, gözlerini öyküyü anlatan ressamdan ayıramaz olmuştu. Şöyle anlatıyordu ressam:

"Kentimizin Kolomna bölümünü bilmeyeniniz yoktur. Petersburg'un başka yerlerine benzemez orası. Sanki başkent de değildir, taşra da... Kolomna Sokak'larında dolaşırken içinizden gençlik coşkusunun da heyecanının da uçup gittiğini hissedersiniz. Gelecek uğramaz buraya; sessizlik, geriye çekilme vardır burada, başkentin o hareketliliğinin durulduğu yerdir. Emekli memurlar, dullar, mahkeme kapılarına düşmüş, bu yüzden kendilerini ömür boyu burada yaşamaya mahkûm etmiş yoksul insanlar taşınırlar buraya. Gün boyu çarşı pazar dolaşıp duran, satıcı köylülerle boş boş çene çalan, her gün beş kapiklik kahve ile dört kapiklik şeker alan emekliye ayrılmış aşçı kadınlar ve nihayet, kısaca, kül rengi diyebileceğimiz, giysileri de, yüzleri de gökyüzünde güneşin, fırtınanın olmadığı, her şeyin bulanık göründüğü puslu günlerdeki gibi renksiz insanlar yaşar burada. Bu arada tiyatrolardan emekli gişe görevlilerini de; gene emekli, tanrı Mars'ın gözü morarmış, dudağı şişmiş beslemesi, dokuzuncu dereceden devlet memurlarını da saymak gerekir. Hiçbir tutku, heyecan yoktur bu insanlarda: Sağına soluna bakmadan yürürler, hep sessizdirler, bir şey düşünmezler. Odalarında eşya adına pek bir şeyleri yoktur. Kimi zaman, bütün gün biberon gibi ağızlarından eksik etmedikleri, iyisinden kiloluk bir şişe Rus votkası durur masalarının üzerinde. Ama gene de, pazar günleri saat gecenin on ikisini geçince Meşçanski Sokağı'nın babayiğidi genç Alman zanaatkârlar gibi yatıp yuvarlanmazlar yerlerde.

"Tenha bir yaşam vardır Kolomna'da: Çok seyrek, sokakların sessizliğini artistlerin doluştuğu gürültülü kupa arabaları bozar. Herkes yürür burada; içinde sakallı beygiri için samandan başka bir şeyin olmadığı faytonlar çoğu zaman boş dolaşırlar. Aylık kirası beş rubleye bile ev bulabilirsiniz

burada, hem de sabah kahvesi ücretsiz... Emekli aylığı alan dullar, buranın en aristokrat aileleridir. Ağırbaşlı, ciddidirler. Odalarını sık sık temizletirler. Bayan arkadaşlarıyla sığır etinin, lahananın pahalılığından söz ederler. Sıklıkla kızları gelir ziyaretlerine; ufak tefek, sesi pek çıkmayan, kimi zaman sevimli gencecik kızlardır bunlar. Bazılarının iğrenç bir finosu, odasında sarkacı hüzünlü hüzünlü tıklayan bir duvar saati vardır. Sonra, ellerine geçen para Kolomna'dan dışarı çıkmalarına izin vermeyen emekli artistler gelir. Yaşamını zevk içinde sürdüren her artist gibi bunlar da özgür düşünceli insanlardır. Sabahlıkları üzerinde, oturup piştovlarını onarırlar, karton parçalarını yapıştırarak evde kullanılacak bir şeyler yaparlar. Ziyaretlerine gelen dostlarıyla dama veya iskambil oynarlar. Günlerini böyle geçirirler, akşamları da, kimi zaman bir kadeh punç eklenmesiyle, gene öyle... Kolomna'nın bu önde gelenlerinden, aristokratlarından sonra inanılmaz düşük bir ayaktakımı gelir. Onları anlatmak eskimiş bir sirkede üreyen sinekleri saymak kadar zordur. Kendini duaya vermiş kocakarılar, içkiye vermiş kocakarılar; aynı anda kendini hem duaya hem içkiye vermiş kocakarılar; karıncalar gibi eşelenerek Kalinkin Köprüsü dolaylarından topladıkları eski püsküyü on beş kapiğe satmaya bitpazarına götüren çaresiz kocakarılar... Sözün kısası, durumunu iyi niyetli hiçbir siyasetçi ekonomistin düzeltemeyeceği, insanlığın en mutsuz, en çaresiz tortusu yaşar burada.

"Bunları, bu insanların sık sık neden bir anda yardıma gereksinim duyduklarını, borç para aramak zorunda kaldıklarını, bu yüzden de orada rehin karşılığı yüksek faizle para veren küçük çapta tefecilerin ortaya çıktığını sizlere göstermek için anlatıyorum. Bu küçük tefeciler büyük tefecilerden birkaç kat daha acımasızdırlar. Çünkü büyük tefeciler öyle ufak tefek şeylere dönüp bakmazlar bile, kupa arabasıyla gelen müşterilerle ilgilenirler yalnızca. Bu yüzden de küçük te-

fecilerin ruhunda acıma duygusu çabucak ölür. Bu tefecilerden biri de... Yalnız, bu arada şunu da söylemem gerekir, anlatmaya hazırlandığım olay geçen yüzyılda, özellikle de toprağı bol olsun İkinci Katerina zamanında olmuştur. Şunu da biliyor olmalısınız ki, o zamandan bu yana Kolomna'da yaşam çok değişmiştir.

"Evet, devam ediyorum, o zamanın tefecilerinin arasında kentin o bölümüne çok önceden yerleşmiş, her bakıma olağanüstü bir insan olan bir tefeci vardı. Asyalıların giydiği bol bir giysiyle dolaşırdı. Esmer yüzünden güneyli olduğu belliydi. Ama hangi millettendi, Hintli mi, Yunan mı, İranlı mı, bu konuda hiç kimse bir şey bilmiyor, söyleyemiyordu. Neredeyse inanılmaz uzun boyu; rengi korkunç esmer, zayıf, tutku dolu yüzü; kor gibi parlayan iri gözleri; kalın, gür kaşları... Bütün bunlar başkentin sıradan insanlarının tümünden ayırıyordu onu. Evi öteki küçük, ahşap evler gibi değildi. Bir zamanlar Cenovalı tüccarların kendilerine bol bol yaptırdıkları, pencereleri değişik büyüklükte, demir panjurlu, kapıları demir sürgülü, kocaman taş evleri andırıyordu. Bu tefecinin öteki tefecilerden ayrı bir özelliği vardı: Yoksul kocakarılardan savurgan saray görevlilerine kadar herkese istediği kadar para veriyordu. Kapısının önünde sık sık, pencerelerinden kimi zaman pek şık giyimli sosyete hanımefendilerinin başlarının göründüğü birbirinden şık kupa arabaları beklerdi. Evindeki demir sandıklarda sınırsız paranın, altının, pırlantanın, rehin alınmış değerli eşyanın olduğu söylentileri dolaşırdı ortada. Ancak, öteki tefeciler gibi açgözlü değildi. Müşterilerine her türlü kolaylığı gösterir, vadeyi oldukça uzun tutardı. Ama bu arada birtakım hesaplama oyunlarıyla faizi akıl almaz derecede yüksek çıkarırdı. En azından söylentiler böyleydi. Gelgelelim, olayın en tuhaf, herkesi şaşırtan yanı da, ondan borç para alanların hepsinin başına tuhaf şeylerin gelmesiydi: Ondan borç para alanların hepsi trajik bir şekilde ölüyordu. Dü-

pedüz bir yanılgı mıydı bu, kör inanca dayalı saçma söylenti mi, yoksa amaçlı uydurulmuş bir dedikodu mu, bilinmiyordu. Ne var ki, kısa bir süre sonra herkesin gözü önünde geçen birkaç olay son derece canlı ve şaşırtıcıydı.

"Aristokrat çevrenin en iyi ailesinden, genç yaşta devlet hizmetinde oldukça yükseklere çıkmış, son derece dürüst, ileride doğrunun, insan zekâsının ürünü yüce sanatın, güzelin ateşli savunucusu olacağı umudu veren bir genç kısa zamanda herkesin dikkatini üzerine çekmeye başlamıştı. Çok geçmeden, çariçemiz de onu fark etmiş, kendisini bilim ve genel olarak güzel sanatlar adına çok şeyler yapabileceği, yeteneğine uygun, hak ettiği bir göreve getirmişti. Genç devlet adamı ressamları, ozanları, bilim adamlarını topladı çevresine. Her birine bir görev vermek, onları çalışmaya yönlendirmek istiyordu. Kendi parasıyla yararlı birçok yapıt satın alıyor, ressamlara çok sayıda siparişler veriyor, teşvik ödülleri dağıtıyor, bu uğurda büyük paralar harcıyordu. Ve sonuna elinde avucunda bir şey kalmadı, paralar suyunu çekti. Ancak, içi sanat aşkıyla dolu olduğu için bu işi bırakmak istemiyordu. Sağdan soldan borç para almaya başlamış, sonunda o ünlü tefeciye başvurmuştu. Tefeciden yüklü miktarda borç para aldıktan sonra çok geçmeden bambaşka bir insan olup çıktı. Gelişen aklın ve sanatın her türlü ürününe düşman kesildi. Yapıtların hep kötü yanlarını görüyor, onlarla ilgili ters şeyler söylüyordu. Gelin görün ki, tam o sırada da Fransız Devrimi patlak verdi. Bu ona çirkin şeyler yapmak fırsatını sağladı. Her şeyde bir devrim özlemi, tehlikesi görmeye başladı. Öylesine kuşkucu olmuştu ki, sonunda kendinden bile kuşkulanmaya başlamış, gerçekle ilgisi olmayan korkunç ihbarlarda bulunmuş, birçok insanın canını yakmıştı. Bütün bunlar sonunda tahttakinin kulağına kadar gidecekti elbette. Olanları duyunca yüce gönüllü, yüreği iyilikle dolu çariçemiz dehşete kapıldı. Sözleri sözcü-

ğü sözcüğüne bizlere kadar ulaşamamış olsa da, derin anlamı çoğu insanın içine işlemişti. Özet olarak şöyle buyurmuştu çariçemiz: Monarşik düzende yüce, soylu düşünceler hiçbir zaman ezilmemiştir; zekâ, şiir, resim sanatı küçük görülmemiştir; tersine, yalnızca hükümdarlar korumuştur onları; Shakespeare'ler, Molière'ler onların soylu, yüce gönüllü kanatları altında var olmuşlardır; oysa Dante cumhuriyetçi yurdunda bir köşe bulamamıştır kendine; gerçek dehalar ancak monarşik devletlerin aydınlık çağında ortaya çıkmıştır, yoksa, günümüze kadar dünyaya bir tek ozan armağan etmemiş iğrenç terörist cumhuriyetler döneminde değil. İnsan ruhuna kargaşa, huzursuzluk değil, dinginlik ve barış verdikleri için gerçek sanatçı ozanları ötekilerden ayrı tutmak gerekir; bilim adamları, ozanlar, sanat eseri yaratan her insan imparatorun tacında bir inci, bir pırlantadır; yüce hükümdarların devri bu değerlerle güzelleşir, parlar, aydınlanır... Sözün kısası, bunları söylerken tanrısal bir güzelliğe bürünmüştü çariçemiz. Yaşlılarımızın bunları anlatırken gözyaşlarını tutamadıklarını çok iyi hatırlıyorum. Herkes yakından ilgileniyordu olayla. Rus insanının her zaman ezilenden yana olduğunu, bunun onun gurur verici özelliği olduğunu burada belirtmemiz gerekir. Çariçenin güvenini kötüye kullanan genç devlet adamı örnek bir cezaya çarptırılmış, görevinden alınmıştı kuşkusuz. Gelgelelim, onun için korkunç olan asıl ceza, insanların yüzlerinde gördüğü ifadeydi. Herkes kesinlikle aşağılıyordu onu. İnce ruhunun nasıl incindiğini anlatmak olanaksız. Gururu, boşa çıkan umutları, gelecekten bekledikleri... hepsi bir araya toplandı, kendini kaybettiği korkunç nöbetler, cinnetler arasında öldü.

"Herkesin gözü önünde geçmiş şaşırtıcı bir başka örnek: O zamanlar güzel kızlardan yana çok zengin olan kuzey başkentimizde, kentteki güzellerin hepsinden çok daha güzel

bir kız vardı. Bizim kuzey güzelliğimiz ile sıcak, güneşli bir günün öğlen saatlerinin güzelliğini kendinde harika bir biçimde toplamış, dünyada eşine az rastlanır, pırlanta gibi güzeller güzeli bir kızdı. Babam ömründe o kadar güzel bir kız görmediğini söylüyordu. Her şey vardı onda: zenginlik de, zekâ da, ruh güzelliği de... Peşinde olanlar çok fazlaydı. Onların içinde en dikkati çeken de son derece dürüst, yakışıklık yönünden de yiğitlik yönünden de gençlerin hepsinden önde, olağanüstü duygulu, aşk öykülerinin, kadınların gözdesi prens R. idi. Prens R. delicesine aşıktı bu kıza. Kız da aynı tutkulu bir sevgiyle karşılık veriyordu onun aşkına. Ne var ki, kızın akrabaları damat adayının yeterince zengin olmadığı görüşündeydi. Atadan kalma araziler uzun zamandır Prensin değildi; ailesi yoksul düşmüştü ve işlerinin kötü olduğu herkesin dilindeydi. Derken, sözde işlerini düzeltmek için ayrıldı Petersburg'dan Prens. Aradan bir süre geçtikten sonra pek şatafatlı, pek parlak döndü. Verdiği göz kamaştıran balolar, düzenlediği şölenler sarayda bile duyulur, bilinir oldu. Güzel kızın babası sonunda kızını ona vermeye razı oldu. Kentte görkemli bir düğün yapıldı. Damattaki bu değişikliğe, böylesine büyük bir parayı nereden bulduğuna kimse bir açıklama getiremiyordu. Ama onun bilinmedik bir tefeciden özel bir koşulla anlaşma yapıp çok yüksek faizle büyük miktarda borç para aldığını söyleyenler vardı. Ama ne olursa olsun, düğün başkentte herkesin dilindeydi. Herkes kıskanıyordu gelinle damadı. Yıllar süren karşılıklı büyük aşktan, ikisinin de katlandığı, çektiği özlem dolu acılardan, gösterdikleri soyluluktan söz ediyorlardı. Heyecana kapılan kadınlar genç çiftin ileride çok mutlu olacağını anlata anlata bitiremiyordu. Gelgelelim, hiç de öyle olmadı. Prens bir yıl içinde çok değişti. O zamana kadar son derece soylu, harika bir kişiliği varken bir yıl içinde bambaşka biri olup çıktı: Kuşkucu, kıskanç, sabırsız, dayanılmaz kaprisli biri

oldu. Önceden kimsenin beklemediği biçimde, karısını bir zorba gibi eziyor, hatta onu dövüyor, insanlık dışı şeyler yapıyordu. Kısa bir süre önce pırıl pırıl bir genç kız olan, erkeklerin arkasından koştuğu kadıncağızı bir yıl sonra kimse tanıyamaz olmuştu. Böylesine bir hayata artık katlanamayacağını anlayan kadın sonunda ilk kez, ayrılmak istediğini söylemeye başladı. Bunu duyunca kocası çılgına döndü. İlk yaptığı, elinde bıçak, öfkeyle karısının odasına dalmak oldu. O anda yetişip onu tutmasalardı, bıçaklardı da kadıncağızı... Bunun üzerine öfkeden kudurmuş gibi, kendine sapladı bıçağı, acılar içinde öldü.

"Toplumun gözü önünde geçen bu iki olaydan başka, toplumun alt tabakalarında geçmiş, hemen hepsi korkunç biçimde sonuçlanmış birçok olay daha anlatılıyordu. Dürüst, onurlu bir insan ayyaşın teki olup çıkıyor; bir tezgâhtar çalıştığı dükkânın sahibi tüccarı soyup soğana çeviriyor; uzun yıllar namusuyla çalışan bir arabacı birkaç metelik için yolcusunun boğazını kesiyordu... Ancak, kimi zaman abartılarak anlatılan bu olayların, Kolomna'da yaşayan kendi halinde insanlar üzerinde bir korku yaratmadığını söylemek olanaksızdır. Herkes bu tefecide bir uğursuzluk olduğuna inanıyordu. Kendisinden borç isteyenlere, kurbanın daha sonra kimseye açmaya cesaret edemediği, insanı dehşete düşürecek koşullarla para verdiğini; onun parasının yakıcı bir özelliğinin olduğunu, kendi kendine korlaştığını, üzerlerinde tuhaf birtakım işaretlerin olduğunu söylüyorlardı... Anlayacağınız, bir sürü saçma sapan söylenti dolaşıyordu ortada. Ayrıca şurası da ilginçti: Kolomna'da bütün o yaşlı kadınlar, küçük memurlar, küçük artistler, kısacası, yukarıda sözünü ettiğimiz yoksul halk o korkunç tefeciye başvurmaktansa sabretmeye, her türlü sıkıntıya katlanmaya çalışıyordu. Ruhunu şeytana satmaktansa ölmeye razı olmuş, açlıktan ölmüş yaşlı kadınlara bile rastlanıyordu. Tefeciyle so-

kak'ta karşılaşanlar korkuyla irkiliyorlardı. Onunla karşılaştıklarında hemen kenara çekiliyor, upuzun boyuyla gözden kaybolunca kadar arkasından bakıyorlardı. Yalnızca dış görünüşünde bile öylesine bir olağandışılık vardı ki, onu görünce herkes onun olağanüstü bir yaratık olduğu izlenimine kapılıyordu. Yüzünün, hiçbir insanda olmayan öylesine derin çizgileri, öylesine ateşli bronz rengi, kaşlarının o gürlüğü, gözlerinin insanın içine işleyen keskin bakışları, hatta kat kat, aşırı bol Asyalı giysisi... Bütün bunlar bu bedendeki ateşli tutkuların yanında öteki insanların bedeninde olan tutkuların hiç kaldığını söylüyor gibiydi. Onunla karşılaştığında babam olduğu yerde kalakalıyormuş, kendi kendine şöyle mırıldanmadan edemiyormuş: 'İblisin kendisi bu adam!' Bu arada sözü daha fazla uzatmadan, öykünün asıl kahramanı babamı anlatayım size.

"Her bakımdan kusursuz bir insandı babam. Ressamdı. Engin Rusya'nın bağrından çok seyrek çıkan sıra dışı bir ressamdı. Öğretmensiz, okulsuz, herhangi bir prensibe, sanatsal yasaya bağlı olmadan kendi kendini yetiştirmiş, yeteneğini kendi içinde arayıp bulmuş, belki kendisinin de bilmediği birtakım nedenlerle ruhunun gösterdiği yolda mükemmele yürümüş bir ressam... Günümüz ressamlarının 'alaylı' diye küçümsedikleri, başkalarının dediklerini umursamayan, yaptıkları yanlışlardan yılmayan, bildikleri yolda ilerleyen, giderek güçlenen, daha önce yaptıkları acemice resimleri gerilerde bırakan ressamlardan... İçgüdüsüyle her şeyin özünü hisseden, 'gerçek sanat'ın gerçek anlamını kavrayan; Rafaello'nun, Leonardo da Vinci'nin, Tiziano'nun, Correggio'nun tuvalindeki sıradan bir başın veya portrenin neden 'gerçek sanat' diye adlandırılabildiğini; ressamın bütün ısrarına karşın, tarih içerikli kocaman bir tablonun neden *tableau de genre*[8] diye anıldığını anlamış bir ressam... Ve duyguları, kişisel

8 (Fr.) Günlük hayattan tipik anları gösteren resim.

inancı babamın fırçasını, yüceliğin en yüksek basamağı olarak gördüğü Hıristiyanlık üzerine çalışmaya yönlendirdi. Çoğu ressamda görülen ünlü olma düşkünlüğü, sinirlilik yoktu onda. Kişilik sahibi, dürüst, dosdoğru, hatta dıştan biraz sert bir kabukla kaplı soğuk yapılı, ruhunda hafif bir gururun olmadığı söylenemeyecek, insanlara karşı hem hoşgörülü hem sert olabilen bir insandı.

"Sık sık şöyle derdi: 'Kimse için resim yaptığım yok benim. Konuk salonlarına assınlar diye yapmıyorum bu resimleri, kiliselere assınlar diye yapıyorum. Yaptığım resmi anlayan anlar, teşekkür eder, anlamayan ise nasıl olsa ona bakarak Tanrı'ya dua edecektir. Resimden anlamadığı için suçlamak olmaz sosyete insanını. Çünkü iskambil oyunları vardır onun aklında, güzel bir şaraptan anlar, atlardan anlar, başka bir şeyden anlamasına ne gerek var beyefendinin? Bazılarının az çok şundan bundan anladığı da olmuyor değildir, öylelerinden zarar gelir insana işte! Varsın herkes kendi işiyle ilgilensin! Bence, bilmediğini açık açık söyleyen insan, bilmediğini biliyormuş gibi görünüp ikiyüzlülük eden, her şeyi yüzüne gözüne bulaştıran insandan çok daha iyidir.'

"Babam resimlerine karşılık çok az bir para alırdı, yani ailesini geçindirmesine, resim çalışmalarını sürdürmesine yetecek ücretten fazlasını istemezdi. Bunun yanında, başkalarına yardım etmekten hiç geri durmaz, yoksul ressamlara her zaman yardım elini uzatırdı. Atalarının yalın, içten inancıyla inanırdı Tanrı'ya; işte belki de bu nedenle, eserlerinde yüzler birçok ustanın ulaşamadığı yüce bir anlam taşırdı. Çalışmalarının sürekliliğiyle, kendine çizdiği yoldan hiç sapmamasıyla, onu 'alaylı' veya 'cahil' diyerek küçümseyenlerin bile saygısını sonunda kazanmıştı. Kiliseden sürekli siparişler alıyor, hiç boş kalmıyordu. Aldığı siparişlerden biri çok uğraştırıyordu onu. Bu siparişin konusunun ne olduğunu hatırlamıyorum; bildiğim, yalnızca, tabloda karanlık ruhun olma-

sı gerektiğiydi. Durmadan, tabloda bunu nasıl vereceğini düşünüyordu. İnsanı boğan, ezen her şeyi anlatmak istiyordu burada. Böyle düşünürken kimi zaman ister istemez o tuhaf tefeci geliyordu aklına, o zaman şöyle geçiriyordu içinden: 'Evet, iblis olarak işte onun resmini yapmalıyım.'

Bir gün atölyesinde çalışırken kapının çalındığını duyup bir süre sonra odasına o korkunç tefecinin girdiğini görünce babamın nasıl şaşırdığını siz düşünün artık. Bütün bedeninin ürperdiğini hissetmişti.

"Tefeci gayet rahat, sordu babama: 'Ressam mısın sen?'

Şaşırmıştı babam, merakla ne olacağını bekliyordu. 'Evet, ressamım,' diye karşılık verdi.

"Pekâlâ... Öyleyse bir portremi yap benim. Sanırım yakında öleceğim, çoluk çocuğum da yok... Ama benden sonraya bir şey kalsın, yaşayayım istiyorum. Canlı gibi bir portremi yapabilir misin?'

"O anda şöyle düşündü babam: 'Bundan iyisi can sağlığı... Yapacağım tabloda iblis olarak ona yer vermemi kendi istiyor.' Tefecinin önerisini kabul etti babam. Zaman ve fiyat konusunda anlaştılar. Ertesi gün babam paletiyle, fırçalarıyla tefecinin evindeydi. Yüksek bir duvarla çevrili bir avlu, köpekler, sürgülü demir kapılar, kemerli pencereler, üzerleri acayip halılarla örtülü sandıklar ve nihayet, karşısında kıpırdamadan oturan tuhaf ev sahibi... Bütün bunlar değişik duygular uyandırmıştı babamda. Pencerelerin önüne sanki özellikle, birçok şey yığılmıştı, öyle ki, ancak tepedeki küçücük açık bir yerden ışık giriyordu. 'Aman şu anda ne güzel, tam yüzüne geliyor ışık!' diye geçirdi içinden babam ve tam yerinde bu ışığın kaçacağından korkuyormuş gibi heyecanla çalışmaya başladı. 'Ne güçlü bir ifade var yüzünde!' diye sürdürdü düşünmeyi. 'Şu anda onda hissettiğim gücün yarısını bile tabloma geçirebilirsem oradaki bütün azizleri, melekleri öldürür bu... Soluk birer göl-

ge gibi kalırlar. Nasıl şeytanca bir güç bu böyle! Onu biraz olsun gerçeğine yakın verebilecek olsam tuvalden fırlayacak gibi. Ne inanılmaz, şaşırtıcı yüz çizgileri var!' Bir yandan çalışmasını hızlandırır, tefecinin birtakım yüz çizgilerinin tuvale nasıl yansıdığını izlerken bir yandan da durmadan kendi kendine böyle düşünüyordu. Ama çizgiler, karşısında oturan tefeciyi giderek daha çok andırdıkça babamın içini kendisinin de anlayamadığı ağır bir duygu, bir tedirginlik sarıyordu. Öte yandan gene de, en küçük, en belirsiz bir ayrıntıyı, ifadeyi kaçırmamaya, tuvale geçirmeye çalışıyordu. Daha çok gözlerin üzerinde duruyordu. Bu gözlerde öylesine bir güç vardı ki, kimse onların gerçekte olduğu gibi tuvale aktarılabileceğini düşünemezdi. Babam gene de, ne pahasına olursa olsun, bu gözlerdeki en küçük çizgiyi, gölgeyi, sırrı yakalamaya çalışıyordu. Gelgelelim, fırçasıyla bu gözlerin derinliklerine indikçe ruhuna öylesine tuhaf bir tiksinti, anlaşılmaz bir ağırlık çöküyordu ki, kimi zaman fırçayı bırakmak, sonra tekrar eline almak zorunda kalıyordu. Ama sonunda dayanamaz olmuştu artık. Tefecinin gözleri ruhuna saplanıyordu sanki, içini dayanılmaz bir dehşetle dolduruyordu. Ertesi gün ve daha sonraki gün daha da ağırdı bu duygu. Korkuyordu babam. Sonunda bıraktı fırçayı, tefeciye portresine devam etmeyeceğini kesin bir dille söyledi. Bunu duyunca tuhaf tefecinin nasıl değiştiğini anlatmak çok zor. Babamın ayaklarına kapandı, kaderinin, dünyada varoluşunun buna bağlı olduğunu, fırçasıyla babamın en can alıcı noktaya dokunduğunu; gözlerini gerçekte olduğu gibi yaparsa hayatının olağanüstü bir güçle bu portrede devam edeceğini, öldükten sonra da dünyada kalmasının gerektiğini söyleyerek yalvarmaya başladı. Onun bu söyledikleri dehşete düşürdü babamı: Bu sözler ona öylesine inanılmaz, öylesine korkunç gelmişti ki, fırçayı da, paletini de fırlatıp attı elinden, koşarak çıkıp gitti.

"Bütün gün, bütün gece tedirgindi babam. Ertesi sabah bir kadın (tefecinin tek hizmetçisi kadın) tefecinin portresini getirdi babama. Kadın efendisinin bu portreyi istemediğini, onun için ödeme de yapmayacağını, portreyi geri gönderdiğini söyledi. Aynı günün akşamı tefecinin öldüğü, kendi dinine uygun bir cenaze töreniyle toprağa verileceği haberi geldi. Bütün bunları son derece yadırgamıştı babam. Ne var ki, o günden sonra kişiliğinde anlaşılmaz bir değişiklik oldu: İçinde nedenini anlayamadığı bir huzursuzluk, endişe vardı. Çok geçmeden de hiç kimsenin ondan beklemediği bir şey yaptı. Öğrencilerinden birinin eserleri sanat çevrelerinde, resimden anlayanlar arasında bir süredir hayli ilgi görüyordu. Babam kendi de bu öğrencisinin yetenekli olduğunu düşünüyor, onun çalışmalarıyla yakından ilgileniyordu. Gelgelelim, birden kıskanmaya başlamıştı bu öğrencisini. Ondan övgüyle söz edilmesine dayanamıyordu. Sonunda, yeniden onarılan büyük, zengin bir kilise için bu öğrencisine bir tablo ısmarlandığını duyunca patladı. 'Hayır, ağzı süt kokan o çocuğa kaptırmayacağım bu onuru!' diyordu. 'Yaşlıların ayağını kaydırmaya çok erken başladı beyefendi! Tanrıya şükür, ölmedim ben daha, gücüm kuvvetim de yerinde! Göreceğiz, kim kimin ayağını kaydıracak, göreceğiz!' Ve tertemiz, dürüst bir insan olan babam, o güne kadar hiç yapmadığı, kendine yakıştırmadığı şeyler yapmaya, çeşitli entrikalar, dolaplar çevirmeye başladı; sonunda her ressamın eseriyle katılabileceği bir yarışma düzenlenmesini sağladı. Sonra atölyesine kapandı, büyük bir tutkuyla çalışmaya başladı. Bütün gücünü, her şeyini bu tabloya verir gibiydi. Gerçekten de, o güne kadar yaptıklarından çok daha güzel bir eser çıkardı ortaya. Birinciliği onun kazanacağından kimsenin kuşkusu yoktu. Tablolar sergilendi. Babamınkinin yanında öteki tablolar çok sönük kalıyordu. Ama karar verecek kurulda, yanılmıyorsam din adamı olan biri her-

kesi şaşırtan bir şey söyledi. 'Eserin usta bir sanatçının elinden çıktığı belli, dedi. Ancak, tablodaki yüzlerde bir kutsallık yok. Hatta tersine, gözler iblisin gözleri gibi bakıyor. Sanatçının fırçası sanki kötü ruhun elindeymiş.' Herkes bir kez daha baktı babamın yaptığı tabloya. Gerçekten de, din adamına hak vermemek elde değildi. Babam, böylesine aşağılayıcı bir eleştirinin haklı olup olmadığını anlamak istiyormuş gibi koşup baktı tablosuna ve dehşetle, hemen herkes onun tabloya tefecinin gözlerini koymuş olduğunu gördü. Gözler öylesine iblisçe bakıyorlardı ki, elinde olmadan ürpermişti babam. Tablo kiliseye kabul edilmedi. Babam, birinciliği öğrencisinin kazandığını öğrenince anlatılamaz bir can sıkıntısı içinde eve döndü. Az kaldı annemi dövecek, biz çocukları evden kovacaktı. Fırçalarını, resim sehpasını parçaladı, tefecinin portresini indirdi duvardan, bir bıçak istedi, portreyi parçalayıp ateşe atmak niyetinde olduğu için şömineyi yakmalarını söyledi. O sırada odaya giren onun gibi ressam bir arkadaşı engel oldu bunu yapmasına. Bu arkadaşı kendinden hoşnut, hayattan büyük beklentileri olmayan, aldığı siparişleri, nasıl olurlarsa olsunlar, her zaman neşeyle çalışarak yapan, davetli olduğu her yemeğe, eğlenceye ise çok daha neşeli giden bir insandı.

"Yaklaşıp portreye bakarak sordu arkadaşı: 'Nedir yapmak istediğin? Yakacak mısın onu? Sakın ha, bence bu senin yaptığın en güzel portrelerden biri. Evet, geçenlerde ölen tefeci bu... Evet, gerçekten harika bir portre... Adamın kaşını, şusunu busunu bırakmışsın, gözlerini olduğu gibi, her şeyiyle geçmişsin tuvale. Gerçek hayatta hiç kimsenin gözleri senin bu portrende baktığı gibi bakmamıştır.'

"Babam portreyi şöminenin ateşine atmaya hazırlanırken:

"Şimdi de ateşin içinden nasıl baktıklarını göreceğim, dedi.

Arkadaşı kolunu tutup durdurdu babamı:

"Dur, Tanrı aşkına yapma! Seni o kadar rahatsız ediyorsa, bana ver onu, olsun bitsin.'

"Önce kabul etmedi babam, sonra razı oldu. Neşeli adam portreyi alıp son derece sevinçli, evine gitti.

"Onun arkasından daha sakinleşmiş hissetti kendini babam. Portreyle birlikte üzerinden büyük bir yük kalkmıştı sanki. Şimdi, artık geride kalan öfkesine, kıskançlığına, çekemezliğine, kişiliğindeki o belirgin değişikliğe şaşıyordu. Bu son yaptığını düşündükçe üzülüyor, içi sızlayarak kendi kendine şöyle diyordu:

"Evet, Tanrı'nın bir cezası bu bana. Yaptığım tablo yüzünden rezil oldum. Genç öğrencimi yok etmek için yaptım bu tabloyu. Şeytanca bir kıskançlık, çekemezlik duygusu hükmediyor olmalıydı fırçama, dolayısıyla tabloya şeytanca bir duygunun yansıması da olağandı.'

"Hemen gidip buldu eski öğrencisini, sımsıkı kucakladı onu, özür diledi; kendini affettirmek için elinden geleni yaptı. Arkasından, çalışmaları gene eski düzenine girdi. Ama daha sık durgunlaşmaya başlamıştı şimdi. Çoğu zaman susuyor, konuşmuyor, kimse için öyle sert, ters şeyler söylemiyor, daha çok dua ediyordu. Sert yüz ifadesi yumuşamıştı. Bu arada bir başka olay daha da sarstı babamı. Tefecinin portresini verdiği arkadaşıyla uzun süredir görüşmüyordu. Bir ara ziyaretine gitmeyi, halini hatırını sormayı düşünüyordu ki, hiç beklenmedik bir anda arkadaşı kendi çıkageldi. Kısa bir hoşsohbetten sonra şöyle dedi arkadaşı:

"Evet dostum, o portreyi yakmayı düşünmekte çok haklıymışsın. İnan, bir tuhaflık var onda... Sen ne dersen de, cadılara falan inanmam ben. Ama bir uğursuzluk var o portrede...'

"Nasıl yani?' diye sordu babam.

"Şöyle ki, onu odamın duvarına astım asalı öyle bir sıkıntı var ki içimde... Sanki birilerinin boğazını kesmek istiyorum. Hayatım boyunca uykusuzluk nedir bilmezdim, şimdi uyu-

yamadığım gibi, bir tuhaf rüyalar... Nasıl rüyalar gördüğümü anlatamayacağım sana... Gördüklerim rüya mı, başka bir şey mi, onu da bilmiyorum ya... Sanki bir şey boğmaya çalışıyor beni, hep portredeki o iğrenç ihtiyar görünüyor bana... Anlayacağın, nasıl olduğumu açıklayacak durumda değilim. Böyle bir şey gelmemişti başıma. O günden beri sersem gibiyim. Tuhaf bir korku var içimde, kötü bir şeyler olacakmış gibi geliyor bana... Birine hoş, içten bir şey söylemek gelmiyor içimden. Sanki yanımda biri oturuyor, beni kötü şeyler söylemeye zorluyor. Ve portreyi, onu benden ısrarla isteyen yeğenime verdiğimden bu yana üzerimden büyük bir ağırlık kalktı sanki. Gördüğün gibi, eski neşem yerine geldi. Evet dostum, meğer iblisin portresini yapmışsın sen!'

Arkadaşı bunları anlatırken babam dikkatle onu dinliyordu. Sonunda sordu:

"Peki portre şimdi yeğeninde mi?'

"Ne gezer!' dedi babamın neşeli arkadaşı. 'O da dayanamadı demek, besbelli, tefecinin ruhu bu kez onun içine girmiş olacak... Sanki çerçeveden dışarı fırlıyormuş tefeci, odanın içinde dolaşmaya başlıyormuş... Yeğenim öyle diyor. İnsanın aklı almıyor doğrusu... Aynı şeyleri bir ölçüde kendim de yaşamamış olsam, deli olduğunu düşüneceğim. Bir koleksiyoncuya satmış portreyi, o da bakmış olacak gibi değil, hemen elden çıkarmış...'

"Bu öykü çok etkiledi babamı. Derin düşüncelere dalıyordu, kuruntulu bir insan olmuştu. Öyle ki, çok geçmeden, fırçasını iblisin yönlendirdiğine, tefecinin yaşamının bir bölümünün o portreye geçtiğine, iblisin şimdi insanlara şeytanca telkinlerde bulunarak onları tedirgin ettiğine, ressamlara kıskançlık, çekemezlik gibi duyguları aşılayarak onları kötü yola sürüklediğine inanmaya başladı. Bunun hemen ardından gelen, birbirini izleyen üç felaketi, üç ani ölümü (karısının, kızının ve çocuk yaştaki oğlunun ölümünü) kendisi-

ne Tanrı'nın verdiği ceza olarak düşünmeye başladı. Bu dünyayı en kısa zamanda kesinlikle terk etmeye karar verdi. Ben dokuz yaşıma basınca güzel sanatlar akademisine yerleştirdi beni, kime ne kadar borcu varsa hepsini ödedi; uzak, ıssız bir manastıra kapandı, çok geçmeden de keşiş oldu. Orada manastır yaşamının katı tüm kurallarına harfi harfine uymasıyla öteki keşişleri hayrete düşürdü. Manastırın başrahibi onun dışarıdayken yetenekli bir ressam olduğunu öğrenince kendisinden kilisenin en önemli tasvirini yapmasını istedi. Ama dünyadan elini eteğini çekmiş, kendini dine vermiş keşiş kesinlikle reddetti başrahibin bu önerisini. Fırçasını eline alamayacağını, çünkü onun lanetlendiğini, böylesine kutsal bir işe girişmeyi hak etmesi için önce büyük çileler çekerek ruhunu temizlemesi gerektiğini söyledi. Zorlamadılar onu. Çileli manastır yaşamını, kendisi için elinden geldiğince zorlaştırıyor, ağırlaştırıyordu. Sonunda bunu da yeterli, yeterince çetin, çileli görmemeye başladı. Bütünüyle yapayalnız olmak için başrahibin onayını alıp bir ormanda inzivaya çekildi. Orada ağaç dallarından, yapraklardan bir hücre yaptı kendine. Yalnızca köklerle besleniyor, sırtında bir yerden bir yere taş taşıyor, güneşin doğuşundan batışına kadar güneş altında, kımıldamadan, kollarını gökyüzüne kaldırıp sürekli dua ediyordu. Anlayacağınız, ancak azizlerin yaşam öykülerinde rastlanılabilecek sabrın dayanılabilecek her derecesini, özverinin ulaşılabilecek her derecesini yaşıyor gibiydi. Böylece uzun süre, birkaç yıl bedenini, ona bir yandan hayat veren dualarla yaşatmaya çalışarak tükettikçe tüketti. Nihayet bir gün manastıra döndü, doğruca başrahibin yanına gidip kararlı bir sesle şöyle dedi: 'Artık hazırım. Tanrı izin verirse görevimi yapacağım.' Düşündüğü tasvirin konusu İsa'nın doğumuydu. Tasvirin üzerinde, hücresinden hiç çıkmadan, yalnızca kuru şeylerle açlığını bastırarak, durmadan dualar ederek bütün bir yıl çalıştı. Bir yıl sonra hazırdı tab-

lo. Gerçek mucize bir tabloydu bu... Şurasını belirtmek gerekir, manastırdaki rahiplerin de, başrahibin de resimden pek anladıkları yoktu, ama tablodaki yüzlerden yansıyan olağanüstü kutsal anlatım hepsini büyülemişti. Bebeğinin üzerine eğilmiş *en temiz ananın* yüzündeki ilahi huzur, sevecenlik; tanrısal bebeğin uzaklarda bir şeyler görüyormuş gibi olgun bakan gözlerindeki derin ifade; bu kutsal olayın büyüsüyle şaşkına dönmüş, onun ayaklarına kapanmış komutanların görkemli sessizliği ve nihayet tabloyu bütünüyle kaplamış o anlatılmaz huzur... Bütün bunlar öylesine güçlü, öylesine güzel bir uyum içindeydi ki, keşişler hep birlikte yeni tasvirin önünde büyülenmiş yere diz çökmüştü. Duygulanan başrahip şöyle dedi: 'Hayır, insan yalnızca sanat yeteneğiyle yapamaz böyle bir tabloyu. İlahi gücün elindeydi senin fırçan, yüce Tanrım kutsamış senin bu emeğini.'

"Bu arada ben akademide öğrenimimi altın madalya ile bitirmiş, bu madalyayla birlikte, yirmi yaşında genç her ressamın hayali İtalya'ya bir de burs kazanmıştım. Yola çıkmadan önce, on iki yıldır görmediğim babamla vedalaşmak istedim. Ne yalan söyleyeyim, yüzü bile silinmişti belleğimden. Manastırda son derece katı, çileli bir yaşam sürdüğüyle ilgili bir şeyler duymuştum. Dünyayla tüm ilişkisini kesmiş, yalnızca hücresini bilen, durmadan dua eden, çökmüş, sürekli oruç tutmaktan bitkin düşmüş, yüzünde renk kalmamış bir çilekeşle karşılaşmayı bekliyordum. Ama karşımda pırıl pırıl yüzlü, neredeyse kutsal bir ihtiyar görünce ne kadar şaşırdığımı anlatamam! Çileli yaşamının en küçük bir izi yoktu üzerinde: Yüzünde göksel bir neşenin ışıltısı vardı. Kar beyazı sakalı göğsünün üzerine dökülüyor; neredeyse tüy gibi yumuşacık, gümüş rengi saçları siyah cüppesinin katları arasından belindeki ip kuşağına kadar uzanıyordu. Beni en çok şaşırtan da, ömrümün sonuna kadar unutmayacağım, ruhumun derinliklerinde saklayacağım ve her meslektaşımın da

aynı şeyi yapmasını dilediğim, sanatla ilgili sözleri, düşünceleri oldu. Beni kutsaması için yanına gittiğimde şöyle dedi:

'Bekliyordum seni oğlum! Bundan sonraki yaşamını belirleyecek bir yolun başındasın. Tertemizdir bu yol, sapma ondan, dosdoğru git. Yetenek var sende. Sanat, Tanrı'nın en yüce armağanıdır insana. Yok etme bu yeteneğini. Gördüğün her şeyi incele, öğren, fırçana boyun eğmelerini sağla. Her şeyin özüne in, en önemlisi de, Tanrının yüce sırrına ulaşmaya çalış. Ne mutlu bu sırra eren seçilmişe! Onun için değersiz hiçbir şey yoktur doğada. Yüce şeylerde olduğu kadar basit şeylerde de büyüktür bir sanatçı. Basit şeylere karşı küçümser değildir. Çünkü içindeki güzeli, yaratıcının ona verdiği ruhu yakalamayı bilir. O zaman yüce bir anlam kazanır basit olan, ruhu ortaya çıkar. İnsanoğluna Tanrının cennetini anlatan sanattadır ve işte yalnızca bunun için her şeyden yücedir sanat. Dünyanın her çeşit heyecanından, telaşından çok çok yücelerdedir. Yaratmanın yıkmaktan çok çok yücelerde olması gibi... Bir meleğin, yalnızca tertemiz masumluğuyla, aydınlık ruhuyla dünyasal tüm güçlerden, şeytanın o mağrur tutkusundan çok çok yücelerde olması gibi... Sanatın, yarattığı her şey de, dünyada ne var ne yok, hepsinden çok çok yücelerdedir, yücedir... Sahip olduğun her şeyi ver ona, bütün tutkunla sev onu. Dünyevi hırslar kokan bir tutkuyla değil, ama dingin, sakin göksel bir tutkuyla sev. Bu tutku olmazsa dünyada yücelere ulaşamaz insan, huzurun büyüleyici seslerini çıkaramaz. Çünkü o olmadan iç huzuruna, barışa ulaşamaz. Bunu sanat sağlar ona. İnsan ruhundan yakınmayı uzak tutar sanat, onu tertemiz dualarla Tanrı'ya yöneltir. Ancak bazı anlar vardır, karanlık anlar...'

"Birden sustu babam, aydınlık yüzü bulutlarla kaplanmış gibi hüzünlendi:

"Yaşamımda bir olay vardır,' diye sürdürdü konuşmasını. 'Resmini yaptığım o tuhaf şeyin ne olduğunu bu güne kadar

anlayabilmiş değilim. Sanki bir şeytanın hayaliydi. Biliyorum, çoğu kimse şeytanın varlığını kabul etmez. Bu nedenle ben de söz etmeyeceğim ondan. Yalnızca şu kadarını söyleyeceğim sana, iğrenerek, yapıyordum onun resmini. Yaparken, mesleğime en küçük bir sevgi duymuyordum. Yaptığım resmin aslına sadık olması için içimdeki her şeyi acımadan sindirmeye çalışarak zorluyordum kendimi. Bir sanat eseri değildi bu yaptığım, dolayısıyla, ona bakan herkesin içine bir başkaldırı duygusu, bir tedirginlik doluyordu. Bir sanat eserinin uyandıracağı duygular değildi bunlar. Çünkü onu yaparken benim ruhumda da büyük bir huzursuzluk vardı. Yaptığım bu portrenin elden ele dolaştığını, ressamlarda meslektaşlarına karşı kıskançlık, karanlık bir haset, nefret, öfke duyguları uyandırarak onlara dayanılmaz sıkıntılar verdiğini, acılar çektirdiğini söylüyorlardı. Böyle tutkulardan Tanrı korusun seni oğlum! İnsana böyle tutkulardan daha büyük acı veren bir şey yoktur. Bu çeşit tutkuların sana vereceği acıların gölgesini çekeceğine, dünyadaki en büyük acıları çek, daha iyi. Ruh temizliğini her zaman koru. Yeteneği olan insanın ruhça da temiz olması gerekir. Başkalarının birçok şeyi bağışlanır, ama sanatçının bağışlanmaz. Sabah evinden tertemiz bayramlık giysisiyle çıkan bir insanın üzerine yoldan geçen bir arabanın tekerleğinden bir parça çamur sıçrasa hemen çevresini alır insanlar, yanlarından gündelik giysileri çamur içinde geçen başkalarını görmezler, parmaklarıyla onu göstererek pasaklılığından söz etmeye başlarlar. Gündelik giysilerde lekeler dikkati çekmez çünkü.'

"Kutsayıp kucakladı beni babam. O anda olduğum kadar yüce duygular içinde hiçbir zaman olmadım. Bir oğul duygusundan çok daha büyük bir sevgiyle, saygıyla başımı koydum göğsüne, gümüş rengi yumuşacık sakalını öptüm. Gözleri dolu dolu olmuştu.

"Tam ayrılırken şöyle dedi:

"Yerine getirmeni istediğim bir dileğim var oğlum! Sözünü ettiğim portreyi bir gün bir yerde görürsün belki. Olağandışı gözlerinden ve sıra dışı bakışından hemen tanırsın onu, ne pahasına olursa olsun, parçala onu, yok et...'

"Siz söyleyin, babamın bu isteğini yerine getireceğime yeminler ederek söz vermeden edebilir miydim? On beş yıldır arıyorum, şimdi bu açık arttırmada birden karşıma çıkan bu portre kadar babamın anlattığı portreye benzeyen başka bir portre görmedim..."

Genç ressam konuşmasını bitirince portreyi bir kez daha görmek için dönüp duvara baktı. O anda salonda bulunan herkes de aynı şeyi yapmış, o yana, olağanüstü portrenin asılı olduğu yere bakmıştı. Ama şaşılacak şeydi: Portre duvarda yoktu. Bir uğultu kapladı salonu, her kafadan bir ses çıkmaya başladı. Arkasından herkesin açık seçik fark ettiği bir ses duyuldu:

"Çaldılar onu."

Genç ressamın anlattıklarına kendini kaptırmış kalabalığın dalgınlığından yararlanıp biri çalmıştı o tuhaf portreyi. Herkes şaşkın, uzun süre öylece kalakalmıştı. O olağanüstü gözleri gerçekten görmüşler miydi; yoksa bu, eski tablolara sürekli bakmaktan yorulmuş gözlerinin yalnızca bir anlık yanılgısı mıydı, kimse bilemedi...

Palto

Bir devlet dairesinde... Ama iyisi mi, hangi dairede olduğunu söylemeyelim. Çünkü daireler, alaylar, kalem odaları, sözün kısası, devlet kurumlarının hepsi çok kızıyorlar buna. Günümüzde herkes, kendine yapılmış bir hakareti içinde bulunduğu kuruma yapılmış sayıyor. Duyduğuma göre, hangi kentin olduğunu anımsamıyorum, bir polis müdürü yüzbaşı geçenlerde üst makama, kentte devlet yasalarının ayaklar altına alındığını, kutsal görevinin tam anlamıyla aşağılandığını açıkça yazdığı bir dilekçe vermiş. Dilekçesine delil olarak da, her on sayfada bir olmak üzere sık sık, bir polis müdüründen (üstelik kimi yerde sarhoş bir polis müdüründen) söz edilen kalın mı kalın bir aşk romanı eklemiş.

Öyleyse, iyisi mi, biz de bu olayın geçtiği dairenin ismini vermeden, yalnızca bir devlet dairesinde diyelim. Ve işte, bir devlet dairesinde bir memur çalışıyordu. Onun gözde, başarılı bir memur olduğunu söyleyemeyiz. Kısa boyluydu, yüzü hafif çilli, saçları hafif sarı, gözleri aşırı miyop, tepesi oldukça açıktı. Basurlu her insanınki gibi renksiz yüzü kırış kırıştı... Ama ne yaparsınız! Petersburg'un iklimi... Rütbesi-

ne gelince (bilirsiniz, bizde bir insanın önce rütbesini söylemek gerekir), oldum olası dokuzuncu derece devlet memuru dedikleri memurlardandı. Bilindiği gibi, başkalarını ısıramayan kimi yazarımız onlarla pek güzel alay eder. Memurumuzun soyadı Başmaçkin[1] idi. Anlaşılacağı gibi, potin sözcüğünden geliyordu soyadı. Ne var ki, bu soyadını ne zaman ve nasıl aldığı konusunda hiç kimsenin bir bilgisi yoktu. Babası da dedesi de, hatta kayınpederi bile Başmaçkin soyadını taşıyordu ve üç yılda bir tabanlarını değiştirdikleri çizmeleriyle dolaşırlardı. Adı Akakiy Akakiyeviç idi. Bu isim okuyucuya belki biraz tuhaf ve uydurma gelecektir, ama bunun hiç de uydurma olmadığını, olayların kendiliğinden böyle geliştiğini ve ona başka bir isim verme olanağı olmadığını söyleyebiliriz. Şöyle ki: Akakiy Akakiyeviç, hafızam beni yanıltmıyorsa, 23 Mart gecesi geç saatte doğmuş. Toprağı bol olsun, memur karısı annesi çok iyi bir kadınmış. Gerektiği biçimde vaftiz ettirecek olmuş çocuğunu. Kadıncağız kapının hemen karşısındaki yatağından henüz kalkmamışmış. Senatoda masa şefi olan vaftiz babası İvan İvanoviç Yeroşkin ile mahalle jandarma subayının karısı olan vaftiz anası, son derece erdemli Arina Semyonovna Belobryuşkova karyolanın sağ yanında ayakta duruyorlarmış. Bebeğin annesine günün üç aziz isminden birini seçmesini söylemişler: "Mokkiy mi, Sossiy mi olsun? Yoksa çocuğuna çileci Hozdazat'ın adını mı vermek istersin?" Toprağı bol olsun, kadıncağız şöyle demiş: "Hayır, sıradan isimler bunlar." Kadına yardımcı olmak için takvimin başka bir sayfasına bakmışlar. Bu kez şu isimler çıkmış: Trifiliy, Dula, Varahasiy. Annesi bunları da beğenmemiş: "Ne biçim isim bunlar, ömrümde böyle isimler duymadım ben. Trifiliy, Varahasiy olacağına Varadat veya Varuh olsaydı bari." Başka bir sayfa daha açmışlar, bu kez Pavsikahiy ile Vahtisiy çıkmış. "Anladım, demiş yaş-

1 Türkçede "koşmak" anlamına gelen potin sözcüğünden türemiştir.

lı kadın, besbelli, kaderi böyle çocuğumun... Öyleyse babasının ismini verelim ona, daha iyi... Babasının adı Akakiy'di, varsın oğlunun adı da Akakiy olsun. Böylece Akakiy Akakiyeviç (Akakiy oğlu Akakiy) olmuş adı. Bebeği vaftiz etmişler. Ama bu arada bebek çok ağlamış, ileride dokuzuncu derece devlet memuru olacağını hissediyormuş gibi buruşturmuş yüzünü. Her şey böyle olmuş işte.

Ona bu adın zorunluluktan verildiğini, başka bir ad bulamadıklarını okuyucu bilsin diye anlattık bunu. Onun bu daireye nasıl ve ne zaman girdiğini, onu oraya kimin yerleştirdiğini ise hatırlayan yoktu. Kaç başkan ve müdür değişmişse hepsi onu aynı masada, aynı durumda oturur, aynı işi yapar bir yazıcı olarak görmüşlerdi. Öyle ki, sonra ondan söz ederlerken onun bir yazıcı olarak aynı resmî giysisiyle, aynı saçsız tepesiyle dünyaya sanki böyle hazır geldiğini söylüyorlardı. Dairede kimse ilgilenmiyordu onunla. Odacılar, yanlarından o geçerken yerlerinden bile kalkmamaları bir yana, bekleme odasından değersiz bir sinek geçiyormuş gibi onunla ilgilenmiyorlardı bile. Amirleri sanki soğuk, acımasız davranıyorlardı ona karşı. Sıradan bir masa şefi yardımcısı bile, devlet dairelerinde alışılmış olduğu gibi, "şunlar temize çekilecek", veya "buyurun size ilginç bir iş" demeden, veya buna benzer gönül alıcı bir şeyler söylemeden, gözüne sokar gibi önüne atıveriyordu evrakları. Ve o yalnızca evraklara bakarak, başını kaldırıp onları kimin getirdiğine, onun bunu yapmaya hakkı olup olmadığına bakmadan alıyordu kağıtları. Hemen temize çekmeye koyuluyordu.

Genç memurlar eğleniyorlardı onunla, kalem odası memurlarının espri yeteneği düzeyinde takılıyorlardı ona. Onun yetmiş yaşındaki ev sahibesiyle ilgili, hemen oracıkta uydurdukları birtakım öyküler anlatıyorlardı. Oturduğu evin sahibesi yetmiş yaşındaki kadından söz ediyorlar, yaşlı kadının onu dövdüğünü söylüyorlar, düğünün ne zaman

olacağını soruyorlar, ufaladıkları kağıt parçalarını başından aşağı dökerken bunların kar taneleri olduğunu söylüyorlardı. Ne var ki, Akakiy Akakiyeviç karşısında hiç kimse yokmuş gibi, ağzını açıp bir karşılık vermiyordu bütün bu söylenenlere. Genç memurların ona bu şekilde takılmaları çalışmasına engel bile olmuyordu. Bütün bu sıkıntı, kargaşa arasında yazısında tek yanlış yapmıyordu. Ancak, şakalar artık dozunu aşınca, yazmasına engel olmak için kolundan dürtmeye başladıklarında şöyle diyordu: "Rahat bırakın beni! Ne diye rahat vermiyorsunuz bana?" Bunları söylerken sesinde de, sözcüklerinde de tuhaf, insanın içini acıtan bir şey oluyordu. Öyle ki, kısa bir süre önce daireye atanmış genç bir memur öteki gençler gibi ona takılmaya başlamış, ama sonra yıldırım çarpmış gibi ansızın durmuş, Akakiy Akakiyeviç'e takılmayı bir anda bırakmış, ona karşı davranışı değişmişti. Görgülü, saygılı insanlar diye bellediği genç arkadaşlarından çok değişik bir güç uzaklaştırmıştı onu. Daha sonra en neşeli olduğu dakikalarda bile "Rahat bırakın beni! Ne diye rahat vermiyorsunuz bana?" diye sızlanan, tepesinde saçları dökülmüş kısa boylu memurun hayali uzun süre gitmemişti gözünün önünden. Onun bu insanın içini sızlatan sözcüklerinde bambaşka bir anlam vardı sanki: "Ben de sizin gibi bir insanım!" Elleriyle yüzünü kapıyordu zavallı genç. Daha sonra uzun yıllar da, insanların insanlıktan ne denli uzak olduklarını, iyi bildiği kişilerin ruhlarında bile ne acımasız bir kabalığın olduğunu gördükçe aynı acıyla titreyecekti yüreği. Aman Tanrım! Herkesin soylu, dürüst bildiği insanlarda bile görecekti aynı kabalığı...

İşine Akakiy Akakiyeviç kadar bağlı birini bulmak çok zordu. Onun için şöyle söylesek bile azdır: Büyük bir gayretle çalışırdı. Yo, hayır, sevgiyle yapıyordu görevini. Yazı temize çekmek işi çok değişik, çok hoş bir dünyaydı onun için. Yüzünden belliydi bundan büyük haz duyduğu. Bazı harf-

leri özellikle seviyordu. Yazarken sıra o harflere geldiğinde heyecanlanıyordu, bir gülümseme dolaşıyordu yüzünde, daha güzel yazabilmek için gözlerini kısıyor, dudaklarını yemeye başlıyordu. Öyle ki, o anda kaleminin hangi harfi döktürmekte olduğu yüzünden anlaşılabilecekti neredeyse. Ona çalışkanlığıyla orantılı olarak ödüller vermiş olsalardı (gerçi inanamazdı böyle bir şeye) bu zamana kadar belki beşinci dereceye bile çıkmış olurdu. Ama, şakacı arkadaşlarının dedikleri gibi, onca didinmesine karşılık ancak bir basur sahibi olabilmişti... Ne var ki, onunla hiç kimsenin ilgilenmediğini söylemek de olmazdı. İyi yürekli bir direktör onun çok çalıştığını görmüş, onu onurlandırmak amacıyla kendisine her zamanki evrak temize çekme işi yerine artık daha önemli bir iş verilmesini söylemişti. Özellikle, hazırlanmış dosyaların gerekli yerlere gönderilme işiydi bu. Yalnızca, gönderilecek dosyaların adlarını değiştirecek, bazı yerlerde cümlelerdeki bazı birinci şahıs zamirlerini üçüncü şahıs yapacaktı. Bu iş onu öylesine bunalttı, sıktı ki, alnını silmeye, ovalamaya başladı, sonunda direktörün karşısına çıkıp şöyle dedi: "Hayır, iyisi mi emredin, ben gene evrak temize çekeyim." O günden sonra sürekli evrak temize çekmek işinde kaldı. Evrak temize çekmek işinden daha önemli bir iş olamazmış gibi geliyordu ona.

Üstünü başını önemsediği yoktu: Resmî giysisi yeşil değildi artık, koyu sarı bir un rengi almıştı. Yakası küçük ve dardı, öyle ki, yakasının arasından fırlayan ince, hiç de uzun olmayan boynu, yabancı satıcıların başları üzerinde taşıdıkları tablalarda onlarcasını sattıkları, başını sallayan alçıdan kedilerinki gibi çok uzun görünüyordu. Ayrıca, resmî giysisine her zaman bir şeyler yapışmış dolaşıyordu: ya kuru bir ot, ya da bir iplik parçası. Bu konuda doğrusu özel bir yeteneği de vardı. Sokakta yürürken, tam bir pencereden sokağa çöp atılacak olsa, o anda o pencerenin altından geçeceği tutardı.

Bu yüzden, şapkasının tepesinde her zaman kavun karpuz kabukları, buna benzer bir sürü abuk sabuk şey olurdu. Sokakta yürürken çevresinde neler olup bittiğiyle bir gün bile ilgilenmemişti. Oysa, bilindiği gibi, genç memurlar sokakta karşı kaldırımda yürüyen birinin paça bağının çözülmüş olduğunu bile fark edecek kadar (o anda her zaman kurnaz bir gülümseme dolaşır yüzlerinde) gözlerini dört açıp yürürler.

Ama Akakiy Akakiyeviç bir şeye bakacak olsa, baktığı her şeyde yalnızca, pek düzgün el yazısıyla özene bezene yazmış olduğu güzel satırları görürdü. Ancak, sıcak soluğunu yüzüne üfleyen bir atın burnunu omzunda hissettiğinde fark ederdi düzgün satırların arasında değil, sokağın ortasında olduğunu.

Eve gelince hemen masaya oturur, tadını, lezzetini hiç fark etmeden, çabucak çorbasını kaşıklar, soğanlı etli yemekten biraz atıştırırdı. Bu arada çorbanın da, yemeğin de içine düşmüş sinekleri, o anda Tanrı'nın yolladığı her şeyle birlikte indirirdi mideye. Karnının doyduğunu hissedince kalkardı masadan, mürekkep hokkasını çıkarır, eve getirdiği evrakları temize çekmeye başlardı. Getirdiği böyle bir evrak yoksa, kendi zevki için bir kopyasını evde bulundurduğu, deyiş güzelliği pek olmasa da, yeni veya önemli bir kişiye yazılmış bir yazının kopyasını önüne alır, onu tekrar temize çekerdi.

Petersburg'un kül rengi gökyüzünün iyice kararmaya yüz tuttuğu, memur takımının her birinin maaşına, iştahına göre karnını tıka basa doldurduktan sonra (dairedeki kalem gıcırtılarından, koşuşturmadan, kendilerinin veya başkalarının zorunlu işlerinden, bazı iyi niyetlilerin kendilerini seve seve gereğinden bile fazla verdikleri onca telaştan kurtulmuşlardır artık) günün geri kalan bölümünde hangi zevkleri tadacaklarını düşündüğü yani daha bir atik olanların tiyatroya gittiği; kiminin, sokağa çıkıp kadınların süslü şap-

kalarına bakarak geçirdiği; kiminin, küçük bir memur grubunun gözdesi çekici bir kıza iltifatlar yaparak değerlendirmek için danslı akşam toplantılarına gittiği, bazılarının ise, (en çok bu yola başvururlar) üçüncü veya dördüncü kattaki memur arkadaşının iki oda bir hol, küçük dairesine (bazılarının dairesinde çok özveri isteyen, akşam yemeklerinden, gezmelerden vazgeçilerek elde edilmiş avize gibi, başka eşyalar gibi lüks olan mutfak bile vardı) gittiği, memurların uzun çubuklarını tüttürüp, ucuz cinsinden peksimet yanında birkaç bardak çay içerken kağıt oynamak, bu arada kağıtlar dağıtılırken de, yüksek sosyeteden gelen dedikodulardan söz etmek (Rus insanı bu tür dedikodulardan söz etmeyi pek sever, hatta anlatılacak böyle bir dedikodu yoksa, o zaman Falkonet'in heykelinin kuyruğunu kopardığı rapor edilen komutanın yıllardır dillerde dolaşan öyküsü tekrar anlatılır) için arkadaşlarının küçük dairelerine dağıldıkları saatlerde Akakiy Akakiyeviç eğlenceye falan gitmezdi. Danslı bir akşam toplantısında gören hiç olmamıştı onu. Doyasıya yazdıktan sonra yatağına uzanır, gülümseyerek yarın dairede yapacaklarını düşünmeye koyulurdu: "Umarın temize çekilecek bir şeyler çıkar..." Yıllık dört yüz ruble maaşıyla mutlu olabilen bir memurun, yaşam yoluna serpili (yalnızca dokuzuncu dereceden memurlar için değil, üçüncü, birinci, yedinci derece, hatta danışmanlık yapmayan bütün devlet danışmanları için de söz konusu olan) birtakım sıkıntılar olmasaydı, yaşamı yaşlılık yıllarına kadar belki böyle sürüp gidecekti.

Yılda dört yüz ruble veya buna yakın bir ücret alan herkes için Petersburg'da güçlü bir düşman vardır. Bu düşman bizim kuzeyin, her ne kadar sağlıklı olduğunu söyleseler de, amansız soğuğundan başkası değildir. Sabahın saat sekizinden sonra, özellikle, dairelerine gitmekte olan devlet memurlarının sokakları doldurduğu saatlerde bu düşman in-

sanların burnuna öylesine şiddetli, diken gibi batan fiskeler indirmeye başlar ki, zavallı memurlar burunlarını nereye saklayacaklarını bilemezler. Üst düzey memurların bile alnı soğuktan acıyorken, gözlerinden yaş geliyorken zavallı dokuzuncu dereceden memurların korunacak bir şeyleri yoktur. Tek korunmaları, ince paltoları içinde önlerindeki beş altı sokağı elden geldiğince çabuk koşarak geçmek, sonra kapıcı odasında, yolda donmuş yetenekleri çözülünceye, görev yapabilecek duruma gelinceye kadar ayaklarını yere vurarak tepinmektir. Akakiy Akakiyeviç, koşarak geçmesi gereken beş altı sokağı elinden geldiğince hızlı koşarak geçmesine karşın, bir süredir sırtının, omuzlarının soğuktan sızladığını hissetmeye başlamıştı. Sonunda, bunun suçlusunun paltosu olup olmadığını düşünür olmuştu. Evde paltosunun sağını solunu güzelce gözden geçirdikten sonra iki yerinin, özellikle sırtında ve omuz başlarında bazı yerlerin incelmiş olduğunu gördü. Kumaş o kadar erimişti ki delinmiş, astar dışarı çıkmıştı. Bu arada şunu da belirtmemiz gerekir, Arkadiy Arkadiyeviç'in paltosu dairede memurlar arasında bir alay konusuydu. Hatta "soylu palto" adını atmış, "sabahlık" adını takmışlardı ona. Aslında tuhaf da bir yapısı vardı paltosunun: Yakası her yıl biraz daha küçülüyordu, çünkü öteki bölümlerinin yamanmasında kullanılıyordu yakası. Yamalar terzinin ustalığını göstermiyordu. Torba gibi sarkıyorlardı çünkü, çirkindiler. Durumu görünce Akakiy Akaki paltosunu Petroviç'e, arka merdivende dördüncü katta bir yerde oturan ve tek gözü kör, bütün yüzü çiçek bozuğu olduğu halde, memur giysilerini, her türlü pantolonu, frakı (elbette ayıkken ve kafasında kurduğu başka planları yokken) başarıyla onarabilen terzi Petroviç'e götürmesi gerektiğine karar verdi. Bu terziden uzun boylu söz etmeye elbette gerek olmazdı, ama öykülerde yer alan her kişiyi etraflıca tanıtmak bizde adet olduğu için, elimizden bir şey gelmez, biz

de yapmak zorundayız aynı şeyi... İzin verin bu arada terzi Petroviç'i de anlatalım. Bir zamanlar yalnızca küçük adıyla Grigoriy derlerdi ona. Bir toprak sahibinin toprağa bağlı kölesiydi. Sonra özgürlük kâğıdını eline alıp, önceleri her büyük bayramda, sonraları ise, takvim yaprağında küçük haçlarla işaretli her yortuda küfelik olana kadar içmeye başladığında ise daha bir saygın olsun diye küçük adıyla değil, baba adı Petroviç'le çağırmaya başlamışlardı onu. Bu açıdan atalarının yolunu izlemiş, karısıyla tartışırken ona dinsiz karı, Alman karısı diye bağırmaya başlamıştı. Madem Petroviç'in karısından açtık, ondan da biraz söz edelim. Ancak, bu kadınla ilgili çok az şey biliniyor. Bilinen, Petroviç'in bir karısı olduğu, kadının başörtüsü kullanmayıp, başına çenesinin altından bağcıklı bir şapkacık giydiği; pek güzel sayılamayacağı; (en azından, sokakta karşılaştığı muhafız alayının bazı erleri şapkasının altından yüzüne baktıklarında yüzlerini buruşturup tuhaf bir ses çıkararak yanından uzaklaştıklarına göre), gerçekten güzel olmadığıydı.

Petroviç'in dairesine çıkan arka merdiven, doğrusunu isterseniz, Petersburg'un bütün arka merdivenleri gibi, baştan aşağı bulaşık suyuyla ıslaktı ve insanın gözünü yakarcasına amonyak kokuyordu. Akakiy Akakiyeviç merdivenden çıkarken Petroviç'in bu iş için ne kadar isteyeceğini düşünüyordu. Ona en çok iki ruble vermek niyetindeydi. Dairenin kapısı açıktı. Çünkü ev sahibesi balık kızartıyordu ve mutfağın içinde öylesine bir duman vardı ki dumandan tahtakuruları bile görünmüyordu. Mutfaktan geçti Akakiy Akakiyeviç (Petroviç'in karısı görmemişti bile onu), Petroviç'in odasına girdi. Petroviç'i boyasız, çok geniş, tahta bir masanın üzerine,Türk paşaları gibi bağdaş kurmuş, oturuyor buldu. Dikiş dikmekte olan her terzi gibi, onun ayakları da çıplaktı. Akakiy Akakiyeviç'in ilk dikkatini çeken, terzinin çok iyi tanıdığı başparmağının kaplumbağa kabuğunu andıran,

tuhaf bir biçimde kalınlaşmış, iri, çirkin tırnağı oldu. Petroviç'in boynunda ipek bir astarla bir tutam iplik asılıydı. Dizlerinin üzerinde ise paçavraya benzer bir şey vardı. Üç dakikadır ipliği iğnenin deliğine geçirmeye çalışıyor, ama beceremiyordu. Bunun için kızıyor, odanın loş ışığına, hatta ipliğin kalın oluşuna homurdanarak söyleniyordu: "Deliğe girmiyor Allah'ın belası! Pis, rezil iplik, kahrolası şeytan!" Petroviç'in canının sıkkın olduğu böyle bir anda buraya geldiği için üzgündü Akakiy Akakiyeviç. Petroviç'e bir şey ısmarlamak için onun çakırkeyif, ya da karısının deyimiyle "tek gözlü şeytanın zıkkımlanmış olduğu" bir zamanda gelmeyi yeğlerdi. Öyle durumda genelde işi çok ucuz yapardı Petroviç, her fiyatı hemen kabullenir, genellikle yerlere kadar eğilerek teşekkür bile ederdi. Kuşkusuz, sonra karısı gelirdi, kocasının o fiyatı sarhoş olduğu için kabul ettiğini söyleyerek ağlamaya, sızlanmaya başlardı. Ama fiyata bir kapik bile olsun eklenince keserdi sesini. Görünüşe bakılırsa bu kez ayıktı Petroviç. Suratının asık oluşundan, pek konuşmayışından belliydi bu. Allah bilir, ne fiyat isteyecekti! Bunu hissetmişti Akakiy Akakiyeviç ve, nasıl derler, hemen sıvışmaya hazırdı ama bir kez gelmişti artık, iş işten geçmişti.

Petroviç sağlam gözünü kısıp uzun uzun baktı Akakiy Akakiyeviç'in yüzüne. İster istemez:

"Merhabalar Petroviç!" dedi Akakiy Akakiyeviç.

Petroviç, onun bu kez nasıl bir av getirdiğini anlamaya çalışarak yan yan baktı Akakiy Akakiyeviç'in elindekine.

"Merhabalar efendim, sağlıklar dilerim," dedi.

"Al Petroviç, sana bunu getirdim..."

Bu arada şunu da belirtmemiz gerekir, Akakiy Akakiyeviç genellikle ön ekleri, zarfları, hatta hiçbir anlamı olmayan edatları kullanarak konuşurdu. Anlatmak istediği şey pek zorsa cümleyi bitirmeden yarım bırakmak gibi bir alışkanlığı da vardı. Bu nedenle, oldukça sık, bir cümleye "Doğrusu,

bu bütünüyle onun... şey..." diye başladıktan sonra arkasını getiremez, anlatmak istediğini bu kadarla anlattığını düşünerek, cümlenin sonunu unuturdu.

"Bu nedir?" diye sordu Petroviç.

O arada sağlam tek gözüyle de Akakiy Akakiyeviç'in paltosunu yakasından kol ağızlarına, arkasına, eteğine, iliklerine kadar incelemişti. Bu paltonun her yerini ezbere biliyordu. Çünkü kendi dikmişti onu. Terzilerin adeti öyledir: Onun da ilk yaptığı bu olmuştu.

"Evet, bak Petroviç, işte... paltom, kumaşı... gördüğün gibi, başka yerleri sapasağlam, biraz tozlu da ondan eski gibi görünüyor, aslında yeni sayılır, yalnızca bir iki yerinde biraz sanki... sırtında, bir de şurada, sırtı... biraz aşınmış, gördüğün gibi, şu omzu... hepsi o kadar işte. Pek uzun işi yok..."

Petroviç paltoyu aldı, önce masanın üzerine yayıp uzun uzun inceledi, sonra başını salladı. Elini uzatıp pencerenin içinden kapağında bir general resmi olan yuvarlak enfiye kutusunu aldı. Kutunun kapağı açılırken parmağın geldiği yer delinmişti ve generalin yüzünün geldiği yere dört köşe bir kağıt parçası yapıştırılmıştı, bu nedenle hangi general olduğu belli değildi. Petroviç enfiyesini çektikten sonra paltoyu kaldırıp ışığa tuttu, gene salladı başını. Ters yüz edip baktıktan sonra bir kez daha salladı başını. Enfiye kutusunun yüzü kağıtla kapanmış general resmi olan kapağını tekrar açtı, burnuna tütün doldurduktan sonra kapadı, enfiye kutusunu yerine koydu, nihayet şöyle dedi:

"Olmaz, onarılmaz bu... İşi bitmiş bunun!"

O anda cız etti Akakiy Akakiyeviç'in içi. Neredeyse yalvaran bir çocuğun sesiyle:

"Neden olmasın Petroviç?" dedi. "Yalnızca omzu aşınmış biraz, o kadar. Orayı yamaman için birkaç parça bulunur sende..."

Petroviç:

"Evet, parça bulması kolay," dedi. "Ama yamayı tutturacak yer kalmamış ki... Her tarafı erimiş, iğneyi batırır batırmaz dağılacak."

"Varsın dağılsın, orayı da küçük bir parçayla kapatırsın."

"Yamayı koyacak yer yok ki. İpliği tutturamam. Delik de çok büyük. Doğrusu, kumaş da sağlammış, yoksa en küçük rüzgârda dağılır gidermiş."

"Neyse canım, sen gene de bir yama koy da oraya... Yoksa yani, doğrusu, şey..."

Petroviç kararlı:

"Olmaz," dedi. "Elimden bir şey gelmez. Bu paltonun işi bitmiş artık. Soğuk kış günlerinde ayaklarınızın üşümemesi için kesip kesip ayağınıza dolarsınız, başka bir şeye yaramaz çünkü. Fazla soğuk günlerde çorap ayakları pek ısıtmıyor çünkü. Çorap denen şeyi daha fazla para kazanmak için Almanlar icat etmişler." Fırsatını buldukça Almanlara taş atmayı severdi Petroviç. "Bence, yeni bir palto gerek size."

"Yeni" sözcüğünü duyunca gözleri karardı Akakiy Akakiyeviç'in. Odada ne var ne yok, gözlerinin önünde dönmeye başladı. Görebildiği yalnızca, Petroviç'in enfiye kutusunun kapağındaki yüzüne kağıt yapıştırılmış generaldi.

Düş görüyormuş gibi sordu:

"Nasıl yani, yeni? Ama bunun için param bile yok benim..."

Petroviç acımasız bir umursamazlıkla:

"Evet, yeni bir palto," dedi.

"Peki ama, yenisi gerekiyorsa, nasıl yani..."

"Ne kadara çıkacağını mı soruyorsunuz?"

"Evet."

"Üç elliliği geçebilir."

Böyle dedikten sonra anlamlı anlamlı kıstı dudaklarını Petroviç. Karşısındakini derinden etkilemeyi pek severdi. Herhangi bir şekilde insanları zor duruma sokmaktan, sonra

da onların yüzünü şaşkınlıkla nasıl buruşturduklarına yan yan bakmaktan pek hoşlanırdı.

Zavallı Akakiy Akakiyeviç bir çığlık attı:

"Ne, bir palto yüz elli ruble mi?"

Ömründe belki de ilk kez çığlık atıyordu. Çünkü sessizliğini bozduğu pek olmazdı.

"Evet efendim," dedi Petroviç. "Ayrıca, bu da dikeceğimiz paltoya bağlı. Yakasına sansar kürkü, kapüşonuna da ipek astar koyacak olursak iki yüzü bulur."

Akakiy Akakiyeviç, Petroviç'in söylediklerine, kendisini afallatmasına aldırış etmeden, onu biraz yumuşatmak amacıyla yalvarırcasına şöyle dedi:

"Petroviç, lütfen! Ne olur, bir süre daha kullanabilmem için şöyle biraz toparla şunu."

"Olmaz efendim, olmaz. Benim emeğime de, sizin paranıza da yazık."

Petroviç'in böyle demesi üzerine Akakiy Akakiyeviç bitkin bir durumda çıktı odadan.

Onun arkasından Petroviç tekrar işinin başına oturmadı, dudaklarını anlamlı bir biçimde sıkıp bir süre ayakta durdu. Kendi gururunu da, terzilik sanatının gururunu da koruduğu için mutluydu.

Sokağa çıktığında düş görüyormuş gibiydi Akakiy Akakiyeviç. Kendi kendine konuşuyordu: "Şu işe bak... Böyle olacağı hiç aklıma gelmemişti..." Kısa bir süre sustuktan sonra ekledi: "Demek öyle ha! Sonunda bu da gelecekti başıma! Ne yalan söyleyeyim, işin buraya varabileceği hiç aklıma gelmemişti!" Arkasından uzun bir süre sustu. Sonra tekrar kendi kendine konuşmaya başladı: "Vay canına! Hiç beklemediğim bir şeydi bu... Aslında... Olacak şey değil... Nasıl olur?" Kendi kendine böyle konuşurken evine gideceğine, hiç farkında olmadan tam tersi yöne doğru yürüyordu. Bu arada üstü başı kurum içinde bir baca temizleyicisi ona çarpıp

omzunu kurumdan simsiyah etmiş, inşaat halindeki bir yapıya kurulu iskelenin üzerinde çalışan bir işçinin kovasından dökülen kireç şapkasını kirece bulamıştı. Bunların hiçbirinin farkında değildi. Ama sonunda tüfeğini yanına dayamış, enfiye boynuzundan nasırlı eline tütün boşaltan bir bekçiye çarpınca biraz kendine geldi. O da, bekçi şöyle bağırdığı için: "Ne burnumun dibine giriyorsun be adam, yolu görmüyor musun?" Bu onu nerede olduğuna bakmak zorunda bıraktı ve yanlış yöne gittiğini anlayınca dönüp evine doğru yürüdü. İşte ancak o zaman toparladı kendini, içinde bulunduğu durumu bütün çıplaklığıyla gördü. Artık anlamsız ve dağınık değil de, karşısında aklı başında, en özel, en içten şeyleri konuşabileceği bir arkadaşı varmış gibi sakin, mantıklı konuşuyordu kendi kendine. Şöyle diyordu Akakiy Akakiyeviç: "Yo, hayır... Bugün konuşulmaz Petroviç'le... Çok şey... Besbelli, karısı pataklamış onu... İyisi mi pazar sabahı gideyim ben ona: Cumartesi günü devireceği kadehlerden sonra kayacaktır gözü, sızıp kaldıktan sonra uyanınca da tekrar içmek isteyecektir, ama karısı içki parası vermeyeceği için eline üç beş kapik sıkıştırırsam yumuşayacaktır, o zaman paltoyu da..." Akakiy Akakiyeviç kendi kendine böyle karar verince rahatladı ve ilk pazar gününü beklemeye koyuldu. O sabah uzaktan, Petroviç'in karısının bir yere gitmek için evden çıktığını görünce hemen Petroviç'in yanına koştu. Petroviç akşamdan kalmaydı. Başı önüne düşmüş, pinekliyordu. Ama öyleyken, Akakiy Akakiyeviç paltodan söz edince şeytan dürtmüş gibi birden canlandı. Şöyle dedi: "Olmaz efendim, olmaz! Yeni bir palto diktirin kendinize." Akakiy Akakiyeviç o anda çıkarıp bir on kapik sıkıştırdı eline. Petroviç "Çok teşekkürler efendim," dedi. "Sağlığınıza bir iki kadeh içerim. Palto konusuna gelince, onu merak etmeyin siz: Eskisi hiçbir işe yaramaz. Harika bir palto dikeceğim size, göreceksiniz..."

Akakiy Akakiyeviç hâlâ eski paltosunun onarılmasının üzerinde duruyordu, ama Petroviç dinlemiyordu onu, şöyle diyordu: "Harika bir palto dikeceğim size. Gelin, öyle yapalım. Öyle yapmaya çalışalım. Hatta yeni modaya göre dikerim yeni paltonuzu: Yakasına gümüş kopçalar koyarım..."

Yeni palto diktirmekten başka çaresi olmadığını sonunda anladı Akakiy Akakiyeviç ve iyice çöktü. Peki ama nasıl, hangi parayla diktirecekti bu yeni paltoyu? Kuşkusuz, gelecek bayramda alacağı ikramiyeye bir ölçüde güvenebilirdi. Gelgelelim, o paranın yeri hanidir hazırdı. Yeni bir pantolon almalıydı kendine; eski çizmelerine taban çakan ayakkabıcıya borcunu ödemeliydi; ayrıca, çamaşırcı kadına da üç gömlekle, burada adının edilmesi ayıp kaçacak iki parça iç çamaşırı ısmarlaması gerekiyordu... Sözün kısası, elinde hiç para kalmayacaktı. Müdürün cömertliği tutar da ikramiye olarak kırk ruble yerine kırk beş veya elli ruble verecek olursa elinde ufak bir para kalırdı ama o da yeni palto için gereken paranın yanında denizde damla sayılırdı. Gerçi Petroviç'in bazen aklına esen ilk yüksek fiyatı istediğini biliyordu. Öyle ki, karısı tutamazdı kendini, bağırmaya başlardı: "Ne o, çıldırdın mı sen be adam! Aptal mısın nesin! Bazen yok fiyatına iş yaparsın, şimdi de tuttun, bu fiyatı istiyorsun. Sen o kadar eder misin bakalım?"

Gerçi Petroviç'in yeni bir paltoyu seksen rubleye dikeceğinden kuşkusu yoktu Akakiy Akakiyeviç'in; peki ama nereden bulacaktı bu seksen rubleyi? Yarısını bulabilirdi: Bu paranın yarısı vardı onda. Hatta belki biraz fazlası bile. Peki öteki yarısı ne olacaktı? Ama okuyucuya önce bu ilk yarının nerede olduğunu açıklamak gerekiyor. Akakiy Akakiyeviç harcadığı her rublenin bir kapiğini küçük bir kutuya atardı. Kutu kilitliydi ve içine para atmak için kapağında küçük bir delik vardı. Her altı ayda bir kutuyu açar, biriktirdiği bakır kapikleri sayar, gümüş onluklara çevirirdi. Çok uzun za-

mandır yapıyordu bunu. Böylece, son birkaç yılda kırk rubleden fazla para biriktirmişti. Demek, palto parasının yarısı hazırdı. Ama öteki yarısını nasıl bulacaktı? Kimden alacaktı o kırk rubleyi? Akakiy Akakiyeviç uzun süre düşündü, düşündü, sonunda, en azından bir yıl süreyle olağan giderlerinde kısıntı yapmayı kararlaştırdı: Akşamları çay faslına son verecekti, geceleri mum yakmayacaktı, eve yazı getirdiyse ev sahibesinin odasına gidecek, onun mumunun dibinde çalışacaktı; tabanlarının çabuk aşınmaması için sokakta yürürken yere ayağını elinden geldiğince yavaş ve yumuşak basacak; taşların, kaldırım taşlarının üzerinden neredeyse parmaklarının ucuna basarak geçecekti. Çamaşırcı kadına yıkaması için çamaşırlarını olabildiğince seyrek verecek ve eskimemeleri için, daireden eve gelince çamaşırlarını çıkaracak, evin içinde uzun yılların eskitemediği kalın pamuklu sabahlığıyla dolaşacaktı. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu kısıtlamalara alışmakta başlangıçta biraz zorlandı Akakiy Akakiyeviç. Ama yavaş yavaş alıştı, sonunda işler yoluna girdi. Akşamları aç yatmaya bile alıştırdı kendini. Ama gelecekte sahip olacağı yeni paltosunu düşünerek ruhsal yönden doyuruyordu kendini. Daha bir dolu dolu yaşamaya başlamıştı. Evlenmişti sanki.Yalnız değildi artık, sanki bir başkası vardı hayatında, daire dönüşü güzelim bir hayat arkadaşı açacaktı ona kapıyı, bir ömrü birlikte yaşayacaklardı. Ve bu hayat arkadaşı, gıcır gıcır astarının altı kalın pamukla beslenmiş yeni paltosundan başkası değildi... Hayatta kendine bir amaç edinmiş her insan gibi daha canlı, kararlı olmuştu. Yüzündeki, davranışlarındaki ürkeklik, kararsızlık kendiliğinden kaybolmuştu... Sözün kısası, her şeyinde, her davranışında kendini gösteren endişeden, belirsizlikten iz kalmamıştı. Kimi zaman gözlerinde bir parıltı bile dikkati çekiyordu. Aklına son derece cesur, atak düşüncelerin geldiği de oluyordu: Yakasına sansar kürkü koydursa nasıl olurdu aca-

ba? Bu düşünce neredeyse dalgınlığa sürüklüyordu onu. Bir gün önündeki kağıdı temize çekerken az kalsın bir hata bile yapacaktı. Öyle ki, korkuyla "Ay!" diye haykırmıştı o anda ve haç çıkarmıştı...

Yeni paltosuyla ilgili konuşmak için her ay en azından bir kez Petroviç'e uğruyor, ona kumaşı nereden, hangi renk, kaça alacaklarını soruyor ve her seferinde, biraz huzursuz olsa da eve mutlu, sonunda bir gün kumaşın alınacağını, paltosunun dikileceğini düşünerek dönüyordu.

İşler umduğundan da çabuk yoluna girdi. Her türlü beklentiye karşın, müdür Akakiy Akakiyeviç'e kırk veya kırk beş değil, tam altmış ruble ikramiye ödenmesine karar verdi. Akakiy Akakiyeviç'e bir palto gerektiğini mi hissetmişti, yoksa kendiliğinden mi olay öyle gelişmişti bilinmez, ama böylece Akakiy Akakiyeviç'in eline fazladan yirmi ruble geçmişti. Bu, işin çabuklaşmasını sağladı. Bir iki ay daha dişini sıkar, yarı aç yarı tok durmayı başarırsa seksen rublesi hazır olacaktı. Genelde oldukça sakin atan yüreği küt küt çarpmaya başlamıştı. Para tamamlanınca hemen o gün Petroviç'le dükkânları dolaşmaya çıktı. Çok güzel bir kumaş aldılar. Bunda şaşacak bir şey yoktu. Çünkü altı ay öncesinden karar vermişlerdi o kumaşı almaya ve hemen her ay birlikte dükkânları dolaşmışlar, fiyatları kontrol etmişlerdi. Ayrıca, Petroviç de bu kumaştan iyisini bulamayacaklarını söylemişti. Kalın pamuklu bir astarlık seçtiler. Petroviç'in dediğine göre sağlam, iyi, sık dokulu bir astarlıktı ve ipekten çok daha gösterişli, parlaktı. Sansar kürkü almadılar, çünkü sanki biraz pahalı gelmişti onlara. Onun yerine dükkândaki, uzaktan sansar kürkünü andıran en güzel kedi kürkünü seçip aldılar.

Petroviç tam iki hafta çalıştı paltonun üzerinde. Çünkü her yanının pamukla beslenmesi gerekiyordu. Yoksa çok daha erken hazır olurdu. İşçilik için on iki ruble aldı Petroviç.

Daha aşağı olmazmış: Her yanını ipek iplikle ince ince çift dikiş geçmişti çünkü. Ayrıca dikişe çeşitli biçimler vererek dişleriyle sağlamlaştırmıştı. O gün... Bunun hangi gün olduğunu söylemek çok zor, ama Petroviç'in paltoyu nihayet getirdiği gün Akakiy Akakiyeviç'in hayatının en görkemli günü olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Petroviç sabahleyin getirmişti onu. Akakiy Akakiyeviç daireye gitmek için tam evden çıkmak üzereyken... Palto bundan daha uygun bir zamanda gelemezdi. Çünkü dondurucu soğuklar başlamıştı ve daha da güçleneceğe benziyordu.

Petroviç, her iyi terzinin yapması gerektiği gibi, paltoyla gelmişti. Yüzünde, Akakiy Akakiyeviç'in daha önce hiç görmediği mağrur bir ifade vardı. Çok önemli bir iş yaptığını ve kendinde, yeni giyecekler diken terzileri yalnızca astar diken, yama yapan sıradan terzilerden ayıran çok büyük bir yeteneği olduğunu hissediyor gibiydi. Paltoyu sarıp getirdiği kocaman bezi açtı. Bez çamaşırcıdan yeni gelmişti. Katlayıp, sonra kullanmak üzere cebine koydu onu. Paltoyu havaya kaldırıp pek mağrur bir yüz ifadesiyle gözden geçirdi. Ustaca, Akakiy Akakiyeviç'in omuzlarına koydu, arkasına geçip sağını solunu yokladı, eteğini aşağıya çekerek düzeltti. Sonra öne geçti, Akakiy Akakiyeviç'in önünü kapamasına yardım etti. Yaşını başını almış biri olarak kolların nasıl olduğunu görmek istedi Akakiy Akakiyeviç. Petroviç kollarını sokmasına da yardım etti. Kollar da iyiydi. Sözün kısası, palto çok güzeldi ve üzerine tam oturmuştu. Bu arada Petroviç paltoyu bu kadar ucuza dikmesinin tek nedeninin, bir arka sokakta tabelasız olarak çalışması, ayrıca Akakiy Akakiyeviç'i de uzun zamandır tanıması olduğunu belirtmek fırsatını da kaçırmadı. Nevski Bulvarı'nda bir terziye gidecek olsaymış ondan yalnızca işçilik için en azından yetmiş beş ruble alırlarmış. Petroviç'le bunu konuşmak istemiyordu Akakiy Akakiyeviç. Onun yüksek fiyat verip karşısın-

dakini etkilemek huyunu biliyordu çünkü. Petroviç'e parasını verdikten sonra teşekkür etti ve yeni paltosuyla daireye gitmek üzere evden çıktı. Onun arkasından Petroviç de çıktı ve sokakta durup uzaktan uzun uzun baktı diktiği paltoya, sonra kestirmeden Akakiy Akakiyeviç'i geçip paltoyu öte yanından, yani önünden görmek için yan sokağa koştu. Bu arada Akakiy Akakiyeviç pek mutlu, daireye doğru yürüyordu. Her an sırtında yeni paltosunun olduğunu hissediyordu. Sevincinden birkaç kez gülümsemişti bile. İki şeye seviniyordu: Hem üşümüyordu artık, hem paltosu pek güzeldi.

Yolun nasıl bittiğini, daireye ne zaman geldiğini fark etmemişti bile. Vestiyerde paltosunu çıkardı, her yanına inceden inceye baktıktan sonra paltosuna özellikle dikkat etmesini söyleyip görevliye teslim etti. Nasıl oldu da dairede herkes Akakiy Akakiyeviç'in yeni bir paltosu olduğunu, sabahlık dedikleri eski paltosunu artık giymediğini öylesine çabuk öğrendi, kimse bilmiyor. Herkes Akakiy Akakiyeviç'in paltosunu görmek için vestiyere üşüşmüştü. Kutluyorlardı onu, iyi günlerde giymesini söylüyorlardı. Öyle ki, önce gülümsemesine karşın, Akakiy Akakiyeviç sonra sıkılmaya, utanmaya başlamıştı. Herkes çevresini almış, yeni paltosunun ıslatılması gerektiğini, onun hiç değilse evinde içkili bir akşam toplantısı düzenlemesini söylüyordu. Akakiy Akakiyeviç şaşırmış bir durumdaydı. Ne yapacağını, ne söyleyeceğini, memur arkadaşlarını nasıl atlatacağını bilemiyordu. Birkaç dakika sonra kızarıp bozararak, bu paltonun hiç de yeni olmadığını, onu uzun zaman önce diktirdiğini anlatmaya çalıştı. Sonunda, şef yardımcılarından olsa gerek bir memur, besbelli, kibirli biri olmadığını, kendisinden küçük rütbelilerle bile dostluk kuracak kadar alçakgönüllü olduğunu göstermek amacıyla şöyle dedi: "Öyleyse, Akakiy Akakiyeviç'in yerine bu akşam ben evime çay içmeye davet ediyorum sizleri. Üstelik benim doğum günüm bugün." Do-

ğal olarak, memurlar kutladılar şef yardımcısını ve önerisini seve seve kabul ettiler. Akakiy Akakiyeviç gelemeyeceğini söylemeye çalıştıysa da, herkes bunun yakışık almayacağını, çok ayıp ve çirkin kaçacağını söyleyince ister istemez razı oldu, toplantıya katılacağını söyledi. Sonra, yeni paltosunu akşam bir kez daha giymek fırsatı çıktığını düşününce buna sevinmişti bile. Akakiy Akakiyeviç için o gün büyük bir bayram gibiydi. Daireden eve çok mutlu döndü. Paltosunu çıkardı, kumaşını ve astarını bir kez daha inceledikten sonra özenerek duvara astı. Sonra, karşılaştırmak için, giyilecek yanı kalmamış eski paltosunu aldı. Baktı eski paltosuna, gülümsedi: İkisinin arasında ne büyük bir fark vardı! Daha sonra, yemeğini yerken de eski paltosunun durumu aklına geldikçe uzun süre gülümsemeyi sürdürdü.Neşeyle yedi yemeğini, yemekten sonra bir şey yazmadı, yatağına uzanıp hava kararana kadar dinlendi. Sonra, gene elini işe sürmeden giyindi, paltosunu sırtına geçirip çıktı. Akşam toplantısı düzenleyen memurun nerede oturduğunu ne yazık ki, söyleyemeyeceğiz: Belleğimiz iyice ihanet etmeye başladı bize artık ve Petersburg'un Sokak'ları, evleri kafamızın içinde karmakarışık. Bu yüzden neyin nerede olduğunu doğru dürüst söylememiz çok güç. Ama ne olursa olsun, şurası kesin, şef yardımcısının evi kentin en iyi semtindeydi, yani Akakiy Akakiyeviç'in evine çok uzaktı. Akakiy Akakiyeviç önce yarı karanlık, ıssız sokaklardan geçti. Ama sonra şef yardımcısının evine yaklaştıkça sokaklar yavaş yavaş daha bir aydınlık, canlı olmaya başladı. Şimdi yayalarla daha sık karşılaşıyordu. Şık giyimli kadınlar, yakaları kunduz kürkü erkekler daha sık, tahta korkuluklu, tepeleri yaldızlı çivilerle tutturulmuş köylü kızakları daha seyrek görülmeye başlamıştı. Şimdi daha çok, vişne çürüğü şapkalı pehlivan yapılı sürücülerin kullandığı, ayı kürkü örtülü, parlak cilalı kocaman kızakların biri gidiyor biri geliyor; sürücü yeri

süslü kupa arabaları tekerlekleri karda gıcırdayarak uçarcasına geçiyordu. Akakiy Akakiyeviç şaşkın şaşkın bakıyordu bütün bunlara. Birkaç yıldır geceleri sokağa çıkmamıştı. Işıl ışıl vitrininde, ayakkabısını çıkarırken hiç de fena olmayan çıplak ayağını açıkta bırakmış güzel bir kadın tablosu olan dükkânın önünde durdu. Tabloda kadının arkasındaki kapının aralığından favorili, alt çenesinde hoş bir İspanyol sakalı olan bir erkek başını uzatmış, onu izliyordu. Başını salladı Akakiy Akakiyeviç, gülümsedi, sonra dönüp yürüdü. Neden gülümsemişti? Acaba bütünüyle yabancısı olduğu, ama genelde her erkeğin içinde hissettiği bir şeyi gördüğü için mi, yoksa o anda her memur gibi o da "Ah şu Fransızlar! Ne yaparsın, bir şeyi istemeye görsünler..." diye düşündüğü için mi? Belki hiç de öyle düşünmemiştir... Bilirsiniz, bir insanın içine girip ne düşündüğünü anlamanın olanağı yoktur.

Sonunda vardı şef yardımcısının oturduğu eve. Zengindi şef yardımcısı: Güzel bir evi vardı. Merdivenler fenerle aydınlatılmıştı. Dairesi ikinci kattaydı. Akakiy Akakiyeviç antreye girince yerde sıra sıra bir sürü galoş gördü. Antrenin orta yerinde semaver fokur fokur kaynıyordu. Duvarlarda paltolar, pardösüler asılıydı. Aralarında yakası kunduz kürkü veya kol ağızları kadife kaplı olanlar bile vardı. Salondan konuşma sesleri, gürültü geliyordu. Salonun kapısı açılıp da bir uşak elinde boşalmış bardakların, bir kaymak tabağının, peksimet sepetinin bulunduğu tepsiyle çıktığında oradan gelen sesler birden daha canlı, daha gürültülü olmuştu. Anlaşılan, memurlar çoktan toplanmışlar, ilk bardak çaylarını da içmişlerdi. Akakiy Akakiyeviç paltosunu kendi astıktan sonra salona girdi. Bir anda karşısında mumları, memurları, tüten çubukları, oyun masalarını gördü. Her yandan yükselen seslerden, çekilen sandalyelerin gürültüsünden kulakları uğuldamaya başladı. Ne yapacağını bilemeden kalakalmıştı salonun kapısında. Ne var ki, bu arada memur-

lar fark etmişlerdi onu. Çığlıklar atarak hep birlikte antreye koşmuşlar, yeni paltosunu bir kez daha gözden geçirmişlerdi. Akakiy Akakiyeviç biraz bozulmuş olsa da, temiz yürekli biri olduğu için, paltosunu herkesin beğendiğini, övdüğünü görünce sevinmeden edememişti. Anlaşılacağı üzere, sonra konuklar onunla da paltosuyla da ilgilenmeyi kestiler, her zaman olduğu gibi, kağıt oyunu için hazırlanmış masalara oturdular. Bütün bu sesler, konuşmalar, kalabalık çok yabancıydı Akakiy Akakiyeviç'e. Kısacası, ne yapacağını, kollarını, bacaklarını nereye koyacağını bilemiyordu. Sonunda gidip kağıt oynayanların yanına oturdu, oyunu izlemeye, oyuncuların bir birinin, bir ötekinin yüzüne bakmaya koyuldu. Çok geçmeden de esnemeye başladı. Canı sıkılıyordu. Hem geç de olmuştu artık. Üstelik, uyku saati de gelmişti. Ev sahibiyle vedalaşmak istedi, ama yeni paltosu onuruna birer kadeh şampanya içeceklerini söyleyerek bırakmadılar onu. Bir saat sonra Rus salatası, söğüş et, ciğer tava, pastane işi börek ve şampanyadan oluşan yemek verildi. Akakiy Akakiyeviç'e iki kadeh şampanya içirdiler. O zaman biraz neşelendi sanki Akakiy Akakiyeviç. Ama saatin on iki olduğu, eve dönme zamanının çoktan geçtiği düşüncesi gene de bir türlü çıkmıyordu aklından. Ev sahibinin onu tutmaması için usulca çıktı salondan, arayıp antrede paltosunu buldu. Onu yerde görünce içi sızlamıştı. Üzerindeki tozları silkeledikten, çer çöpü temizledikten sonra giydi, merdivenlerden inip sokağa çıktı. Sokak ışıl ışıldı. Uşakların, ayaktakımının değişmez toplanma yeri olan küçük dükkânlar hâlâ açıktı. Kapalı olanların kapı, pencere aralarından sızan uzun ışık demetleri ise bu saatte bile oraların kalabalık olduğunu gösteriyordu. Belki de içerideki uşakların, hizmetçilerin efendileri o anda onların nerede olduklarını merak ediyordu... Akakiy Akakiyeviç'in neşesi yerindeydi. Keyifli keyifli yürürken nedense birden, yanından yıldırım gibi geçen,

bedeninin her yanı olağanüstü bir biçimde oynayan bir kadının arkasından bir süre koşturdu. Ama sonra birden durdu. Neden öyle heyecanlandığına, koşmaya başladığına kendi de şaşarak yavaşladı, önce olduğu gibi gene çok sakin yürüyüşünü sürdürdü. Biraz sonra, gündüzleri bile pek hareketli olmayan, geceleri ise iyice ıssız olan boş sokaklara geldi. Şimdi daha da tenha, daha da karanlıktı buralar: Besbelli, buralarda fenerlere daha az yağ koydukları için, yanan fener seyrekti. Ortalıkta kimsecikler yoktu. Yalnızca kar ve kapalı panjurlarıyla sokaklar boyunca uzanan kasvetli, basık, kapkara ahşap evler vardı. Sokağın, öteki ucundaki evlerin zar zor göründüğü, korkulu bir çölü andıran geniş alana yaklaşıyordu Akakiy Akakiyeviç.

Uzakta, Tanrı bilir nerede, dünyanın öte ucundaymış gibi uzaklarda bir yerde bir bekçi kulübesinin soluk ışığı vardı. O anda bütün neşesi kaçtı Akakiy Akakiyeviç'in. Başına kötü bir şeylerin geleceğini hissediyormuş gibi ürpererek girdi alana. Dönüp arkasına, çevresine baktı: Sanki uçsuz bucaksız bir denizin ortasındaydı. "Hayır, iyisi mi bir yere bakmayayım", diye geçirdi içinden. Gözlerini kapayıp yürümeye başladı. Alanın sonuna yaklaşıp yaklaşmadığını anlamak için başını kaldırıp baktığında hemen önünde, karanlıkta kaç kişi olduklarını seçemediği bıyıklı birkaç kişinin olduğunu gördü. Gözleri kararır gibi oldu. Kalbi küt küt atmaya başladı. Adamlardan biri Akakiy Akakiyeviç'in yakasına yapışıp kalın sesiyle bağırdı: "A! Benim paltom bu!" Akakiy Akakiyeviç "Nöbetçi!" diye bağırmak istedi, bir başkası memur kafası büyüklüğünde yumruğunu ağzına dayayıp şöyle dedi: "Hele bir bağır!" Akakiy Akakiyeviç'in hissedebildiği, yalnızca paltosunun üzerinden çıkarılıp alındığı, sırtına kalın bir odunla vurulduğu ve karların içine sırtüstü düştüğüydü... Gerisini hatırlamıyordu. Birkaç dakika sonra geldi kendine, ayağa kalktı. Ama ortalıkta kimsecikler yoktu. Ha-

vanın çok soğuk olduğunu, sırtında paltosunun olmadığını hissedince bağırmaya başladı. Ama sesinin alanın öte ucuna, bekçi kulübesine ulaşmadığı belliydi. Umutsuzca bağırarak oraya doğru koşmaya başladı. Kulübenin yanında, tüfeğine dayanmış dikilen bekçi besbelli, karşıdan bağıra bağıra koşarak ona doğru gelen adamın, neyin nesi olduğunu anlamaya çalışarak merakla bakıyordu ona. Yanına geldiğinde Akakiy Akakiyeviç soluk soluğa bağırmaya, onun ayakta uyuduğunu, insanları soyduklarında başını çevirip bakmadığını söylemeye başladı. Bekçi kötü bir şey görmediğini, iki kişinin onu alanın ortasında durdurduğunu gördüğünü, bunların onun arkadaşları olduğunu sandığını söyledi. Onun boşuna bağırıp çağırdığını, yarın gidip komisere durumu anlatmasını, komiserin paltosunu kimin aldığını bulacağını ekledi.

Akakiy Akakiyeviç perişan bir durumda geldi evinin kapısına. Yalnızca şakaklarında ve ensesinde kalmış seyrek saçları karmakarışıktı. Üstü başı kar içindeydi. Oturduğu dairenin sahibesi yaşlı kadın kapıya hızla vurulduğunu duyunca fırladı yatağından ve ayağında tek terlikle, önlem olarak eliyle gömleğinin yakasını kapayıp, kapıyı açmaya koştu. Kapıyı açınca Akakiy Akakiyeviç'i o durumda gördü. Akakiy Akakiyeviç olanları anlatınca yaşlı kadın ellerini birbirine vurdu, hemen komisere gitmesini söyledi. Ama komiserin işi savsaklayacağını ekledi. En iyisi dosdoğru başkomisere gitmeliymiş. Başkomiser yaşlı kanının tanıdığıymış da. Çünkü daha önce onun yanında çalışan aşçı kadın Finli Anna şimdi onun evinde dadılık yapıyormuş. Evinin önünden geçerken sık sık görüyormuş başkomiseri. Ayrıca, her pazar kiliseye de geliyormuş başkomiser. Dua ediyormuş. Kilisede herkese gülümsüyormuş. Yani çok iyi biri olduğu belliymiş. Bunları dinledikten sonra odasına çekildi Akakiy Akakiyeviç. Üzgündü. Başkalarının durumunu biraz olsun anlayabilenler

onun geceyi nasıl geçirdiğini bilirler. Sabahleyin erkenden başkomiserin evine gitti Akakiy Akakiyeviç. Ama onun uyuduğunu söylediler. Saat dokuzda tekrar gitti, gene aynı şeyi söylediler. Uyuyormuş. Saat on birde bir kez daha gitti. "Evde yok", cevabını aldı. Yemek saatinde polis merkezine gitti... Ama görevliler içeri almak istemediler onu, başkomiseri niçin görmek istediğini, olayın ne olduğunu sordular. O zaman hayatında ilk kez diklenmeye kalkıştı Akakiy Akakiyeviç, sert bir dille, başkomiserle kendisinin görüşeceğini, görüşmesine engel olma haklarının olmadığını, kendisinin bir devlet dairesinden bir iş için geldiğini söyledi. Bunun üzerine görevliler bir şey söylemeye cesaret edemediler ve içlerinden biri başkomiseri çağırmaya gitti. Başkomiser paltonun zorla alınması olayını pek tuhaf karşıladı. Konunun özüyle ilgilenecek yerde sormaya başladı Akakiy Akakiyeviç'e: Neden gecenin o saatinde sokaktaydı? Kötü evlerden birinden mi dönüyordu? Öyle ki, kızarıp bozardı Akakiy Akakiyeviç, ve çıktı oradan. Başkomiserin paltosuyla ilgili bir şeyler yapıp yapmayacağını bilmiyordu. O gün daireye hiç uğramadı. İlk kez yaptığı bir şeydi bu. Ertesi gün yüzü bembeyaz, gitti daireye. Üzerinde, şimdi daha da perişan bir durumda olan eski paltosu vardı. Böyle bir durumda bile Akakiy Akakiyeviç'le alay etmek fırsatını kaçırmayanlar olduysa da, çoğu memur çok üzüldü. Hemen, onun için aralarında para toplamaya karar verdiler. Ama çok az bir para toplandı. Çünkü genel müdürün portresi için ve daire müdürünün önerisi üzerine, bir arkadaşının yazdığı kitap için memurların aylıklarından hayli para kesilmişti. Duruma üzülen bir memur, Akakiy Akakiyeviç'e yardım olsun diye, hiç değilse dostça bir öğüt vermek istedi. Polise hiç gitmemesini, çünkü polisin, amirinin gözüne girmek için paltoyu bulsa bile, paltonun kendisinin olduğunu kanıtlayan belgeleri gösteremeyecekse paltonun gene de poliste kalacağını söyledi. En iyisi, önemli bir kişiye

başvurmasıymış. Önemli kişi gerekli yerlere yazar çizermiş, paltonun bulunmasını sağlarmış. Yapabileceği bir şey yoktu Akakiy Akakiyeviç'in. Önemli kişiye gitmeye karar verdi. Bu önemli kişinin görevinin ne olduğu hâlâ bilinmiyor. Onunla ilgili yalnızca şu kadarını bilelim yeter: Daha önce hiç de önemli biri olmamasına karşın, son zamanlarda yükselmeye başlamıştı bu kişi. Oysa bulunduğu makam o zamanlar bile öteki önemli kişilerinkinin yanında pek yüksek sayılmazdı. Ne var ki, kimilerinin gözünde önemsiz sayılan bazı şeyler kimilerince çok önemlidir. Oysa bu kişi kendi önemini yükseltmek için birçok yola başvururdu. Şöyle bir düzen kurmuştu dairesinde: O daireye geldiğinde küçük rütbeli memurlar merdiven başında karşılayacaklardı kendisini; odasına kimsenin çat kapı girmesine izin verilmeyecekti; kurallara çok sıkı uyulacaktı: on dördüncü derece memur bir durumu on ikinci derece memura rapor edecek, on ikinci derece onuncu derece memura veya gereken yere, ve konu böylece en sonunda ona ulaştırılacaktı. Bilindiği gibi, kutsal Rusya'mızda taklit hastalığı herkese bulaşmıştır. Her ast, amirini taklit eder. Hatta, anlattıklarına göre, geçenlerde küçük bir dairenin başına getirilen dokuzuncu dereceden bir memurun yaptığı ilk iş, kendine kapısında "görüşme odası" yazan ayrı bir oda düzenlemek, kapıyı açıp kapısına her geleni içeri alan kırmızı yakalıklı, omuzları sırmalı odacılar dikmek olmuş. Üstelik "görüşme odası" da olağan bir yazı masasının ancak sığacağı kadar küçükmüş.

Akakiy Akakiyeviç'in gideceği önemli kişi vakur ve çok sertti. Az konuşurdu. En çok önem verdiği şey disiplindi. Karşısındaki memura söyleyeceklerini söyledikten sonra yüzüne sert sert bakarak genelde şöyle derdi: "Disiplin, disiplin, disiplin!" Oysa buna hiç de gerek yoktu. Çünkü dairede topu topu on memur vardı ve gereğince disiplinliydiler. Onu uzaktan görünce ellerindeki işi bırakır, ayağa kalkıp hazıro-

la geçer, amir kendi odasına geçene kadar öyle beklerlerdi. Astlarıyla olağan konuşması pek sert olurdu ve birkaç cümleyi geçmezdi: "Bunu nasıl yapabiliyorsunuz? Kiminle konuştuğunuzun farkında mısınız? Karşınızdakinin kim olduğunu biliyor musunuz?" Aslına iyi yürekli biriydi. Arkadaş canlısıydı, yardımseverdi, ama generallik rütbesi çok değiştirmişti onu. Generalliğe yükselince şaşırmıştı sanki, yoldan çıkmıştı, ne yapacağını bilemez olmuştu. Rütbece kendisiyle eşit kimselerin arasındaysa gerektiği gibi davranıyordu. Son derece düzgün, birçok bakımdan zeki biri bile oluyordu. Gelgelelim, kendisinden bir derece olsun küçük rütbelilerin arasında çok değişiyordu: Ağzını bıçak açmıyordu. Öyle ki, acıyorlardı ona. Çok daha iyi zaman geçirebilecekken burada sıkıldığı için üzüldüğü belli oluyordu. Kimi zaman hoş bir sohbete veya gruba katılmayı çok istediği bakışlarından anlaşılıyordu, ama şu düşünce engel oluyordu ona: "Fazla ileri gitmiş olmam mı acaba? Astlarıma gereğinden fazla yakınlık göstermiş olmam mı? Bunu yapmakla otoritem zedelenmez mi?" Böyle düşünerek, arada bir tek sözcükle bir şeyler söyleyip, oturduğu yerde somurtup duruyordu. Bu yüzden herkes canının sıkıldığını düşünüyordu.

Bizim Akakiy Akakiyeviç işte bu önemli kişiyi görmeye gitmişti. Kendisi için son derece kötü, ama önemli kişi için çok uygun bir zamanda gitmişti oraya. Odasındaydı önemli kişi. Birkaç yıldır görüşmediği çocukluk arkadaşı çok eski bir dostuyla hoş bir sohbete dalmıştı.Tam o sırada Başmaçkin diye birinin kendisiyle görüşmek istediğini bildirmişlerdi ona. Sert bir sesle sordu: "Kimin nesiymiş?", "Bir memur," diye cevap verdiler ona. "Öyle mi? Beklesin, şu anda sırası değil!" Burada şunu belirtmemiz gerekir: Yalan söylemişti önemli kişi: Tam sırasıydı. Dostuyla her şeyi konuşmuşlardı ve sohbetlerini artık, birbirinin dizini okşarken, "Evet, böyle işte İvan Abramoviç!" ya da "Evet, Stepan Var-

lomoviç", diyerek, arada uzun süre susarak sürdürüyorlardı. Öyleyken, uzun yıllardır devlet hizmetinde çalışmamış, köyde evinde oturmuş dostuna, küçük memurların odasının kapısında ne kadar beklediklerini göstermek için, memur Başmaçkin'in beklemesini söylemişti. Gerektiğinden çok konuştuktan, daha doğrusu, yeterince sustuktan, arkalığı yatık oldukça rahat koltuklarda purolarını içtikten sonra birden hatırlamış gibi, rapor vermek için elinde evraklarla bekleyen sekretere seslendi önemli kişi: "Bekleyen bir memur olacak kapıda, söyleyin gelsin!" Akakiy Akakiyeviç'i öyle ezik, resmî giysisini öyle dökük görünce yüksek, sert bir sesle sordu: "Ne istediniz?" Burada göreve başlamasına bir hafta kala, odasında yalnız olduğu zamanlar aynanın karşısında çalışmaya başlayarak, bu ses tonuna özellikle alıştırmıştı kendini. Akakiy Akakiyeviç ezilip büzüldü, biraz korktu, biraz şaşırdı, her zaman olduğundan sık "şey"leri, "yani"leri kullanarak, dili döndüğünce, kendine yeni bir palto diktirdiğini, acımasız insanların onu elinden aldığını, paltosunu arayıp bulmaları için polis müdürlüğüne veya gereken yerlere yazı yazması için kendilerine başvurmak zorunda kaldığını anlatmaya çalıştı. General, kendisine yapılan bu başvuruyu nedense uygunsuz buldu.

"Ne o, bayım," diye sürdürdü bağırmasını. "Yol yordam bilmez misiniz siz? Nereye geldiğinizin farkında mısınız? Buranın düzeninden haberiniz yok mudur? Bunun için dilekçenizi önce yazı işlerine vermelisiniz. Onlar şefe götürecekler dilekçenizi, o bölüm başkanına, oradan sekreterliğe gelecek ve sekreter bana getirecek..."

Akakiy Akakiyeviç buram buram terlediğini hissediyordu. Zaten bir parçacık olan cesaretini toplamaya çalışarak:

"Ama ekselansları," diye kekeledi, "sizi rahatsız etmeyi göze aldım, yani... Çünkü sekreterlere pek güven olmaz da... efendim."

Önemli kişi yükseltti sesini:

"Ne, ne, ne? Böyle bir şeyi söyleyecek cesareti nerede buldunuz? Bu düşünceyi nereden aldınız? Gençler arasında yaygınlaşan amirlerine, büyüklerine karşı bu çılgın düşüncelerin anlamı nedir?"

Önemli kişi Akakiy Akakiyeviç'in elliyi geçkin yaşta olduğunun farkında değildi anlaşılan. Yani, ona genç denecekse, ancak yetmişini devirmiş insanlara oranla söylenebilirdi...

"Bunu kime söylediğinizin farkında mısınız siz? Karşınızdakinin kim olduğunu biliyor musunuz? Bunun farkında mısınız, farkında mısınız? Size soruyorum!"

Ayaklarını yere vurarak bağırıyordu general. Sesini öylesine yükseltmişti ki, korkuya kapılan yalnızca Akakiy Akakiyeviç değildi. Akakiy Akakiyeviç donup kalmıştı. Sendeliyor, zangır zangır titriyor, bir şey söyleyemiyordu: O anda odacı gelip tutmasaydı onu, pat diye yere düşecekti. Handiyse baygın bir durumda dışarı çıkardılar Akakiy Akakiyeviç'i. Beklediği etkiyi görmekten mutluydu önemli kişi. Konuşmasının insanları kendinden geçirecek derecede güçlü olduğu düşüncesiyle içi bir hoştu. Bu durumu nasıl karşıladığını anlamak için yan gözle arkadaşına baktı ve onun şaşkın olduğunu ve hatta korktuğunu görünce pek hoşlandı bundan.

Akakiy Akakiyeviç merdiveni nasıl indiğini, sokağa nasıl çıktığını bilmiyordu. Bacakları, kolları onun değildi sanki. Daha önce bir general, hem de başka bir dairenin generali böyle azarlamamıştı onu. Sokakta ıslık çalarak esen tipide ağzı açık, yalpalayarak yürüyordu. Petersburg rüzgârı her zamanki alışkanlığıyla dört bir yandan, bütün ara sokaklardan saldırıyordu üzerine. Birden şişti boğazı, zar zor eve kadar yürüdü ve bir şey söylemeden (bir şey söyleyecek gücü kalmamıştı) bitkin bir durumda yatağa attı kendini. Amirlerin uygun gördükleri azarlamalar kimi zaman etkili oluyor işte! Ertesi gün ateşi çok yükseldi Akakiy Akaki-

yeviç'in. Petersburg ikliminin yüce gönüllü yardımseverliliği sonucu hastalık beklenildiğinden hızlı ilerledi ve doktor geldiğinde nabzını yoklayınca söyleyecek bir şey bulamadı. Hasta, tıbbın iyileştirici yardımından yoksun kalmasın diye ona birkaç şurup yazdı. Bu arada bir iki güne kalmaz, öleceğini de söyledi. Sonra ev sahibesi kadına dönüp şöyle dedi: "Siz de, anacığım, acele edin, hemen çam tahtasından bir tabut ısmarlayın. Meşe tahtasından tabut pahalı gelir ona çünkü." Akakiy Akakiyeviç kendisi için söylenen bu acı sözcükleri duydu mu ve duyduysa bu onu sarstı mı, kötü geçmiş ömrü için üzüldü mü, bilinmiyor. Çünkü sürekli sayıklıyor, ateşler içinde yanıyordu. Hep birbirinden tuhaf hayaller görüyordu: Bazen Petroviç'i görüyor, ona, sürekli karyolasının altında saklandıklarını sandığı hırsızlar için tuzak olabilecek yeni bir palto ısmarlıyor ve ikide bir ev sahibesi yaşlı kadını çağırıyor, battaniyesinin altına kadar girmiş bir hırsızı oradan çıkarmasını istiyordu, bazen artık yeni bir paltosu varken eski paltosunun neden orada asılı olduğunu soruyordu, bazen generalin karşısında ayakta duruyor, onun bağırmasını dinliyor, "Suçluyum ekselansları!" diye mırıldanıyordu. Hatta en iğrenç sözcükleri kullanarak ağzını bozuyordu, öyle ki, Akakiy Akakiyeviç'ten ömründe böyle şeyler duymamış olan ev sahibesi yaşlı kadın (üstelik böyle çirkin her sözcüğün arkasından da, "ekselansları" sözcüğü geliyordu) haç bile çıkarıyordu. Arkasından, anlaşılamayan bir şeyler saçmalamaya başlıyordu. Yalnızca paltosundan söz ettiği anlaşılabiliyordu, o kadar. Zavallı Akakiy Akakiyeviç sonunda teslim etti ruhunu. Ne odasını mühürlediler ne eşyalarını not ettiler. Çünkü ne bir mirasçısı vardı ne de not etmeye değecek eşyası: kaz tüyünden bir tutam divit, bir deste resmî kağıt, üç çift çorap, pantolonundan kopmuş iki üç düğme ve okurun bildiği palto. Hepsini kim aldı, orasını Tanrı biliyor. Ne yalan söyleyeyim, bu öykünün yazarı ilgilenmedi

bile bununla. Akakiy Akakiyeviç'i götürüp toprağa verdiler. Ve Petersburg, orada böyle biri hiç yaşamamış gibi, Akakiy Akakiyeviç'siz var olmayı sürdürdü. Kimsenin korumadığı, değer vermediği, ilgilenmediği bir zavallı; mikroskopta incelemek için sıradan bir sineği bile topluiğnenin ucuna takmak fırsatını kaçırmayan araştırmacı bilim adamlarının dikkatini çekmeyi bile başaramamış bir zavallı; dairede her türlü alaya katlanmış ve sade bir biçimde mezara girmiş, yaşamının son günlerinde, yoksulluk içinde geçmiş ömrünü kısa süreli de olsun aydınlatmış yeni bir palto gibi bir konuğu ağırlamış, arkasından Çarlar için, dünyayı yönetenler için de kaçınılmaz olan o felakete uğramış bir zavallı göçüp gitmişti bu dünyadan...

Ölümünden birkaç gün sonra daireden bir odacı geldi evine, derhal görevinin başına dönmesi için bir emir getirdi. Müdürün emriydi bu. Ama odacı daireye eli boş döndü. Akakiy Akakiyeviç'in artık daireye gelemeyeceğini söyledi ve "neden?" sorusuna şöyle cevap verdi: "Öldü de ondan. Üç gün önce gömmüşler onu." Akakiy Akakiyeviç'in öldüğünden dairedekilerin o zaman haberi oldu; ertesi gün de onun masasına harfleri onun gibi düzgün ve dik değil, çok daha eğik, çarpık yazan, ama ondan çok daha uzun boylu bir memur oturttular.

Ne var ki, Akakiy Akakiyeviç'in öyküsünün burada bitmeyeceği, öldükten sonra, neredeyse hiç kimsenin fark etmediği yaşamının bir ödülü olarak birkaç gün daha gürültü koparacağı kimin aklına gelirdi? Öyle ki, bu acı öykümüz ansızın fantastik bir görünüm kazandı. Petersburg'da birden, Kalinkin Köprüsü çevresinde çaldırdığı paltosunu arayan ve kendisinindir diye rütbesine, unvanına, paltosunun yakası kedi kürküymüş, kunduz kürküymüş, vatkalıymış, içi raun kürküymüş, tilki kürküymüş, ayı kürküymüş (yani insanların paltolarının içini ne tür kürkle kaplatmayı düşünmüş olurlar-

sa olsunlar) hiçbir şeye bakmadan, her önüne gelenin sırtından paltosunu alan memur kılığında bir hortlağın görüldüğü söylentileri dolaşmaya başlamıştı. Memurlardan biri gözleriyle görmüş onu ve hemen tanımış Akakiy Akakiyeviç'i. Ama onu görünce öyle büyük bir korkuya kapılmış ki, var gücüyle koşarak uzaklaşmış oradan. Bu yüzden iyice bakamamış ona, yalnızca, uzaktan Akakiy Akakiyeviç'in gözdağı verircesine ona parmağını salladığını görebilmiş. Her yandan durmadan, dokuzuncu dereceden olanları bırakın, üçüncü dereceden memurların bile paltoları geceleri sırtlarından alındığı için üşütüp hastalandıkları şikâyetleri geliyordu. Ne pahasına olursa olsun, hortlağın ölü veya diri yakalanması ve başkalarına örnek olsun diye en ağır biçimde cezalandırılması için polis her türlü önlemi almıştı. Ve az kalsın başarıyorlarmış da bunu. Bir mahallenin bekçisi Kiryuşkin ara sokağında, bir zamanlar flüt çalan emekli bir müzisyenin sırtından tüylü paltosunu çıkarıp alırken hortlağın yakasına yapışmış. Hortlağı yakasından tutarken seslenip iki arkadaşını çağırmış. Hortlağı tutmalarını söylemiş. Bu arada bekçi soğuktan donan burnunu biraz olsun ısıtmak için çizmesinden enfiye kutusunu çıkarmış. Ama besbelli, tütünü öylesine sertmiş ki, kokusuna hortlak bile dayanamamış. Bekçi burnunun sağ deliğini parmağıyla kapayıp sol deliğine tütünü çektiği anda hortlak öyle bir hapşırmış ki, üç arkadaşın yüzü gözü tükürük olmuş. Üç arkadaş tükürükleri silmek için ellerini yüzüne götürdüğü anda hortlağı ara ki bulasın... Öyle ki, onun gerçekten ellerinde olup olmadığını bile anlayamamışlar. O anda bekçilerin içine ölüler yüzünden öyle bir korku düşmüş ki, canlı soyguncuları bile yakalayamaz olmuşlar. Yalnızca uzaktan sesleniyorlarmış hırsızlara: "Hey sen, hadi çek arabanı oradan!"

Bu arada memur hortlak Kalinkin Köprüsü yakınlarında bile görülmeye, birçok korkak insanı dehşete düşürmeye başlamış.

Ama biz bu arada, olağan öykümüzün böylesine inanılmaz bir öyküye dönüşmesine neden olan önemli kişiyi büsbütün unuttuk. Doğrusunu söylemek gerekirse önemli kişi generalin hakkını yemiş olmamak için şurasını da açıklamak zorundayız ki, fena haşladığı zavallı Akakiy Akakiyeviç'in arkasından acır gibi olmuştu adamcağıza. Acıma duygusu hiç de yabancı değildi ona. Duygularını dışa vurmasına rütbesi çoğu zaman engel olsa da, kalbi iyi duygulara açıktı. Eski dostunu yolcu eder etmez, zavallı Akakiy Akakiyeviç'i düşünmeye başlamıştı. Hemen her gün, önemli kişinin gerekli gördüğü haşlamayı kaldıramayan Akakiy Akakiyeviç'in soluk yüzü geliyordu gözünün önüne. Onu düşünürken öylesine huzursuz oluyordu ki, sonunda dayanamamış, bir hafta sonra onun nasıl olduğunu, ona nasıl yardımcı olabileceğini sordurmak için evine adam yollamıştı. Kendisine Akakiy Akakiyeviç'in ateşler içinde öldüğü haberini getirdiklerinde general çok şaşırdı, vicdanı sızladı, bütün gün üzüldü. Biraz olsun oyalanmak, bu acı olayı unutabilmek için bir ahbabının evindeki akşam toplantısına gitti. Orada uygun bir ortam buldu. En önemlisi de, konukların hemen hepsinin onunla aynı rütbede olmasıydı. Böylece çok rahatladı. Güzel bir akşam geçirdi. Sohbetlere katıldı, dostlarıyla şakalaştı. Yemekte iki kadeh şampanya içti. Bilindiği gibi, insanı neşelendirir iki kadeh şampanya. Değişik şeyler yapmak isteği uyandırır içinde. Hemen eve gitmemeye, önce tanınmış bir bayana, iyi duygular beslediği Karolina İvanovna'ya (besbelli Alman kökenliydi bu bayan) uğramaya karar verdi. Bu arada şunu da belirtmemiz gerekir, önemli kişi artık genç sayılmazdı, iyi bir eş, saygın bir aile babasıydı. Biri devlet dairesinde memur iki oğlu ile on altı yaşında hafif kalkık burunlu güzel kızı her sabah gelirler, "*bonjour papa*"[2] diyerek elini öperlerdi. Gençliğini, tazeliğini henüz yitirme-

2 (Fr.) Günaydın babacığım.

miş, hatta güzel sayılabilecek karısı öpmesi için önce elini uzatırdı ona, sonra çevirip onun elini öperdi. Ancak, önemli kişi bu sevgi dolu aile yaşamından son derece mutlu olmasına karşın, kentin öte ucunda kendine bir bayan arkadaş edinmekte bir sakınca görmemişti. O bayan arkadaş aslında hiç de karısından güzel ve genç değildi. Ama böyle şeyler oluyordu dünyada. Bunları yargılamak bizim işimiz değil. Evet, önemli kişi ahbabının evinin merdivenlerinden indi, kızağına bindi ve seslendi sürücüsüne: "Karolina İvanovna'ya çek." Sonra kalın, güzel paltosuna sarınıp, Rus insanı için düşünülebilecek en huzurlu rahatlığa bıraktı kendini. Rus insanı öyle anlarda bir şey düşünmez; birbirinden güzel düşünceler onları arama zahmetine katlanmasına fırsat vermeden kendiliklerinden peş peşe gelirler aklına.

Önemli kişi tatlı hayaller içinde, geçirdiği güzel akşamı, orada olanları, herkesin kahkahalarla gülmesine neden olan konuşmaları düşünüyordu. Hatta yüksek sesle tekrarlıyordu o konuşmaları, orada konuşulanların önceki akşam toplantısındakiler gibi komik olduğunu, boşuna o kadar içten gülmediğini düşünüyordu. Ama nereden ve niçin çıktığı belli olmayan sert bir rüzgâr düşünmesine engel oluyordu arada bir... Karları kamçılarcasına yüzüne savuruyor, paltosunun yakasını kaldırıp yelken gibi başına geçiriyor ve böylece önemli kişinin ondan kurtulmak için uzun çabalar harcamasına neden oluyordu... Önemli kişi tam o sırada birinin yakasına yapıştığını hissetti. Dönüp bakınca eski püskü resmî giysili, kısa boylu birini gördü ve onun memur Akakiy Akakiyeviç olduğunu fark edince dehşete kapıldı. Bir ölününkini çok andıran yüzü kar gibi bembeyazdı. Ama önemli kişi ölünün ağzının oynadığını, o anda korkunç bir mezar kokusu salarak, "Ya! Sonunda bu da oldu işte! Senin de yakana yapıştım! Paltonu alacağım! Benimkini bulmak için parmağını oynatmadın, üstelik haşladın beni! Şimdi kendi palto-

nu ver bakalım bana!" dediğini duyunca kapıldığı dehşetin sınırı yoktu. Zavallı önemli kişi korkudan az kaldı ölecekti. Dairede ve rütbece kendinden küçüklerin arasında ne denli havalı, sert olursa olsun; boyuna bosuna, erkek görünümüne bakan herkesin "Ne gösterişli bir adam!" demesine karşın, genelde çoğu gösterişli erkek gibi o da öyle bir korkuya kapıldı ki, ortada bir neden yokken bayılacağından korkmaya başladı. Üstelik hemen çıkarıp attı paltosunu, kendi sesine hiç benzemeyen boğuk bir sesle haykırdı sürücüsüne: "Çabuk eve dön!" Sürücü bu haykırışı duyunca, deneyimlerinden, arkasından daha sert uyarıların geleceğini bildiği için ne olur ne olmaz diye omuzlarını kaldırıp başını içeri çekti ve kırbacı şaklattı, kızak uçarcasına gitmeye başladı. Altı yedi dakika sonra evinin kapısındaydı önemli kişi. Yüzü bembeyaz, korkmuş ve paltosuz önemli kişi Karolina İvanovna'ya gidecekken evine gelmiş, sendeleyerek odasına çıkmış, kötü bir gece geçirmişti. Öyle ki, ertesi gün sabah kahvaltısında açıkça şöyle dedi ona kızı: "Bugün yüzün çok soluk babacığım!" Ama babacığı sesini çıkarmadı ve o gün nereye gittiyse, nereye gitmek istediyse hiçbir yerde hiç kimseye başından geçen olaydan söz etmedi. Bu olay çok etkilemişti onu. Astlarına artık çok daha seyrek şöyle diyordu: "Buna nasıl cesaret edebiliyorsunuz? Karşınızdaki kim, farkında mısınız?" En azından, şimdi karşısındakini dinledikten sonra öyle diyordu... Ama asıl önemli olan, o günden sonra memur hortlağın ortalarda hiç görülmemesiydi: Anlaşılan, generalin paltosu tam istediği gibiydi. En azından, bir hortlağın birilerinin sırtından paltosunu çekip aldığını gördüğünü söyleyen kalmamıştı artık. Bununla birlikte, kimi meraklı, heyecanlı kişiler bir türlü rahatlayamadılar, memur hortlağın kentin uzak mahallelerinde hâlâ görüldüğünü anlatmayı sürdürdüler. Sözde Kolomensk'te bir mahalle bekçisi bile bir evin arkasından hortlağın çıktığını gözleriyle gör-

müş. Ama zayıf yapılı olduğu için (öyle ki, bir gün orta boylu bir domuz yavrusu avludan hızla çıkıp bacaklarını yerden kesmiş de, bekçi orada bulunan arabacılardan kahkahalarla gülüp onu alaya aldıkları için enfiye parası olarak birer kapik toplamış) evet, zayıf yapılı olduğu için hortlağı durdurmaya cesaret edememiş, karanlıkta arkası sıra yürümeye başlamış. Yürürken birden dönüp arkasına bakmış hortlak, durup şöyle sormuş: "İstediğin nedir senin?" ve yaşayan insanlarınkinden bile daha iri olan yumruğunu sallamış. Bekçi "Hiç!" demiş. Hemen geri dönmüş. Ne var ki, bu hortlak çok uzun boyluymuş, kocaman bir bıyığı varmış. Obuhov Köprüsü'ne doğru yürüyüp gecenin karanlığında gözden kaybolmuş.

Fayton

süvari alayının B. Kasabası'na yerleşmesinden sonra kasaba şenlenmişti. Oysa daha önce çok sıkıcı bir yerdi. Eskiden; oradan geçerken, sokağa inanılmaz asık suratlarıyla bakan alçak, küçücük kerpiç evler gördüğünüz anda... İşte o anda yüreğinizde nelerin olduğunu anlatmak hiç de o kadar kolay değildir: Kâğıt oyununda kaybetmişsiniz ya da birden zamansız bir saçmalık yapmışsınız gibi keyifsiz, yani kısacası, kötü hissederdiniz kendinizi. Yağmurdan evlerin sıvaları dökülmüştü, duvarları beyaz değildi artık, alacalı bulacalıydı. Çatılarının çoğu güney kentlerimizde genelde olduğu gibi, sazla örtülmüştü. Görüntüyü bozdukları için kasaba başkanı çok zaman önce bahçelerdeki ağaçları kestirmişti. Sokaklarda kimseyle karşılaşmazdınız. Kalın toz tabakasından yastık gibi olmuş bomboş sokakta (en küçük bir yağmurda vıcık vıcık çamura dönüşürdü bu toz, ve o zaman da kasaba başkanının Fransızlar dediği kocaman domuzlar doldururdu B. kasabasının sokaklarını: Pek ciddi suratlarını çamur banyolarından çıkarıp öylesine sesler çıkarırlardı ki, o anda kasabadan geçmekte olan birinin atını kırbaçlayıp

bir an önce oradan uzaklaşmaktan başka yapacağı bir şey kalmazdı) yalnızca bir horoz geçerdi karşıdan karşıya. Ne var ki, B. kasabasından geçene de pek rastlanmazdı o zamanlar. Seyrek, çok seyrek olarak, on bir kölesi olan bir çiftçi sırtında pamuklu aba kumaştan redingotuyla, tepeleme yığılı un çuvalları arasından çevresine bakınarak, doru kısrağını kırbaçlayarak, arkasından bir tayın koştuğu yarı fayton, yarı yük aracı olan arabasıyla takur tukur geçerdi parke sokaklardan. Kasabanın pazaryerinin bile hüzünlü bir görünümü vardı: Terzinin evi aşırı aptal cephesinin tümüyle değil de köşesiyle bakıyordu alana; onun tam karşısında da on beş yıl önce yarım bırakılmış, iki pencereli acayip bir yapı vardı; ayrıca, bu binanın hemen yanında, kasaba başkanının öğlen yemeğinden hemen sonra uyumak, gece yatmadan önce kaynatılmış kuru bektaşi üzümü şurubu içmek alışkanlığını henüz edinmediği gençlik yıllarında yaptırdığı, öteki evlere örnek olsun diye de çamur rengi griye boyattığı o günlerin modası bir tahta perde vardı. Oysa öteki evlerin hemen hepsinin önü çitle kapatılmıştı. Pazaryerinin ortasında küçük dükkânlar vardı. Bu dükkânların önünde her zaman bir bağ simit, kırmızı başörtülü bir köylü kadın, bir çuval sabun, birkaç kilo acıbadem, tüfek saçması, birkaç top pamuklu kumaş ve kapının hemen yanında sürekli svayka[1] oynayan iki tezgâhtar görmek olasıydı. Ama süvari alayının kasabaya gelmesinden sonra B. kasabasında her şey değişti. Sokaklar renklendi, canlandı... Kısacası, bambaşka bir görünüm kazandı. Alçak, küçük evler bir arkadaşına alaydaki işlerle veya eline geçen son derece kaliteli bir tütünle ilgili konuşmaya, kimi zaman da kâğıt oyununda ortaya yaylı arabasını koymaya (bu yaylılar alayın malı gibidirler, çünkü alayın dışına çıkmadan bütün subayları dolaşırlar: Bu gün bir binbaşı binip dolaşır onunla, ertesi gün bir teğmenin ahırın-

1 Kalın, büyük bir çivinin yerdeki halkanın içine saplandığı eski bir Rus oyunu.

dadır, bir hafta sonra ise bakarsınız, binbaşının emir eri gene yağlamaktadır tekerleklerini) giden şapkası tüylü, boylu boslu subayların önlerinden çevik adımlarla geçmelerine alışmıştı. Evlerin arasındaki tahta çitler güneşin altına asılmış er şapkalarıyla doluydu. Gri bir er kaputu asılı oluyordu bir kapıda. Bıyıkları ayakkabıcı fırçası gibi sert erler dolaşıyordu sokaklarda. Her yerde karşılaşıyordunuz böyle bıyıklarla. Ellerinde kovalarıyla dolaşan esnaf karılarının her birinin hemen arkasında böyle bir bıyık görüyordunuz. Böyle bıyıklı bir eri, yüksekçe bir yerde, gözlerini alabildiğine açıp yukarıya bakarken tuhaf sesler çıkaran kaba bir köylünün sakalını sabunlarken de görebilirdiniz... Bir zangocun karısıyla aynı evde oturan yargıçla, aklı başında bir insan olan, ama kesinlikle bütün gün, öğlen yemeğinden sonra akşama kadar, akşamdan da sabaha kadar uyuyan başkanın oluşturduğu kasabanın sosyetesini subaylar canlandırmıştı. Tugay komutanı generalin kasabaya taşınmasından sonra kasaba sosyetesi kalabalıklaşmış, ilginç bir hale gelmişti. O zamana kadar varlıklarını herkesin unutup gittiği çevre toprak sahipleri özellikle subaylarla görüşmek, kimi zaman da, ekin işleriyle, karılarının siparişleriyle, tavşanların sorunlarıyla karmakarışık kafalarında neredeyse izi pek silik kalmış kâğıt oyunları oynamak için kasabaya inmeye başlamışlardı. Ne yazıktır ki, tugay komutanı generalin o geniş katılımlı akşam yemeğini neden verdiğini hatırlamıyorum. Büyük hazırlık yapılmıştı o akşam yemeği için. Generalin mutfağındaki aşçıların bıçaklarının tak tuk sesleri kasabanın çıkışındaki karakola kadar ulaşıyordu. Pazaryerinde yiyecek adına ne var ne yok hepsi bu yemek için toplanıp götürülmüştü; öyle ki, yargıçla zangocun karısı yalnızca karabuğday unu pidesiyle nişastalı bulamaç yiyip kalkmak zorunda kalmışlardı masadan. Generalin oturduğu dairenin pek geniş olmayan avlusu yaylılarla, kupa arabalarıyla, faytonlarla

doluydu. Konukların hepsi erkekti: subaylar, yakın çevreden toprak sahibi birkaç soylu... Toprak sahipleri arasında en çok dikkati çeken ise B. bölgesinin önemli aristokratlarından, soylular başkanı seçiminde en çok gürültü koparmış Pifagor Pifagoroviç Çertokutsi'ydi. Pek gösterişli bir faytonla gelmişti yemeğe. Daha önce bir süvari alayında görev yapmıştı ve zamanın en önemli, gözde subaylarındandı. En azından, alayın uğradığı her yerde düzenlenen balolarda, toplantılarda boy gösterirdi. Ancak, Tambovskaya ve Simbirskaya illerinin genç kızlarına sormak gerekir onu... Çok olasılıdır ki, genelde "tatsız" dedikleri bir olay nedeniyle ordudan ayrılmamış olsaydı (birine bir tokat mı atmıştı, yoksa biri ona mı bir tokat atmıştı, hatırlamıyorum, ama bu nedenle ordudan ayrılması istenmişti kendisinden) daha birçok ilde ününe ün katabilirdi. Ne var ki, onun ağırlığını yitirmesine neden olmadı bu: Subay üniformasını andırır yüksek belli fraklar, mahmuzlu çizmeler giyiyor; küçümseyerek "piyade işte" veya kimi zaman "bitli piyade" dediği piyadede görev yaptığını düşünmemeleri için süvari bıyığı bırakıyordu. Analardan, kızlardan, şişko çiftlik sahiplerinden oluşan Rusya'nın özünün eğlenmek için yaylılarıyla, troykalarıyla, kimsenin rüyasında göremeyeceği acayip yük arabalarıyla akın ettiği kalabalık her panayıra katılırdı. Bir süvari alayının konuşlandığı yerin kokusunu hemen alır, subaylarla görüşmek için oraya damlardı. Subayların önünde pek çalımlı atlardı faytonundan veya yaylısından ve kısa zamanda hepsiyle ahbap olurdu. Önceki seçimde, onu başkan seçerlerse soyluların durumunu toplumda iyi bir düzeye çıkaracağını söyleyerek onlara harika bir yemek vermişti. Taşralıların deyimiyle, tam bir ağa gibi yaşıyordu. Çeyiz olarak iki yüz kişilik bir köyü ve birkaç bin ruble sermayesi olan pek güzel bir kızla evlenmişti. Sermaye hemen, gerçekten güzel altı ata, altın yaldızlı kapı kilitlerine, evcil bir maymuna ve

Fransız bir baş uşağa harcanmıştı. Kendisinin iki yüz köylüsüne karısının getirdiği iki yüz köylüyü de katıp devlete güvence göstererek ticarete atılmıştı. Yani tam olması gerektiği gibi bir toprak sahibiydi... Hatırı sayılır bir toprak sahibi... Generalin yemeğinde ondan başka toprak sahipleri de vardı ama onlarla ilgili söylenecek pek bir şey yok. Konukların geri kalanı alayın subayları ve iki üst subaydı: bir albayla oldukça şişman bir binbaşı. Generalin kendisi boylu boslu, yapılı, subayların deyimiyle çok iyi bir komutandı. Hayli tok, bas bir sesi vardı. Yemek olağanüstüydü: küçüklü büyüklü mersin balığı, çoka balığı, toy kuşu, kuşkonmaz, bıldırcın, keklik, mantar... Bütün bunlar aşçının bir gün öncesinden beri, durmaksızın çalıştığını, dört erin de ellerinde bıçaklarla bütün gece ona köfte, jöle yapmakta yardım ettiklerini gösteriyordu. Sürüyle uzun boyunlu lafit şarabı şişesi, kısa boyunlu madera şarabı şişesi... Nefis bir yaz günü, ardına kadar açık pencereler, masanın üzerinde buz tabakları, subayların en alt düğmesi açık üniformaları, dışarı çıkmış gömlek yakaları, karşılıklı konuşmaları bastıran generalin gür sesi, kadehlere dökülen şampanyanın hışırtısı... Hepsi tam bir uyum içindeydi. Herkes midesinde hoş bir ağırlıkla kalktı masadan, uzun veya kısa çubuklarını yakıp, ellerinde kahve fincanlarıyla taraçaya çıktı.

Generalin, albayın, hatta binbaşının üniformalarının önü bütünüyle açıktı. Öyle ki, kaliteli ipek pantolon askıları hafiften görünüyordu. Ama öteki subaylar, üstlerine saygı gereği, alttan üçü dışında düğmelerinin hepsi ilikli, oturuyorlardı.

"Artık görebiliriz onu, dedi. Oldukça hoş, becerikli bir subay olan yaverine dönüp ekledi: "Lütfen emir ver canım, benim şu doru kısrağı getirsinler!" General çubuğundan derin bir soluk çekip dumanını dışarı verdikten sonra konuklarına döndü. "Şimdi siz de göreceksiniz onu. Aslında henüz

iyi bir bakımdan geçmedi: Lanet kasabada doğru dürüst bir at ahırı yok ki... Ama çok iyi bir kısrak benim bu puf, puf!"

"Uzun zamandır mı sizde puf, puf efendim?" diye sordu Çertokutski.

"Puf, puf, puf... çok olmadı. İki yıl önce haradan almıştım onu!"

"Aldığınızda eğitimli miydi, yoksa burada kendiniz mi eğittiniz onu?"

"Puf, puf, pu, pu, pu... u... u... f... burada."

Bunu söylerken duman içinde kaybolmuştu general.

Tam o anda tavladan bir er koşarak çıkmış, nal sesleri duyulmuş, arkadan, huysuzlanmış doru bir kısrağı dizgininden çekerek getirmeye çalışan beyaz, bol gömlekli, kapkara, kocaman bıyıklı bir er görünmüştü. Huysuzlanmış kısrak bu arada birden kafasını sertçe kaldırmış, yere çömelen eri kocaman bıyığıyla birlikte az kalsın havaya kaldırmıştı. Er, kısrağı taraçanın altına getirirken onunla konuşuyordu: "Tamam, tamam Agrafena İvanovna!"

Kısrağın adı Agrafena İvanovna idi. Güneyin bütün güzelleri gibi güçlü kuvvetli, vahşiydi. Gelip taraçanın ahşap merdiveninin ilk basamağına kuvvetlice vurdu toynaklarıyla ve durdu.

General çubuğunu bırakıp büyük bir keyifle bakmaya başladı Agrafena İvanovna'ya. Albay taraçanın merdiveninden inip Agrafena İvanovna'nın yüzünü ellerinin arasına aldı. Binbaşı bacağını okşadı Agrafena İvanovna'nın. Öteki konuklar hayranlıklarından ağızlarını şapırdattılar.

Çertokutski indi taraçadan, Agrafena İvanovna'nın arkasına geçti. Er hazır ola geçmiş, kısrağın dizginini elinden bırakmadan, onların arasına atlamak istiyormuş gibi, doğrudan konukların gözlerinin içine bakıyordu.

"Çok güzel, harika!" dedi Çertokutski. "Endamlı bir kısrak! Sorabilir miyim ekselansları, gidişi nasıl?"

"Yürüyüşü güzel; ancak aptal baytar birtakım haplar vermiş ona, iki gündür aksırıp duruyor hayvan."

"Harika, çok harika bir kısrak! Peki ama buna uygun bir arabanız da var mıydı ekselansları?"

"Araba mı? Bir binek hayvanı bu."

"Farkındayım efendim... Öteki atlarınıza uygun arabanızın olup olmadığını öğrenmek için sormuştum ben."

"Doğrusu, yeterli arabamın olduğu söylenemez. Aslını isterseniz, uzun zamandır iyi bir fayton almak istiyorum. Şu anda Petersburg'da olan kardeşime bana iyi bir fayton göndermesini yazdım, gönderip göndermeyeceğini bilmiyorum."

Albay söze karıştı:

"Sanırım en iyisi Viyana işi faytonlardır ekselansları."

"Çok haklısınız, puf, puf, puf..."

"Bende harika bir gerçek Viyana işi fayton var ekselansları."

"Nasıl? Buraya geldiğiniz fayton mu?"

"Yo, hayır. Gündelik kullandığım faytonumdur bu benim, ama öteki harikadır, tüy gibi hafif, yumuşacıktır. Ona bindiğinizde, izninizle diyebilirim ki ekselansları, giderken dadınız sizi beşikte sallıyormuş gibi hissedersiniz kendinizi!"

"Rahat, yani, öyle mi?"

"Çok, çok rahat. Yayları, minderleri... Bir tablo sanki."

"Güzel."

"Çok da geniştir! Anlayacağınız, onun kadar güzelini inanın görmedim, ekselansları. Bendeniz ordudayken çekmecelerine on şişe rom, sekiz on kilo tütün koyardım. Onlardan başka, yaklaşık altı takım üniformam, iç çamaşırım, izninizle nasıl söylesem, bağırsak solucanı gibi upuzun iki de çubuğum vardı ekselansları. Cepleri de koca bir öküzü yerleştirebileceğiniz kadar geniştir."

"Güzel."

"Zamanında dört bin ruble vermiştim ona ekselansları."

"Fiyatına bakılacak olursa, güzel bir fayton olsa gerek. İlk sahibi siz misiniz?"

"Hayır, ekselansları. Bir rastlantı sonucu geçti elime. Bir çocukluk arkadaşım almıştı onu. Çok iyi bir insandır. Sanırım, tanışsanız siz de çok iyi dost olurdunuz kendisiyle. Senin benim diye bir şey yoktur aramızda. Kâğıt oyununda kazandım bu faytonu ondan. Ekselansları yarın öğlen yemeğinde bizi onurlandırsalar, bu arada faytonu da görseler nasıl olurdu acaba?"

"Bu önerinize ne cevap vereceğimi bilemiyorum. Yalnız gelmem için biraz... Subaylarımla birlikte gelmemize ne dersiniz?"

"Subay arkadaşlarınızı da ağırlamaktan onur duyarız ekselansları. Baylar, sizleri evimde ağırlamak benim için büyük bir zevk ve onur olacaktır!"

Albay, binbaşı ve öteki subaylar kibarca öne eğilerek teşekkür ettiler.

" Ekselansları, ben bir şey alınacaksa en iyisinin alınmasından yanayım, yoksa hiç alınmasın... Yarın evimi onurlandırdığınızda çiftlik işleriyle ilgili bazı şeyler göstereceğim size."

General Çertokutski'nin yüzüne baktı, çubuğunun dumanını yoğun bir biçimde dışarı verdi.

Subayları evine davet ettiğine çok sevinmişti Çertokutski. Aşçısına ciğer ezmesi, çeşitli soslar hazırlamasını söyleyeceğini düşünüyordu. Birden, subayların ona karşı daha bir yakınlık gösterdiklerini fark etmişti (bakışlarından, hafifçe öne eğilmelerinden belliydi öyle olduğu), neşelenmişti. Şimdi çok daha rahat davranıyordu artık. Sesi yumuşamıştı, ses tonundan pek mutlu olduğu belliydi.

"Bize geldiğinizde evimin hanımefendisiyle de tanışacaksınız ekselansları."

Bıyığını sıvazlayarak karşılık verdi general:

"Buna çok sevineceğim."

Çertokutski hemen kalkıp eve gitmek, yarın konuklarına vereceği yemek için hazırlıklara şimdiden başlamak istiyordu. Şapkasını bile eline almıştı ki, ne olduysa oldu, nedense bir süre daha kaldı. Bu arada salonda oyun masaları hazırlanmıştı. Konuklar *vist* oynamak için dörder kişilik gruplar olarak masalara dağılmışlardı.

Mumlar kondu masalara. Çertokutski oyuna oturmakta uzun süre kararsız kaldı. Ama subayların ısrarlı davetini geri çevirmenin yakışık almayacağını düşünerek sonunda oturdu oyun masasına. Oturmasıyla birlikte bir bardak punç geldi önüne, bir şey düşünmeden hemen aldı bardağı, bir dikişte içti. İlk parti bitince bir bardak punç daha gördü önünde, farkına varmadan onu da içtikten sonra şöyle dedi: "Benim artık eve gitmem gerekiyor baylar, geç oldu, inanın geç oldu..." Ama kalkmadı masadan. İkinci parti başladı. Bu arada salonun her köşesinde değişik şeylerden söz ediliyordu. *Vist* oynayanlar oldukça sessizdi. Ama kanepelerde oturanlar kendi aralarında konuşuyorlardı. Köşede bir karargâh yüzbaşısı koltuğunun altına aldığı bir yastığa yaslanmış, çubuğu dişlerinin arasında, kendisini dikkatle dinleyen küçük bir gruba oldukça rahat tavırlarla aşk serüvenlerini anlatıyordu. Kısa kollarının ucundaki küt elleri iki patatesi andıran aşırı şişman bir toprak sahibi, kısa kolunu tütün tabakasını çıkarmak için arada bir geniş sırtına uzatarak, yüzünde olağanüstü tatlı bir ifadeyle dinliyordu onu. Bir başka köşede süvari birliklerinin eğitimi üzerine oldukça ateşli bir tartışma başlamıştı. Bu arada yanlışlıkla iki kez kız yerine vale oynayan Çertokutski kimi zaman sorularının bütünüyle ilgisiz, yersiz olduğunu fark etmeden, oturduğu yerden seslenerek "hangi yılda?" veya "hangi alayda?" gibi sorular soruyordu. Yemeğe birkaç dakika kala nihayet ara verildi oyuna. Ama konuşmalar devam ediyordu. Kafaların hâlâ oyunla meşgul olduğu belliydi. Çertokutski oyundan çok kazançlı çıktığını

iyi hatırlıyordu, ama elinde bir şey yoktu. Masadan kalkınca bir süre masanın başında cebinde mendili bile olmayan biri gibi öyle kalakalmıştı. Bu arada yemek servisi başladı. Anlaşılacağı üzere, bol şarap vardı masada ve Çertokutski sağında solunda şarap şişeleri olduğu için, farkına varmadan arada bir bardağını doldurmak zorunda kalıyordu.

Yemek masasında da uzun bir sohbet başlamıştı. Ne var ki, tuhaf bir sohbetti bu. 1812 savaşına katılmış bir toprak sahibi o savaşta hiç olmamış bir çarpışmadan söz ettikten sonra, ortada hiçbir neden yokken sürahinin tıpasını çıkarıp pastaya batırmıştı. Sözün kısası, konuklar dağılmaya başladığında saat üç olmuştu ve birkaç arabacı efendisini bohça gibi kucağına alıp arabaya taşımak zorunda kalmıştı. Çertokutski de, bütün o aristokrat tavırlarına karşın, faytonuna binerken yerlere eğilerek sağına soluna öylesine selamlar veriyor, başını öylesine sallıyordu ki, bıyığına takılmış iki dereotu telini eve kadar getirdiğini bile fark edememişti.

Evde herkes çoktan yatıp uyumuştu. Arabacı, Çertokutski'nin özel uşağını güçlükle buldu. Uşak efendisini konuk salonundan geçirip oda hizmetçisi kıza teslim etti. Çertokutski kızın arkası sıra güçlükle yatak odasına kadar yürüdü ve kar gibi beyaz geceliği içinde pek güzel uyuyan genç, güzel karısının yanına uzandı. Onun karyolaya dikkatsizce uzanmasına uyanan karısı kirpiklerini kaldırarak şöyle bir gerindi, çabuk çabuk üç kez kırpıştırdıktan sonra yarı öfkeli, açtı gözlerini; ama kocasının bu kez ona tatlı bir şeyler söylemek niyetinde olmadığını görünce can sıkıntısıyla öte yana döndü, tazecik yanağını elinin üzerine koyup hemen uykuya daldı.

Evin genç, güzel hanımefendisi yanında yatan kocasının horlamasından uyandığında köylük yerlerde dedikleri gibi, sabahın *körüydü* daha. Kocasının dün gece eve saat üçten sonra geldiğini hatırlayınca uyandırmaya kıyamadı onu; kocasının onun için Petersburg'dan getirttiği gece terlikleri-

ni geçirdi ayağına; üzerinde, yukarıdan aşağı dökülen su gibi pırıl pırıl duran beyaz sabahlığını giydi, tuvalet odasına geçti, kendisi gibi taptaze suyla yıkandıktan sonra tuvalet masasının önüne geçti. Aynada kendine iki kez baktıktan sonra, bugün çok güzel olduğuna karar verdi. Görünüşte hiç de önemli olmayan bu durum onun aynanın karşısında fazladan tam iki saat oturmasına neden oldu. Nihayet üzerinde pek sevimli bir kıyafetle temiz hava almak için bahçeye çıktı. Şansına hava da yalnızca güneyde yaşanabilecek bir yaz havası kadar iyiydi. Güneş tepeye çıkmış yakıyordu, ama iki yanı ağaçlı gölge yollarda yürümek hoştu ve güneşin ısıttığı çiçekler kokularını üç kat daha güçlü salıyorlardı havaya. Evin güzel hanımefendisi saatin on iki olduğunu ve kocasının hâlâ uyuduğunu unutmuştu. Arka bahçedeki at ahırında öğlen sonrası uykusuna yatmış iki arabacıyla bir sürücü uşağın horlaması ona kadar geliyordu. Ama o, iki yanı ağaçlı yolun şoseyi gören bir yerinde oturmayı sürdürüyor, bomboş şoseye bakıyordu. Ansızın uzakta şosede kalkan bir toz bulutu çekti dikkatini. Bakınca, birkaç arabanın gelmekte olduğunu gördü. En önde üstü açık, iki kişilik hafif bir yaylı vardı. Faytonda kalabalık apoletleri güneşte parlayan general ve onun yanında albay oturuyordu. Hemen arkadaki dört kişilik faytonda binbaşı, generalin yaveri ve iki subay karşılıklı oturuyordu. Daha arkadan ise bu kez şişman binbaşının kullandığı alayın ünlü yaylısı geliyordu. Yaylının arkasında, biri arkadaşının dizlerinde olmak üzere beş subayın olduğu bir kupa arabası, kupa arabasının arkasında da doru ve baklakırı üç harika atın üzerinde üç subay vardı. Evin hanımefendisi şöyle geçirdi içinden: "Yoksa bize mi geliyorlar bunlar? Aman Tanrım! Evet, gerçekten de köprüye saptılar!" Bir çığlık atıp ellerini çırptı, bahçede çiçek tarhlarının üzerinden atlayarak doğru yatak odasına koştu. Kocası ölü gibi uyuyordu. Kolundan çekeleyerek bağırmaya başladı:

"Kalk, kalk! Çabuk kalk!"

Çertokutski gözlerini açmadan, gerinerek:

"Ne var?" diye mırıldandı.

"Kalk bir tanem! Duyuyor musun beni? Konuklarımız var!"

"Konuklarımız mı?" Çertokutski o anda, bir buzağının burnunu sürterek annesinin memesini ararken çıkardığı mırıltıyı andıran hafiften bir ses çıkarmıştı. "Hım..." diye mırıldandı. "Uzat bana yanağını canımın içi, öpeceğim seni."

"Hadi bir tanem, lütfen çabuk ol. Subaylarla birlikte general geliyor! Aman Tanrım! Bıyığına dereotu takılmış."

"General mi dedin? Bu saatte nasıl olur? Kahretsin, neden kimse uyandırmadı beni? Peki yemek hazır mı? Her şey yolunda mı?"

"Ne yemeği?"

"Söylemedim mi yoksa?"

"Ne söylemedin mi? Gece saat üçten sonra geldin eve, ne sorduysam cevap vermedin, bir şey söylemedin. Geç yattığın için sabahleyin uyandırmaya da kıyamadım seni, bir tanem..."

Hanımefendi pek duygulu, yalvarır bir ses tonuyla söylemişti bunu.

Çertokutski yıldırım çarpmış gibi, gözleri alabildiğine açık, bir dakika daha öyle yattı yatakta. Sonra, bunun yakışıksız kaçacağını falan düşünmeden iç çamaşırıyla fırladı yataktan. Avuç içiyle alnına vurarak:

"Ah eşek kafam!" dedi. "Onları yemeğe davet etmiştim. Ne yapabiliriz? Uzaktalar mı bari?"

"Bilmiyorum... Şu anda gelmek üzeredirler."

"Canım benim... Saklan sen!.. Hey, kim var orada? Buraya gel kız! Koşsana, neden korkuyorsun aptal şey? Biraz sonra subay konuklarımız gelecek. Efendinin evde olmadığını söyle onlara, hatta bugün eve hiç gelmeyeceğini söyle...

Sabah erkenden çıkıp gitti, de... Duyuyor musun beni? Hizmetçilerin hepsini de uyar. Çabuk ol, hadi!.."

Çertokutski böyle dedikten sonra hemen sabahlığını geçirdi sırtına ve oranın saklanmak için en güvenilir yer olduğunu düşünerek, arabaların bulunduğu ahıra koştu. Ne var ki, ahırın girişinde durup bakınca, burada onu herhangi bir şekilde görebileceklerine karar verdi. İçinden "En iyisi şurası", diye geçirerek hemen yanındaki faytonun basamağını indirdiği gibi içine attı kendini, kapıyı kapadı, daha bir güvende olması için göğüslüğü çekti, altına gizlendi, sabahlığının içine iyice büzülüp öyle kaldı.

Bu arada konukların arabaları gelmiş, kapının önünde durmuşlardı.

General faytondan indi, şöyle bir silkindi, arkasından albay şapkasındaki tüyü düzelterek indi. Sonra şişman binbaşı kılıcını tutarak atladı yaylısından. Daha sonra kupa arabasından teğmenler ve onların dizleri üzerinde oturan asteğmen indi. En son da gösterişli subaylar indiler atlarından.

Kapı önüne çıkan bir uşak:

"Beyefendi evde değil," dedi.

"Nasıl yok? Ama nasıl olsa yemeğe gelecek, değil mi?"

"Hayır. Bugün dönmeyecek. Belki yarın bu saatlerde gelir."

"Buyurun buradan yakın!" dedi general. "Olacak şey mi bu şimdi?.."

Albay gülümseyerek:

"Bence bir şaka bu, dedi.

General, canı sıkkın:

"Böyle şey olur mu canım?" diye söylendi. "Tüh... Kahretsin... Madem işin var, ne diye ısrarla davet ediyorsun insanları?"

Genç subaylardan biri söze karıştı:

"Aklım almıyor ekselansları, böyle bir şey nasıl yapabilir insan?"

General, astlarıyla konuşurken her zaman sorduğu gibi:

"Ne?" dedi.

"Bir insan nasıl böyle bir şey yapabilir, diyordum ekselansları."

"Çok doğru... Bir engelin çıktıysa hiç değilse haber ver, ya da davet etme..."

Albay:

"Ne emredersiniz ekselansları?" dedi. "Yapabileceğimiz bir şey yok, dönelim!"

"Öyle anlaşılıyor. Bununla birlikte, o olmadan da faytonu görebiliriz. Onunla gitmedi ya... Hey, kim var orada? Gel buraya canım!"

"Ne emretmiştiniz?"

"Seyis misin sen?"

"Evet ekselansları, seyisim."

"Efendinin yeni aldığı faytonu göster bize."

"Şöyle arabaların olduğu ahıra buyurun!"

General subaylarla birlikte ahıra doğru yürüdü.

"İzin verin biraz iteyim onu ekselansları, burası karanlık gibi de..."

"Yeter, yeter, böyle iyi!"

Generalle subaylar faytonun çevresinde dolaşarak her yanını, tekerleklerini, yaylarını dikkatle incelediler.

"Pek öyle ahım şahım bir şey değil," dedi general. "Sıradan bir fayton işte..."

Albay:

"Külüstür bir şey," diye ekledi. "Doğru dürüst bir şey değil..."

Genç subaylardan biri söze karıştı:

"Bence hiç de dört bin ruble etmez bu şey, ekselansları."

"Ne?"

"Bence dört bin ruble etmez diyorum ekselansları."

"Değil dört bin ruble, iki bin ruble bile etmez! Bir şeyi yok

ki... İçinde de özel bir şeyleri olacağını sanmam... Açıver canım şu göğüslüğü..."

Subaylar göğüslüğün altında birden, sabahlığına sarınmış, tuhaf bir biçimde faytonun içine sinmiş Çertokutski'yi gördüler.

General şaşkınlık içinde:

"Buradaydınız demek!.." dedi.

Sonra faytonun kapısını çarpıp, göğüslüğü tekrar çekti Çertokutski'nin üzerine ve subaylarla birlikte uzaklaştı oradan.

Villada Geceler

Hoştu, sıkıntılıydı o uykusuz geceler. Hastaydı adamcağız, koltukta oturuyordu. Yanındaydım. Gözüme dokunmaya cesareti yoktu uykunun. Uykusuz bir gecenin kutsallığını anlıyor, ister istemez, sesini çıkarmadan onu saygıyla karşılıyor gibiydi. Onun yanında oturmak, ona bakmak mutlu ediyordu beni. İki gecedir senli benli olmuştuk artık. Senli benli olduktan sonra nasıl yakınlık göstermeye başlamıştı bana! Yumuşak başlı, cana yakın, uysal, munis biri olup çıkmıştı. Tanrım, benim ölmem onu sağlığına kavuşturabilecek olsaydı ne büyük bir sevinçle, ne büyük bir neşeyle, istekle kendime alırdım onun hastalığını, nasıl seve seve bırakırdım kendimi o hastalığa...

O gece onun yanında değildim. Sonunda geceyi odamda geçirmeye karar vermiştim. Tanrım, gördüğüm o aşağılık düşle ne bayağıydı, ne rezildi o gece! Bütün bir haftadır geceleri gözümü kırpmadan geçirmiş hiç de iyi uyuyamamıştım. Hep o vardı aklımda. Sanki yalvarıyordu, sitemler ediyordu bana. Ruhumun gözleriyle görüyor gibiydim onu. Er-

tesi sabah kalkar kalkmaz hemen yanına gittim. Ona karşı suçlu hissediyordum kendimi.

Beni gördüğünde yatağında yatıyordu. Her zamanki melek gülümsemesi belirdi yüzünde. Elini uzattı bana. Sevgiyle sıktı elimi: "Hain!" dedi. "Bana ihanet ettin." "Meleğim benim!" dedim. "Affet beni. Senin çektiğin acıları ben de çektim. Gece acılar içinde kıvrandım durdum. Biraz dinleneyim dedim ama olmadı, affet beni!" Yumuşak başlı adam! Elimi sıktı. Aptallık edip odamda geçirdiğim o gecenin acılarına karşılık nasıl ödüllendirmişti beni!.. "Başımda müthiş bir ağırlık var", dedi. Küçük bir defne dalıyla yellemeye başladım onu. "Ah, ne güzel geldi, serinledim!" diyordu. Yalnızca böyle söylüyordu! O anda sıradandı, basitti, aşağılıktı, dünyanın her türlü iyiliği yapsaydım ona, bu kadar mutlu edemezdim onu! Hey sen okur, bu karışık, güçsüz satırlar, duygularımın bu yavan anlatılışı eline geçen (birinin eline geçebilecekse kuşkusuz) kişi, evet sen anlayacaksındır beni... Yoksa geçmiş olamazlar eline. İnsan denen bütün bu değerler ve saygılar yumağının, bu tahta kuklaların çınlayan çekiciliğinin ne denli iğrenç olduğunu anlayacaksındır. Ah, onun yüzünde beliren o ünlü rahatlamanın, gülümsemenin bana nelere mal olduğunu bilseydin, gece yarısı hükümdarının güçlü asasından dökülen her şeyi ne büyük bir neşeyle, öfkeyle ayaklarının altına alır çiğnerdin...

Yataktan kalkıp koltuğa oturup; dışarıda esen, çiçek açmış yabani yaseminlerin, beyaz akasyaların, gür yapraklı güllerin kokusunu koparıp havaya salan rüzgârın sesini duyunca şöyle dedi: "Ne kötü bir mayıs hazırlamışsın benim için!"

Saat onda girmiştim odasına. Ondan üç saat önce, biraz dinlenmek ve sonra onun yanına geldiğimde daha hoş bir izlenim yaratmak için yani bir değişiklik olsun diye yalnız bırakmıştım onu. Saat onda odasındaydım. Bir saati aşkın sü-

redir yalnızdı. Konukları çoktan gitmişti.Yalnız başına oturuyordu. Canının sıkıldığı, üzgün olduğu yüzünden belliydi. Beni gördü. Hafifçe salladı elini, "Kurtarıcımsın sen benim!" dedi. Bu sözcükleri hâlâ çınlar kulaklarımda. "İyilik meleğim benim! Özledin mi beni?" dedim. "Ah, hem de çok!" dedi. Omzunu öptüm. Yanağını uzattı bana. Öpüştük. Hâlâ bırakmıyordu elimi, sıkıyordu.

Yatakta yatmayı pek sevmiyordu. Koltuğunda oturmayı yeğliyordu. Doktor o gece dinlenmesini söylemişti. İstemeye istemeye kalkmıştı koltuğundan, omzuma tutunarak yatağına gitmişti. Canım dostum! O bitkin bakışı; kalın kumaştan gri redingotu, ağır ağır adım atışı... Bütün bunlar gözümün önünde... Omzumun üzerine eğilip yatağına bakarak fısıldamıştı kulağıma: "Artık bittim ben!" Karşılık vermiştim: "Yarım saat yatıp dinlenme yetecektir sana, sonra kalkıp otursun gene koltuğuna."

Bakıyordum sana benim sevgili, zarif çiçeğim! Yatağında uyuduğun veya yatağında da, koltuğunda da uyukladığın sürece hep sana bakıyordum, en küçük hareketini izliyordum, gözlerimi bir an ayırmıyordum üzerinden.

O anda ne değişik, tuhaftı yaşamım; çok eskilerde olmuş uzak bir şeyin tekrarı gibi geliyordu bana. Ama sanırım anlatmakta zorlanacağım bunu: Gençlik yıllarıma, genç bir ruhun yaşıtlarında dostluk ve kardeşlik aradığı; sevgiyle, neredeyse çocuksu duygularla, içtenlikle ve özellikle genç bir bağlılıkla dolu olduğu; bakışlarda çoğu zaman gereksiz bile olan bir özverinin okunduğu gençlik yıllarıma dönemeyeceğim... Oysa ne tatlıdır bütün bu duygular, ne hayat doludur, canlıdır! Bir daha geri gelmeyecek o duygular tekrar canlanmıştı işte içimde... Tanrım! Neden? Yoksa gençliğimin o taptaze esintisini bir kez daha hissetmem için mi? Yoksa hemen arkasından üzerime ölüm soğukluğunun çökmesi için mi? Yoksa bir anda birkaç on yıl yaşlanmam için mi? Yok-

sa sona ermekte olan hayatımı umutsuzca, dehşet içinde bir kez daha görmem için mi? Sönmek üzere olan bir ışık, sonra temelli sönmek için, son bir kez daha parlayıp gönderir ışığını titreyerek kararmakta olan duvarlara...

Gogol'ün el yazısı burada bitiyor.

Bir Delinin Hatıra Defteri

3 Ekim

Bugün olağanüstü bir şey oldu. Sabah hayli geç kalktım. Mavra temizlediği çizmelerimi getirdiğinde saatin kaç olduğunu sordum ona. Saatin, onu vuralı çok olduğunu öğrenince aceleyle giyinmeye koyuldum. Ne yalan söyleyeyim, bölüm şefinin beni görünce yüzünü ne kötü ekşiteceğini önceden bildiğim için daireye hiç gitmeyebilirdim de. Uzun zamandır hep şöyle diyor bana: "Neden kafanın içi sürekli karmakarışık senin, kardeşim? Kimi zaman, bir yerlerin tutuşmuş gibi sağa sola koşturup duruyorsun, bazen her şeyi karmakarışık ediyorsun, cümleyi küçük harfle başlatıyorsun, yazıya tarih de, numara da koymuyorsun." İğrenç, pis herif! Besbelli, müdürün odasında oturduğum, zatıalilerinin kalemlerini sivrilttiğim için kıskanıyor beni. Sözün kısası, maaş mutemedini görmek, bir fırsatını bulunca o Yahudi bozuntusundan maaşıma karşılık biraz olsun avans istemek umudum olmasaydı daireye hiç gitmezdim. Şu işe bak! Bir gün maaşımı önceden verse... Aman Tanrım, dünya ba-

tar sanki... Yalvar yakar, istersen parala kendini, büyük para sıkıntısı içinde ol, umurunda değil herifin, kuruş koklatmaz sana Tanrı'nın cezası şeytan... Oysa evinde aşçı kadından tokat yer. Bilmeyen yok bunu. Devlet dairesinde çalışmanın ne yararı vardır, anlayamıyorum. Para yönünden hiçbir avantajı yok. Ama belediye daireleri ile maliye daireleri hiç de öyle değildir: Oralarda bakarsın, biri köşeye çekilmiş, yazısını yazmaktadır. Üstü başı dökülüyordur. Suratını görseniz, böyle bir surata tükürmek gelir içinizden. Ama sen onun nasıl bir yazlık ev kiraladığına bak! Altın yaldızlı porselen fincan falan bile götürmeyesin ona: "Doktora verilecek bir hediye bu!" der çünkü. Oysa cins bir at ya da değerli koşumlar, o da olmazsa, üç yüz rublelik kunduz kürkü vermelisiniz kendisine. Görünüşte süklüm püklüm biridir, pek kibar konuşur: "Kalemimin ucunu sivriltmem için bıçağınızı lütfeder miydiniz acaba..." Gelgelelim, ondan bir dilekte bulunanı öyle bir soyup soğana çevirir ki, adamın üzerinde bir tek gömleği kalır... Ama doğrusunu isterseniz, bizim devlet dairesindeki görevimizde dürüstlük vardır, her işimiz belediye dairelerinde hiçbir zaman olamayacağı kadar temizdir: Masalarımız maun ağacındandır, amirlerimiz bizlere "siz" diye hitap ederler. Evet, itiraf ediyorum, devlet dairesinde görev öylesine dürüstlükle yürütülmeseydi çoktan ayrılmıştım oradan

Eski paltomu giydim, şemsiyemi aldım. Dışarıda sağanak yağmur yağıyordu çünkü. Sokaklarda kimsecikler yoktu. Yalnızca, yağmurdan korunmak için eteklerini başlarına almış kadınlarla, şemsiyelerinin altında Rus dükkân sahipleriyle ve bir de oda hizmetçileriyle karşılaşıyordum. Soylu takımından yalnızca bizim daireden bir memurla karşılaştım. Kavşakta gördüm kendisini. Onu görür görmez şöyle geçirdim içimden: "Yo, dostum, daireye falan gittiğin yok senin, önünde çabuk adımlarla giden kadının arkasından koşturu-

yorsun öyle, onun bacaklarına bakıyorsun..." Ne şeytandır şu bizim memur takımı! Vallahi, subaylardan geri kalmazlar: Yanından şapkalı bir kadın geçmeyegörsün, hemen peşine takılırlar. Böyle düşünürken, önünden geçmekte olduğum mağazaya yaklaşan bir kupa arabası gördüm. Hemen tanıdım kupa arabasını: Bizim müdürün kupa arabasıydı. "Müdürün işi olamaz bu mağazada, diye düşündüm, besbelli, arabadaki kızıdır." Geri çekilip sırtımı duvara yapıştırdım. Uşak kupa arabasının kapısını açtı ve müdürün kızı kafesten çıkan bir kuş gibi dışarı fırladı. Ne güzel baktı sağına soluna; kaşlarını, gözlerini ne güzel oynattı... Tanrım! Mahvoldum ben, büsbütün mahvoldum. Böyle yağmurlu bir havada evden ne diye çıktı bu kız? Kadınların pılı pırtı şeylere pek o kadar düşkün olmadıklarını gel de anlat şimdi insanlara... Tanımadı beni. Zaten ben de bilerek, elimden geldiğince yüzümü kapamaya çalışmıştım. Çünkü üzerimdeki palto kir pas içindeydi, üstelik yıllar öncesinin modasıydı. Günümüzde herkes geniş yakalı pardösü giyiyor. Oysa benim paltomun bir yakası ötekinden dar ve yağmur suyunu emmemesi için kumaşı işlemden falan da geçirilmiş değil. Mağazanın kapısından atlayamayan finosu sokakta kalmıştı. Tanıyorum bu finoyu. Adı Meci'dir. Aradan bir dakika geçmemişti ki, incecik bir ses duydum: "Merhaba Meci!" Hoppala! Kimdi bunu söyleyen? Başımı çevirip bakınca bir şemsiyenin altında birlikte yürüyen iki kadın gördüm: Biri yaşlı, biri gencecikti. Önümden geçip uzaklaşmışlardı ki, bu kez hemen yanımda başka bir ses duydum: "Çok ayıp Meci!" Şu işe bak! Kadınların küçük köpeğiyle koklaşıyordu Meci. "Vay canına!" diye geçirdim içimden. "Daha neler, sarhoş muyum yoksa? Sanırım, çok seyrek böyle oluyorum ben. Birden şöyle dediğini duydum Meci'nin: "Hayır Fidel, yanılıyorsun. Ben hav hav! Ben hav hav hav! Çok hastaydım." Ah, seni köpek! Onun insan gibi konuştuğunu duyunca çok

şaşırmıştım. Ama sonra, bütün bu olanları iyice düşününce şaşkınlığım geçti. Gerçekten de, dünyada bu tür olaylar çok oluyordu. Anlattıklarına göre, İngiltere'de bir balık sudan çıkmış, çok tuhaf bir dilde iki sözcük söylemiş. Öyle ki, bilimadamları üç yıldır bu iki sözcüğün hangi dilde olduğunu araştırıyorlarmış, ama hâlâ bir şey bulamamışlar. Ben de gazetelerde iki ineğin bir dükkâna girip yarım kilo çay istediğini okumuştum. Ama ne yalan söyleyeyim, Meci'nin şöyle dediğini duyunca daha çok şaşırdım: "Sana yazdım, Fidel, sanırım Polkan mektubumu sana ulaştırmadı!" Yalan söylüyorsam maaşımı almak kısmet olmasın bana! İnanın, bir köpeğin mektup yazabildiğini ömrümde duymadım ben. Yanlışsız ancak soylu bir kişi yazabilir. Kuşkusuz, bazı insanlar, tüccarlar, hatta köylüler de yazarlar kimi zaman, ama onların yazısı daha çok mekaniktir: Ne virgül ne nokta ne de üslup vardır yazdıklarında.

Bu şaşırtmıştı beni işte. Ne yalan söyleyeyim, son zamanlarda bazen, kimsenin duymadığı, görmediği şeyleri duymaya, görmeye başladım. Kendi kendime şöyle dedim: "Bu köpeğin arkasından gideceğim, neyin nesi olduğunu, neler düşündüğünü anlamaya çalışacağım."

Şemsiyemi açıp iki kadının peşine takıldım. Gorohovaya'dan karşıya geçtik, Meşanskaya'ya saptık, oradan Stolarnaya'ya... Kokişkuna Köprüsü'nü geçtik ve büyük bir evin önünde durduk. Kendi kendime "Ben biliyorum bu evi," dedim, "Zverkov'un evi bu." Her şey tıkır tıkır işler orada! İçerisi her zaman çok kalabalıktır: sürüyle aşçı kadın, sürüyle konuk! Ama bizim memur takımı köpekler gibi sıraya dizilir orada. Benim de bir arkadaşım var bu evde. İyi trompet çalar. Kadınlar beşinci kata çıktılar. "Çok güzel," dedim kendi kendime. "Şimdi gideceğim, ama gitmeden önce aklımda tutacağım burayı, ilk fırsatta da geleceğim."

Bugün salı. Dolayısıyla, bizim müdürün odasındaydım. Daireye özellikle biraz erken gelmiş, oturup kalemlerinin hepsinin ucunu sivriltmiştim. Çok zeki bir insan olsa gerek bizim müdür. Odasının dört bir yanı kitap rafı dolu. Kitapların bazılarının adını okudum: Hepsi bilimsel kitaplar, hem bizim gibilerin anlayamayacağı bilimsel kitaplar. Bazıları Fransızca veya Almanca. Bir de müdürün yüzünü görseniz... Uf, ne mağrur bir bakışı vardır! Şimdiye kadar ağzından gereksiz tek bir sözcük çıktığını duymuşluğum yoktur. Yalnızca, size bir evrak verirken şöyle sorar: "Dışarıda hava nasıl?" Cevap veririz kendisine: "Rutubetli, zatıalileri." Evet, biz memurlardan çok yücelerde biridir müdürümüz! Tam bir devlet adamıdır. Bu arada şunu da belirteyim, beni özellikle sever. Eğer kızı... Ah, şu haddini bilmezlik! Neyse, neyse, kapatalım şimdi bu konuyu, susalım. *Arı* dergisini okuyordum... Ne aptal millet şu Fransızlar! İstedikleri nedir? İnanın, elimde olsa hepsini kırbaçtan geçirirdim! Dergide Kursk'lu bir toprak sahibi bir baloyu pek hoş biçimde anlatıyordu. Kursk'lu toprak sahipleri yazdılar mı güzel yazarlar. Bu arada saat yarımı vurmuştu, ama bizimki hâlâ çıkmamıştı yatak odasından. Oysa bir buçukta hiçbir kalemin anlatamayacağı, betimleyemeyeceği bir şey oldu. Kapı açıldı, müdür geldi sandım, hemen elimde evraklarla sandalyemden ayağa fırladım. Ama müdür değildi gelen, kızıydı! Tanrım, nasıl giyinmişti! Bembeyaz bir giysi vardı üzerinde, bir kuğu gibi... Üf, ne biçim bir giysiydi o öyle! Şöyle bir baktı bana... Bir güneş gibi, yemin ederim, bir güneş gibi! Başını hafiften eğerek selam verdi bana, sonra şöyle sordu: "Babacığım gelmedi mi hâlâ?" Of, ay, ay... nasıl bir sesti o öyle! Bir kanaryaydı sanki öten, gerçek bir kanarya! "Hanımefendi hazretleri," demek istedim kendisine, "emredin öldürsün-

ler beni, öyle olsun istemiyorsanız, kutsal general kızı ellerinizle siz alın canımı." Kahretsin, böyle söyleyemedim, nasıl olduysa, dilim dönmedi, ancak şöyle karşılık verebildim: "Henüz gelmediler efendim." Bir yüzüme, bir elimdeki evraklara baktı ve mendilini yere düşürdü. Birden atıldım, tam o anda kahrolasıca parkede ayağım kaydı, az kaldı burnumu yere yapıştırıyordum. Ama toparladım kendimi, mendilini yerden aldım. Tanrım, ne mendildi o öyle! İncecik, tül gibi, patiska... Amber gibi kokuyordu, tam bir amber gibi! Kendisi de bir general kızının kokacağı gibi... Teşekkür etti, belli belirsiz gülümsedi bana, öy le ki, tatlı küçücük dudakları ancak kıpırdamıştı. Sonra çıkıp gitti. Bir saat kıpırdamadan oturdum masamda, sonra birden uşak geldi, şöyle dedi: "Hadi, evinize gidin Aksentiy İvanoviç, beyefendi gitti." Uşak takımından hiç hazzetmem. Yan gelip yatarlar antrede. Zahmet edip, başını eğerek bile olsa selam vermezler size. Dahası var: O aşağılıklardan biri bir keresinde, yerinden kalkmadan, sözde bana sigara sunmak için, sigara tabakasını bile uzatmıştı bana. Pis, aptal herif, benim bir devlet memuru, bir soylu olduğumdan haberi yoktu galiba... Neyse, ben de şapkamı kendim alıp, paltomu kendim giyip (bu beyler şapkasını, paltosunu hiçbir zaman vermezler insana çünkü) çıkmıştım. Eve gidince bir saatten uzun süre yattım karyolamda. Sonra pek güzel şu şiiri yazdım: "Ruhumu bir saatçik görmeyince –sandım bir yıldır gördüğüm yok onu– yaşamımdan nefret ederek, yaşayabilir miyim dedim." Puşkin'in bir şiiri olsa gerek bu. Akşamüzeri paltomu giyip zatıalilerinin evinin önüne gittim, tatlı kızını bir kez daha görebilmek umuduyla, çıkıp kupa arabasına binmesini uzun süre bekledim. Ama hayır, çıkmadı.

Bölüm şefi küplere binmişti. Daireye geldiğimde hemen odasına çağırdı beni, bağırmaya başladı: "Lütfen söyler misin bana, nedir bu yaptığın?" Cevap verdim ona: "Ne oldu? Bir şey yaptığım yok benim." Şef bağırmayı sürdürüyordu: "Şöyle bir düşün bakalım! Kırk yaşındasın artık, aklını başına toplamanın zamanı geldi de geçiyor. Neler kuruyorsun kafanda? Yaptıklarından haberimin olmadığını mı sanıyorsun yoksa? Evet, müdürün kızının peşinden ayrılmıyorsun! Beni dinle, önce kendine bakmalısın, kim olduğunu bil, yeter. Evet, bir sıfırsın sen, o kadar! Beş para etmezin tekisin! Hiç değilse aynada şöyle bir bakıver kendine, böyle şeyleri düşünebilecek bir insanın suratı mı seninki!"

Kahretsin, adamın kendi suratı çarşamba pazarı; üstelik tepesinde, pomatla salkım saçak yaptığı kıvırcık bir tutam saçı kalmış, ama her şeyi yalnızca kendisinin yapabileceğini sanıyor. Biliyorum, bana neden kızdığını biliyorum. Kıskanıyor beni. Belki de bana gösterilen yakınlığı fark etti. Umurumda değil o adam! Yedinci derece devlet memuru olmuş da çok büyük biri mi olmuş yani! Cep saatine altın köstek takmış, otuz rublelik çizmeler giyiyor, hepsi o kadar işte! Ben rütbesiz biri, bir terzi veya bir astsubay çocuğu muyum? Bir soyluyum ben de! Ne yani, zamanı gelince ben de yükselebilirim. Daha kırk iki yaşındayım. Bazılarının göreve yeni başladığı yaştayım. Biraz bekleyiver bakalım ahbap! Bir zaman gelecek, biz de albay olacağız, hatta bakarsın, kısmette varsa, belki daha da yükseliriz. Seninkinden yüksek rütbemiz olur... Senden başka yetenekli insan bulunmadığı düşüncesi de nereden yer etmiş kafanda? Ver bana da kuyruklu, son moda bir frak, seninki gibi bir kravat takayım, bak bakalım yanımda sönük kalmıyor musun! Ne yaparsın ki, yok, kötü olan da bu işte...

8 Kasım

Tiyatroya gittim. "Salak Rus Filatka" oynuyordu. Çok güldüm. Devlet dairelerinde iş takipçileriyle, özellikle on dördüncü dereceden bir devlet memuruyla ilgili komik şiirlerle dolu son derece korkusuz yazılmış bir vodvildi. Öylesine rahat yazılmıştı ki, sansürden nasıl geçtiğine şaştım kaldım. Tüccarların, düpedüz halkı aldattıkları, çocuklarının ise rezalet çıkarmakta birebir oldukları, soylu sınıfa atlamak için çabaladıkları anlatılıyordu. Gazeteciler için de çok eğlenceli bir şarkı vardı. Şarkıda gazetecilerin ağızlarının bozuk olduğundan, yazarın da izleyicilerden onu savunmalarını istediğinden söz ediliyordu. Şarkı sözü yazarları günümüzde çok eğlenceli şarkı sözleri yazıyorlar. Tiyatroya gitmeyi çok seviyorum. Cebimde biraz para olsun, bir türlü tutamıyorum kendimi. Ama bizim memur takımından tiyatroya adımını atmamış öküz çoktur. Köylüden farkları yoktur. İstersen bedava bilet ver onlara, gene gitmezler. Bir aktris çok güzel şarkı söylüyordu. Adını duymuştum... Eh, felaket bir şeydi!.. Neyse, neyse... Kapatalım bu konuyu.

9 Kasım

Daireye gitmek için saat sekizde çıktım evden. Bölüm şefi benim geldiğimi fark etmemiş gibi benden yana hiç bakmadı. Ben de aramızda bir şey olmamış gibi davrandım. Önümdeki evraklarla ilgilenmeye başladım. Saat dörtte çıktım daireden. Müdürün evinin önünden geçtim. Ama kimsecikler yoktu. Yemekten sonra zamanımın çoğunu karyolamda yatarak geçirdim.

Bugün müdürümüzün odasında oturup kendisi için tam yirmi üç kalem ucu sivrilttim, kızı hanımefendileri içinse, ay! ay! O değerli bayan içinse dört... Müdürümüz masasında ucu sivriltilmiş çok kalem bulunmasından hoşlanır. Üf! Çok zeki bir insan olsa gerek bizim müdür! Hiç konuşmaz, bir şey söylemez, ama bana sorarsanız, binlerce düşünce dolaşıyordur kafasının içinde. Daha çok ne düşündüğünü, bu kafanın içinde ne planların kurulduğunu bilmeyi doğrusu çok isterdim. Bu beylerin yaşamlarını, yalan dolanlarını, sosyete oyunlarını, bulundukları çevrede nasıl davrandıklarını, neler yaptıklarını daha yakından görüp öğrenmeyi çok isterdim. İşte bütün bunları bilmeyi çok isterdim! Zatıalileriyle konuşmaya birkaç kez yeltenecek oldum, ne var ki, kahretsin, bir türlü beceremedim: Ancak dışarıda havanın soğuk mu, sıcak mı olduğunu söyleyebildim, o kadar. Öldür Allah, başka tek bir sözcük çıkmadı ağzımdan. Konuk salonunun veya başka bir odanın kimi zaman açık kalmış kapısından içeri baktığım oluyor. Öf, o ne konfordur öyle! Ne güzel çerçeveli aynalar, porselen takımlar! Değerli kızı hanımefendilerinin kaldığı bölüme de şöyle bir göz atmayı çok isterdim. Sözgelimi, kabul odasına... Bütün o porselen ve cam vazoların, nefis kokan çiçeklerin orada nasıl durduklarını; giysiden çok kır havasını andıran, oraya buraya gelişigüzel bırakılmış giysilerini görmek isterdim... Yatak odasına göz atmak isterdim... Sanırım olağanüstü bir yerdir orası, sanırım cennettir, göklerde bile olmayan bir cennet... Karyolasından inerken küçücük ayağını bastığı basamağı, o küçücük ayağına kar beyazı çorabı giyişini görmek isterdim... Ay! ay! ay! Neyse, bırakalım bunları... Susalım.

Ne var ki, bugün birden ayıldım: Nevski Bulvarı'nda o iki köpeğin tanık olduğum konuşmasını anımsadım. Ken-

di kendime şöyle dedim: "Tamam, şimdi her şeyi öğreneceğim. O iğrenç köpeklerin birbirlerine yazdıkları mektupları ele geçirmeliyim. Belki bir şeyler öğrenebilirim o mektuplardan." Ne yalan söyleyeyim, bir gün Meci'yi evime bile çağırdım, şöyle dedim ona: "Beni dinle Meci, bak, şu anda yalnızız. İstersen kapıyı da kilitlerim, öyle ki, kimse görmez bizi. Hanımınla ilgili bildiğin her şeyi anlat bana. Nasıl biridir, neler yapar? Yemin ediyorum, söylediklerin aramızda kalacak." Ama uyanık it kuyruğunu kıstı, benim söylediklerimi duymamış gibi başını önüne eğdi, sessizce kapıya yürüdü, çıkıp gitti. Uzun zamandır köpeklerin insanlardan zeki olduklarından kuşkulanırım. Hatta, onların konuşabildiklerinden, ama inat edip konuşmadıklarından da eminim. Çok politik yaratıklardır: Her şeyin, insanların attıkları her adımın farkındadırlar. Yo, ne pahasına olursa olsun, yarın sabah Zverkov'un evine gideceğim, Fidel'i sorguya çekeceğim, elimden gelirse, Meci'nin ona yazdığı mektupların hepsini elinden alacağım.

12 Kasım

Öğleyin saat ikide, Fidel'i görmek, onu sorguya çekmek için çıktım evden. Meşanski'deki tüm tezgâhlardan çevreye yayılan lahana kokusundan nefret ederim. Üstüne üstlük, her evin kapı altından da aynı iğrenç koku dışarı taşıyordu. Bunun için burnumu tıkamış, alabildiğince hızlı yürüyordum. Ayrıca, aşağılık esnaf, dükkânlarından sokağa öylesine çok is ve duman salıyordu ki, insanın burada dolaşması kesinlikle olanaksızdı. Altıncı kata çıkıp kapının çıngırağını çaldığımda güzelce bir kız açtı kapıyı. Yüzü hafif çilliydi. Hemen tanıdım onu. Yaşlı kadının yanındaki kızdı bu. Beni karşısında görünce hafiften kızarmıştı yüzü. O anda anladım durumu: Bir sevgili arıyorsun sen kendine, canım. "Ne istemiş-

tiniz?" diye sordu kız. "Köpeğinizle konuşmam gerekiyor." Kız aptal bir şeydi! Aptal olduğunu hemen anlamıştım! Bu arada köpek havlayarak geldi yanımıza. Yakalamak istedim onu, ama iğrenç yaratık az kalsın burnumu ısıracaktı. Ne var ki, o anda köşede sepeti ilişti gözüme. Benim aradığım da buydu işte! Hemen gittim, sepetteki tahta kutunun içinde samanları karıştırmaya başladım ve elime küçük bir deste kâğıt gelince pek sevindim. Desteyi kutudan çıkardım. Bunu görünce önce kalçamdan ısırdı beni iğrenç köpek, daha sonra, benim kâğıtları aldığımı anlayınca ciyaklamaya, bana sırnaşmaya başladı. Ama ben "Olmaz canım, hadi hoşça kal!" dedim ve koşarak indim merdivenleri. Yanılmıyorsam, kız deli olduğumu düşünmüştü. Çünkü aşırı derecede korkmuş gibiydi. Eve geldiğimde hemen işe koyulmak, mektupları okumak niyetindeydim. Çünkü mum ışığında gözlerim iyi görmüyor. Ama Mavra yerleri silmek için tam zamanını bulmuştu. Bu aptal Finli hizmetçi kadınlar da bazen pek temizlik düşkünü oluyorlar. Dolayısıyla biraz dolaşmak, bir yandan da bu olayı enine boyuna düşünmek için çıktım evden. Sonunda her şeyi, neler düşünüldüğünü, ortada nelerin döndüğünü öğrenecektim. Bu mektuplar her şeyi anlatacaktı bana. Kafası çalışan yaratıklardır köpekler, olayların girdisi çıktısından, insanlar arasındaki her türlü ilişkiden haberdardırlar. Öyleyse her şey vardı bu mektuplarda: o kişinin portresi de her yaptığı da... Bazı şeyler de o hanımla ilgili... Neyse, kapatalım bu konuyu, susalım! Akşam eve geldim. Daha çok karyolamda uzanıp zaman geçirdim.

13 Kasım

Eh, göreceğiz: Mektup oldukça açık. Ama el yazısında sanki köpeksi bir şey var. Okuyalım:

"Sevgili Fidel, senin şu kaba ismine bir türlü alışamadım.

Daha güzel bir isim verememişler mi sana? Fidel, Roza... Aman ne kaba isimler bunlar! Neyse, bırakalım bunu şimdi. Mektuplaşmayı akıl ettiğimiz için çok mutluyum."

Mektup çok doğru bir biçimde yazılmıştı. Noktalama işaretleri, sertleştirme harfleri bile yerli yerindeydi. Doğrusu, bir yerlerde üniversiteyi bitirdiğini söylemesine karşın, bizim bölüm şefi bile bu denli düzgün yazamaz. Okumayı sürdürelim:

"Bana sorarsan, başkalarının düşüncelerini, duygularını, izlenimlerini paylaşmak dünyadaki hazların en önde gelenidir."

Hım! Almancadan dilimize çevrilen bir eserden alınmış bir düşünce bu. Ama adını anımsamıyorum.

"Bizim evden pek uzaklara gitmiş değilim ama, deneyimlerimden söylüyorum bunu. Yaşamım hazlarla dolu değil sanmıyorsun ya? Babasının Sofi diye çağırdığı hanımım deli gibi seviyor beni..."

Aman, aman! Bırakalım, bırakalım, susalım!

"Babası da sık sık okşuyor beni. Çay ve kahveyi kremalı içiyorum. Ah, *ma chère*, şunu söylemeliyim sana, bizim Polkan'ın mutfakta kemirip durduğu o kalın kemiklerden ne tat aldığını anlayamıyorum. Kemik dediğin, av hayvanlarının, o da iliğini henüz kimsenin emmediği kemiği olacak ki... Yanında biraz da sos bulunursa pek güzel olur doğrusu. Ama yanında turşu ve yeşillik olmasın sakın... Ne yalan söyleyeyim, ekmeğin topak yapılıp köpeklere verilmesinden daha berbat bir şeyin olduğunu düşünemiyorum. Yemek masasında oturan bir bey, olmadık pis şeylere dokunmuştur, ama ansızın bir parça ekmek içi alır eline, topak yapar ve yanına çağırır seni, o yuvarlak şeyi dişlerinin arasına tıkıştırır. Almasan ayıp olacak, ister istemez yutarsın. İğrenirsin ama, gene de yutarsın..."

Nedir bu böyle? Ne saçma! Yazılacak başka doğru dürüst

bir şey yok sanki! Öteki kâğıda bakalım. Belki daha akıllıca bir şeyler vardır orada.

"Bizim evde olan biteni sana anlatmak büyük haz verecek bana. Sanıyorum, Sofi'nin baba dediği, evin en önemli kişisiyle ilgili bir şeyler söylemiştim sana. Çok tuhaf biri bu adam."

Oo! Nihayet! Evet, biliyordum zaten: Her şeye politik bir bakışları var bu köpeklerin. Bakalım neyin nesiymiş bu baba:

tuhaf biri bu adam. Çoğunlukla susuyor. Seyrek bir şey söylediği oluyor. Ne var ki, geçen hafta durmadan konuştu kendi kendine: 'Verecekler mi onu bana, yoksa vermeyecekler mi?' Bir eline küçük bir kâğıt parçası alıyordu, öteki boş oluyordu, yumruk yapıp soruyordu herkese: 'Verecekler mi, vermeyecekler mi?' Bir keresinde bana bile sordu: 'Ne dersin Meci, verecekler mi, vermeyecekler mi?' Hiçbir şey anlamadım onun bu sorusundan, çizmelerini kokladım, uzaklaştım yanından. Sonra, *ma chère*, aradan bir hafta geçti, baba büyük bir sevinç içinde geldi eve. Öğlene kadar resmî giysili bir sürü adam ziyaretine geldi, bir şey için kutladılar onu.

Yemekte daha önce hiç görmediğim kadar neşeliydi. Durmadan fıkralar anlatıyordu. Masadan kalktıktan sonra kucağına aldı beni, yüzümü boynuna götürüp sordu: 'Bak Meci, nedir bu?' Bir şerit gördüm boynunda. Kokladım şeridi, ama herhangi bir koku bulamadım. Sonra sessizce yaladım onu: Tuzlu bir şeydi..."

Hım! Bence bu köpek fazla... olduğu için kırbaçlanmayı hakediyor! Ah! Evet, adam aşırı ün düşkünü biri! Bunu unutmamam gerek.

"Hoşça kal *ma chère*, acele işim var, koşturuyorum... Yarın sonunu getiririm mektubumun. Evet, merhaba! Gene seninleyim. Dün hanımım Sofi..."

Vay! Evet, bakalım ne yapmış Sofi... Ah şu çapkınlık!.. Neyse, önemli değil, önemli değil... Devam edelim.

hanımım Sofi çok telaşlıydı. Baloya gitmeye hazırlanıyordu. Onun yokluğunda sana rahat rahat yazabileceğim için seviniyordum. Benim Sofi giyinirken her zaman sinirli olmasına karşın, baloya gideceği için çok sevinçliydi. Baloya gitmekten ne haz alırlar, bir türlü aklım ermez, *ma chère.* Sofi balodan eve sabahın altısında döner ve hemen her gelişinde onun solgun, zayıf yüzünden zavallıya orada yiyecek bir şey vermediklerini anlarım. Ne yalan söyleyeyim, böyle bir yaşam istemem ben. Üvez sosu veya kızarmış tavuk kanadı koyarlarsa önüme, halim nice olur bilemem. Soslu lapa da fena sayılmaz. Ama havuç, şalgam ya da enginar dünyada istemem..."

Düzgün bir deyiş değil. Bunu insanın yazmadığı hemen belli oluyor. Gerektiği gibi başlamış, ama bir köpek gibi bitirmiş. Başka bir mektuba bakalım. Uzun bir şey bu... Hım! Tarih de koymamış.

"Ah sevgili dostum! İlkbaharın yaklaştığı nasıl da belli oluyor. Bir şey bekliyormuş gibi hızlı çarpıyor kalbim. Kulaklarımda sürekli bir uğultu var. O kadar ki, sık sık arka ayaklarımın üzerinde doğrulup birkaç dakika öyle duruyor, kapıyı dinliyorum. Saklamayacağım senden, tanıdığım çok sosyete köpeği var. Çoğu zaman pencerede oturup izliyorum onları. Ah, aralarında ne çirkin şeylerin olduğunu bilemezsin... Hele bayağı mı bayağı biri var. Sözde sosyete köpeği. Ama aptalın önde gideni... Aptal olduğu suratından belli. Ama pek çalımlı yürüyor sokakta, çok önemli biri olduğunu sanıyor, herkesin ona baktığını düşünüyor. Oysa ilgisi yok, beş para etmezin teki! Dönüp bakmıyorum bile yüzüne, onu fark etmemiş gibi yapıyorum. Ama penceremin önünde bazen öyle bir köpek azmanı gelip duruyor ki! İri arka ayaklarının üzerinde doğrulacak olsa, (ama eğitimsiz bir köpek olduğu için sanırım yapamaz bunu) Sofi'nin çok uzun boylu, üstelik şişko babasına tepeden bakar. Gevezenin teki, dayanılmaz dere-

cede küstah bir köpek olsa gerek. Dönüp baktım ona da pek umurunda olmadı. Yüzünü buruşturaydı bari! Ne gezer! Dilini çıkardı, kocaman kulaklarını sarkıttı, bön bön baktı pencereye... Öyle görgüsüz bir şey! Kalbimin her arayışa, yakınlaşmaya kapalı olduğunu mu sanıyorsun yoksa *ma chère*? Yo, hayır, hiç de öyle değil... Parmaklıkları aşıp bizim bahçeye atlamaya çalışan komşu evin köpeği Trezo adındaki o çapkını bir görsen.. Ah, *ma chère*, ne tatlı bir yüzü var!"

Tüh, kahretsin!.. Mektupları böyle aptal, saçma sapan şeylerle doldurmanın ne alemi var... Bana insanlardan söz etsene! İnsanı görmek istiyorum ben; besin gerekli bana, ruhumu besleyecek, hoş edecek besin gerekli... Onun yerine neler saçmalıyorsun? Bir sayfa atlayalım bakalım, belki orada daha ilginç şeylerden söz ediyordur:

"... Sofi küçük masasında oturmuş, bir şey dikiyordu. Ben pencereden dışarı bakıyordum. Sokaktan geçenleri izlemeyi severim çünkü. Ansızın uşak girdi odaya, şöyle dedi: 'Teplov geldi.' Sofi birden: 'İçeri buyur et!' diye haykırdı, koşup kucakladı beni... 'Ah, Meci, Meci! Kim geldi biliyor musun? Yakışıklı esmer yaver... Hani şu gözleri öylesine güzel! simsiyah ve ateş gibi aydınlık...' Sonra koşarak kendi odasına gitti Sofi. Bir dakika sonra favorileri simsiyah genç bir yaver girdi odaya, aynanın önünde durdu, saçlarını düzeltti, odayı şöyle bir gözden geçirdi. Ben biraz hırladıktan sonra geçip yerime oturdum. Biraz sonra Sofi döndü, genç yaverin topuklarını birbirine vurarak verdiği selama gülümseyerek karşılık verdi. Bense, hiçbir şeyin farkında değilmişim gibi pencereden dışarı bakmayı sürdürüyordum. Ama başımı hafiften yana yatırmıştım, ne konuştuklarına kulak kabartıyordum. Ah *ma chère*, ne boş şeyler konuşuyorlardı, bilemezsin... Dansta bir bayanın yanlış figür yaptığından; sonra, Bobov derler birinin kalkık gömlek yakasıyla leyleğe çok benzediğinden, yürürken düşecek gibi olduğundan; Ludina de-

dikleri bir kadının gözleri mavi olduğundan oysa yeşil gibi göründüğünden ve bunun gibi daha bir sürü saçmalıktan söz ediyorlardı. Kendi kendime şöyle düşünüyordum: 'Benim Trezor'un yanında adı mı olur bu yaverin!' Dünyalar kadar fark vardı aralarında! Bir kere, yaverin ablak bir yüzü var, yüzünün iki yanında da, siyah bir atkı örtünmüş gibi simsiyah favorileri... Oysa Trezor'un yüzü pek zarif, alnının tam ortasında da beyaz, çıplak bir yer var. Trezor'un bedeni de karşılaştırılamaz yaverin bedeniyle. Gözleri, davranışları, huyu da çok başkadır... Oh, ne büyük fark var ikisinin arasında! Anlayamıyorum *ma chère*, ne buluyor Sofi şu Teplov'unda. Neden öylesine hayran ona?.."

Burada bir yanlışlık var gibi geliyor bana. Yaver Sofi'yi öylesine büyülemiş olamaz. Devamına bakalım:

"Bana sorarsan, Sofi bu yaverden hoşlanmışsa, biraz sonra babasının çalışma odasında oturan memurdan da hoşlanmaya başlayacaktır. Ah *ma chère*, o memurun ne iğrenç bir şey olduğunu bilsen... Torbada bir kaplumbağa sanki..."

Kim ola ki bu memur?

"Acayip bir soyadı var. Oturduğu yerde durmadan kalem ucu sivriltiyor. Kafasındaki saçlar tıpkı saman... Baba, uşağı göndermesi gereken işlere her zaman onu gönderiyor."

Yanılmıyorsam benden söz ediyor bu iğrenç köpek. Saçlarımın samana benzer neresi varmış?

"Onun yüzüne bakınca gülmesini tutamıyor Sofi."

Yalan söylüyorsun, lanetlik it! Ne pis bir dilin var öyle! Kıskançlığından böyle yazdığını bilmiyorum sanki... Burada kimin parmağının olduğundan haberim yok mu sanıyorsun? Bölüm şefinin numarası bu. Öyle ya, sınırsız kıskançlığıyla adam yemin etmiş bir kez, sürekli kötülük etmeye çalışıyor bana, elinden geleni ardına koymuyor... Neyse, şimdi şu mektuba bakalım. Belki konu kendiliğinden aydınlığa kavuşur orada.

"*Ma chère* Fidel, bunca zaman sana yazmadığım için bağışla beni. İnan kendimde değildim. Bir yazar çok doğru söylemiş, aşk ikinci yaşamdır diye... Bu arada bizim evde de büyük değişiklikler oldu. Yaver her gün burada artık. Sofi delicesine âşık ona. Babanın neşesi yerinde. Yerleri süpürürken hemen her zaman kendi kendine konuşan bizim hizmetçi Grigoriy'den duyduğuma göre, düğün yakınmış; çünkü baba Sofi'nin ille de bir generalle veya yaverle, ya da bir albayla evlenmesini istiyormuş..."

Kahretsin! Artık okuyamayacağım... Her zaman ya bir yaver ya da general... Dünyada iyi ne varsa hepsi yaverlere, generallere gidiyor. Ufak bir şey buluyorsun, ona sahip olmak için elini uzatacak oluyorsun, ama bakıyorsun, bir yaver ya da general kapmış onu. Allah kahretsin! Bir general olmak isterdim. Ama istediğim kızla evlenebilmek veya daha başka şeyler için değil, hayır, general olmayı yalnızca, onların kızlara nasıl kur yaptıklarını, sosyetede ne numaralar çevirdiklerini görmek, sonra yüzlerine karşı yaverlere de, generallere de tükürdüğümü söylemek için... Kahretsin! Canım sıkıldı! O salak köpeğin yazdığı mektupları yırtıp parça parça ettim.

3 Aralık

Olamaz. Atıyorlar! Düğün olmayacak! Bir yaverse ne olmuş yani? Toplumda bir yer kazandırır ona bu rütbesi, hepsi o kadar... Elle tutulur, gözle görülür bir şey değil ki... Alnının ortasında bir üçüncü gözü yok ya. Doğrusu, altından değil ya burnu, onun da benimki gibi, herkesinki gibi bir burnu var işte. Öyle ya, koku alıyor burnuyla, yemek yemiyor ki... Hapşırıyor, öksürmüyor ki... Bu çeşit üstünlüklerin insanlara nereden geldiğini birçok kez düşünmüşümdür. Neden dokuzuncu derece devlet memuruyum ben, gerekçe-

si ne bunun? Belki bir kont veya generalimdir de dokuzuncu derece devlet memuru görünüyorum? Belki kim olduğumun farkında değilimdir? Tarihte bunun çok örneği görülmüştür: Adam soylulardan biri bile değil, sıradan bir toprak sahibi, hatta bir köylüdür, ama bakarsın birden, onun saraydan biri, hatta bazen hükümdarın kendisi olduğu anlaşılır. Köylülerden bazılarının daha sonra soylu oldukları görülmemiş şey midir? Bakarsın bir anda ben de general üniformasıyla çıkıvermişim ortaya... Sağ omzumda apoletim, sol omzumda apoletim, omzumdan omzuma şeridim... E, ne olacak o zaman? Ne diyecek benim dilber? Baba ne diyecek? Ya bizim şef ne diyecek? Oh, ne oldum delisidir bizim şef! Bir masondur, öyle değilmiş gibi yapıyor ama, kesin biliyorum, bir masondur o! Hemen fark etmiştim zaten mason olduğunu: Birisine elini uzattığında yalnızca iki parmağıyla sıkıyor karşısındakinin elini. Öyle ya, beni bir anda generalliğe, levazım subaylığına veya buna benzer bir şeye yükseltemezler mi yani? Neden dokuzuncu derece bir devlet memuru kaldığımı bilmeyi çok isterdim. Neden özellikle dokuzuncu derece?

5 Aralık

Bu sabah öğlene kadar gazeteleri okudum. İspanya'da tuhaf şeyler oluyor. Neler olduğunu doğru dürüst anlayamadım bile. Yazdıklarına göre, taht boşalmış ve üst düzey görevliler tahta kimin çıkacağı konusunda karar vermekte zorlanıyorlarmış, bu yüzden ülkede kargaşa varmış. Bu son derece tuhaf geliyor bana. Bir taht nasıl boş kalır? Soylu bir kadının tahta çıkacağını söylüyorlarmış. Bir kadın tahta çıkamaz. Kesinlikle olmaz. Ancak bir kral olmalıdır tahttaki. Öyle ama, kralın olmadığını söylüyorlar. Kral yok demek olmaz. Kralsız bir devlet olamaz. Kral vardır, ama bilinmeyen

bir yerlerdedir. Olabilir, bir yerlerdedir, ya birtakım aile sorunları nedeniyle ya da komşu devletlerin yarattıkları tehlikelere karşı önlem olarak bir köşeye çekilmiştir. Fransa ve öteki devletler saklanmak zorunda bırakmaktadırlar onu veya ortada başka birtakım nedenler vardır.

8 Aralık

Artık daireye gitmek istiyordum, ama çeşitli nedenler, düşünceler engel oluyordu gitmeme. İspanya'daki olayları kafamdan bir türlü atamıyordum. Soylu bir kadın nasıl kraliçe olabilirdi? İzin vermezlerdi buna. Başta İngiltere izin vermezdi. Ayrıca, bütün Avrupa'nın politik bir sorunudur bu: Avusturya İmparatoru'nun da, bizim hükümdarımızın da... Doğrusu, bu olaylar beni öylesine sarstı ki, bütün gün başka hiçbir şeyle ilgilenemedim. Mavra yemek masasında birkaç kez çok dalgın olduğum için uyardı beni. Evet, doğru, sanırım dalgınlığımdan birkaç tabağı yere atıp kırmıştım. Yemekten sonra dağlara doğru yürüyüşe çıktım. Doğru dürüst bir şey çekmedi dikkatimi oralarda. Akşam daha çok karyolamda uzanıp İspanya olaylarını düşündüm.

2000 yılının Nisan 43'ü

Bugün büyük bir gün! İspanya'da bir kral var artık. Sonunda buldular krallarını İspanyollar. Bu kral benim! Özellikle bugün öğrendim bunu. Ne yalan söyleyeyim, ansızın bir şimşek gibi çaktı kafamda bu gerçek. Nasıl olmuş da dokuzuncu dereceden bir devlet memuru olduğum yer etmiş kafamda, anlayamıyorum. Nasıl girmiş kafama bu çılgın düşünce? İyi ki o zaman fark edip de akıl hastanesine atmamışlar beni. Önümde her şey apaçık artık. Şimdi her şeyi avucumun içindeymiş gibi görüyorum. Oysa eskiden, anlayamıyorum, es-

kiden her şeyi sis içindeymiş gibi görüyordum. Ama sanırım bunun nedeni insanların beyinlerinin kafalarının içinde olduğunu sanmalarıdır. Aslında hiç de öyle değil: Rüzgâr Hazar Denizi'nden getiriyor onu. Gerçekte kim olduğumu önce Mavra'ya açıkladım. Karşısındakinin İspanya Kralı olduğunu duyunca korkusundan ellerini çırptı kadıncağız, az kaldı düşüp bayılıyordu. Zavallıcık daha önce hiç İspanya Kralı görmemişti. Ama yatıştırmaya çalıştım onu, yumuşak sözcüklerle kendisine karşı bir kızgınlığımın olmadığına inandırmaya çalıştım. Gerçi bazen gerektiği gibi temizlemiyordu çizmelerimi ama, olsun varsın... Cahil bir kadın çünkü. Böyle cahil insanlara yüce şeylerden söz etmek de olmaz. Bütün İspanyol krallarının II. Philip gibi olduğunu duyduğu, buna da inandığı için korkmuştu... Ama benim Philip'e hiç benzemediğimi, onun gibi Katolik papazlarımın olmadığını anlatmaya çalıştım kadıncağıza... Daireye gitmiyorum artık... Ne halleri varsa görsünler! Hayır dostlarım, artık getirtemezsiniz beni oraya... Sizin o iğrenç kâğıtlarınızı temize çekmeyeceğim artık!

Martaralık'ın 86'sı
Gündüzle gece arası

Bugün odacı gelip daireye gitmem gerektiğini, üç haftayı aşkın bir süredir göreve gelmediğimi söyledi. Eğlence olsun diye gittim. Şef önünde eğilerek kendisini selamlayacağımı, ondan özür dileyeceğimi sanıyordu. Ama ben aşırı öfkeli de aşırı saygılı da değil, gayet sakin, şöyle bir baktım yüzüne, hiç kimseyi fark etmemiş gibi geçip masama oturdum. Odadaki dağınıklığa bakarak düşünüyordum: "Karşılarındakinin kim olduğunu bilseler ne yaparlardı acaba?.. Aman Tanrım! Nasıl etekleri tutuşurdu! Şef müdürün karşısında eğildiği gibi yerlere kadar eğilirdi önümde!" Özetlerini çıkar-

mam için birkaç yazı getirip bıraktılar önüme. Ama elimi sürmedim onlara. Birkaç dakika sonra odada bir telaş başladı. Müdürün geleceğini söylüyorlardı. Birçok memur kendini müdüre göstermek için birbirleriyle yarışırcasına kapıya koştu. Ama ben oturduğum yerden kalkmadım bile. Müdür odadan geçerken herkes frakının önünü ilikledi. Ama ben onu da yapmadım! Önünde ayağa kalkmam için müdür de kim oluyordu! Asla yapmazdım bunu! Hem ne müdürüymüş? Müdür değil, mantarın tekidir o! Tam bir mantar, başka bir şey değil! Şişelerin ağzını tıkadıkları bir mantar! En çok da, imzalamam için önüme bir kâğıt getirdiklerinde şaşırdım. İmzamı kâğıdın en altına atacağımı sanıyorlardı. Bir masa memuruydum ya... Başka nasıl olabilirdi! Ama kâğıdın en tepesine, şefin atacağı yere VIII. Ferdinand diye çaktım imzamı. O anda odaya çöken derin, saygı dolu sessizlik görmeye değerdi. Ama ben kolumu salladım yalnızca, "Aşırı saygıya gerek yok!" deyip çıktım odadan. Doğru müdürün evine gittim. Evde yoktu. Uşak içeri girmeme izin vermemeye kalktı, ama ona öyle bir şey söyledim ki, eli ayağı boşaldı. Doğrudan giyinme odasına gittim. Sofi aynanın karşısında oturuyordu. Beni karşısında görünce ayağa sıçradı, geri geri çekildi. Ama İspanya Kralı olduğumu söylemedim ona. Yalnızca, kendisini hayal bile edemeyeceği bir mutluluğun beklediğini, düşmanların çevirdikleri dolaplara karşın, birlikte olacağımızı söyledim. Başkaca bir şey söylemek istemedim ona, çıktım. Oh, çok sinsi yaratıklardır şu kadınlar! Kadın kısmını yeni anladım. Daha önce hiç kimse bilemiyordu onların kime âşık olduğunu. İlk ben keşfettim bunu. Şeytana âşıktır kadınlar. Evet, bir şaka değil bu. Fizikçiler saçma şeyler yazıyorlar, yok şöyleymiş kadınlar, yok böyle... Aslında kadın yalnızca şeytanı seviyordur. Bilirsiniz, birinci balkonun en öndeki locasından doğrultur saplı gözlüğünü sahneye. Yıldız nişanı olan şu şişkoya baktığını sanırsınız, de-

ğil mi? Hayır, hiç de öyle değildir. Şişkonun arkasındaki şeytana bakıyordur. Şişkonun arkasına, frakının içine gizlenmiştir şeytan. Oradan parmağını oynatarak işaret eder kadına! Ve kadın şeytanın arkasından çıkar salondan. Çıkar gider. Ve onların memur babaları da, çevrelerinde dört dönen çapkınlar da koşarlar arkalarından, sonra kendilerinin birer yurtsever olduklarını falan söylerler: Kazanç, kazanç peşindedirler bütün bu yurtseverler. Para için annelerini, babalarını, Tanrı'yı satarlar bu ün düşkünleri, İsa'yı satarlar! Bütün bu ün düşkünlerinin ün düşkünlükleri dillerinin altında küçük bir sivilcenin olmasındandır. Bu sivilcenin içinde de topluiğne başı kadar bir kurtçuk vardır ve bütün bunlar Gorohova'daki bir berberin başının altından çıkmıştır. Adını hatırlamıyorum o berberin; ama onun ebe bir kadınla birlikte Muhammet'in dinini bütün dünyaya yaymaya çalıştığını, bu yüzden de Fransa'da halkın büyük bir çoğunluğunun Muhammet'in dinine geçtiğini herkes çok iyi bilmektedir.

Herhangi bir yıl değil.
Herhangi bir ayın herhangi bir günü değil.

Kıyafet değiştirip Nevski Bulvarı'nda dolaşıyordum. Hükümdarımız imparator, saltanat arabasıyla geçiyordu. Herkes çıkardı şapkasını. Ben de çıkardım. Bu arada İspanya Kralı olduğumu hiç belli etmiyordum. Kim olduğumu sokakta, herkesin önünde açıklamayı yakışıksız buluyordum. Çünkü önce saraya tanıtmalıydım kendimi. Bu güne kadar beklememin nedeni kral giysimin olmamasıydı. Hiç değilse, kendime şöyle veya böyle bir cüppe edinmeliydim. Terziye ısmarlamayı düşündüm, ama hepsi süzme eşek bunların; üstelik mesleklerine de hiç saygıları yok, madrabazlıktan başka bir şey bilmiyorlar, kaba saba şeyler dikiyorlar... Ancak iki kez giydiğim yeni resmî giysimden kendime bir kral cüp-

pesi yapmaya karar verdim. O alçakların her şeyi berbat etmemeleri için eve kapanıp kimse görmeden cüppeyi kendim dikecektim. Yeni resmî giysimi makasla kesip doğradım. Çünkü cüppenin biçimi değişik olacaktı.

Yılı hatırlamıyorum. Ayı da hatırlamıyorum.
Ne olduğunu Tanrı bilir.

Cüppeyi diktim, hazır. Onu giydiğimde bir çığlık attı Mavra. Ne var ki, saraya çıkmaya henüz karar vermiş değilim. İspanya'dan temsilciler heyetinin gelmesini bekliyorum. Yanımda onlar olmadan yakışık almaz çünkü. Sonra gereğince etkili olmaz saraya çıkmam. Her saat bekliyorum gelmelerini.

Ayın 1'i

Temsilcilerin bir türlü gelmemelerine şaşıyorum. Hangi nedenlerle bu kadar oyalanmış olabilirler? Fransa mı yapıyor bunu yoksa? Evet, dünyanın en kötü niyetli devletidir Fransa. İspanya'dan temsilciler heyetinin gelip gelmediğini öğrenmek için postaneye gittim. Ama postane müdürü son derece aptal biriydi, hiçbir şey bilmiyordu. "Hayır," dedi, "İspanya temsilcisi falan yok burada, ama mektup yazmak istiyorsanız belirlenmiş yöntemle kabul ederiz." Kahretsin! Mektup da ne oluyor? Saçmalıktır mektup. Eczacılar yazar mektup...

Madrid. Februarius'un 30'u

Evet, sonunda İspanya'dayım. Bu öylesine çabuk oldu ki, kendime zor geldim. Bu sabah İspanya temsilcileri geldiler bana, onlarla birlikte bir kupa arabasına bindim. Olağanüstü hızlı gidişimiz şaşırttı beni. Öylesine hızlı gittik ki, yarım

saat sonra İspanya sınırındaydık. Bilindiği gibi, şimdi Avrupa'nın her yanında demirden yollar var ve buharlı trenler inanılmaz bir hızla gidiyorlar. Tuhaf bir ülke İspanya: İlk odaya girdiğimizde kafaları usturayla kazınmış bir sürü insan gördüm. Ama hemen anladım, bunlar ya İspanyol soylularıydı ya da askerler; çünkü onlar saçlarını dipten kestirirler. Ne var ki, protokol müdürünün davranışı garibime gitti. Kolumdan kavramış, götürüyordu beni çünkü. Beni küçük bir odaya soktuktan sonra şöyle dedi: "Burada otur. Kral Ferdinand olmadığını söylersen, söylediğine de söyleyeceğine de pişman ederim seni..." Ama ben bunun ayartmadan başka bir şey olmadığını bildiğim için ters karşılık verdim... Bunun üzerine protokol müdürü sırtıma kuvvetli öyle iki sopa indirdi ki, az kalsın acıdan bağıracaktım. Ama bunun üst düzeye çıkan kişilere uygulanan bir şövalye geleneği olduğunu hatırlayınca tuttum kendimi. Çünkü İspanya'da hâlâ şövalyelik geleneği geçerlidir. Yalnız kalınca devlet işlerini düşünmeye başladım. Düşünürken, Çin'le İspanya'nın kesinkes aynı ülke olduğunu; yalnız, cahilliklerinden insanların ikisini ayrı ülke sandığını anladım. Herkese, bir kâğıda İspanya yazmalarını öneririm, yazdıklarının Çin olduğunu göreceklerdir. Ne var ki, ertesi gün olan bir olay aşırı derecede üzülmeme neden oldu. Yarın saat yedide tuhaf bir şey olacak: Dünya gidip ayın üzerine oturacak. Ünlü İngiliz kimyacı Vellington yazıyor bunu. Ne yalan söyleyeyim, ayın olağanüstü yumuşaklığını, zayıflığını düşününce içime bir huzursuzluk düştü. Bilindiği gibi, ayı Hamburg'da yapıyorlar. Hem de çok iğrenç bir biçimde... İngiltere'nin buna nasıl göz yumduğunu aklım almıyor. Topal bir fıçıcı yapıyor orada ayı. Adamın aptal olduğu da belli, ayla ilgili hiçbir şey bilmediği de. Ziftli halatla biraz bitkisel yağ kullanmış, bu yüzden de dünyanın dört bir yanı insanların burunlarını tıkayacakları kadar iğrenç kokuyor. İşte bu yüzden ay insanların üzerinde hiçbir biçimde ya-

şayamayacakları kadar yumuşak bir küre ve günümüzde yalnızca burunlar yaşıyor orada. Bizlerin burnumuzu görememizin nedeni de budur, çünkü hepsi aydadır. Dünyanın ağır bir kütle olduğunu, gidip ayın üzerine oturduğunda oradaki burunlarımızı darmadağın edeceğini düşününce öylesine huzursuz oldum ki, çoraplarımla çizmelerimi ayağıma geçirdiğim gibi, dünyanın ayın üzerine oturmasına polisin izin vermemesini söylemek için doğru meclise koştum. Meclis salonunda bulduğum dazlak kafalı meclis üyeleri hayli çoktu. Ayrıca hepsi akıllı insanlardı. "Baylar, ayı kurtaralım, çünkü dünya üzerine oturmayı düşünüyor!" dediğimde bir kral olarak bu dileğimi yerine getirmek için hepsi birden ayaklandı. Birçoğu, ayı tutmak için duvarlara tırmanmaya başladı. Ama tam o anda büyük başbakan girdi salona. Onu görünce meclis üyeleri çil yavrusu gibi kaçıştılar. Kral olarak yalnızca ben kalmıştım salonda. Ama başbakan sopayla vurdu sırtıma ve odama gitmemi söyledi. İspanya'da halkın geleneklerinin öylesine bir otoritesi var!

Aynı yılın Şubat'tan sonra gelen Ocağı

İspanya'nın nasıl bir ülke olduğunu hâlâ anlayabilmiş değilim. Halkın gelenekleri de, sarayın protokolü de tam anlamıyla görülmemiş derecede değişik. Anlamıyorum, anlamıyorum, kesinlikle hiçbir şey anlamıyorum. Keşiş olmak istemediğimi avazım çıktığınca bağırmama karşın, bugün benim saçlarımı da dipten kazıdılar. Ama başıma soğuk su damlatmaya başladıklarında bana ne olduğunu hatırlamıyorum. Öyle bir cehennem azabını ömrümde çekmedim. Çıldıracak gibi oldum. Zor tuttular beni. Bu korkunç geleneğin ne anlama geldiğini hiç anlayamıyorum. Aptal, anlamsız bir gelenek! Böyle bir geleneği hâlâ ortadan kaldırmayan kralların anlayışsızlığını aklım almıyor. Her olasılığı göz önüne

alarak şöyle düşünüyorum: Engizisyoncuların eline mi düşmüştüm yoksa? Başbakan olduğunu sandığım kişi büyük engizisyoncunun kendisi olmasındı sakın...

Öte yandan, bir krala engizisyon işkencesi uygulanabilmesini de anlayamıyorum. Bence Fransa'nın, özellikle de Poliniyak'ın işi olabilir bu.

Oh, şeytanın ta kendisidir o Poliniyak! Öldüresiye acı çektirmeye yemin etmiş bana sanki. Peşimi bırakmıyor bir türlü. Ama biliyorum canım, seni İngilizler salıyor üzerime. Çok politikacıdır İngilizler. İşleri güçleri fitne fesattır. İngiltere tütün koklasa Fransa'nın aksırdığını bilmeyen yoktur zaten.

Ayın 25'i

Bugün büyük engizisyoncu odama geldi. Ama onun ayak sesini duyunca hemen bir sandalyenin altına saklanmıştım. Benim odada olmadığımı görünce seslendi. Önce "Poprişin!" diye bağırdı. Sesimi çıkarmadım. Sonra "Aleksey İvanov, dokuzuncu derece devlet memuru, soylulardan, Aleksey İvanov!" diye seslendi. Gene çıkarmadım sesimi. "VIII Ferdinand, İspanya Kralı!" Böyle seslenince ilk anda sandalyenin altından başımı uzatmak istedim, ama sonra şöyle düşündüm: "Yo, dostum, kandıramazsın beni! Bilirim seni! Gene başıma soğuk su damlatacaksın!" Ama o anda görmüştü beni, sopayla çıkardı beni sandalyenin altından. Kahrolasıca sopa da öyle acıtıyor ki... Bununla birlikte, çektiğim acı bugünkü buluşumla ödüllendirdi beni: Her horozda bir İspanya olduğunu, İspanya'nın horozların tüylerinin altında olduğunu keşfettim. Büyük engizisyoncu öfkeli, beni fena cezalandıracağını söyleyerek çıktı odamdan. Ama ben, onun İngilizlerin maşası olarak bir makine gibi çalıştığını bildiğim için hafif bir öfkeyle, tam anlamıyla küçümsüyordum onu.

Yo, dayanacak gücüm kalmadı artık. Tanrım! Nedir bunların bana yaptığı! Başıma soğuk su damlatıyorlar! Anlamıyorlar beni, görmüyorlar, dinlemiyorlar. Ne yaptım ki onlara? Neden acı çektiriyorlar bana? İstedikleri nedir bu zavallıdan? Ben ne verebilirim onlara? Hiçbir şeyim yok ki vereyim. Gücüm kalmadı, bütün bu acılara dayanacak gücüm yok artık, başım ateş gibi yanıyor, gözlerimin önünde her şey dönüyor. Kurtarın beni! Alın götürün beni buradan! Fırtına gibi atlar koşulu bir troyka verin bana! Geç otur yerine arabacı, çıngırağını çal, kırbaçla atlarını, götür beni bu dünyadan! Uzaklara, çok uzaklara götür, öyle ki, hiçbir şey, hiçbir şey görünmesin. İşte, gökyüzü yükseliyor önümde. Uzakta bir yıldız parlıyor. Orman koyu yeşil ağaçlarıyla, ayla birlikte uzaklaşıyor... Ayaklarımın altında gri bir sis... Sisin içinden bir telin tınlaması geliyor... Bir yanda deniz, bir yanda İtalya... İşte uzakta Rus köy evleri gözüküyor... Uzakta gördüğüm şu kulübe benimki mi yoksa? Pencerenin önünde oturan annem mi? Anacığım, kurtar bu zavallı oğlunu! Ağrıyan başı için bir damla yaş gelsin gözünden! Bak nasıl işkence ediyorlar oğluna! Bu yetimin başını yasla göğsüne! Dünyada başka yeri yok onun! Anacığım! Hasta yavrun için üzül!.. Peki, Cezayir devlet başkanının tam burnunun altında kocaman bir şişin olduğundan haberiniz var mı sizin?

SONSÖZ

GOGOL'ÜN KAHKAHASI

R.W. HALLETT

"Yok, kahkaha insanların sandığından çok daha önemli ve derindir."

– N.V. Gogol, "Teatral'nyi raz'ezd posle predstavleniya novoi komedii"

Geçmişe ve geleceğe bakar,
Elimizde olmayana özlem duyarız:
En içten kahkahamızda bile,
Bir nebze acı saklıdır...

– P.B. Shelley, "Tarlakuşuna"

Sovyet döneminin öncesinde de sonrasında da, Rus edebiyatını şereflendirmiş birinci sınıf komedi yazarlarının sayısı azdır. Sağduyumuz, Rus halkının tarih boyunca üzücü çok şey yaşadığını, sevinebilecekleri pek az şey olduğunu söyleyerek bizi yanıtlayabilir. Böyle bir gözleme karşılık, pek çoğuna göre Rusça'nın en büyük komedi dâhisi olan Gogol'ün yazarlık hayatı boyunca tahtta bulunmuş Romanovların en cahil ve en baskıcı hükümdarı I. Nikolay'ın (1825-1855) devri örnek olarak gösterilebilir.

Komedi unsurları, örneğin Çehov'dan daha az ciddi bir edebiyat kaleme almış Gogol'ün yazınının büyük kısmında yer bulur. Bu eserlerin uyandırdığı kahkaha, Gogol'ün ölümünden bir asır sonra hâlâ okunmaya devam etmesini sağlayan bir numaralı unsur olmuştur. Bu makalenin amacı, bu kahkahanın esasını tahlil etme-

ye çalışmak ve bunu, yazarın kişiliğinin çözülemeyen bilmecesine bağlamak olacaktır.

Freud, "İnsan karşılaşabileceği acıları uzaklaştırmak için kendisine esprili bir tavırla yaklaşır," diye yazmıştır.[1] "Kendisine" kısmını "hayata" veya "dünyaya" diye değiştirirsek, bu ifadenin Gogol'e gayet uygun düştüğünü söyleyebiliriz. Mizah, Gogol'ün kişiliğine uygun bir sığınma alanı olmuştur. Kariyerinin ilk dönemindeki eserlerinde bu görülebilir. 1831 ve 1832 yıllarında yayımlanmış "Dikanka Yakınlarında Bir Köyde Akşamlar", aç ve başarısız yazarın kıt kanaat geçinebilmek için son bir ümitle kaleme aldığı öyküsüydü. Rus okurlar, Gogol'ün memleketi Ukrayna'ya olan sevgisine hep romantik bir merakla yaklaşmışlardır; yazar da bundan istifade etmeyi ve daha yüce meseleleri konu edebilmesi için gerekli rahatlığı ona sağlayacak parayı kazanmayı umuyordu.[2]

Gogol hayatı boyunca ve doğrusu kendine rağmen, güldürü yazarı olmaya devam etmiştir. Asıl yeteneğini kabul etmeye olan gönülsüzlüğü, eserlerinde sürekli sezilen bir gerginliğe sebep olmuştur; bu yüzden insan Hamlet'i oynamak için yanıp tutuşan kırmızı burunlu, ya da bu örnekte uzun burunlu komedyenin durumunu düşünmeden edemez, bilhassa da 1829'da tragedya oyuncusu olmak için katıldığı seçmelere dair ufak anektodu bildiğimiz için. İmparatorluk Sahne Yönetmeni'nin Gogol'ün tuhaf dış görünüşü yüzünden komediye uygun olduğu düşüncesi yerinde bir gözlemdir ama Gogol'ün bu yorumu beğendiği pek söylenemez. Okul günlerinde kendisini sahnede, başlıca Fonvizin ve Krylov'un olmak üzere komedi piyeslerinde göstermiştir. Dahası, birkaç yıl sonra edebi üne kavuştuğu zaman bile, eserlerinin en komik pasajlarını okurken istediğinde izleyicilerini kahkaha krizine sokabiliyordu.

Gogol'ün yeteneğini yanlış yorumlamış olmasının daha ciddi bir diğer örneğiyse hayatının son yıllarında, kariyerinin zirvesinde ol-

1 S. Freud, "Humour," (1928), *Collected Papers*, 1950, cilt V, Londra, s. 218.

2 Şubat 1833'te M. P. Pogodin'e yazdığı bir mektupta bile "Dikanka"dan utandığını dile getirmektedir: "Ben ağırbaşlı, ciddi ve sanatsal bir eser yazana kadar tümü unutulsun, gitsin."

ması gerektiği bir dönemde, kayda değer hiçbir şey yazmamış olmasıdır. Kendisini Rus halkını kurtaracak Tanrı elçisi olarak tayin ettikten sonra, beğeni gören tüm eserlerini kötülemiş, yakın dostlarını ve hayranlarını kendinden uzaklaştırmış ve bu süreç boyunca akla gelmeyecek eziyetler çekmiş, sonunda da feci şartlarda ve erken bir yaşta ölümünü hazırlamıştır.

Gogol'ün yazarlık yeteneği konusunda hatalı hükümlere vardığı, neredeyse yazarlık kariyerinin en başından bellidir.[3] Başta kendisini bir Romantik şair olarak gören Gogol, Haziran 1829'da yayımlanan "pastoral" şiiri "Hans Küchelgarten"a yersiz bir umut bağlamıştır; ne var ki kendisinden sonra gelen eleştirmenler bu esere burun kıvırmıştır. Yaşadığı bu korkunç başarısızlık Gogol'ün yaşadığı dört fikir ayrılığından ikincisine sebep olmuş, gurur ve özgüvenine aldığı darbenin yaraları asla tam iyileşmemiştir. "Dikanka Yakınlarında Bir Köyde Akşamlar"ın yazarı dolayısıyla bir *poête manqué*'ydi[4]; en sıradan eserlerinde bile, bu muzip ve çenebaz Ukraynalı hikâyecinin içindeki şiir yeteneğiyle Rus okurları etkilemekte başarısız olmuş duygusal idealist seçilebilir. İnsan davranışlarının garipliklerinin acımasız ve alaycı gözlemcisi, aslında hassas bir Romantikti.

Bu çelişkili paylaşımın getirdiği tedirginlik, Gogol'ün eserlerinde üsluba da yansır. Yalnızca komediyle uğraşmaya yanaşmayan Gogol, bazen farklı farklı türlere korkutucu derecede başvurur. Gogol'ün ilk öykü derlemesinden bir Ukrayna hikâyesi olan "Soroçinski Panayırı" bunun şaşırtıcı bir örneğidir. Öykü, Gogol'ün demonolojisinden unsurlar barındırsa da, son sahnesine kadar salon komedisi denebilecek hafif bir hikâyedir. Güldürü, hikâyenin en başında bir yaz gününün güzelliklerini fazla süslü bir biçimde anlatan, sonunda da panayırın bitişinden sonra gün batımını daha başarılı bir şekilde tarif eden lirik pasajlarla dengelenmiştir. Hikâ-

3 İlk yayımlanmış eseri "İtalya" adlı kısa bir şiirdir ve 1829 Martı'nda isimsiz olarak okunmuştur.

4 (Fr.) Şair müsveddesi, şair bozuntusu.

ye bir düğünle biterken, okur öykü boyunca süren neşenin devam etmesini bekler. O an karşılaştığı da tam bu yüzden onu bu kadar hazırlıksız yakalar:

> Asık suratları ne zamandır bir gülümsemeyle ışıldamamış gibi gözüken insanlar, şimdi ayaklarıyla ritim tutuyor ve omuzlarını sallıyordu. Her şey şiddetli bir devinime girmişti. Her şey dans ediyordu. Ancak kadim yüzleri mezardan bakarcasına kayıtsız ihtiyar kadınların genç, gülen eğlenen, canlı insanları iterek kendilerine yol açması insanın ruhunun derinliklerinde çok daha tuhaf ve yersiz bir hisse yol açardı. Ne kadar vurdumduymazlardı! Gençliğin neşesinden, en ufak bir duygu kırıntısından yoksun, onları cansız bir manken gibi kımıldatan içki yüzünden insanca gözüken hareketler yapıyor, karışmış kafalarını sessizce sallıyor ve genç çifti hiç umursamadan neşeli kalabalığın içinde dansa katılıyor gibi yapıyorlardı.

Bu pasaj ve beklenmedik geçiş kısmı Gogol'ün üsluplar arasında gidip gelmesini açığa vurduğu gibi, neşeli görüntüsünün ardında sürekli saklanan üzüntüyü ve her an kopardığı kahkahadan sonra gözyaşlarına boğulacakmış hissini de ele verir. Başkalarını güldürme becerisine sahip çoğu kişi gibi, Gogol mizah anlayışını hem içine düştüğü melankoliden kazanmış hem de ona bir kaçış yolu olarak kullanmış mutsuz bir adamdı. Mizahının uyandırdığı karmaşık duygular, Gogol'dan *Ölü Canlar*'ın başlangıcını dinlediğinde ilk başta kahkaha atan, sonra da "Yüce Tanrım, Rusya ne zavallı bir ülke!" diye haykıran Puşkin'den gayet iyi anlaşılabilir. Puşkin'den beri pek çok okuru Gogol'ün mizah dehasıyla kâh eğlenmiş, kâh korkunç bir rahatsızlık hissine kapılmıştır.

1835'te yayımlanan Petersburg öyküsü "Nevski Bulvarı"nda, Gogol bir çeşit diptik[5] yaratarak kahkahayla gözyaşı arasında denge sağlamıştır. Hikâyenin yapısı gerçekten de öyle simetriktir ki, kaba bir şema çıkarmış olduğu suçlamasına kendini hazırlamıştır.

5 İki levhadan oluşan, daha çok kilise geleneğinde kullanılmış tablo – ç.n.

Ordu subayı Pirogov ile ressam Piskarev aynı anda sevdaya tutulan iki bekâr gençtir, ancak farklı kadınlara âşık olurlar. Pirogov bir sarışını, Piskarev'se bir esmeri kovalar ve öykü ikisinin başına gelenleri sürekli kıyaslar. Pirogov'un hikâyesinde Gogol alaycı tavrını gösterir; sarışın, kalın kafalı bir aptaldır ve kendisini tavlamaya çalışan genç de boynuzlamayı amaçladığı kocası tarafından temiz bir dayak yer. Diğer yandan Piskarev'in karşılaştığı fuhuş, uyuşturucu bağımlılığı, akıl hastalığı ve intihar gibi konular kasvetlidir ve resmin diğer yarısını gölgede bırakır. Piskarev'in saplantı haline getirdiği güzel esmer bir hiçtir ve kendisini bu düşkün hayattan kurtarmayı teklif eden adamı fakir olduğu için reddeder.

Gogol'ün kişiliğindeki ikilik "Nevski Bulvarı"nda müthiş bir berraklıkla karşımıza çıkar. Piskarev'in hikâyesine tüm hisleriyle bağlanmış olduğu görülür. Ressam, kendisini yaratan kişiyle bir hayalperestin tüm hayatı boyunca özlem duyduğu güzelliğin, tam bulduğunu sandığı anda elinde nasıl ufalandığının acısını paylaşır. Pirogov'un hikâyesinde, yaralı Romantik genç bütünüyle kayıtsız bir dünyadan kendisini korumak için alaycılığın arkasına sığınır. Fakat nihayetinde gözyaşı, kahkahayı boğar. "Nevski Bulvarı"nı en başta neşeyle tasvir eden Gogol, öykünün sonunda bize ünlü caddeyi hayattan usanmış bir gözle anlatır ve o an, hikâyenin görünenle gerçek olan arasındaki tutarsızlığı konu edindiği ortaya çıkar. "Nevski Bulvarı"nda her şey bir göz boyama ve yalandır, güzelliği sapkınlaştıran ve umudu kedere çeviren bir iblisin eseridir.

"Hans Küchelgarten"ın şair bozuntusu, hem para kaygısı hem de psikolojik nedenlerle mizah öyküleri yazmaya başlamıştır; yeteneklerine en uygun olan türün bu olduğunu katiyen hissetmemiştir. Daha sonra ödev bilinci ve Puşkin gibi tanınmış çağdaşlarının övgüsüyle güldürü yeteneğine daha çok değer vermiştir. Ancak yine de daha yüce olan, Rus halkına armağan edeceği bir eser bırakma ihtirasından yakasını kurtaramamış, bir sanatçı ve bir insan olarak sonunu getiren de bu ihtirası olmuştur.

Gogol'ün ilk Ukrayna hikâyeleri hiç iyi edebiyattan sayılmaz. Günümüzün okurunu da, zamanında ilk baskısını hazırlayanlar için anlatıldığı gibi gülmekten yere sereceğini söyleyemeyiz. Yine de Nabokov'un pastoral eğlenceyi görmezden gelmesinde bir abartı vardır.[6] Elbette okuru eğlendirmekten başka bir sanatsal amaç gütmediği ortadadır, yine de Gogol'ün mizah anlayışının en sade ve en yalın örnekleridir. Modern duyarlığı herhalde en çok özellikle anlatıya ve karakterlere sinen arsız bayağılık kızdıracaktır. Gogol'ün olgunluğunun izleri en fazla "İvan Fyodoroviç Şponka ile Teyzesi"nde görülebilir ama bu hikâyenin derlemedeki diğer öykülere olan üstünlüğü yüzünden, kendisinden sonra gelenlerle Gogol'ün sonraki eserleri arasındaki bağ da görmezden gelinmemelidir. Gogol'ün neredeyse tüm eserlerinde çeşitli derecelerde rastlanabilen bir hoyratlığa, bir çocuksu inceliksizliğe sahiptirler. Örneğin "Noel Yortusu Arifesi"nde olayların yaşanma nedeni, karakterin bir kar fırtınasından sonra kendi evini tanıyamamasıdır; "Kayıp Mektup"taysa öykünün cadılarla düşüp kalkan kahramanın kulübesi takdis edilmediği için, her yıl aynı zaman zavallı karısı bacaklarını kontrol edemeden dans eder durur!

Gogol'ün eserlerindeki naiflik bazen sevimli, bazense iticidir ama *Müfettiş* gibi dört dörtlük bir biçimsel başyapıtta bile karşımıza çıkar. Örneğin, Gogol'ün eser boyunca seslerle zihnini meşgul etmesini düşünün: Klestakov'un bir memurun kaleminin cızırtısını, ilgisini bekleyen mevki sahiplerinin vızıltısını taklit edişi; Bobçinski'nin bebek gibi zırlaması; Klestakov'un at arabacısının atları kırbaçlaması ve Alman doktor Christian İvanoviç'in tek bir kelime etmeden, yalnızca iki sesli harf arasında bir ses çıkarması. Bu birkaç komik mizansen oyunun bütünlüğünde son derece etkili olsa da gayet temel eğlencelerden, bilhassa da Gogol denince Ukrayna kukla tiyatrosundan türetilmiştir. Burada, kariyerinin başların-

6 V. Nabokov, *Nikolay Gogol*, çev. Yiğit Yavuz, İletişim, 2012, s. 35. "İyi bir kâbus istediğimde, Gogol'ü Küçük Rusya diyalektiyle, Dinyeper kıyılarına musallat olmuş hayaletler, vodvil tarzı gülünç Yahudiler ve atılgan Kazaklarla ilgili cilt cilt *Dikanka* (...) hikâyeleri kaleme alırken hayal ediyorum."

da tercih ettiği vodvil türünden bazı unsurları en usta oyunlarında kullanmış olan Çehov'un adı anılabilir.[7]

Yazarın tutarsız ve genellikle de alâkasız ayrıntılara takıldığı "Akşamlar" öyküsünde bu hoyratlık daha da göze çarpar. Ukrayna gelenekleri ve günlük yaşamı için, Gogol en çok akrabalarından aldığı bilgilere başvuruyordu. Dahası, insan bazen arkadaşları ve tanıdıklarının gözlemlerini sürekli bir yere yazan Gogol'ün, "Akşamlar"da bazen ayrım yapmadan, kerameti kendinden menkul bir şekilde her türlü veriyi hikâyeye aktarmış olduğu hissine kapılır. Alâkasızlığın ve tutarsızlığın komedisi, Gogol'ün en iyi eserlerinin ayrılmaz bir unsurudur ve bu erken dönem öykülerinde nasıl ustalaşmaya çalıştığı görülebilir.

İnsan, Gogol'ün tutarsızlığa olan düşkünlüğünü Brueghel'inkiyle karşılaştırmadan edemez; Eric Newton bu konuda, Mizacı, Brueghel'in günlük hayatını bir absürtlükler âlemine çevirmiştir," diye yazar.[8] Ressam genellikle, Gogol'ün "Akşamlar"ının başlıca arka planını oluşturan kırsal yaşamı resmetmiştir; her iki adam da grotesk temsillere ve acayip ayrıntılara başvurarak bizi insanın ahmaklığına güldürür. Ancak aralarında önemli bir fark vardır: Brueghel'in insanlığa bakışında asla kötü niyet yoktur, aynısı Gogol için söylenemez.

Gülme üzerine yazdığı eserinde Bergson "Gülmede, hiç de iyi niyetli bir şey olmayacak, daha ziyade kötülüğe kötülükle cevap veriyor olacaktır," diye yazar.[9] Gogol'ün kahkahası hiçbir zaman pek iyi niyetli olmamış, geçen zaman var olandan da çok şey götürmüştür. Bergson, "Cemiyet, kendisine karşı gösterilen lâubaliliklerin öcünü gülmekle alır..."[10] der. Gogol'ün eserlerinde, toplumdan gördüğü aşağılamaların, bedensel ve zihinsel eksiklikleriyle dalga geçilmesinin öcünü aldığı iddia edilebilir.

---

7 İki gayet meşhur örnek, *Üç Kızkardeş*'in son perdesinde Kuligin'in takma bir sakal ve bıyık takması ve *Vişne Bahçesi*'nde Simeonov-Pişçik'in Lyubov Andreyevna'nın haplarının tamamını yutmasıdır.

8 E. Newton, *The Arts of Man*, Londra, 1960, s. 159.

9 H. Bergson, *Gülme (Le Rire)*, M.E.B. Yayınları, çev. M.Ş. Tunç, 1997, s. 124.

10 *A.g.e.*, 126.

Dış görünüşü pek alımlı olmayan Gogol, karakterlerinin acayip görüntüsüyle dalga geçerek acısının bir kısmını çıkarmıştır. Eserlerinde sık rastlanabilen örneklerden en acımasızca komik olanı *Mirgorod* derlemesindeki bir Ukrayna öyküsünden, "İvan İvanoviç ile İvan Nikiforoviç'in Öyküsü"dür. Cephede yaralanan valinin sol bacağı kenara doğru öyle beter kaymıştır ki, sağ ayağın attığı adımın adeta önünü keser. Sakatlığını inatla görmezden gelen adam, bir şeyi olmadığını ispat etmek için sakat bacağını sertçe yere basar, ama yere kapaklanır ve oracıkta ölür. Ben Turpin'in sessiz filmlerini aratmayan daha sonraki bir sahnede, valiyle gözlerini kısan bir adam hikâyede ismi geçen, bir zamanlar arkadaşken şimdi can düşmanı olmuş, çıktıkları engebeli yolda korkunç tehlikelerle karşılaşmış iki İvan'ı barıştırmaya çalışır.

Gogol çirkinliğe meraklı olduğu kadar, komik bir dille anlatılan mide bulandırıcı ayrıntılara da düşkündür. "Şponka"daki bir yan karakter, bir gece kulağına karafatma girdiğinden beri her gece kulaklarını tıkamayı âdet edinmiştir. *Müfettiş*'te Klestakov kaldığı pansiyonda çayın balık gibi koktuğundan, tavuk suyuna çorbanın içinden tüy çıktığından ve kocaman büyüklükteki böceklerin adamı köpek gibi ısırdığından şikâyet eder.

Gogol yarattığı anti-kahramanlarla da intikamını alır; kendi sinir bozukluklarını atfettiği bu tiplere gülerek bir anlamda içini ferahlatır. Bu karakterler kalın kafalı olur, takıntılı davranışlarda bulunur ve Klestakov, "Palto*"daki* Akakiy Akakiyeviç ve "Bir Delinin Hatıra Defteri*"*ndeki Poprişin gibi sosyal hiyerarşide alçak bir yerde dururlar; yarınları hiç belli değildir. Ama bu "adam müsveddeleri"nin ilki olan İvan Fyedoroviç Şponka önce ordu subayı, sonra da mülk sahibi olarak rahat bir yaşam sürer. Dahası ne kadar feci bir tipi olduğunun altı çizilmediği gibi, dış görünüşünden de hiç bahsedilmez. Buna rağmen, yukarıda adı geçen anti-kahramanlarla ve "Evlilik"teki utangaç Podkolesin'le paylaştığı silik kişiliğinden Gogol öyle çok malzeme çıkarır ki, adamın renksizliği bir renkliliğe, olumsuz özellikleri olumlu niteliklere dönüşür gibi görünür. Gogol

bıyık altından gülmeden, Şponka'nın terhisinden sonra edindiği hobileri listeler: düğmelerin tozunu almak, fal kitabını okumak, yatağına uzanmak ve karakterini en iyi anlatan merakı olarak, odasının köşelerine fare kapanı yerleştirmek. Gogol'ün Şponka'nın haline ne kadar güldüğü, hikâyede karakterle teyzesi arasındaki grotesk farktan adamakıllı anlaşılır: Yeğeninde bulunmayan gürbüzlüğüyle teyze, bir kadının dış görünüşünden ziyade "bir dragonun bıyığına ve bir çift postala" yakışır.

Gogol'ün hilkat garibelerinden oluşan galerisini sunuşunda bir sadistlik unsuru olduğu yadsınamaz; bu unsur okurla olan ilişkisine kadar uzanır ve yazara sürekli yeni güldürü malzemesi sağlar, aynı zamanda bazı espri oyunlarına düşkünlüğünü de açıklar. Okura sataşmakta Gogol elbette benzersiz değildi (Gogol'ün ülkesinden çağdaşları arasında beğeni kazanan Laurence Sterne önemli bir timsalidir), ama hiçbir Rus yazar bu alışkanlığı bir şaheser haline getirmemiştir. Bu oyunun temelinde beklentiyi canlandırmak ve sonra esprisini kaybetmeden başarısız olarak okuru tatmin etmektir. Bu mânâda alâkalı gözüken alâkasızlıklar ve *bathos*[11] Gogol'ün iki niteliğidir.

Gelişen olaylar sırasında isimleri geçse de karşımıza hiç çıkmayan ya da bir süre görünüp ortadan tamamen kaybolan karakterler saymakla bitmez (*Ölü Canlar*'da adı geçen ilk dört karakterden üçü bu belirsizliğe karışır). *Müfettiş*'te esere ismini veren devlet memurunun oyun boyunca sahne dışında olmasında ve *Ölü Canlar*'da Çiçikov'un satın aldığı ölü köylülerin isimlerini deftere geçirirken yaşarlarken neye benzediklerini düşünmesinde bu tekniğin en yüce ifadesi saklıdır. Alâkasız bir detayın alıp başını gitmesi üslubunun özelliklerinden olduğu için, Gogol'ün *homunculus*'ları[12] genellikle ayrıntıyla anlatılır. Mesela *Ölü Canlar*'da Yüzbaşı Kopey-

11 Anlatının sona doğru tırmandığı zirveden aniden düşerek ve okuru hayal kırıklığına uğratması – ç.n.

12 (Lat.) Küçük adam. (16. yüzyılda ortaya çıkmış bir inanca göre boyutu dışında büyüğünden farksız küçük bir insan yaratmak mümkündü. Daha sonra Frankenstein'a da *homunculus* adı verilmiştir) – ç.n.

kin'in hikâyesi gibi bir yere varacakmış gibi gelen bir konu değişikliğinin her zamanki gibi çıkmaz sokağa girmesinden zevk alır. Gogol'ün okurun başından aşağı kaynar sular dökme biçimi sessizliktir; bunu öyle büyük bir hünerle gerçekleştirir ki, eserlerinin okumaları sırasında bu sayede okurlarını kırıp geçirmiştir. Şponka ile Maşa arasında geçen on beş dakikalık rahatsız sessizlikten sonra, isteksiz damat adayı ilk hamlesini yapar: "Yazın çok sinek oluyor, hanımefendi." Benzer bir sahneye, Podkolesin'in sohbet etme gayretlerinin beş kere sessizlikte boğulduğu "Evlilik" öyküsünde rastlanabilir.

Okurla alay etme biçiminde hep kendine özgü bir muziplik vardır. Şponka'nın hikâyesi apar topar sona erer, çünkü arıcılık yapan anlatıcının yazdığı kâğıtları karısı turta yaparken kullanmış, yazar ancak yarısını kurtarabilmiştir, böyle olduğu konusunda yazar bize yemin eder. Gogol, öykünün baş karakterlerinden biriyle aynı adı paylaşan İvan İvanoviç[13] adında bir yan karakteri hikâyeye dahil ederek okurun kafasını kasten karıştırmak ister. Bu şekilde bir yere kadar karakterleri gibi okurların da sivri dilinin kurbanı olmasını sağlar.

Sibirya öncesi Dostoyevski'de belirgin bir Gogol havası vardır. Genç yazarın büyüğünden bu kadar etkilenmesinin sebebi Gogol'ün mizah anlayışı, yarattığı canlıların eksikliklerini keyifle anlatışıdır. Her iki yazar da, karakterlerini zor durumlara sokup onları bir mesafeden izlemekten ve tüm kıvranmalarını kâğıda geçirmekten sapkın bir zevk duyar. "Palto"da Gogol, Akakiy Akakiyeviç'e iğneye geçirilip mikroskopta incelenen bir sinek kadar değer vermeyen bazılarından üzüntüyle bahseder. Ama kendi gösterdiği itibar da onlarınkinden yüksek değildir ve meşhur "dokunaklı parçalar"ın samimi olduğuna inansak bile, yazarın hikâye boyunca Akakiy'e her fırsatta geçirdiği iğneli sözleri değil telafi etmek, hafifletmez bile. Bu anti-kahramanın yarı-insanlığı ya da insan bozuntuluğu, genellikle yazarın gizli şefkatinin ispatı olarak göste-

13 "O İvan İvanoviç değil de, gözlerini kısan diğeri," diye ayırt edilir.

rilen ağıtta aranabilir. Bu ağıtta onun için kullanılan *sushchestvo* kelimesi bir insan için kullanılacak kadar benzersiz olsa da sürekli tekrar edilmesi, dört sıfat-fiil ve iki sıfatın ve dahası iki geçmiş zamanlı fiilin arasında kalması, sürekli olarak sözcüğün cinsiyetsiz oluşunun altını çizer.

Ancak, Dostoyevski'de olduğu gibi Gogol'ün de bu yalnız tek bir halidir; ve insansevmez gözüken Gogol kadar insanlığı seven Gogol'e de ilgi gösterilmelidir. Bu müphemliği, en iyi iki ana gruba ayrılan kadın karakterlerini inceleyerek görebiliriz. Çoğunluğu, örneğin *Müfettiş*'te Anna Andreyevna ve *Ölü Canlar*'daki Koroboçka gibi cehalet, aptallık, kibir, ikiyüzlülük ve açgözlülük gibi üç veya daha fazla kusuru içinde barındırır. Azınlıkta olanlarsa saflığına en ufak bir leke sürülmemiş ve en ufak bir hayat belirtisi göstermeyen nadide güzellerdir. *Ölü Canlar*'da valinin on altı yaşındaki kızı ve "Roma"da kahramanın âşık olduğu kız bunların arasında sayılabilir. Diğer bir deyişle, Gogol için kadınlar ya Aldonsa ya da Dulcinea'dır ve iki aşırı ucun arasına düşen hiç kimse yoktur. Aynı gözlem erkek karakterleri için de *mutatis mutandis* uygulanabilir. Çoğu ya ahlâksız ya çirkin oldukları için ya da her ikisi yüzünden grotesk derecede sevimsizdir. Bu sınıfa girmeyenler ya Taras Bulba veya Kazak vatandaşları gibi müthiş cesarete sahiptir ya da *Ölü Canlar*'ın sonraki kısımlarında çıkan olumlu karakterler gibi imkânsız ve bıktırıcı derecede erdemlidirler.

Bergson'a göre gülmenin önkoşullarından biri duygusal mesafeliliktir. Duygusuzluk "gülmekle daima beraber"dir ve "kalbin bir müddet duymaz olması gerekir. Çünkü komik, zekâya, sırf zekâya hitabeder."[14] Gogol'ün karakterlerini yaratma şekli ve onlara gösterdiği tavır bir taraftan komedi anlayışına, bir yandan da ciddi tarafına hitap eder. İlki düşünülürse eseriyle arasında ciddi bir duygusal mesafe vardır. "Roma"nın isimsiz kadın kahramanını ya da iyi kalpli mülk sahibinin aydınlanmasını yazdığındaysa, tüm hisleri devrededir.

14 H. Bergson, *a.g.e.*, s. 15.

Gogol'ün komedi eserlerine koyduğu mesafe, malzemesinin çoğunlukla ikinci el oluşundan bellidir. Petersburg'da kalmaktan aklındaki Ukrayna çoğunlukla silinmiştir ve ailesi tarafından canlandırılması gerekir. Rusya kırsal hayatı hakkında bilgisi, adamakıllı yok denecek kadar azdır ve *Ölü Canlar*'ın ikinci baskısının önsözünde okurlardan ilk kısımdaki yanlışlıkları düzeltmesini istemekle kalmaz, soylulardan yüksek sosyetenin yaşam biçimi hakkında bilgi de ister, yoksa eserin gerisini getiremeyecektir! Dahası, en ünlü eserlerinden bazılarını (*Müfettiş*, "Palto", "Bir Delinin Hatıra Defteri") bir dostunun ya da tanıdığının anlattığı bir anekdottan ya da yaptığı bir gözlemden yola çıkarak yazmıştır.

Gogol'ün bu mesafesi güldürü eserlerindeki nitelendirme, anlatı biçimi ve teknik üslupta da göze çarpar.

"Palto"nun yazım süreci hakkında yazmış olduğu parlak denemesinde[15] Eikhenbaum, öyküdeki karakterleri katılaşmış pozlar olarak tanımlar ve Gogol'ün onlarla olan ilişkisini bir yapımcıyla oyuncular arasındaki ilişkiye benzetir. Bu görüntü, Gogol'ün komik evlatlarıyla olan alâkasının takıldığı sınırları müthiş bir şekilde ifade eder; kimi Akakiy gibi indirilmiş, kimi de Skvoznik-Dmukanovski gibi şişirilmiş bu çoğu niteliksiz varlıkların hepsi yaşamak için efendilerinin inatçı ve sağı solu belli olmayan iradesine muhtaçtır.

Gogol'ün komedi eserlerinin özünde doldurmak istediği ya da doldurulmuş gibi göstermeye çalıştığı bir boşluk vardır. Döneminin fersah fersah ötesinde olan ve çağdaşlarını şaşkınlığa uğratmış fantastik Petersburg öyküsü "Burun" sırf kandırmak için kandırmanın, hiçlikten bir şey uydurmanın veya başka bir düşünceye göre hiçlikten bir hiç uydurmanın enfes bir örneğidir. Gogol'ün en uzun eseri olan romanı *Ölü Canlar*'da bile hikâye kısmı feci derecede kısadır; *Müfettiş*'te de oyun başladığı gibi, memurların amirlerinin ziyaretini korkuyla beklemeye devam etmesiyle biter. Arada yaşananlar hikâyeyi bir adım ileri götürmemiştir.

Bahsi geçen komedi unsurları –konu değiştirme, alâkasızlıklar,

15 B. Eikhenbaum, *Kak sdelana "Shinel" Gogolya*, 1924.

bathos– hep kullandığı eserlerle arasına koyduğu duygusal mesafenin altını çizer. Eleştirmen Slonimski'nin fark ettiği bir diğeriyse, "tüm mantıksal ve makul bağlantıların okuru güldürmek amacıyla koparıldığı" "komik belirtmelik"tir.[16] Diğer bir deyişle, Gogol'ün komik öykülerinde rasyonelliğin zerresi olmadığı gibi, komik karakterleri en temel hisleri dışında tüm hissettiklerinden suçsuzdurlar. Slonimski gerçekten de, Gogol'ün kısa oyunu "Kumarbazlar"ın başarısızlığını İkarev'in kandırılması gibi keskin hatlı bir konuya sahip olmasına bağlar.[17]

Gogol'ün kahkahasının etkisini sağlaması, çoğunlukla içinde herhangi bir "ders"in yer almamasına bağlıdır. Hikâyesine bilinçli olarak sosyal ya da ahlâki bir yön vermeye çalıştığı an, hileyle dolu bir dünyada yaşamaya çabalayan bir "namuslu adam"ı yarattığı andan itibaren kuyudaki su tükenmeye başlar. Esas yaptığı sosyal açmazlardan ziyade kişisel açmazları tartmaktır, bu da Nabokov'un deyişiyle "şahsi uçurumunun kıyıcığında" oyalanmasının bir sonucudur.[18] Bir örnek vermek gerekirse *Müfettiş* Gogol'ün devrinin Rusyası'na, bilhassa da taşrayla başkent toplumunun arasındaki uçuruma ve rüşvetle yolsuzluğu bir yaşam biçimi olarak gören katı bürokratik hiyerarşiye derinden bağlıydı. Bu bağlardan daha önemsiz olan, şahsi fantazilerin en büyük unsuru olduğu bir hayal gücünün tazyiğiyle bu derinliklerden taşan müthiş bir fışkırmaydı. Gogol, serfliği, işleyen bir devlet düzeninin temeli olarak gören bir otokrasi taraftarıydı. Bu yüzden insanlığa olan nefretinin, kendisinin bu kadar el üstünde tuttuğu kurumları yerle bir edecek kadar kahkahalara neden olması muazzam bir ironidir.

Gogol'ün tüm eserlerinde bir rahatsızlığa yol açan, "erişilemeyen"e duyduğu hasret duygusu sonunda öyle beter bir hale gelir ki, yazarı tüketmeye başlar. Üslubu ne kadar uçarı da olsa, yazdığı konu ne kadar eften püften de olsa, küskün idealist Gogol arka

16 M. Slonimski, *Tekhnika komicheskogo u Gogolya*, Petrograd, 1923, s. 35.

17 *A.g.e.*, s. 60.

18 V. Nabokov, *a.g.e.*, s. 132.

plana atıldığında bile varlığını göstermeye devam eder. Duyguları uyandığı zaman sentimental bir üslupla ve genelde kayıtsızlıkla yazar (Piskarev'in sıkıntılarını anlattığında olduğu gibi); mesafeli olduğundaysa kendine özgü mizah anlayışı ortaya çıkar, ama her birinin ne kadar başarılı olduğu tartışılır. Komedi eserlerinde idealist kimliğinden uzaklaşmaya ve bilge soytarıyı oynamaya çalışır; hayata buruk bir gülümsemeyle bakmak, omuzunu silkmek ve esneyerek, "Hayat çok bayat, değerli beyefendiler,"[19] demek ister. Ama asıl mesleğinin ayrı olduğuna kendisini inandırmış bu gönülsüz komedyen hiçbir zaman tamamen kaçmayı başaramamıştır; bu yüzden komedi eserlerinden yayılan tedirginlik hissi rahatsızlık derecesinde öyle belirgindir ki, örneğin Nabokov onun bir mizahçı olduğunu kabul dahi etmez.[20] Gogol'ün Yevgeni Zamyatin'in deyişiyle nefretle seven (*nenavidyaşçaya lyubov*) ve ya hep ya hiç isteyen "*morbus rossica*"dan mustarip olduğu söylenebilir.[21] Gogol'ün kahkahasının ulaştığı tedirginlik hali pek çoğunu işte bu yüzden rahatsız etmişti; bu hali hastalığının bir belirtisiydi ve erken yaşta ölümüne sebep olacaktı.

Çeviren EMRAH SERDAN

19 "İvan İvanoviç ile İvan Nikiforoviç'in Hikâyesi"nin son cümlesi.

20 V. Nabokov, *a.g.e.*, s. 34. "Biri bana Gogol'ün bir 'mizahçı' olduğunu söylediğinde, hemen o kişinin edebiyatla fazla haşır neşir olmadığını anlıyorum."

21 Y. Zamyatin, "Fedor Sologub," (1924) *Litsa*, New York, 1955, s. 31-37.

Gogol'ün Rus edebiyatının kaderini değiştiren hikâyelerini bir araya getiren *Petersburg Öyküleri*, kendisinden sonra gelen yazarlar kuşağı için büyük bir ilham kaynağı oldu.

"Palto" öyküsünden ilhamla hazırlanan Rus pulu.

***Petersburg Öyküleri*'nde, Rusya'nın ünlü bulvarlarından geçip memurların tekdüze yaşamlarına, soyluların gösterişli yemek davetlerine, yoksul bir ressamın virane atölyesine konuk oluyoruz. Kahkahayla gözyaşı arasında hassas bir dengede ilerleyen öyküler, her satırda bize gülmenin karanlık yüzünü hissettiyor. Yayımlandığı dönemde Gogol'ün büyük toplumsal tepkiyle karşılaşmasına sebep olan öyküler, Çarlık Rusyası'nda yaşanan sosyal sınıf çelişkisini zekâ dolu bir alaycılıkla yansıtıyor.**

"Gogol tuhaf bir yaratıktı, ama zaten deha hep tuhaftır."
VLADIMIR NABOKOV

"Gogol, hiciv alanında çok ender rastlanan bir sanatsal yeteneğe sahipti."
SERGEY DOVLATOV

ISBN-13: 978-975-05-1397-8
9 789750 513978
iletişim